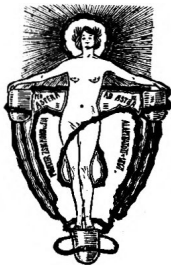

A HOLNAP ASSZONYAI

TANULMÁNY
A TÁRSADALOMTUDOMÁNY KÖRÉBŐL

IRTA:
HARKÁNYI EDE DR.

BUDAPEST
POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KIADÁSA
1905.

URÁNIA KÖNYVNYOMDA BUDAPEST, MÁRIA-UCTA 11.

«TANITSÁTOK AZ EMBEREKET
ÉS AZOK MEGJAVULNAK»

SOCRATES.

A NEMI ÉLET NYOMORA.

A legtöbb országnak, sok vidéknek, meg van a maga sajátos nyavalyája: a bélpoklosság, golyva, sárgaláz bizonyos földrajzi területekhez tapad. A társadalom egyes osztályait szintén különös bajok jellemzik. A negyedik rendet például a gyomor betegsége: éhség; a polgári osztályt az érzékiség betegsége: nemi nyomor; a felső tizezet az akarat betegsége: unalom kinozza. E bajok végső oka a táplálkozás, nemzés, pihenés alapszükséglete és mint ilyen magában véve sohasem mondható ártalmasnak. Ha mégis szenvedést látunk, úgy ennek okát az egyén vagy társadalmi rendjének betegségében kell keresnünk, még pedig az illető osztály és tagjai körében. Ki a kolerát tanulmányozza, az célszerűen cselekszik, ha Ázsiába utazik; a nemi élet nyomorának kutatói pedig tekintsenek a középrendre. De miként a félelmetes ragály néha elhagyja melegágyát és egyéb vidékeket is megfertőztet, úgy a másik baj szintén előfordulhat bármely rendű és rangú emberek körében, annál is inkább, mivel a «nemi vágy minden emberi és állati érzés között a legerősebb»¹ és «a nemi élet bizonyára a leghatalmasabb tényező úgy az egyén, mint a társadalom életében».² Azonban a nemi nyomor oly nagy

¹ Dr. Adams: Frauenbuch II. k. 36. I.

² Krafft Ebing: Psychopathia Sexualis. 1. I.

mértékben, annyira jellegzetes módon mégsem terjedt el másutt, mint éppen a munkások és tökepezészek közt elhelyezkedő társadalmi osztályban.

A vad törzseknél fejlettségének elértekor minden férfi házasodni törekedik és szemében a házasság annyira nélkülözhetlen, hogy azt az egyént, ki nem vesz nőt, majdnem természetellenes lénynek tekinti, vagy legalább is, mint ilyet megveti.³ Hasonló jelenségeket látunk a munkásnál. Különösen a földmives adott viszonyai közt aránylag könnyű a nemi vágy kielégítése, mely különben sem oly parancsoló, mivel nehéz testi munka és egyszerű táplálkozás csökkenti annak hevességét. A legfelsőbb tizezret viszont nem befolyásolja a megélhetés kérdése. Ők házasság révén könnyen elérik, vagy más uton megvásárolhatják nemi vágyuk kielégítését. Polgári osztályunk asszonyai ellentétben a munkásnőkkel alig keresnek és eltartásukat, mely nagyon drága, nem is könnyíti az uralkodó osztály számára fenntartott könnyű hivatal, vagy öröklött vagyon. A férfi pedig egyre előrehaladottabb korban szerzi meg kenyerét és vele függetlenségét. E két okból emelkedik állandóan a házasodás kora. Az agy fokozott munkája, ülő foglalkozás és a városi életmód idegrontó hatása pedig folytonosan gyorsítja a nemi érettség elkövetkezését. Ilyen ellentét káros behatásai alatt kristályosodnak ki a polgári osztályban és terjednek innen egyre táguló körben a nemi élet beteges tünetei.

Mai napság divatos ugyan a társadalom összes jelenségeinek a «proletariatus» szempontjából való vizsgálása. A szóban forgó kérdésnél mégis első sorban a középosztály viszonyait kutatjuk, még akkor is, ha a maradiság vádját hívjuk ki magunk ellen. Nem csak vonzódás ama rend felé, melynek tagja vagyunk, nem csak az a tudat, hogy legjobban ismerjük azt a szűkebb társadalmi vidéket, melyben élünk, hanem meggyőződésünk visz erre: a bajt kutforrásában kell megismerni. Így találunk orvosságot, me-

³ Westermarck: Geschichte der menschlichen Ehe, 131. 133. l.

lyet a kórság terjedésének arányában — mert egyre terjed! — másutt, más viszonyokra is alkalmazhatunk.

De nem beszélünk talán képzelt betegségről? Létezik-e valóban a nemi élet nyomora? Ha Novicownak hiszünk, úgy «legnagyobb boldogságot szerelem és vallásos rajongás adja, mivel itt éri el az érzés legnagyobb hevesességét». ⁴ A költők, bár már évezredek óta éneklik, szintén nem fáradnak ki a boldogító szerelem dicsőítésében. De ha el is tekintünk a viszonzatlan szerelem okozta szenvedésektől, még akkor is fennmarad az a kérdés, fedí-e egymást, — miként azt rendesen feltételezik — a szerelem és nemi élet fogalma, vagy legalább is a szerelem a nemi élet lassu kialakulásának szokott és méltó befejezése-e, avagy pedig tisztára csak epizód annak történetében...?

* * *

A nemi élet első megnyilvánulása független a szerelemtől és egyáltalában nem boldogító, sőt csak nem is kellemes. A serdülő gyermek ürt érez lelkében és hasztalan keresi azt az ismeretlen valamit, mi betöltené a tátongó szakadást. Keservesen tapasztalja a hiányt, de nem bír vágyának nevet adni. Levertségének gyakorta visszatérő rohamai kétszeresen aggasztják, mivel látszólag hiányzik az okozati összefüggés, mely azokat régi, szokásos életmódjának változatlan rendjéhez fűzné. Előbb vig kedélylyel ébredt, most már korán reggel fáradt, kedvetlen. Régente játéknak, márdárdalnak és napfénynek egyaránt örvendett; most állandóan valami alig látható finomságu s mégis áttörhetetlenül szürke lepel választja el szokott örömeitől, bénítja meg testének mozgását, eszének járását. A leányokat életük e válságos szakában legalább gondos figyelemmel, szerető elnézéssel övezi családjuk, de a fiura, ki majdnem annyit szenved, mint nővére, senki sem vet ügyet, vagy ha igen,

⁴ Novicow : L'Affranchissement de la Femme. 10. I.

ugy károgó hangja, idéetlen mozdulatai, zavart tekintete csak tréfás megjegyzésekre ad okot. Az egyéb körülmények közt ártatlan guny fullánkjai belefuródnak a gyermek agyába és végleg elvadítják őt. Félrevonul. Szabad óráit magánosan, vagy kiválasztott barátjával tölti el. És ebben a testi-szellemi egyedüllétben, istápolás, tanács hijján, biztosan beleesik a néma bünbe. Gyors növése miatt szük nadrágjának dörzsölése; akaratlan tapasztalás, mikor éjjel álmatlanul hanykolódik ágyában; idősebb társainak példája; rosszul alkalmazott testi fenyték, menthetetlenül ráviszi ama veszélyes szokásra, melyre felmenőinek elkoptatott idegrendszere átöröklés révén predestinálja..... Egy ideig a titkos életvezetben gyanutlanul keres kárpótlást mindennapi életének apró kellemetlenségeiért. Ha az iskolában baj éri, ha otthon nem kap ebédet, ha fél, ha rosszkedvü, ha unatkozik: viaszszalást minderre a néma bünben keres.....

A mily menthetetlenül beleesett a hibába, egy vagy más uton, épp oly biztosan megtudja annak veszedelmes következményeit: ujsághirdetések, ugynevezett népszerű könyvek, ellesett beszélgetés, késői jó tanács, apja könyvtárából kicsent lexikon, többnyire tulzott modorban festi tökéletlenségének káros következményeit. Megretten. — Szabadulni iparkodik. — Estéli imádságában isten segítségét kéri: reggelenkint ujra meg ujra tartózkodást fogad. Alkalmazza az itt-ott hallott gyógyítási szabályokat; görcsösen kapaszkodik a javulás minden meddő reményéhez, de hivatott istápolóinak: szülőinek, a házi orvosnak, tanárjának nem mer szólni, mivel azok viselkedése egyáltalában nem bátorítja őt fel a keserves vallomásra.

Igy mulnak a napok. Az örökös visszaesés azt a hitet kelti benne, hogy akarata tehetetlen. Apátiával várja az agylágyulást, vese- és gyomorbaajt, hátgerincsvadást s más félig sejtett betegséget, melyet megriadt képzelete elkerülhetetlen következmények képében rajzol félő szemei elé.

Gyakorta látjuk, miként változnak meg fiuk hetek alatt. A jó diák elhanyagolja kötelességeit, szótlanná válik, nem

törődik semmivel. Keresik ennek az érthetetlen alakulásnak okait és nem sejtik, hogy a gyermek tudatára jött betegségének és a félelem ütött tanyát agyában. Az aggódó szülők eredmény nélkül kutatnak nem létező bajok után, a beteg pedig — kit sokszor csak aggódása tett azzá — eközben folyton ismétli: miért törekedjem; felesleges a tanulás; minden erőfeszitésem kárba veszik; úgy is elpusztulok rövidesen. — Ez a vég persze ritkán következik be, de a lelki szenvedés mély nyomokat hagy; rosszul felhasználta, pótolhatatlan évek peregnének le és nyomják letörölhetetlen bélyegüket a testileg, szellemileg elmaradt fiúra.

* * *

A néma bűn uralma nem tart egyforma sokáig. Némelyek talán egészen mentesek attól, mások megtalálják azt az utat, melytől szabadulást várnak: a Nőhöz fordulnak. Ezzel befejeződik a nemek harcának első fejezete. A gyermek küzdött magamagával és tusája ritkán boldog, felemelő. Ezután a másik nem ellen fordul. Kérdés, több szerencsét hoz-e a változás?

* * *

A serdülő ifju álmaiban lassanként csodálatos kép alakul ki. Vágyai, olvasmányok és idősebb társaitól hallott regék nyomán képzelete megteremti a felelősség nélkül járó szerelem fogalmát s ennek tárgyát: az eszményi szeretőt.

A szabadság ideje közeledik, vagy talán már el is érkezett. A gyermek kimenekült az iskolából, a férfi előtt megnyitotta az egyetem kapui. Hónapos szobájában ábrándozik arról, kinek el kell jönnie. Arcát alig, testének bájjait csak fátyolozottan tükrözi vissza nyugtalan képzelete, de annál határozottabban látja kiváló tulajdonságait. Szende, de vele szemben odaadó; alacsony rendből származik és mégis hercegnőre emlékeztet modora; miveletlensége ellenére átérzi az ifju gondolatait, magasba törő vágyait. Kettőjük élete

valódi költemény. Estéli séták, vasárnapi kirándulás, csókkal fűszerezett vacsorák és különösen azon érzett büszkesége, hogy ő is elérte azt, mivel társai egyre dicsekednek, teljessé teszik majd boldogságát.

Az unosuntalan ismételt elbeszélések, szerelmi kalandok végtelen története esetleg még a nemi váagnál is erősebben sarkalja az ifjút. Érzékei csak néha szólalnak meg, hiúsága sohasem pihen. Ha azon kalandok fele igaz lenne, melyeket az összes férfitársaságban egy nap leforgása alatt mesélnek, úgy a földtekén nem sétálna többé érintetlen hajadon. Ezt a szerencsétlen nem tudja s azért egyre várja azt, kinek el kell jönnie.

A hosszú várás közben feltűnik bünbeesésének képe: Anyja cselédjét izgatta testi szüziessége — mert hisz gondolatban, szellemileg már rég elvesztette azt! — és valamelyik ünnepnapon, mikor a házbeliek távol voltak, vétkes gerjedelmében elcsábitotta őt. Vagy pedig társai birták ama lépésre, mely szerintök óvószer a titkos gyengeségek ellen. Most újra kísért a néma bün. Az nem jó, kinek jönnie kell. Mindenáron szabadulni akar a régi kísértéstől. Szeszies italokból merit bátorságot és a szerelem árucarnokába menekül. Undorral tér haza. Megfogadja, hogy sohasem megy vissza a vásárolt kéj fertőzött tanyájára. De napok multával az okok visszatérte hasonló lépésre készíti. Még retteg a kíváncsi arcoktól, még fülében csengenek a trágár beszélgetések, még irtózik a vak zongoramester körül táncoló pároktól, de a nőt, legyen bár rima, megkívánja és ezért gerjedelmének az utca sarában keres táplálékot. A sötétség beálltával megindulnak a félnék vándorok. Kutató pillantással mérik az ajánlkozó némben állatias arcát, megriadnak s tovább futnak abban a reményben, hogy a következő sarkon álló fehérruhás nő kevésbé undorító. Mint Dante poklában az elátkozott lelkek, úgy járják körben városainkat ezek a hallgatag keresők, míg végre elfáradva, vizsgálás nélkül fogadnak el egy ajánlatot — — —

Vásárolt szerelem és néma bűn közt évekig eltarthat ama fájdalmas ingadozás, melynek tetet-lelket ölő hullámzását csak valamelyik nemi betegség szakítja meg ideig-óráig. És ez a kínlódás érthető, mert miként Luther mondja: «ki a természetes ösztönt korlátozza s nem engedi azt menni, miként a természet szerint az menni akar és kénytelen: mit tesz egyebet, mint azon fáradozik, hogy a természet ne legyen természet, a tűz ne égessen, a víz ne nedvesítsen, az ember ne egyék, igyék, aludjék.»⁵ Viszont a szenvedő maga sem hibás, mivel társadalmi alakulás emelte azon korlátokat, melyek a nemi vágy spontán kielégítését gátolják, bár azt is be kell vallani, hogy ezen akadályok adott viszonyaink közt nem leküzdhetetlenek. Az eléggé szenvedélyesek majdnem kivétel nélkül hódítanak szeretőt. Miként a gőzgép csak akkor fejt ki óriási erejét, ha a kazánban elegendő gőz gyülemlett meg, épp így a hím csak akkor harcol igazában, s ezért eredménynyel is párjáért, ha a küzdelemhez szükséges vágy nem veszett el apránként más uton, hanem egységes módon halmozódott fel. A néma bűn áldozatainál, vagy azokban, kik pénzért vesznek szerelmet, az érzékiség sohasem éri el feszítő erejének teljességét. Csak az egészen egészséges emberek igazi harcossai a nemek küzdelmének. Az ily férfi megleli párját, mivel felgyülemlett szenvedélye elnémitja a lelkiismeret szavát, eltakarja a veszélyt. Az igen erős vágy visszhangot kelt a nő lelkében s épp ezért a csábítás hatalmas eszköze.

A tömeg irigykedve tekint e nőhódítókra, kiknek kiváltsága ama szomorú dicsőség, hogy ők csinálják a bukott nők történetét, pedig az ő életük is ritkán holdogabb azokénál, kiket természetük és helyzetük a néma bűn ölébe, vagy a prostitúció karjaiba sodor. Tiszta forrásból akarják szomjukat csillapítani és szomjuknak feláldozzák magát a forrást. Ha nem hiúságot, de igazi erős vágyat ural cselekvésük, még akkor is okvetlenül kétségbeesnek művük eredményének láttára. Mai társadalmunk nem sze-

⁵ Dr. Kisch: *Geschlechtsleben des Weibes* 171. l.

relemre alapítja a nemek viszonyát; kikben ez az érzés oly erős, hogy mégis követik parancsát és áttörik ama mester-séges korlátokat, melyek érvényesülését gátolják, azoknak fokozott erénye tragikussá, a helyzet tragikumává fejlődik: mindkét hős, vagy legalább a nő szükségszerűen elbukik.

És téved, ki csak fájdalmas befejezésre készül elő; bizony keserves az egész harc. A férfi mindenütt keresi párját és addig folytonosan szenved, míg ráakad. A megtalálás örö-mét pedig féltékenységi rohamok keserítik meg. Mások is zsákmány után lesnek és ő csak hetek, hónapok multával érzi, hogy biztosan megnyerte a csatát. Talán most bol-dog? Dehogy! Bármily hatalmas szenvedélye, vagy nagy elfásultsága, mégis feltűnik a jövő réme, mely egyre kérdi: mi történik ezután? Az önzés és altruizmus ösztöne harcra kél. A nőt kívánja, mert szereti, a nőt kimélni akarja, mert szereti. És végre mégis beteljesedik Budha mondása: «a nemi ösztön erősebb, mint ama kampó, melylyel vad ele-fántokat szelidítenek, melegebb a tüznél, olyan, mint a nyil-vessző, mely az ember agyába furódott.....»⁶ megtör-ténik a bünbeesés. A győztes elérte tusájának legszebb eredményét: kedvese eszményi, a megtörténteken pedig ugy sem változtathatnak. A boldogság azért mégis elmarad. Az egyre feltámadó vágy mindig új találkozást csikar ki és minden alkalommal drágán kell az élvezetért fizetni. A viszontlátást hosszú órák félelme előzi meg, mert hátha nem jó, hátha meglátja valaki és elárulja féltett titkukat. Hosszu napok rettegése követi az öröm perceit, mert hátha baj történt. És mindeme aggodalom indokolt, mivel cse-csemők hullája, a szerelem árucseréi, titkos segélyt nyújtó nők sötét hajléka, a vádlottak padja, önkéntes halottak és megöltek teteme, börtön és örültek háza jelzi azt az utat, melyen a szabad szerelem jár. — — — —

Ime a dilemma, mely épp abban a korban szorítja vas-karmai közi a férfit, melyben nemi vágya a leghevesebb: vagy erős és természetes uton elégti ki alapszükségletét

⁶ id. Dr. Kisch i. m. 171. l.

és akkor a társadalom emelte korlátokba ütközik, vagy gyenge s a másik módhoz fordul, a mikor is a természet parancsát sérti meg. Bármely irányba terelik testi, szellemi és társadalmi viszonyai: egy vagy más módon biztosan vétkeznek és okvetlenül bűnhődnek. Akár magamagával, akár a másik nemmel harcol is a férfi, minden esetben szenvednie kell, mivel még nem kereshet házasságban menekülést, mely állítólag egyesíti mind a természetnek, mind a társadalom mai rendjének követeléseit és ezért boldogít. A polgári osztály gyermeke mai napság leélte éveinek felét, elhasználta testi és szellemi erőinek nagyobb részét még mielőtt békét köthet. De elkésve bár, legalább befejezi-e a házasság a nemek harcát?

* * *

Miként hajdan az ifjuban a felelősség nélkül való szerelem, úgy fejlődik ki most a férfi lelkében egy új eszmény. Társ után vágyódik, kihez életét fűzheti; utódokat remél, kik fenntartják nevét, szokásait, jellemét, vagyonát és így megszerzik számára a földi hallhatatlanság vigasztaló reményét.

Sajnos, a házasság után való vágyakozás nem elég a házasodásra. «Tudjuk mindnyájan azt is, hogy a' mostani Világban a' nagyobb Városokban a' Lukszus miatt számtalan férjfiak meg nem házasodhatnak, ha betséglettel kívánnak élni, s' magokat kész akartva boldogtalanoknak nem akarják tenni. Mert mostan a Lukszus miatt a' Feleség birásához sokkal több kívántatik, mint annak-előtte. Ugyan a' Lukszus tselekszi, hogy most annyi Szüz az ő hajadonságában megvénül. 'S így bünteti maga magát a' fehérség a' Lukszusnak bé-hozása 's el-fogadása miatt».⁷ No de tekintsünk el az anyagi kérdésektől. És akkor nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk: boldogok azok, kiket állandó tökéletesedésük a házasságra készített.

⁷ Sándor: Sokféle, Harmadik darab, IV. 23. 1.

Számuk kicsi, mivel a nemek harcában az erősek és gyengék jó része tönkre ment. Némelyek teljesen elpusztultak, mások csak a házasság szempontjából veszték el. Az agglegények: a küzdelem e hajótöröttei félrevonultak; a harc rokkantjai pénzért eladják magukat: érdekházasságot kötnek. Maradnak a boldogok, kiknek bátorsága elég nagy arra, hogy szívök szerint válogassák meg párjukat.

Az iparkodást nem mindig koronázza siker. De akadnak, kiknek becsületes törekvése eredménnyel jár: fellelik igazi párjukat, kiben a jövőd hitves és anya eszményének megtestesülését imádják. Összes vágyuk néhány hét múlva teljesedik. De még e rövid idő is, mely boldogságra készít elő, sokszor nagyon fájdalmas. Gyakran leirták a nászúj keserveit, de senki sem vet ügyet azokra az aggodalmakra, melyek a legényélet utolsó heteit keserítik meg. Ha a vőlegény a nemek harcában erős volt, úgy a múlt emlékei, néha szereplői is feltámadnak kellemetlen, sokszor nagyon is tovakodó módon. Ettől eltekintve a saját tapasztalásból ismert «női gyengeség» a jövőt is megkeseríti. Tudja ugyan, hogy az ő menyasszonya kivétel, de a «hát ha» aggasztó réme minden észszerűség ellenére és logika dacára néha feltűnik. Ha a vőlegény a nemek harcában gyenge volt, úgy szenvedései még nagyobbak, mivel nem bíz magában. A tudatlanság adta biztonság érzése hiányzik, mert hisz gyakorolta a szerelmet. Viszont erejét sem érzi mint a hivatásos nőhódító, mivel ezideig csak rimák passzív alanya volt. Eszébe jut ezenkívül az a végtelen leverő jelenség, melyet Stendhal «Fiasco» címén külön fejezetben tárgyal — — — —.⁸ Ha saját tudatlanságát, szomorú tapasztalatait avval a tiszta szűz képével társítja, kit reá bíz, úgy a nászjától való rettegése felér régmúlt idők sok tudós kinzó szerszámának hatásával.

No de tegyük fel azt, mit az élet néha igazol: a férfi aggodalma alaptalan volt, reményei pedig egytől-egyig tel-

⁸ De l' Amour 222 és köv. l.

jesültek. Felesége szép, de nem kacér; megérti gondolatait és mégsem tudákos; a konyha művészetét gyakorolja, a másféle művészetet pedig átérzi. Apró civakodások, gyermekek állandó sirása, rokonok kellemetlenkedése sem zavarja az örömeiket, melyek állandóak a házasság későbbi folyamán is. A harc tehát boldogsággal végződött. De még ez esetben is szomorú a nemi élet történetének első fele.

A «természet urának» nemi élete ritkán vigasztaló, az pedig átment a köztudatba, hogy társának megfelelő viszonyai még leverőbbek. A nemi érettség tünetei a nőnél legalább is oly fájdalmasak, mint a férfinél. A néma bűn leányok körében is hódít, sőt némelyek szerint roppant módon.⁹ Náluk a házasságot megelőző szerelmi viszonyok nem csak veszélyesek, hanem az esetek óriási többségében végzetesek. A női prostitúció története a legszomorubb lapokat tölti be az emberiség történetében. A leány eljegyzése alatt nagy mértékben szenved félelemből; a nászjé meglepetései sokszor rettenetesek; a házasság ritkán valósítja meg a hozzáfűzött reményeket. Sok anyának sohasem volt része az eszményi, a teljes nemi kielégítésben, ellenben számosan nyögnek fertőzés útján szerzett betegségben és férjeik vétkeért szenvednek anélkül, hogy csak ismernék bajuk valódi eredetét.

A férfinak csak nemi élete, a nőnek teljes élete nyomorult, mivel az ő egész jövőjét, pályafutásának minden izét nemere építették. Hajdanában a férfi első háziállata volt, jelenleg pedig élvezetének utolsó, akarat nélküli eszköze. Napjaink eszménye szerint a leány élete férj keresésében, az asszonyé férj megtartásában merül ki. Külö-

⁹ Dr. Adams i. m. II. k. 161. I.

nösen a polgári osztály leányainál házasság a fenntartás egyedüli módja. Igényeik nagyok, öröklött vagyonuk kevés, a megélhetést biztosító női pályák száma kicsiny. Csak egyféle elfogadható jövőt várhatnak, a házasságon kívül számukra nincs remény. E körülmény magyarázza nevelésüket, melynek főcélja életbevágó fontosságú kérdésekben való tudatlanság mesterséges előidézése, fenntartása. Ismeret és önállóság hiánya jellemzi a leányt, szerepel életpárjának megválasztásánál és kíséri a nőt férje házához. A mindenütt uralkodó természetes kiválasztással ellentétben, mesterséges uton szaporítjuk a tehetetlenek, vagy mint mondani szokás: a «gyengédek» számát. Ezeket dedelgeti a család; ezekből választ párt a férfi. Ők lesznek anyákká és adják tovább fokozott mértékben tökéletlenségeiket, míg a saját lábán járó erős akaratú és agyú nő többnyire férj és gyermek nélkül meddően, elhagyatva őrli le napjait.

Ez természetes, mivel adott körülményeink közt az élet viszonyainak tudása, a nemi élet tökéletlenségeinek ismerése és e pozitív tényekre alapított bírálat, vélemény árt a nőnek. A férfi irtózik tőle, mivel nincs kilátás arra, hogy belőle élvezete számára akaratnélküli bábót neveljen. Fél, hogy ismeri természetadta saját jogait, észreveszi a másik fél régi büneinek káros nyomát és elítéli annak gyengeségeit. Szülcinek szintén alkalmatlan, mivel ellentáll, midőn ama kérőjének fonnyadt karjaiba akarják dobni, kit gazdagsága okából családjá választott, vagy nem mond igent annak a gyengeelméjűnek, kinek egyedüli erénye kedvező társadalmi helyzete. Ezért kell a leányt tudatlanságban nevelni, ezért függ sorsa szerencsejátéktól, melynek betéte élet és becsület, főnyereménye igaz szerelem és becsületes férj. Mily kevésnek kedvez a sors! A tulnyomó többség szándékosan vagy tudatlanul eladja magát. A leánynak ott-hon feltárják a család helyzetét, mely éppen nem rózsás; lefestik az aggszüzesség nevetséges voltát; minden további várakozás veszélyeit. Ezek dacára még ingadozik, de ifjabb

barátnéja férjhez ment; az asszonynak való idejű ruhaszabás arcához jobban vág, mint a leánydivat; huga már felnőtt; kiszolgált nevelőnője a szokottnál házsártosabb; az iparcsarnokban kiállított butorok csábítása ellenállhatatlan, — vagy egyszerűen a közönséges ólomszárnyu unalom lebilblenti a serpenyőt; áruba bocsátja testét. A tudatlan leánynak kicsinyes okokból kötött házassága minőségileg nem különbözik a prostitúciótól. Testének eladása jellemzi a rimát és nem az ár, melyet érte fizettek. Az mindegy, hogy egy vacsorát, vagy élethossziglani eltartást vásárolt-e bájaiért. Diszes fogaton templomba robogó menyasszony, ha nem gyötri igaz szerelem, épp olyan, mint a szakadó esőben az utca sarkán kínálkozó rikitő öltözetű némbor. Az első jobb kereskedő, vagy szülei ügyesebb kerítők — ime az egyedüli különbség. Más eltérés nincs. Minden leány, ki szerelem nélkül megy férjhez: kéjné; minden szülő, ki pénzért, rangért bocsátja áruba leányát, még ha közvetlenül nincs is haszna a vásárból: kerítő. A leányt menti az, hogy többnyire nem ismeri a reá várakozó sorsot, de hogyan ítélkezünk az anyáról, ki avval az okolással kényszeríti bele magzatát a házasságba, hogy ő sem szerelemből ment férjhez és azért mégis «egész» boldog? — — — Még mellette is szólnak enyhítő körülmények: Nem jó tudatára, hogy ő is sok anyagi és erkölcsi gondtól szabadul, ha leánya férjhez megy és elhiteti magával, hogy kizárólag csak leánya érdekében cselekszik. Az öreg asszony különben is megszűnt nő lenni, nem gondol már ama félelemre és testi undorra, mely megelőzte és követte férjével való ölekezését, ellenben ma is örül a «tiszteletnek és becsülésnek», mely környezi; ugyszintén a «szép társadalmi állásnak» s egyéb ilyen kapott kézcsókkal és adott vacsorákkal összefüggő dicső dolognak. Ezért végső elemzésben nem az anyát, sem leányát, hanem azt a társadalmat vádoljuk, mely rimákat és kerítőket nevel.

A szülők gyakran tudatlanságból teszik boldogtalanná gyermeküket: nem bírják a maga teljességében mérlegelni

mindama veszedelmet, szenvedést, mely szerelem nélkül kötött frigyek nyomán ólálkodik. Mások, a kevésbbé vagyonosak, majdnem mindig kényszerűség hatása alatt cselekednek. Ha szerelem imádására tanítaná anyja gyermekét, ha ez csak annak adná testét, ki szívét birja, ugy valószínűleg tönkre megy, mivel nem akad férje. Csak éhség és cifra nyomoruság, lassu hervadás és törvénytelen szerelem közt választhat. Nehéz eldönteni, melyik rettenetesebb? A vad népek kedvelt torturája az elítéltnak friss állatbőrbe való bevarrása. A meleg hatása alatt lassan, de minden ellentállást leküzdve huzódik össze a száradó bőr és izenként szorítja össze áldozatát. A halálos ölelés napokig tart, mig végre megszünik az élet... Igy szárítja ki a kielégítetlen szerelem a leány testét, szivja ki a velőt csontjaiból és öli meg szívét. Hosszu évekig tart a haldoklás, melyet testi-lelki szenvedés kísér. Minél inkább termett szerelemre a nő, annál rettentőbb sorsa. Csábító képek ostromolják agyát; a vér örült gyorsasággal kering forró testében, melyet a vágy megmerevitett. Minden nap, minden évszak meghozza különös fájdalmát. A tavasz felébreszti vágyait, a nyár rekkenő hősege elviselhetlenné teszi azokat. Nyugtalanul méri nappal szobáját, kétségbeeséssel forog éjjel tüzes nyoszolyájának kietlen magányában. Várja azt, ki sohasem jövend el. Helyette elérkezik az ősz és végül a tél is. Miként a természet, ugy pusztul teste, veszti el színét lelke. Egyhangu magányának csendjét csak könyvek zápora és egy-egy vihar szakítja meg. Meddő ifjuságát siratja, a mindent betakaró hóleplet rázza néha erőszakosan magáról — — — Számára nincsen tavasz, feltámadás. — Nyugtalanul tűnik el. — Létének históriája befejeződik. — Nincs folytatás — — —

Jaj néki, ha nem így történik! Jaj néki, ha követi a természet szavát, a szerelem parancsát! Tettét a társadalom törvénytelennek bélyegzi, magamagának feláldozását bukásnak nevezi. Pálcát tör felette a tisztos családanya, ki házasság címén adta el testét, vagy az a másik, ki Alfons

nevü vásárolt férjének árnyékába rejti szeretőit. Mint bűnös gerjedelmet akként kell rejtegetnie tiszta érzelmét. Az üldözött vad nálánál nyugodtabb. Nem mer feltekinteni, mikor kedveséhez siet, mivel azt hiszi, az utcán mindenki őt lesi, az ő szégyenét olvassa piruló arcáról. Pihegő kebellet menekül a férfi karjaiba. Gondolkodás, számítás nélkül veti testét a szerelem oltárára. Nincs szeretőjének oly bűnös gerjedelme, melyet ne teljesítene, mivel egyre attól fél, hogy elveszti őt. Testének minden izét prédául dobja, mert szeret és egyre az elhagyástól retteg. És ez mégis elkövetkezik. A férfi igen ritkán veszi feleségül kedvesét. A kielégített kíváncsiság már nem sarkalja cselekvésre; évszázados hit pedig elriasztja attól. A nő egyedül marad. — De ez a kinszenvedés még boldogság, összehasonlítva avval a leírhatatlan fájdalommal, mit éreznie kell, ha gyermekkel veri meg a véletlen játéka. A szeretett csecsemő arca anyja megrontójának képét tükrözi vissza, ártatlan gagyogásának menydörgő szava apját kéri tőle számon. Az anyai szeretet arra készíti, hogy megölje bálványát, ki szenvedésben fogantatott és ezért elhagyatottságában kétszeresen kedves szívének. Sirassátok mindkettőt ti nők, kik nem buktatok el, mivel puha kebletek acél szívet takar. Sirassátok mindkettőt és busuljatok saját végzeteteken is, mivel nálatok az erős lélek, tökéletes agy másfajta szenvedést okoz. A szerencsétlen véletlen cselekvésre, gondolkodásra teremtett sok nőt, társadalmi rendünk pedig elzárja előlük az utat. Férj, gyermek, jólét, tisztelet... mi sem hiányzik életükből és ők mégis boldogtalanok, mivel betöltetlen ürkong lelükben. Ha volt alkalmuk ismeretek gyűjtésére, úgy feltalálják szerencsétlenségüknek hatalmukon kívül fekvő okát; ha születésüktől nyert tökéletességüket helyzetük miatt nem művelhették ki, úgy csak ösztönszerűleg él bennük a kielégítetlenség érzése s az a tudat, hogy valami hiányzik életükből. Érzik, hogy nem az valódi hazájuk, igazi kerekük, melyben élnek, de nem bírnak gyötrő, határozatlan vágyuknak nevet adni. Az ily kiváló nők élete a görög

hitrege legnagyobb kinjainak háromságában folyik le: a társadalmi rend Prokrustes ágyába szorítja őket, Sisyphos munkáját végzik, midőn belőle szabadulni iparkodnak és e közben Tantalos kinjait szenvedik.

Talán kevésbé szomorú jeleneteket választhattunk volna a nemi élet történetéből, de viszont elhallgattuk ama hajmeresztő bűnöket, kétségbeejtő betegségeket, melyeknek áldozatai körülöttünk hemzsegnek. Elültük az állatias arcok, fonnyadt testek, egyensúlyukat veszített agyak, vizás érzések rémeit. Leírásunkban megtartottuk a lehető legjobb és legrosszabb közt vezető utat. Bizvást elmondhatjuk, hogy a nemi élet kezdetétől megszűnéséig sok fájdalmat, nyomoruságot okoz nőnek, férfinak egyaránt. Ez köztudomású. De a gyógyítással mégis késlekedünk, mivel némelyek egyáltalában nem akarnak a társadalmi intézményekhez nyulni, míg mások csak teljes átalakulástól remélnék eredményt. «Majd ha a népies munkás állam az emberiség jogi és erkölcsi ujjászületését kivívta, csak akkor jöhetne egyáltalában szóba a nemi élet reformálása.»¹⁰

Készséggel elismerjük, hogy a nemi élet alakulásai végső elemzésben gazdasági kérdésekre vezethetők vissza; beláthatjuk, hogy egységes, az élet minden viszonyára kiterjedő ujtás szebb, összhangzóbb lenne, de természetünkkel ellenkezik javítás terén a mozdulatlanság még akkor is, ha nagy, de csak a távoli jövőben ígérkező változásokkal okolják azt meg. Fejlődés és nem a felfordulás hívének valljuk magunkat. Nézetünk szerint «kinek nincs érzéke viszonylagos tökéletesedés iránt, az sohase foglalkozzék társadalmi ujtásokkal».¹¹ A bajok oly óriási nagyok, hogy

¹⁰ Menger: Neue Staatslehre 148. I.

¹¹ Ribbing: Die Sexuelle Hygiene 212. I.

gyors orvoslást kell keresni, még akkor is, ha ez nem lehet teljes és ha a meglevő társadalmi kereteket nem tolhatjuk el egy csapásra. A gyógyítás érdekében a meglevő intézményeket kell módosítani a lehetőség határain belül. Csak az a kérdés, érhetünk-e el eredményt és enyhíthetjük-e a nemek harcának nyomorát ily részleges javítással? — s ha igen, mily módon vezessük az ujitást?

ELSŐ RÉSZ.

A NEMEK ÉRTÉKELÉSE.

I. FEJEZET.

AZ ÉRTÉKELÉS SZÜKSÉGES VOLTA ÉS MÓDJA.

I. Boldogság feltétele összhang az egyén belső és külső körülményei között. — Ez összhang megteremtése: javítás. — A gazdaságos javítás feltétele az ember és viszonyai kölcsönös hatásának ismerése. — A nemek viszonyánál az ivarra is tekintenünk kell, mivel ezzel okolják a nő mai helyzetét. — II. A mérés feltétele: közös mérték. — Célszerűségi szempontokból a férfihez mérjük a nőt. — E módszer következményei.

I.

A külső természet oly állapota, melyet adott szervezet nem bír el; társadalmi intézmények, melyek a meghatározott egyéniségből következő cselekvést gátolják, egyaránt fájdalmasak. Ezért csak a természetrajzi és társadalmi viszonyoknak megfelelő egyén ment a szenvedéstől; a boldogság a külvilág és egyén között létező összhang állapota. Minden tökéletesítés, javítás e szükséges megegyezés létesítésére, fokozására irányul: az egyént iparkodik a viszonyoknak megfelelően módosítani, vagy a külső körülményeket idomítja az emberhez, sőt esetleg megkísérli mindkettőt. Három mennyiséggel kell tehát annak számolnia, ki a javítás kérdésével foglalkozik: az egyén, társadalom és természet vizsgálása szükséges. A valódi életben e három tényező épp a közöttük lévő szoros kölcsönös hatás miatt a szemlélő

előtt összeolvad. Az éghajlat változása például módosítja az embert; a fűtés, ruházkodás, világítás feltalálása és tökéletesítése viszont kihat az uralkodó időjárás okozta eredményekre; mindkettő befolyásolja az állam és társadalom alakulását, mely viszont különböző embereket formál, kik eltérő módon védekeznek a természet mostohasága ellen. — Javitáshoz tehát már elégséges, ha egy tényezőt teljesen uralunk. Csakhogy az ember hatalma saját magával és a külső világgal szemben korlátolt; az élet változatos körülményei közt pedig néha a belső én, máskor a külső viszonyok módosítása könnyebb. Ezért csak úgy állapíthatjuk meg azt az irányt, melyben a javítás aránylag kisebb akadályokba ütközik, kevesebb erőfeszítéssel valósítható meg, tehát gazdaságos, ha mind a három tényezőt lehetőleg pontosan ismerjük. A teljes nemi érettség például nem esik össze a házasság idejével és ez az eltérés sok fájdalmat okoz. Elméletileg e bajon három módon segíthetünk: az egyént változtatom meg úgy, hogy néhány évig kis erőfeszítéssel, tehát kevés fájdalom árán leküzdhesse a nemi vágyát; a társadalom viszonyainak átalakításával lehetővé teszem a korai házasságot, vagy megváltoztatom a természet rendjét és egészen kiirtom az emberből a nemi vágyat. Nyilvánvaló, hogy elméletileg a három változtatás bármelyike előidézi a kívánt eredményt, de gyakorlatban megvalósításuk különböző mértékben lehetséges és kívánatos.

Ezért a javítás feltétele az embernek és körülményeinek lehető pontos megismerése. A nemi élet terén, mint az általános törvény különös esetében, a gazdaságos tökéletesítés feltétele szintén a különleges viszonyok megismerése: vagyis meg kell mérnem azt a szerepet, melyet az ember nemi sajátosságai hol ok, hol okozat alakjában teljesítenek. A tények kipuhatolása itt kétszeresen fontos, mivel minden kérdés megoldásánál beleütközünk abba a képzelt vagy igazi különbségbe, mely férfi és nő közt létezik. Ha például a házasság és nemi érettség ideje közt létező el-

térés okozta szenvedést kívánom enyhíteni, az előadottakon kívül még egy szempontot okvetlenül vizsgálnom kell: t. i. azt, hogy a fanosodás és házasodás ideje nemek szerint különböző. Mielőtt tehát döntenék afelett, hogy a bajt az egyén, társadalom vagy természet szempontjából kell-e orvosolni, okvetlenül figyelnem kell arra, hogy a változás alanya nem az ember, hanem férfiak és nőkből alkotott emberiség. Vagyis nem elég a nem, hanem szükséges mindkét nem mérése. E műveletet ismét kétféle alakban gondolhatom el: A nemi nyomor minden különös esetében megállapítom a fennforgó baj különös okait, vagy pedig a két nem általános értékmeghatározását választom. Az első mód már eleve lehetetlen, mivel az életben jelentkező különös esetek vizsgálása, tekintve azok óriási változatosságát, a gyakorlatban lehetetlen. Azért általánosságban keresem a férfi és nő különös sajátosságait és ezeknek a külvilággal szemben gyakorolt kölcsönös hatását. Az így nyert elveket alkalmazom aztán, ha a két nem a külvilággal vagy egymással jó összeütközésbe.

Ez a módszer azért is célszerű, mivel a nő és férfi gyakran áll egymással ellentétben. Ilyen alkalmakkor majdnem kivétel nélkül a nő tökéletlenségével igazolják mindazt, mit ellene vétenek. A nő helyzete nem olyan, mint a férfié. Ezt a különbséget a két nem egymástól való eltéréssel indokolják. Azt el kell ismerni, hogy ma a férfi és nő, testi és szellemi tekintetben nem egyforma. Azt is nehéz tagadni, hogy uralkodó viszonyaink közt az ivar létesíti e különbségeket, mivel bármennyire halmozzuk a megfigyeléseket és méréseket, örökké eltérést találunk a különböző nemű egyének és viszonyaik közt. Nem akad ember, ki normális test láttára ne tudna annak nemére visszakövetkeztetni; a szakértő már néhány csontból is megállapítja, vajjon férfi vagy nő testében voltak-e azok. Hasonló módon ítélünk a szellem minden termékének, a társadalom összes alakulásának eredetéről. A kép, regény, költemény állítólag magán viseli szerzője nemének letörölhetetlen bé-

lyegét; Katalin és Mária Terézia politikájának jelleme állítólag nem is hasonlíthatott Péter és II. Józseféhez, mivel az asszonyok másképp gondolkodnak, cselekszenek, mint a férfiak. A multra nézve ezt is el kell ismerni. Csakhogy abban már eltérnek a nézetek, hogy mily mértékben befolyásolta a múltban és fogja befolyásolni a jövőben az egyént neme.

Tehát a nemi élet terén a gazdaságos javítás általános érdekéből és a két nemnek különleges viszonyára való tekintettel is szükséges a nő és férfi ivarából következő jellegzetes sajátságainak meghatározása, mérése.

II.

Minden mérés mértéket tételez fel, mely nem lehet egyéb, mint a megméréndő dolgok közös egysége. A gyémánt értékének meghatározásánál összehasonlítom azt egy egykarátos épp oly kövel; a buza értékét úgy számítom ki, hogy keresem a kiló, vagy métermázsa hányadosát: vagyis egységre vezetem vissza a megméréndő dolgot. Ha pedig a búzát és gyémántot kívánom összehasonlítani, úgy közös egységet keresek, pld: forintot. Hasonlóképp kellene eljárni a nemek értékelésénél is. Ha csak a nő, vagy csak a férfi bizonyos osztályának, vagy fajának értékét keresem, úgy közepes nőhöz, illetőleg férfihez hasonlítom azokat. De a férfi és nő valódi értékét csak úgy kapom meg, ha közös mérőegységet találok. E mérték nyilvánvalóan nem lehet sem a nő, sem a férfi, mivel a nőkérdés létezése igazolja, hogy általános hit szerint kettőjük közt minőségi különbség létezik. Kik ezen állítólagos minőségi különbséget vizsgálás nélkül már eleve tagadják, azok számára a mérés felesleges és a nőkérdés problémája igen egyszerű, mivel nem is létezik. Azt kell feltételezniök, hogy az egyének közt való eltérést az ivar nem befolyá-

solja, tehát a nő épp olyan, mint a férfi, hasonló jogokra és kötelességekre tarthat igényt.

A gyakorlatban a két megoldási mód egyikét sem használják: a köztudatban a nő más, mint a férfi, mit azzal bizonyítanak, hogy összehasonlítják a két nemet és így jutnak a nő tökéletlenségének következtetésére. Ezen mérés dacára akadnak nők, kik műveikkel igazolják a következtetés hiányos voltát. De ezekkel a tudomány könnyen végez, egyszerűen kijelenti, hogy — lélekben férfiak.¹ A módszer nem éppen új. Mikor Homeros nem találja fel a harcosban a kedvelt erőnyeket: nőnek nevezi.....

Ha el is tekintünk e túlzásoktól, be kell ismerni, hogy két különböző mennyiségnek és így a két nemnek egymással való mérése abszolút értelmében helyes eredményt nem adhat. De az ember adott körülményei és nézetei, viszonylagos értéket kölcsönöznek a helytelen módszerrel megállapított hamis eredménynek. A férfi saját képére teremtette a társadalmat és annak felfogását.

Minden gondolat, mely agyunkban megfordul, minden ítélet, melyet formulázunk, minden intézmény, melyet létesítünk a him uralmának bélyegét viseli és ezért a férfinek kedvez. Volt idő, melyben a gyilkolás hasznos volt, de ma már eltűnedeznek azok a viszonyok, melyek ember ölését szükségessé teszik. Ellenben amíg emberi nem létezik, a szülés a faj fenntartására nélkülözhetetlen. Ennek dacára az egész történelemben látjuk azon érzelmek, fizikai rátermettség, sőt még ama eszközöknek dicsőítését is, melyek az emberölést szolgálják. A harag, testi erő, sőt még a kard is bámulat tárgya, ellenben 16 gyermek anyjának ritkán emelnek szobrot és még ritkábban örökitik meg annak talapzatán a szülészeti eszközöket dombormű alakjában.

Akár elismerjük a felfogás jogosultságát, akár nem: mint meglévővel számolnunk kell vele. Az összes intézményeket a férfi saját lelkéből teremtette. Kutatjuk, mily helyet fog-

¹ Weininger: *Geschlecht und Charakter*.

lalhat el a nő az ily módon épült társadalomban és ezért vizsgálunk kell, hogy mily mértékben bírja a nő ama tulajdonságokat, melyek a meglévő kereteket betöltik. Ezért mérjük mi is a másik nemet a férfivel. De előre beismerjük, hogy e mérés tökéletlen, voltaképpen csak összehasonlítás, melynek abszolút értéke nincs.

A tizes számrendszer sem feltétlenül szükséges, hanem az egész mennyiségtant felépíthetjük 6-os, vagy 16-os rendszer alapján is. Épp így elgondolhatunk más befolyás alatt, más mintára alakult társadalmat, melyben a jó és rossz, tökéletes és tökéletlen fogalma természetesen más lenne, mint a dolgok mai rendjénél. A megváltozott keretekben azután a nemek értéke is módosulna. Sőt mind a keretek, mind az értékelés szükségszerűen változik, ha például a nő hatalma, befolyása emelkedik. De ez viszont csak úgy gondolható el, ha a nőben meg vannak ama tulajdonságok, azok a férfierények, melyek uralomra jutását lehetővé teszik. Ezért a következőkben mi is egymás mellé állítjuk a két nemet és a lényeges tulajdonságokra vonatkozó összehasonlítás eredményét *azzal a fentartással formulázzuk, hogy az csak a meglévő viszonyoktól és azok közt nyer értéket.*

2. FEJEZET.

A KÉT NEM KÖZTI LÉNYEGES ELTÉRÉSEK.

I. A két nem szervezete. — Betegséggel szemben való nagyobb ellentállás. — E tünetek okai — II. A férfi szellemi tulsúlyának indokolása: jobb fizikum. — Nagyobb agysúly. — Viszonylagos agysúly. — A fej nagyobb kerülete. — Az agy anatómiája. — Ez érvek megbízhatatlan volta. — Következtetés. — III. A szellem nagyságának kritériuma. — A szellemi termékekből kell visszakövetkeztetni. — E módszer aggályos volta. — A szellemi nagyság megnyilvánulási módja. — Lángész. — A gula hasonlata. — A következtetések nem kedveznek a nőnek. — A nőből hiányzik a teremtés ereje. — A tehetség szerepe. — E téren is tökéletlenebb a nő. — Korunk nőjének értékelése.

I.

A férfi teste erősebb, mint a másik nemé. A nő csontváza általában és minden részében gyengébb, kevésbé szilárd. Az összes fajknál az izomzat tapadására szolgáló érdes helyek, melyeknek fejlettsége az izomzat kifejlődésével egyenes arányban áll, nem oly tökéletesek a nőnél, mint a férfinél.¹ Tényleg látjuk, hogy a női izomzat általában puhább és kevésbé szívós.² A férfi középtermete 7%-al nagyobb.³ A nő idegrendszere érzékenyebb, a szív és véredények gyorsabb munkára alkalmasak.⁴

¹ Topinard: Antropologia. 183. I. — Letourneau: Condition de la femme dans les diverses races et civilisations 504. I.

² Dr. Drake: What a young wife ought to know. 28. I.

³ Topinard. i. m. 412. I.

⁴ Dr. Drake: i. m. 28. I.

A csontváz, izomzat, idegrendszer határozza meg a test munkabírását, jóságát és egyuttal más tulajdonságokra is kihat. Hivatott megfigyelők egyező véleménye szerint a nő mindhárom szempontból tökéletlen. A testi okok tehát igazolják Darwin következtetését: «A férfi bátrabb, harcra vágyóbb és erélyesebb, mint a nő...»⁵

De ha ezek a megfigyelések jók, a belőlük vont következtetések helyesek, úgy minden egyéb téren, ugyanazokból a tényekből indulva ki, hasonló eredményhez kellene jutnunk — feltéve, hogy nem játszanak közbe új és zavaró körülmények. Így a többi közt a nő fizikai tökéletlenségéből betegséggel szemben való kisebb ellentállása, s nagyobb halandósági arányszám következnek. E feltevésre rácáfol a megfigyelés: Möbius tanár, ki általában nem bánik nagyon kegyelmesen a gyengébb nemmel, figyelmeztet arra, hogy számos betegség pusztit tulnyomóan férfiak körében, míg a nő sajátos bajainak száma aránylag csekély. A férfi és nőbetegnek száma a cukorbetegségnél (diabetes mellitus) úgy aránylik egymáshoz, mint kettő az egyhez, az ezzel rokon diabetes insipidusnál pedig, mint három az egyhez,⁶ a hämophilia és pseudohypertrophia musculorum (az izmok kötőszövetének vérzékenysége és tultengése) majdnem kizárólag férfibetegség.⁷ Az agytumor és leukämia (fehérvérűség) gyakoribb a férfiaknál. A született szivbajosok 61.6%-a férfi.⁸ Hastifuszban 57.6%, váltólázban a megbetegedettek 80%-a férfi.⁹ Ezzel szemben a chorea Sydenhamii (Sydenham-féle vitustánc), torticollis spasticus (nyakmerevség), kronikus ízületi csusz, histeria, lupus erythematosus (erythematosus bőrfarkas) a nőnél gyakoribb.¹⁰

⁵ Darwin: Die Abstammung des Menschen und die Zuchtwahl in Geschlechtlicher Beziehung. II. k. 344. I.

⁶ Dr. Möbius: Geschlecht u. Krankheit 11. I.

⁷ Dr. Möbius: i. m. 9. I.

⁸ Dr. Möbius: i. m. 12. I.

⁹ Dr. Möbius: i. m. 24. I.

¹⁰ Dr. Möbius: i. m. 12.—27. I.

Ezen felsorolással szemben, persze azt vethetik ellen, hogy kisebb számú betegség súlyosabb bajokat, nagyobb veszteséget okozhat. Csakhogy ezt az érvet megdönti a statisztika: a férfi születések száma nagyobb, az élők közt pedig állandóan több a nő. Európában 100 leánygyermek születésére 105.83 fiugyermek születése esik és azért mégis kisebb a lakosság férfi része¹¹ és a többlet nők részéről Európában körülbelül 3,400.000 lelket tesz ki.¹² A magyar birodalomban 1903-ban a született fiúk arányszáma 51.7, míg a leányoké 49.3%; ugyanekkor 100 élő férfiúra 100.9 nő esett, minek magyarázata az, hogy 100 halálozásra 50.9 férfi és 49.1 nő esett.¹³

Tehát vagy nem következik a férfi csontvázának, izomzatának és idegrendszerének «erősebb voltából» az, hogy ellentállása minden helyzetben, s minden külső behatással szemben okvetlenül felülmulja a nőét, tehát nem nyer igazolást abszolút fizikai felsősége vagy pedig más körülmények játszanak közre és megzavarják az összefüggést ok és okozat között. A tudósok siettek a második lehetőség felkarolásával. Szerintük a férfi túlzott fizikai munkája, a helyzetéből folyó kicsapongás, dohány és szeszes italok élvezése okozza nagyobb halandóságát. Ezzel szemben tán figyelni kellene arra is, hogy a népesség tulnyomó részénél: a mezei és gyári munkásoknál, a nő szintén dolgozik, iszik és e mellett végzi még a háztartás teendőit és gyermekeket szül. Különösen ez az utóbbi működés és különösen szegény, rosszul táplált és tudatlan embereknél nagyon is veszedelmes. — Nem döntünk abban a kérdésben, hogy a férfi vagy nő halandóságának különös okai súlyosabbak-e; nemcsak azért, mivel e kérdés megoldásához szükséges statisztikát még nem gyűjtötték össze, hanem mert a vita meddő.

Két anya vitatkozott csecsemői felett. Az egyik hi-

¹¹ Ribbing: i. m. 34. l.

¹² Archives d'Antropologie Criminelle. 1904. vol. XIX. p. 155.

¹³ Magyar statisztikai közlemények: XI. kötet 16. 40.—42. l.

vatkozik magzata szemeinek, hajának szépségére, a másik fiának erejével hivalkodik. Erre a szép gyermek anyja azt feleli: ebben sem mulja felül fia az enyémet, mivel az a magáénál még erősebb — lesz. Az ellen pedig tiltakozik, hogy a másik gyermek viszont szebb lesz.

Körülbelül így járunk el a két nem fizikai sajátságainak mérlegelésénél. A nő gyengébb, de ellenálló ereje nagyobb. Ezzel a ténynyel szemben felhozzák, hogy a nő halandósága nehéz munka révén is nagyobb — lesz, de azon nem tűnődnek, hogy a felsorolt munka nem tökéletesíti-e esetleg a testet is. Figyelmen kívül hagyjuk a nőtől ma végzett fizikai munka értékelését és csak arra kérünk engedelmet, hogy a férfi mellett felhozott okoskodást kiterjesszük: Ha a nő többet dolgozik, nagyobb lesz halandósága. Helyes. De munka révén nem fejlődik-e majd szervezete is? A cirkuszi erőművésznők, vad népeknél ma is létező női harcosok jogot adnak az igennel való feleletre. De még ezzel a jogunkkal sem élünk, hanem egyszerűen arra hivatkozunk, hogy adott viszonyaink közt egyelőre a mai nap élő nemek értékét keressük. Nem tekinthetünk tehát sem a jövő, sem a múlt felé, mivel az, a ki a férfi nagyobb halandóságának igazolására a jövővel érvel, kell, hogy eltűrje a nő kisebb fizikai erejének a multtal való indokolását. Ha pedig csak a jövőre figyel és a mult alakúsaival nem törődik, úgy ítélete már eleve is logikailag hibás.

Mi, egyelőre csak az adott viszonyokkal számolunk. Még annak vitatásába sem bocsátkozunk, hogy a női csontváz, izomzat és idegrendszer talán csak aránylag és kisebb természetéhez viszonyítva gyengébb. Alacsony természetű népeknél néha kiváló fizikai tulajdonságokat találunk, de ezért testük felépítése szükségszerűen nem olyan vastag, mint azoknál a népeknél, melyeknél nagy természet uralkodik. Ez a megfigyelés esetleg szintén a nő javára szolgálna, de nem élünk vele, mert szintén logikai hibába esnénk, hanem egyszerűen megállapítjuk a tényeket:

Ma a nő csontváza, izomata és idegrendszere gyengébb; betegséggel szemben való ellentálló ereje és számbeli túlsúlya nagyobb a férfiénél.

II.

«A nő szellemileg még jobban elüt tőlünk, mint testi- leg. Az ellenkező vélemény onnan ered, hogy mindenki szemmel láthatja és kézzel érzlelheti, hogy a nőnek szakállt nem, de igenis keblet adott a természet; ellenben a gondolatok és érzelmek felismeréséhez oly készség kell, mely nincs meg minden emberben». ¹⁴ Ki Mantegazza állításának első felét rövidesen nem ismeri el, arra ráolvassák annak végét: kimondják, hogy hiányzik benne a gondolatok és érzelmek felismeréséhez szükséges készség. Mind az elhamarkodott ítélet, mind az abszolút tudatlanság vádjá ellen védekezni próbálunk és azért megvizsgáljuk azokat az érveket, melyekkel indokolják a nő «elütő voltát», mi alatt rendszerint tökéletlenebb voltát értik.

Némelyek szerint a fizikai tökéletességből már is következik a szellemi felsőbbtség, mivel a lelkieknek nevezett tünemények a test bizonyos állapotának következményei. Mi is hiszünk a testi és szellemi tulajdonságok szoros egységében, bár nem igazolhatjuk esetről-esetre azt a befolyást, melyet az izomzat minősége, vérbőség, jó gyomor az agyvelő működésére gyakorol. De mivel nem sikerült a férfi abszolút testi felsőbbtségét megállapítanunk, nem is következtethetünk abból nagyobb szellemi tökéletességére.

* * *

Mások az agyvelő nagyobb súlyával indokolják annak kiválóbb voltát. «A nőnél általában minden gyengébb, így a fő is, mely kisebb, mint a férfié. Ebből következik, hogy

¹⁴ Mantegazza: Die Physiologie des Weibes. 187. I.

a nő szellemi működése sem lehet egyenlő fokozatu a férfiéval». ¹⁵ Az valószínű, hogy az agyvelő teljes súlyában az ingadozás ivar következtében körülbelül 10%-ot tesz a férfi javára. ¹⁶ Csak kérdés, hogy megállnak-e az ezen tényből vont következtetések? — Az agyvelő sulya elég számos megfigyelés szerint:

Francia	férfinél	1334 gramm,	nőnél:	1210 gramm.
Osztrák és magyar	„	1342	„	1160 „
Német	„	1382	„	1244 „
Angol skót	„	1427	„	1260 „ ¹⁷

Már most mit szólnak pld. az agyvelő súlyából elméletet faragó német férfiak, ha valaki saját elveik nyomán igazolná az angol nemzet szükségszerű felsőbbségét.....? Ez érzelmi motivumoktól eltekintve, nehezen látjuk be azt, hogy a felsorolt öt nemzet közül a francia a legtökéletlenebb. Épp így valószínűtlennek tartjuk, hogy az állatvilágban az elefánt, viziló, bálna okosságban felülmulja a sokkal kisebb agyu hangyát, méhet vagy kutyát. Már e tények is valószínűtlenné tették azt az elméletet, melyet Broca tanár mérései feltámadás reményének kizárásával temettek el. A híres tudós XI., XII. századbéli koponyáknál 1426 köbcentiméter, XVIII. századbeliekénél 1462 cm⁸ és a kőkorszakból valóknál 1581 cm³ ürtartalmat talált. ¹⁸ Indokolt tehát Darwin kijelentése: «... senkisémet tételezi fel, hogy két különböző ember szelleme (intellektusa) pontosan koponyájuk köbtartalma szerint mérhető meg». ¹⁹ Ennek dacára még a legujabb időben is akadnak írók, kik a két nem agysúlyának eltérő voltából következtetnek vissza azok szellemi tehetségeire.

* * *

¹⁵ Dr. Herczeghy: A nő phisikai és szellemi természete. 25. l.

¹⁶ Topinard: i. m. 400. l.

¹⁷ Topinard: I. m. 402. l.

¹⁸ Bebel: Die Frau u. der Socialismus. 299. l.

¹⁹ Darwin: i. m. l. k. 81. l.

Az óvatosabbak ezek után a viszonylagos agysúlylyal próbálkoztak meg. Az első pillanatra szembeötlő, hogy a szamar nem kiváló intelligens állat, pedig agyveleje nagyobb a hangyáénál. Épp ezért célszerűbbnek látszott a test súlyát az agyéval elosztani és az így nyert arányszámhoz viszonyították a szellemi tehetséget. Ez a kísérlet sem sikerült. Némelyek szerint ugyanis a nő relativ agysúlya 25—51 köbcentiméterrel nagyobb a férfiénál.²⁰ Nem ípitünk erre a megfigyelésre elméletet, mivel végleges igazolást nem nyert. De ha «a férfi agya absolute nagyobb is, azt, hogy testéhez viszonyítva is nagyobb-e, tudomásom szerint még nem állapították meg...»²¹ Darwin e szavainak igazsága, még mindig fennáll, céltalan tehát a relativ agysúly érvével való komoly foglalkozás.

* * *

A női alsóbbrendűség megállapítása körül felmerült nehézségeknek közepette Möbius agyában zseniális gondolat támadt: «Tisztelt szomszédjához», Haugh kalapgyáros-hoz fordult, ki «hosszu időn keresztül kiváló vevők fejének mértékeit gyűjtötte össze.» A kalapok rendelésénél ugyanis mérőgépet illesztenek az ember fejére, mely megadja kerületének pontos rajzát. Ezekből az ábrákból és női fejeken végzett külön mérésekkel megállapította Möbius ur, hogy a női fej kerülete átlag 2—3 centiméterrel kisebb.²² A tanár közismeretes tudományossága parancsolja, hogy ezzel az érvvel is foglalkozzunk. A dolog egyszerűsítése végett elfogadjuk, hogy a mérések pontosak, a megfigyelt esetek száma elégséges az általánosításra és a fej kerülete valószínű mértéke a szellem nagyságának. Mégis aggályosnak kell tartanunk a következtetést, mivel kiindulási tételéhez szó fér: A fej vízszintes átmetszete megközelíti alakjára

²⁰ Bebel: i. m. 300. l.

²¹ Darwin i. m. II. k. 334. l.

²² Dr. Möbius: Geschlecht u. Kopfgrösse. 15—47. l.

nézve a kört. A körnek kerülete hozzávetőleg egyenlő az átmérő háromszorosával (pontosan $K = 2 r \pi$). Ha tehát a terület 2 centiméterrel nagyobb, úgy a kör átmérőjének kétharmad centiméterrel kell meghosszabbodnia. Mivel pedig az átmérő 2 helyen metszi a területet (koponyát), a hosszabbodásból egy-egy oldalra egyharmad cm. esik. Ha ezek után figyelembe vesszük a férfi koponyacsontjának, izomzatának és bőrének unosuntig hirdetett nagyobb vastagságát, mely ha összesen csak 3 millimétert tesz is ki, úgy már megkapjuk a koponya területének 2 cm.-rel való növekedését, anélkül, hogy ezzel nagyobb ürtartalom járna.²³ Arról nem is beszélünk, hogy az ürtartalom maga még nem is határozza meg az agyvelő nagyságát, fajsúlyát, a tekervények számát és mélységét, tehát az agyfelület kiterjedését. Mert ha az ürtartalom tényleg a súly kritériuma és dr. Möbius megfigyelései pontosak, úgy a női agy abszolút súlya nem lehetne kisebb a férfi agyáénál.

* * *

Az agy tiszta vagy viszonylagos súlyából és a fej kerületéből vont következtetéseken kívül az agy anatómiájával is igazolták a nő szellemi alárendeltségét. A többi közt Möbius tanár szerint a felnőtt nőnél a Gyrus Frontalis tertius (harmadik homloktekervény) kisebb, mint a férfiné.²⁴ Érdekes a dologban, hogy a Gyrus Fr. tert.-ba helyezik — a beszélőtehetség középpontját és épp Möbius hangoztatja a nő fecsegő voltát. — Rüdinger szerint a Sylvius-féle vezeték és a Reil-féle szigetkarély a leánygyermeknél kisebb, mint a fiugyermeknél. Csakhogy ezek az adatok ellenkeznek Eberschaller és Canningham hasonló

²³ I. Gumpłowitz. Soc. Monatshefte. 1904. II. k. 909. 1.

²⁴ Dr. Möbius: Ueber den physiologischen Schwachsinn des Weibes. 14. 1.

irányu megfigyeléseinek eredményeivel.²⁵ — Mindezek után az agyvelő anatómiai sajátágaiból sem következtethetünk biztosan vissza a két nem szellemi tulajdonságaira. «A számos, bár némely pontban még nem teljes e tárgyról végzett megfigyelésből majdnem biztosan azt következtethetjük, hogy lényeges különbségek nincsenek; annyira, hogy úgy látszik, mintha a természet az agyvelő felületén kevésbé világos megkülönböztető jelet akart volna a két nem közt mutatni, mint amennyi a szerv megnyilvánulásában jó napfényre».²⁶

* * *

Boncoló késsel támadtunk a nő fejének, górcsövet szegeztünk agyvelejének, mérlegre tettük azt, sőt még kalapos üzletekben is jártunk, de a nemek szellemi különbségének okát meglelnünk nem sikerült. A próbálkozás mégis eredménynyel járt. Az a meggyőződés formálódott ki bennünk, hogy *a két nem szellemi tehetsége közt állítólag létező különbség az agyvelőben létező szervi okokra nem vezethető vissza és ezért valószínűtlen az a feltevés, mely a nő természet adta: inherens szellemi alárendelt voltát hirdeti.*

III.

A két nem szelleme közt létező különbséget a tudomány mai állásánál csak az ész termékeiben figyelhetjük meg. Mint a szentírás mondja: gyümölcséről ismeritek meg a fát. Megnyilvánulásaiból kell az egyén lelkére visszakövetkeztetni, bár ez a módszer is sok tökéletlenséget rejteget. Mindenekelőtt nehéz, sőt lehetetlen az egyéni vélemény igazolása. Rendelkezésünkre áll ugyan számos nőnek és

²⁵ Olberg: Das Weib und der Intellektualismus 79. 1.

²⁶ Mingazzini: Il cervello in relazione coi fenomeni psichici p. 56.

férfinak megfigyelése; ismerjük gondolataikat, cselekvésüket; látjuk őket házi pongyolában és ünnepi diszben; meglessük meghitt beszélgetésüket otthon és számon tartjuk mesterként megjegyzéseiket, midőn társaságban játszák az élet komédiáját; meghallgatjuk a szerelem kinszenvedésétől kicsikart vallomásokat; lessük, mikor düh, féltékenység vagy gyász lerántja rövid időre az álarcot és élvezettel szemléljük, mikor az állás, vagyon, rokonság változásával ruha, arckifejezés és gondolkodás egyaránt módosul — de mások nem ellenőrizhetik a szemükben idegen embereken végzett kísérletek és megfigyelések helyes voltát. Nem marad tehát más hátra, mint a szellem közismeretű termékeiből való visszakövetkeztetés, bár ez a mód már eleve nagyon tökéletlen. Nem mindenki fest képet, ír könyvet, farag szobrot, talál fel gépeket, sőt gyakran épp az értékes egyének terméketlenül szellemi téren is. Előre kell tehát azzal számolnunk, hogy törpe, gyakran a véletlen szeszélyéből összetoborzott kisebbségből következtethetünk vissza a nemek szellemi sajátságaira. Nem szabad elfelejteni ama nemek szerint eltérő nehézségeket sem, melyeket különös világfelfogás, társadalmi viszonyok, néha divat is gördít a tehetőség külső megnyilvánulása elé. Számolnunk kell azzal az eltéréssel, melyet a szellemi termékek értékelése egyénenkint és koronkint mutat. Végül látszólag a legnagyobb nehézséget a tökéletesség valódi megnyilvánulási módjának feltalálása okozza: az írás, festészet, számolás, gondolkodás művészete közül melyik jelzi a szellem nagyságát, vagy ha mindannyian alkalmasak erre, ugy keresendő, mily módon, mily mértékben?...

Ezt az utolsó aggályt nagy valószínűséggel kiküszöbölhetjük: A szellem nagyságának valódi ismertető jele az ítélet, melynek hármass feltétele a megfigyelés, elvonás és általánosítás. Az az agyvelő a legtökéletesebb, mely e sajátságokkal legnagyobb mértékben rendelkezik; a szellem minden tökéletes alkotását e hármass eredet jellemzi. A jó szobrász, író, feltaláló egyaránt megfigyeli környezetét,

ezután hasonlóság és eltérés kiemelésével összegezi tapasztalása eredményét, melyet végül általánosít. A mindnyájunkat környező tünemények pontos észlelése, helyes értékelése és jó általánosítása s ennek alapján ujnak teremtése jellemzi a lángészt és nem az a tér, melyen működik. Felesleges tehát a szellemi termékek közt különbséget tenni, hanem azt kell mondanunk, hogy bármily téren is ujnak teremtése jellemzi a lángészt.

Mint a gyujtólcence a szétszóródó sugarakat, úgy összegezi a lángész azokat az ismereteket, melyek a köz tudatban élnek és teremt ezen adottakból olyat, mi még nem létezik. Minél tökéletesebb valamely faj, vagy nemzet, azaz, minél több ismeretet használ fel és testesít meg, annál nagyobb valószínűséggel támad köréből lángész, kinek szellemi röptét nemcsak saját kiváló volta, hanem elődeiének, környezetének tökéletessége is befolyásolja. A történelemben a legelőrehaladottabb népek dicsekednek a legtöbb lángészszel. A művelt korszakban és környezetben a lángész magasabbra emelkedik, tovább lát, mint a műveletlenebben. A tűz használásának felfedezése lángészre vall; a gőzgépé szintén; mindkét feltaláló a megfigyelés művésze volt, de a két agyat, a két találmányt még óriási ür: évszázadok meggyülemlett munkája választja el egymástól. Ritka lángész volt tudós, vagy csak nagyon művelt szülők gyermeke. Ebből következtették aztán, hogy a lángész csoda eredménye, megjelenését nem mozditja elő semmi, csak a csoda. Nézetünk szerint a lángész felmenői tulajdonosságainak és az őt környező világban élő ismereteknek csodás vegyülése. A faszén, kén és salétrom külön-külön elég ártatlan dolog; de ha ezeket a bizonyos arányban vegyített elemeket meggyújtjuk, úgy a lőpor óriási erő kifejtését látjuk. A lángész is csodálatos keveréke a körülötte élő ismereteknek és egyuttal gyujtó szikra is, melynek hatása alatt évszázadok építette hit rendült meg és új világok emelkednek ki a tudatlanság tengeréből. A lángész kialakulásának elengedhetetlen feltétele az őt megelőző és környező

kiváló emberek nagy száma. A lángész piramis csucsához fogható. Minél magasabb a gúla, annál szélesebb talapzatot, nagyobb tömeget tételez fel. Mennél nagyobb a kiváló emberek száma, kitűnő volta, annál magasabba helyezkedik betetőző oromzatuk: a lángész. — Viszont a gúla magasságából visszakövetkeztethetünk az őt alkotó tömegre; a lángész száma és faja mutatja környezetük tökéletességét. Az ilyen visszakövetkeztetés nem kedvez a nőnek, mivel köréből lángész alig is került ki. A nőknél a tudatos cselekvés legtökéletesebb fajtát, mely a többi ember előtt még ismeretlen célt szolgál, az ujnak teremtését nem igen tapasztalták ezidáig. Ebben a megfigyelők jóformán kivétel nélkül megegyeznek. A nő védői közül Letourneau szerint a teremtő művészek férfiak voltak²⁷ Stuard Mill kiemeli, hogy a nőből hiányzik a teremtő eredetiség.²⁸ Turgeon felemlíti, hogy irodalom, művészet és költészet terén a nő nem termelt nagyot.²⁹ Dr. Drake, ki maga is nő, körülírásban bár hasonló nézetet vall: «Logikus helyett (a nő) esze sugalatszerű (intuitív), miért már akkor következtet, mikor a férfi még gondolkodik...»³⁰ Végül Darwin szerint «a két nem értelmi tehetségének főkülönbsége abban nyilvánkozik meg, hogy a férfi mindenben, mihez fog, kiválóbbat alkot...»³¹

Kant szavai szerint a spontancitás értelmünk jellemző sajátysága. Ezen magatevékenység legmagasabb fokon ujat teremt; ezután következik a tudatos cselekvés ismert cél érdekében: a tehetség munkája. A tehetséges ember nem teremt ujat ugyan, de a gondolkodás és élet adott kereteibe jól illeszkedik bele, azokat kitölti és a létezés céljának megvalósításában közreműködik. A tehetséges ember látókörének kiterjedése, cselekvésének ereje szintén

²⁷ Letourneau. i. m. 502. l.

²⁸ Mill: Assujetissement de la femme 152. l.

²⁹ Turgeon: Le Feminisme français 191. l.

³⁰ Dr. Drake: i. m. 28. l.

³¹ Darwin: i. m. II. 344. l.

részben előzőitől és kortársaitól függ. És viszont a tehetséges ember szintén fájának, nemének használható volta mellett bizonyít. Az pedig már kétségtelen, hogy a nők köréből számos tehetséges ember vált ki. Ötletszerűen említünk néhányat az ismeretlenebbek közül: Lasthémia és Axiothea görög bölcselek,³² Pan-Hoei-Pan híres író,³³ Stodowska Curie, a polonium és rádium feltalálója,³⁴ Hypatia jeles bölcselek, Kovalevszky Zsófia híres matematikus, a párisi akadémia Bordin díjának nyertese, a Stokholmi egyetem rendes tanára; Mather asszony, a tengeri górcső feltalálója és Maggie Bright nagyon leleményes munkagépek szerkesztője volt.

A nők körében a teremtő lángész hiányzik, de meg van az építő tehetség, mely szintén az agyvelő tökéletes munkáját kívánja meg és egyuttal annak kiváló voltát jellemzi. De még itt is első pillanatra látjuk, hogy a számbeli óriási tulsúly a férfiaknak kedvez. E jelenséget valószínűleg ama tény magyarázza, hogy «minden igazság felfedezője, minden újító, szabad ember volt, ki inventiójának felsőbbségét kedvező helyzetének köszönhetette,»³⁵ már pedig a nő a legujabb időig egyáltalában nem volt szabad. De mivel egyelőre csak a mai nő értékelésével foglalkozunk, szépítgetés nélkül be kell vallanunk, hogy *az ész legbecsesebb tulajdonságait egyáltalában nem, a másodrendűeket kisebb kiterjedésben találtuk fel nála.*

³² „Diceorchos görög történész Lasthémia és Axiothea nevezetű két görög hölgyről azt jegyezte fel, hogy korszakuknak legtudósabbjai voltak s elannyira híresek, az első terjedelmes emlékező tehetsége, a másik éles és gyors értelméről, hogy midőn Pláton észrevette azok hiányzását tanítványai közül, nem akart előadást tartani, mondván, „miért tartsak előadást, hiszen hiányzik az értelem (Axiothea) mely engemet megért s az emlékezet (Lasthemia), mely megtartsa szavaimat.“ Dongó: i. m. 146. I.

³³ Letourneau: i. m. 275. I.

³⁴ Soc. Monatshefte: 1904. II. k. 101. I.

³⁵ Tarde: Psychologie Economique I. k. 350. I.

E hiányra vezethetjük vissza a nő folyton ismételt egyéb tökéletlenségeit, melyeket egy XVIII-ik századbéli író nem minden tulzás nélkül így jellemez:

«... a' vad állatoknak majd minden tulajdonságai felaláltatnak az Asszonyban, következendőképen természeti hajlandóságok is inkább' az állatokéhoz mint sem az emberekéhez hasonló: A' kevélységben olly mint a' páva, a' dörmögésben mint a' medve, a' fősvénységben mint a' farkas, a' tsalárdságában mint a' róka, az irigységben mint a' kutya, a' haragban mint a' kigyó, a' tsevegésben mint a' szarka, a' tselekedetekben mint a' majom, a' paráznságban mint a' ketskebak, a' tisztátalanságban mint a' — nem is merem kimondani, a' természetben mint a' Syrének, kik másokat tsalogatnak, de a' veszedelemre.»³⁶

* * *

A két nem összehasonlításának eredménye sok téren nem kedvez a nőnek. De azért mégis legalább is elhamarkodottnak kell neveznünk az e fajta kijelentéseket: «A férfi tettereje és a nő gyengesége egy közös célra működnek össze, hogy t. i. az emberiséget fentartsák. A hol tehát a természet a férfi és a nő között levő egyenlőtlenséget oly szembetűnően mutatja, ott még a legdühösebb egyenlőségért rajongónak se jusson eszébe a természet szabta dolgok ezen rendjét megdönteni akarni. Az egyenlőtlenség tetterőben és észtehetségben örök időkre dekratáltatott. Árulás lenne az Istenség ellen e törvényt kétségbe vonni, s a természet e tekintetben igen világosan nyilatkozik»³⁷ Nyugodt mérlegelés után csakis azt mondhatjuk, hogy a jelenkorban élő két nem összehasonlításának eredménye a következő: A nő fizikailag gyengébb, mint a férfi, a be-

³⁶ Megmutatása annak, hogy az Asszonyi személyek nem emberek. 8—9. l.

³⁷ Dr. Herczeghy: i. m. 37. l.

tegséggel szemben való ellentálló ereje és számbeli túlsúlya nagyobb. A férfiszellem tökéletesebb, de ezt a jelenséget nem lehetett az agyvelőben létező szervi okokra visszavezetnünk. Tehát mind a testi, mind a lelki tünetmények mérlegelésének eredménye, ellentmondó: nagyobb testi erő, kisebb halandósággal, tökéletesebb szellemi munka látszólag egyforma agygyal áll szemben. Ezt az ellentmondást kell vizsgálnunk.

3. FEJEZET.

A NEMEK KÖZT TAPASZTALHATÓ ELTÉRÉSEK OKAI A JELENBEN.

I. Letourneau megfigyelése. — Gates tanár kísérletei. — Gyakorlás útján tökéletesedik a szerv. — A női szervek gyakorlás útján való kifejlődésének akadályai. — Fanosodás. — Hónapszám. — Terhesség. — Ezeknek a szellemi életre gyakorolt befolyása. — A nem okozta idővesztések a fejlődés idejében. — II. Az ivarból folyó tökéletlenségek ellensúlyozásának kérdése. — Testmozgás és táplálkozás. — Ruházkodás. — Preventio a női ivar okozta tökéletlenségek ellensúlyozására.

I.

Letourneau számos adatot közöl arra nézve, hogy a Vuatuto Uganda és Dahomei törzsek mindenféle naptól rabolt leánygyermekből kitünő, a férfiakkal vetélkedő harcosokat neveltek.¹ Ebből a megfigyelésből azt következteti, hogy mindenféle származású nő testi ereje és ügyessége megfelelő körülmények közt tökéletesíthető.

Gates tanár mindenféle fajú kutyát gyűjtött össze. Ezután több száz különböző színre befestett edényt helyezett el sik téren. Bizonyos színű edényekbe ételt tett, a többit pedig akként kötötte össze villamos árammal, hogy az azokat érintő állatok erős ütést kaptak. Egy éven ke-

¹ Letourneau: i. m. 79—83. — Letourneau cikke a Revue de l'Ecole d'Antropologie 1901. évfolyamában 278. és köv. l.

resztül napi 6 órában tanította a kutyákat. Kezdetben első lábaiknál fogva odavezette őket az étellel telt edényekhez, majd szabadjára bocsátotta az állatokat és lassankint változtatott az edények színén. Ily módon elérte, hogy a kutyák a vörös és zöld szín hét árnyalatát különböztették meg és más gyakorlatoknál is egyre növekedő intelligenciát tanúsítottak. Ugyancsak egy évig a nevelt kutyákhoz hasonló faju és számu ebet sötét helyen elzárva tartott. Ezek 12 hónap alatt elbutultak, visszafejlődtek.²

Letourneau megfigyelése és Gates kísérlete általában igazolja azt a törvényt, melyet a fiziologusok egyes szervekre nézve már régóta így formuláltak: a gyakorlat csinálja a szervet.

Ezen igazság világításánál eloszlik a jelenkorban élő két nem testi és lelki tulajdonságának mérlegelésénél felmerült ellentétek egy része: A nő testileg gyengébb, mivel még a munkásnő sem fejt ki oly nagy fizikai erőt, mint a férfi. A nő ellentállása a betegséggel szemben nagyobb, mivel épp a terhesség folyamán és szülés következtében sokkal gyakrabban küzdött betegséggel, mint a férfi. Ezért a természetes kiválasztás oly nőket formált, kik a betegséget és testi fájdalmat jobban bírják. Ezek a sajátságok épp úgy, mint a nőnek ismert türelme fejlődésének következményei. Ki megfigyelte évtizedekig betegeskedő nők ellentálló erejét, kórházakban foglalkozó betegápolónők kintartását, mely 10—15 óráig is erőt ad nekik, vagy aki kézimunkával foglalatostkodó családtagokat nézett, az tapasztalja a nő nagyobb ellentálló erejét, óriási kintartását és csodálatos türelmét. Mind a három tulajdonság, épp úgy mint a csontváz, izomzat nagyobb gyengesége: fejlődés és természetes kiválasztás eredménye.

Szellemi téren hasonló következtetésekre jutunk. A két nemhez tartozó egyének agyveleje sem sulyban, sem alak-

² Dr. Wood: what a young women ought to know 94—96., 236. l.

ját nézve nem mutatja azt a külső eltérést, melyet különböző állat, sőt emberfajok közt is tapasztalhatunk. De belső, különösen vegyi különbségekre a munkabírás és a munka eredményének eltérő voltából feltétlenül következtetnünk kell. Miként Gates tanár nevelt és sötétben elzárt kutyái különböztek egymástól, úgy tér el szükségszerűen a nő a férfitől. Csak az a kérdés, mi e szükségszerű eltérés oka?

Egymással nem érintkező népek és civilizációk történetéből látjuk, hogy a nő szellemi téren mindig és mindenhol kevésbé tökéletes. E jelenségnek okát mégis az agyban gyökerező tulajdonságának kell mondanunk, feltéve, hogy nem találunk más, mindenütt kivétel nélkül ható okot, mely a fejlődést gátolja és még sincs az agyban. A mai korban már számos nőt nevelnek a férfiakkal teljesen egyforma módon. De szellemi munkájuknak eredménye még sem vetélkedik ezideig a férfiakéval. Ha ezen eltérés oka nem az agyvelő szervi sajátossága, úgy valamely a gondolkodás székhelyén kívül fekvő okot kell találnunk.

Ezt az okot van Helmont így fejezi ki: *Propter solum uterum mulier est quod est.* És a Hippokratesnek tulajdonított azon megjegyzés, hogy «*Uterus omnium causa morborum qui mulieris infestant*» még határozottabban fejezi ki, az emberiség tudatában kikristályosodott nézetet. És valóban, «ha látom, mily befolyást gyakorol a nem ébredése az egész testre, úgy azt vagyok hajlandó hinni, hogy épp úgy hat az észre is.»³ A fanosodás súlyosabban éri a leányt, mint fivérét. Ebben a válságos időben nagy hajlandóság jelentkezik különféle beteges elváltozásra és életműködési zavarokat látunk a legfontosabb szervekben. Az ellentálló erő csekélyebb; a női halandóság arányszáma meghaladja a megfelelő korban levő férfiakét.⁴

A hónapszám már a gyengébb nem kizárólagos nya-

³ Dr. Wood: i. m. 109. l.

⁴ Dr. Kisch: i. m. 51—52. l.

valyája, mely a civilizált nőnek sok szenvedést okoz⁵ és tartama alatt a munkabírás nagy mértékben csökken.⁶ A legtöbb nő ez időben rosszuléletről, altesti nyomás, általános fáradtság, fejfájás és izgatottságról panaszodik.⁷ Gyakran hat a hónapszám a szív működésre és vérösszetételre,⁸ amennyiben, mint Neussers igazolta ez időben az eosinophil sejtek szaporodnak.⁹ Kretschy és Fleischer kísérletileg bizonyították az emésztésnek ez időben nagy mértékben való lassudását, sőt mások még a hallás és látás szervében is észleltek változást.¹⁰ Az idegrendszer működése ilyenkor köztudomás szerint nem kielégítő. A nők szeszélyesek, ingerlékenyek, összeférhetetlenek, legkisebb okra kijönnek sodrúkból, nem tudnak magukon uralkodni, gyors haraguak, nem fontolják meg és nem bírálják cselekvésüket, leverték, féltékenyek. Ebben az időben követik el a legtöbb bolondságot, néha súlyos következményű, sőt büntetendő cselekedeteket.¹¹ E megfigyeléseket Lombrosó megerősíti, ki 80 rendőrségellenes erőszakért elfogott nő közül 71 menstruálót talált. Krugstein 107 esetben állapította meg öngyilkos nőknél a hónapszám jeleit; Legrand du Saul szerint a párisi áruházak kleptománjai leginkább menstruáció idejében lopnak; végül Krafft Ebing határozott összefüggést észlelt hónapszám és bűntények közt.¹² Természetes tehát, hogy a hónapszám beállta kedvezőtlen módon hat az idegéletre és néha elősegíti az elmezavar kitörését.¹³

A terhesség szintén súlyos zavarokkal jár, melyek

⁵ Dr. Wood: i. m. 117. l.

⁶ Dr. Adams: i. m. II. k. 431. l.

⁷ Dr. Kisch: i. m. 146. l.

⁸ Dr. Kisch: i. m. 147. l.

⁹ Dr. Kisch: i. m. 15. l.

¹⁰ Dr. Kisch: i. m. 151—152. l.

¹¹ Dr. Adams: i. m. 442—3. l.

¹² Dr. Kisch: i. m. 162 l.

¹³ Dr. Kisch: i. m. 154., 157. l.

nagyjában hasonlók a hónapszám alatt tapasztalt rendelkezésekhez.¹⁴

A nemi élet megszüntét, mely nálunk dr. Szukits szerint átlag 42,2 éves korban áll be, szintén az emésztési, vérkeringés és idegrendszer zavarai kísérik.¹⁵

A fanosodás, hónapszám, terhesség és a nemi élet megszünése akadályozza a nő szellemi tehetségének kifejlődését. Az ivarból folyó ezen gátló körülmények kétrendbéli hatást gyakorolnak. Zavarják mindenekelőtt a nyagilag a szellemi munkát. Az izomzat minden munkája anyagot tételez fel és erőt fogyaszt. Ha az izomzatban hiányzik a kémiai vegyületek alakjában felhalmozott erő, úgy hiába ad jelt az idegrendszer: a test nem bírja a munkát, mivel az izmok — mint mondani szokás — kifáradtak. Hasonló jelenségeket tapasztalunk a szellemi munkánál. Rossz táplálkozás, az agyban szükséges vérbőség hiánya, álmatlanság és számos más ok kedvezőtlen módon befolyásolja az agy munkáját. A nő nemi életének leírt négy rendbeli tünete pedig mindig ilyen, a szellemi működést gátló jelenséget idéz elő. A női szervezet ezért bizonyos időben alkalmatlan a szellemi munkára.

E veszteségtől eltekintve kevesebb idő áll a nő szellemi munkájának rendelkezésére és ezt az időt nem is használhatja fel oly egyenletes módon, mint a férfi: Az agy tökéletesedésének és egyúttal az ismeretek elsajátításának lényeges feltétele a rendszeres munka. Aki hetenkint egyszer napi 14 órát dolgozik, annak munkája aránytalanul kisebb eredménnyel jár, mint azé, aki minden nap két órában foglalkodik valamely szellemi munkával. Már pedig a nő munkáját egyre megszakítják nemének megnyilvánulásai, melyek összeségükben is nagy időt rabolnak el.

Az e módon származott idővesztesség nagyságáról egyszerű számítás meggyőző bennünket. A fanosodástól elte-

¹⁴ Dr. Kisch: i. m. 626. I.

¹⁵ Kraepelin: Psychiatrie: II. k. 796. I.

kintünk, mivel ez a fiukat is zavarja, bár kisebb mértékben. Jóllehet számosan azt mondják, hogy a nő előbb esik dekadenciába, mint a férfi, ¹⁶ mégis feltesszük, hogy a nő szellemi tehetségei születése első napjától, életének 61. évéig egyre fejlődnek; ez esetben 720 hónapot, azaz 21900 napot szentelhet szellemi munkának. A hónapszám nálunk az esetek 22 és fél százalékánál 15 éves, 20.5 százalékánál 16 éves és 10 százalékánál 17 éves korban jelentkezik ¹⁷ és átlag a 42-43. életévig tart. ¹⁸ Vagyis a nő 28 évig azaz 336 hónapig, tehát 10220 napig éli nemi életét. A hónapszám az esetek 70%-ában, tehát többnyire 28 naponként tér vissza, 4—5 napig tart ¹⁹ és bekövetkezése előtt is 6 napi gondozást igényel. ²⁰ A hónapszám ezért átlag 28 év alatt 365-ször tér vissza. Ha tartamát csak 4 napra tesszük és eltekintünk a megelőző 6 napos kisebb mérvű zavaroktól és szükséges gondozástól, úgy a nő munkára szánt életéből 1460 nap, azaz 48.66 hónap, vagyis négy évnél hosszabb időt veszít el; ha pedig 5 napra tesszük a hónapszám idejét és a szükséges 6 napos gondozást is számítjuk, úgy 4015 napot = 133.43 hónapot = tíz évnél hosszabb időt von el ivarának megnyilvánulása a nőtől.

Ettől eltekintve a nőt a szülés előtt és után következő 4—5 hétben feltétlenül betegnek kell tekintenünk ²¹ és a terhesség alatt rosszulétben töltött napok össze-vissza szintén kitesznek legalább egy hónapot. Ez az idő két gyermeket számítva — holott 6—10 gyermek születése sem tartozik a ritkaságok közé — hat hónapi idővesztéséget jelent. A nemi élet megszűnésével járó bajok idejének totálsommáját szintén legalább hat hónapra kell becsülnünk. Így a nő a fanosodástól eltekintve hónapszám alatt, 4—10 évet,

¹⁶ Dr. Möbius: i. m. 27. l.

¹⁷ Dr. Kisch: i. m. 46. l.

¹⁸ Dr. Kisch: i. m. 626. l.

¹⁹ Dr. Kisch: i. m. 417. l.

²⁰ Dr. Adams: i. m. II. k. 448. l.

²¹ Novicow: i. m. 82. l.

szülés és menopausa folyamán 1 évet, tehát összesen 5—11 évet veszít szellemi munkára szánt életéből. A történelem számos beteges ember lángeszéről mesél, hogy másokat ne említsünk Kalvin és Pascal egész életében betegséggel küzdött és ennek dacára óriási alkotásokat hagyott. De az emberek átlagának szellemi életében, különösen, ha ez az illető embercsoport minden tagjára áll, az 5—11 évi idővesztés óriási nagy.

Ezért nézetünk szerint a női ivarnak **minden népnél meglévő és minden nőnél hasonló módon jelentkező hatásai indokolják részben a női testnek és agyvelőnek kisebb gyakorlás miatt kevésbé tökéletes módon való kifejlődését.**

II.

Nem kell tehát a szellem inherens tökéletlenségének tanát elfogadnunk, mivel egyébként is megokolhatjuk az egymással nem érintkező népek és polgárosulások nőinél tapasztalható általános alsóbbrendűséget. De ezzel látszólag csak a gyengeség okát mozdítottuk el és cseréltük fel mással: az agyvelőből ivarába helyeztük a nő kisebb munkabírásának és nagyobb tökéletlenségének kuforrását. De ez a csere nagyon fontos gyógyítási szempontból. Gyakran okoz a gyomorhaj vérkeringési zavarokat és neurastheniát, mely ismét visszahat a gyomorra. Épp így a női ivar különös tünetei befolyásolják az agy munkabírását és tökéletességét, melyek viszont kihatnak a női nem jelentkezési módjára. De miként az említett bajnál előbb a gyomor hibáit kell orvosolni, úgy a nő veleszületett és neméből következő sajátosságán szintén változtathatunk és ezzel a test és agyvelő közönséges működését is elősegítjük. Épp ezért igen fontos annak megismerése, hogy hol kell keresnünk a bajt és mily uton gyógyítható az?

Nem bocsátkozunk annak vitásába, hogy a női ivar-

ral járó tünetek és különösen a hónapszám zavaró volta degeneráció jele, vagy pedig mindig létezett-e, mivel betegeseknek e jelenségeket általános elterjedtségük miatt nem mondhatjuk; de viszont egészségesnek sem minősíthetjük őket kísérő tüneteik miatt. Célunknak elég, ha azt igazoljuk, hogy az ivarból következő rendkívüli állapotot, ha nem is szüntethetjük meg, de legalább is lehető legkisebb mértékére szoríthatjuk.

Fanosodás és hónapszám alatt sokat használ a megfelelő étrend. Nagy fehérnyetartalmu táplálékot kell fogyasztani 4—5 kisebb napi étkezésre felosztva. Különösen hasznos táplálék a hus, zöld főzelék, gyümölcs, tojás, tej; viszont célszerű a szeszes italoktól való tartózkodás. Ügyelni kell a belek rendes kiürülésére, mivel székrekedés az ivarszervezetben izgatottsági állapotot idéz elő. Nagyon fontos a tisztaság. Fanosodás idejében jó a 15—20 C° fürdő, hónapszám alatt fürdés helyett a külső nemi szerveket 26—28 C° vízzel naponként többször meg kell mosni.²²

Még fontosabb a preventív orvoslás; különösen lényeges óvószer a megfelelő testmozgás. A hónapszám alatt nem célszerű a heves erőfeszítés, mivel a szabadon felfüggesztett anyaméh ilyenkor vérdus tehát nehezebb. De annál nagyobb a következetes testmozgás haszna, persze feltéve, hogy a másodlagos külső körülmények is megfelelők. Itt mindenek előtt a ruházkodás érdemel figyelmet. De a míg a testmozgás szokása, mondhatnók divatja egyre terjed, addig a ruházkodás terén még mindig hiúság, divat és megszokás vezérli a nőt. A műveletlen ember sajátossága az, hogy ösztönei, érzelmei és nem a belátás irányítja cselekvését; különösen jellemző a vad törzseknél szokásos diszítési mód, mely az egészségre ártalmas és a testet deformálja. Ily szempontokból nézve a fehér nőt is barbárnak kell tartanunk, mivel mindezen leverő sajáttságot felleljük ruházkodásában. «A nők veszedelmes ruházkodásukkal oly mérték-

²² Dr. Kisch: i. m. 115—124. 128. l.

ben járulnak a faj megsemmisítéséhez, mint a férfiak alkoholizmus révén.»²³ Csakhogy a szesz utáni vágy beteges, öröklés útján sokszorosított tünet, míg a lehetetlen ruházkodást rosszul értelmezett hiúság, vagyis oly lelki tünetmennyiség elő, melynek oka szellemi korlátoltság. Míg tehát a részegség elsősorban orvosi gondozást igényel, addig az esztelen divat ellen mindenekelőtt a tanítónak kellene harcolnia. Lehetetlen, hogy a női ruházkodás sok hibájának nem csak ismerése, hanem átértékelése ne idézzen elő változást. A női ruhák aránytalanul oszlanak meg a testen. Az altestet 3—4 réteg szövet és vászon fedi, míg a vállakat és a mell felső részét többnyire csak egy réteg védi a hőváltozások ellen. De még az alsó test ruházkodása sem kifogástalan: «Tisztára egészségtelen, ha a nő . . . nyitott nadrágot visel. Más okoktól eltekintve tisztaság és az egyenletes meleg szükséges volta megköveteli annak a comboknál való elzárását.»²⁴ A füző a test legfontosabb szerveit összenyomja, tulterheli azokat, eltolja az anyaméhet, beleket és más szerveket, izgatja a belső nemző szerveket, zavarja a testmozgást és megakasztja a vérkeringést. A nők többnyire azzal védekeznek, hogy nem préselik testüket, füzőt csak az alsóruha felfüggesztése céljára viselnek. Ez a divat csak fokozza a bajokat, mivel a füzőre aggatott alsószoknyák, harisnyák tulajdonképpen a bordákat terhelik. «A füző okozta a betegségck ama sokaságát, melyek jogos büntetésként örökös rokkantakká tették az amerikai nőket és elrabolta gyermekeiknek — feltéve, hogy egyáltalában volt gyermekük — törvényes örökségét: az egészségét.»²⁵ Sok bajt okoz a tulságos magas sarku cipő, mely a természetes testtartást gátolja és ezért az anyaméhet kimozdítja megfelelő helyzetéből.²⁶

²³ Dr. Drake: i. m. 42. l.

²⁴ Dr. Kisch: i. m. 126. l.

²⁵ Dr. Drake: i. m. 45. l.

²⁶ Dr. Kisch: i. m. 126. — Dr. Drake i. m. 42—46. — Dr. Adams i. m. I. k. 523. l.

Aki e hosszú felsorolásról azt hiszi, hogy már idejét multá, az nézzen körül bármely város utcáin, vagy még jobban teszi, ha végigjárja Budapest lawn-tennis pályáit és megfigyeli, miként lapdázna a nők — fűzőben. (Magas-sarku cipőt sajnos nem hordhatnak, mivel ez a pályát rongálja és ezért tilos.)

Tehát a nők, vagy helyesebben azok, kik nevelik őket jórészen maguk okai a testi és szellemi bajoknak és ama kedvezőtlen társadalmi helyzetnek, melybe e bajok belekényszerítették őket. Viszont bizonyos, hogy megfelelő életmódnál a nő testi tulajdonságai tökéletesednének. «Megfigyeléseim feljogosítanak annak kijelentésére, hogy ha a leányok zsenge kortól fogva jól öltözködnek, ha nem függesztik bordáikra szoknyáikat, ha okos testmozgás útján kifejlesztik izmaikat, úgy (hónapszám alatt) nem lesznek félrokkantakká.»²⁷ Megfelelő testmozgás, ruházkodás és táplálék a szülést is megkönnyíti, mely egészséges asszonyoknak csak kevés bajt okoz.²⁸ A testi épség és munkabírás viszont kihat a szellem tevékenységére és ennek következtében az ész tökéletességére.

Végső elemzésben tehát a nemek közt tapasztalható eltérések jelenleg is érvényesülő oka a női ivar. A női ivar okozta tökéletlenségeket preventív módon ellensúlyozhatjuk.

* * *

Ha az előadottak meg is állnak, azt viszont be kell ismerni, hogy a két nem közt tapasztalható nagy eltérés magyarázására és megszüntetésére az ivar okozta tökéletlenségek és azoknak megelőzés útján való enyhítése nem elegendő. Ezért az eltérésnek más okait is kutatnunk kell.

²⁷ Dr. Adams i. m. II. k. 45. l.

²⁸ Dr. Wood: i. m. 142. l.

4. FEJEZET.

A NŐ HELYZETE A MULTBAN.

A két nem eredeti egyenlőségének elmélete. — E nézet bizonyítékai — Az állatoknál uralkodó rend. — A vallásos költészet. — A zsidó és keresztény vallás alkotta kivételek. — A nő helyzetének rosszabbodása a történelmi idő kezdetén. — A mai kor vad népeinél uralkodó rend. — A nő helyzete a civilizáció haladásával együtt javul.

Kiváló tudósok véleménye szerint az őskorban mindkét nem foglalkozását élelem gyűjtése merítette ki. Ez a munka férfi és nőre egyforma terheket rót, miért is a nemek közt a jogok teljes egyenlősége uralkodott. Idők folyamán az élelem ritkulása és a fajszaporodás a vadászatot és harcot tette szükségessé. Ezért oszlott a társadalom kasztokra, melyeket a foglalkozás közössége tartott össze. Később, midőn a kereskedés is megkezdődött, az emberek közt a munka megoszlás és ezzel karöltve a társadalmi különbség még fokozódott. A nőt ez alakulás egész folyamán az anyaság távol tartotta a vadász, harcos és kereskedő mesterségétől és ez idézte elő ama mesterséges elkülönítést, melynek során a nő a férfi háziállatjának sorsára jutott.¹ «A törvényhozás és morál pedig, mely mindig visszatükrözi az illető társadalom állapotát, az alárendelt nem számára külön-

¹ Lefourneau: i. m. 83, 97, 98, 486, 488, 489, 1.

leges törvényeket és életelveket alkotott. Gyermekkortól kezdve minden rendű és rangu nőt arra tanítottak, hogy uraival szemben társadalmi szerepe és kötelessége a minél tökéletesebb engedelmesség és szolgaság zugolódás nélkül, míg végül legtöbbször el is hitte e kötelességek létezését». ² A nőt tehát elnyomatása tette alsóbb rangúvá. ³ Az elnyomatást ivarjának sajátságai okozták és viszont a szolgaság meghagyta a nő testén, lelkén sajátos bélyegét.

Ha az elmélet megállja helyét, úgy a mult alakulása magyarázza a jelen helyzetet és egyuttal módot nyújt a jövőbe való következtetésre.

* * *

Meglehetős sok az olyan állatfaj, melynél a két nem szerepe egyforma, sőt némely gerinctelennél és rovarnál (hangya, pók, méh) épen a nőstény uralkodik. Az állatvilágban szintén a nőt terheli első sorban a faj fenntartása. Ennek dacára nem minden faj nősténye tökéletlenebb a himnél. Ezért némi valószínűséggel arra gondolhatunk, hogy az állatvilágban a him uralma nem érvényesül mindenütt a végzetes természeteti törvény erejével. Viszont számba kell venni az ember fajánál a terhességnek és a gyermekek tehetetlenségének rendkívül hosszú tartamát, mely a nőre minden állat nőstényénél sulyosabb terheket ró. Ha ennek dacára a nemek egyenlőségét a multban igazolni, vagy a jövőre nézve remélni akarjuk, úgy fel kell tételeznünk a terhesség és a gyermek felnevelés tartamának változását, vagy azt, hogy kedvező viszonyok közt e két folyamat nem hat ki a nő helyzetére és foglalkozására. A jövőre nézve még számíthatnánk esetleg azzal a lehetőséggel is, hogy a nők ritkábban szülnek és a teljesen meddők száma emelkedik. A multa vonat-

² Letourneau: i. m. 277. l.

³ Bebel: i. m. 298. — Olberg i. m. egész tartalma. — L. Lafargue cikke az International Socialist Review-ben (id. Soc. Monatshefte. 1905. I. k. 562 l.)

kozó nézet formálása módfelett nehéz, mivel közvetlen megfigyelés és történelmi adatokkal természetesen nem rendelkezünk.

Egy közvetett bizonyíték látszólag megerősíti a nő aranykorába vetett hitet: A különböző vallásokban eltérő szerep jut a nőnek; némelyek nagy számban, mások egyáltalában nem ismerik a női isteneket. Az utóbbiak közé kivétel nélkül ama hitek tartoznak, melyekről tudjuk, hogy a nő alárendeltségének korszakában alakultak ki: Mózes a férfi értékét 20, illetőleg 50, az asszonyét 10—30 aransziklusra becsüli,⁴ és a hagyomány is igazolja ama mostoha bánásmódot, mely a zsidó nő helyzetét elég kellemetlenné tette. Ennek megfelelően tényleg azt látjuk, hogy a vallás a nőre kevés ügyet vet. Mohamed az asszonytól még a lelket is megtagadja, főkötelességévé pedig az engedelmességet teszi,⁵ a vallás pedig kizárólag és minden alkalommal csak a férfivel számol.

Ezzel szemben a nő aranykorában keletkezett vallások egyformán bánnak a két nemmel és sok női istent is tisztelnek. Legjellegzetesebb e téren az egyiptomi hit, melynek istenei közt nők (Isis, Neit, Men) igen előkelő helyet foglalnak el. És ugyanennél a népnél a két nem egyenjogúságának biztos jeleit találták, ha nem is minden osztályban, úgy legalább a felső kasztokban.⁶ Az egyiptomiak, mint a legkonzervatívabb nép a történelmi idők kezdetéig megőrizték a nő kedvező helyzetét. Ellenben más népeknél — mint pld. a görögöknél — szintén létezett a hitrege alakulásának idejében egyenjogúság, mely azonban az egyre változó népnél később jóformán nyomtalanul eltűnt. A nő szolgaságának idejében a mitológia még mindig foglalkozik ugyan a nővel és megtartja annak imádását, de ennek oka az lehet, hogy a nép lelke a régi irányban szötte tovább

⁴ Mózes III. 27. 35. l.

⁵ Korán: IV. szura. 38. áját.

⁶ Letourneau: i. m. 336 és k. l. 343. l.

a regét, annál is inkább, mivel a női test bája és a szerelem költészete hatalmas. Tehát a legtöbb vallásban szereplő nőistenekből és ama körülményből, hogy a női elnyomatás idejében keletkezett újabb vallások női isteneket nem ismernek, a két nem eredeti egyenlőségére következtethetnénk.

Csakhogy ez a vallások jellegére épített elmélet többrendbeli aggodalmat támaszt. Mindenekelőtt azt hihetjük, hogy némely vallás nem a nő elnyomott helyzete miatt, hanem azért nem ismer nőisteneket, mivel szigorúan monotheistikus és ezért menyországába nem telepíthetett mindenféle rangú és nemű isteneket. Csakhogy a zsidó és mohamedán vallás is tart közvetítőket Isten és ember közt. Már pedig a bírák, próféták, bölcsek közt is alig akadt nő, kinek különben sem volt a menyországban keresni valója, mert hisz nemcsak Mohamed, hanem a rabbik is megtagadták a nőtől a lelket.⁷ Itt tehát meglelhetjük a kapcsolatot a társadalmi helyzet és vallásalakulás közt: a nő helyzete rossz volt és a vallásban nem is jutott néki szerep.

Az ellenkező kifogást, az a szigorú bánásmód hívja ki, melyet az egyházi atyák a nővel szemben tanusítottak. Pál eltiltja a nőt a tanítástól és ráparancsol, hogy «csendességben legyen».⁸ Szent Jeromos szerint a nő az ördög kapuja, az igazságtalanság utmutatója, a skorpiónak szuronya.⁹ A maconi zsinat pedig csak egy szótöbbséggel döntött a mellett, hogy a nőnek is adott az Isten lelket.¹⁰ És a nő ezen nyilvánvaló elnyomatása dacára Szűz Mária és sok női szent előkelő helyet foglal el az égben. Hogy egyeztethető össze ez az ellentmondás? — — —

Nézetünk szerint mindenekelőtt számolni kell a szent iratokban előforduló ellentmondásokkal. Így pld. mindjárt

⁷ Jankovszky: Judäisme; id. Letourneau i. m. 379. l.

⁸ Pál Timotheushoz írt I. lev. II. 12.

⁹ De cultu. feminarum

¹⁰ Bebel: i. m. 79. l.

Pálnak a korintusbeliekhez intézett I. levelében egy vers¹¹ a nő jogait csorbitja, de e kijelentéssel ellenkezik hivatott magyarázók szerint ugyanazon levél másik verse.¹² Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy kezdetben a kereszténység a rabszolgák vallása volt és egyenlősítő célokat szolgált; így pld. megadta a nőnek a hívőknél igen nagy becsben álló tanítás jogát.¹³ De később a kereszténység uralkodó vallássá lett és az írók nézete is ennek következtében módosult. Végül a szeplőtlen fogantatásnak lassan kialakuló dogmája belekényszerítette a logikus gondolkodású atyákat a Szent Szüz és utóbb más női szentek tiszteletébe is.

Mindezek figyelembevételével a vallások keletkezéséből és azok eredetüknek megfelelő felépítéséből *némi valószínűséggel azt következtethetjük, hogy valamikor a két nem közt teljes, vagy majdnem teljes egyenlőség uralkodott.*

* * *

Az okoskodás második láncszeme a nő helyzetének további alakulása:

Manu törvényei a nőt már teljesen alávetik férjének,¹⁴ kivel még csak együtt sem étkezhetett.¹⁵ «Az egyetlen művészi tér, melyre a hindusnők szoríttatnak: a tánc».¹⁶ A görögöknél a nőt mindjárt születése napján az üldözés és megalázás végzete érte, mert a család legnagyobb terhének tekintették;¹⁷ a nő szó egyértelmű a becsmérléssel.

¹¹ Pál korintusiakhoz I. levél 14. rész 34. vers.

¹² Pál korintusiakhoz I. levél 11. rész 5. vers.

¹³ Erre vall Pálnak a rómaiakhoz (16. rész 12. vers) és Titushoz intézett levele (2. rész. 3. vers.)

¹⁴ Manu IX. 46. l.

¹⁵ Letourneau: i. m. 397. l.

¹⁶ Czeglédy: A görög nő helyzete: 5. l.

¹⁷ Dongó: Lapok a tudományok könyveiből. 123. l.

Az a nép, mely a harcias Athenet tisztelte, a haszontalan gyáva harcost illeti a nő gunynevével: Thersites nőknek csufolja a görögöket; Ajaxot üldöző Hektor azt mondja: akként menekülsz, mint valami nő.¹⁸ Aristoteles szerint a rabszolga egyáltalában alkalmatlan a gondolkodásra, a nő gondolkodik ugyan, de gyengén és eredmény nélkül, a gyermek tökéletlenül és nem teljesen.¹⁹ A római nőt a «manus» dologgá tette, melyre vagy az apa, vagy a férj tulajdonjogot formálhatott. A kínai nő szintén örökös rabszolgaságban él; a közerkölcs őt apjának, majd férjének és özvegyiség esetében legidősebb fiának veti alá.²⁰ A nő számára külön büntető törvényeket készítettek. Ha pld. az első nő megüti férjét, úgy ez elválhat és a nő 100 bambuszütést kap, de ha a férfi nyomorékká lesz, úgy nejét megfojtják. Ellenben ha a férj veri meg feleségét, úgy nem bűnhődik, kivéve a testi sértést, mely esetben két fokkal enyhébb büntetés éri, mint a milyennel a törvény az egyenrangúak ellen elkövetett hasonló büntetendő cselekedetet torolja meg.²¹ A zsidó nő tanuskodása csak annyit számított, mint a gyermek, rabszolga és nyomorék vallomása.²² A germán nő örökké a római manushoz hasonló «mundium» alatt állott.²³ A gall családapa nejeének élete és halála felett rendelkezett.²⁴ Nálunk meglehetősen elterjedt nézet szerint a nő helyzete jobb volt, mint egyéb népeknél. «A magyar férfi- és nőnem közt eleitől fogva oly viszony volt, melyet más népeknél alig találunk fel. A mi elődeink nem rabolták nőiket, mint a maurok és rómaiak; nem tették rabszolgákká, mint más keleti népek; nem emelték maguk felé, mint az éjszakiak; hanem édes testvérekként

¹⁸ Ilias II. VIII. ének.

¹⁹ Aristoteles: Politika I. 6. I.

²⁰ Letourneau: i. m. 267. I.

²¹ Kínai B. T. K. II. 3. 131. §. §.

²² Du Bois: Droit primitiv des peuples anciens, 66. I.

²³ Letourneau: i. m. 462. I..

²⁴ Hajnik: Egyetemes europai jogtörténet. 77. 80. lap.

maguk mellé állították, rendeltetésükhöz mért jogokban részeltették, a viszonyos kötelezettség, szeretet és tisztelet szeliden vonzó kapcsaival fűzték magukhoz: feleség volt a magyar nő édes neve, mintegy kifejezendő azon magasztos fogalmat, mely egy nemzetnél sem létezik, hogy ő férjével együtt tesz egy egész lényt, hogy ők külön-külön az életnek örömét és gondjait csak felében, s egészben együtt ketten hordozzák.²⁵ De a «feleség» s egyéb ily szók értelméből vont következtetések aggályosak, mivel velük szemben más, kevésbé hizelgő értelmű szókat állíthatunk. Az «asszonyi állapot» címzés pld. meglehetősen elterjedtségnek örvendett a régi korban és még a XVIII. században is panaszkodnak e kifejezés s a belőle vont következtetések lealázó voltáról.²⁶ A nyelvjárásból vont következtetésektől eltekintve mindenekelőtt az «ma már kétségen kívül áll előttünk, hogy az ősi magyar jog szerint a házasságkötés adás-vétel formájában történt.»²⁷ Továbbá «... a források is arról tanuskodnak, hogy a családügyi hatalom egykoron korlátlan volt, úgy a feleség, mint a gyermekek felett. Ugyancsak a családügyi kezdetben nejét és gyermekeit szükség esetén eladhatta, vagy elzálogosította, (tanuskodnak erről a XIII. századbeli pápai levelek Themier A., Vet. Mon. Hung. I. 94.), sőt az okmányok tanusága szerint a fitestvér még a későbbi jogban is a családi hatalom alatt álló nővérét zálogul rabszolgaként leköthette. (Váradi registr. 190. pont.)».

«A családügyi eladási jogában birja kiindulási alapját a régi magyar házasságkötési jog, mely szerint a családügyi hatalom birtokosától a hatalma alatt álló nőt meg kellett vásárolni».²⁸

A törzsszerkezet megbomlása utáni időben semrózás

²⁵ Mikó: A magyar nőkről: id. Desseffy i. m. 136. l.

²⁶ Carberi: Levele, melyben megmutatja, hogy az asszonyi személyek emberek 9–10. l.

²⁷ Timon: Magyar alkotmány- és jogtörténet: 316. l.

²⁸ Timon: i. m. 308. l.

az asszony helyzete: «Mig a nőnél a szülők és rokonok, addig a férfiunál a megbizott és a rokonság az egyezkedők. Ez nyilván azt mutatja, hogy önállóság tekintetében házasságot kötő nő és férj között jogi különbség van. Amaz mindenképen önállástalan s mint ilyen szülői és rokonai gyámsága alatt álló, emez ellenben annyira önálló, hogy nem szülők és gyám, hanem mandataris által alkudozik». ²⁹ A kereszténység végleges elterjedése után is: «az asszony, bár a keresztény házassági fogalom értelmében férjének egyenjogú házastársa és nem jog nélküli szolgálója volt, mégis a házassági kötelék hatásánál fogva férjével szemben egyéni és hatalmi függési viszonyba jutott. Mint nő férjének alá van rendelve. Ez az alárendeltség valláserkölcsei alapon sarkallott. De az asszony nemcsak személyére, hanem vagyonára nézve is férje hatalma alá jutott. Ezért őt nemcsak maga «urának», de a maga «házi gazdájának» is mondja.» ³⁰

A középkorban a városi élet kifejlődésének idejében a városokban határozottan javul a nő sorsa. De ezen alakulás nem az ősi magyar jog természetes fejlődésében, hanem a bevándorlásoktól portált idegen jogi intézmények beszűrődésében leli magyarázatát.

«Áttérve a családi viszonyra a magyar városi női polgárának is igen önálló helyzete volt. Rendelkezhetik vagyona felett, nemcsak hogy maga megjelenik a törvényszék előtt, hanem még férjét is képviselheti, (L. p. Acta Monialum Vetero-Budensium, az országos levéltárban 21. cs. 19. sz.), akire oly nagy a befolyása, hogy legalább Selmeceen még a külföldre való zarándoklásban is, a Jeruzsálembe való kivételével, megakadályozható. A nők abban is ki valának tüntetve, hogy többnyire urnőnek «domina» címeztetének az okmányokban, míg a férfiak közül rendesen csak a tisztviselők mondatának uraknak». ³¹

²⁹ Ortvyay: Pozsony város története. II. k. 6. l.

³⁰ Ortvyay: i. m. II. 24.—25. l. — Timon: i. m. 307. l.

³¹ Szalay: Városaink a XIII. században 100. l.

Amennyire tehát a nyelvjárás, jogi emlékek és fennmaradt szokásokból³² visszakövetkeztethetünk: a magyar nő jogi helyzete történelmünk első felében meglehetősen alárendelt és csak lassan javul. Viszont az is valószínű, hogy az asszony tényleges helyzete és az a társadalmi becslés, melylyel övezték, sokban fölülmulta az asszonyokra vonatkozó mostoha jogi intézkedéseket.

Végső elemzésben tehát nem fér ahhoz kétség, hogy *a történelmi idő első szakaiban a nő helyzete mód felett rossz volt.*

* * *

A hottentották az asszonyt, ha már nem szolgálhat többé élvezetüknek egyszerűen kitesztják a törzs kötelékéből.³³ A kaffereknél «egy nő halála kevesebb a semminél.»³⁴ Polinéziában a nő csak kutyahúst ehetik, míg férjének megszokott tápláléka sertéshus; a nő nem nyulhat apja, férje fejéhez, vagy oly tárgyhoz, mely előzőleg azzal érintkezett.³⁵

Kedvünkre szaporíthatnók ama példákat, melyek műveletlen népeknél igazolják a nő igen rossz sorsát. Viszont, ha bármely népnél összehasonlítjuk a nő sorsának alakulását a polgárosulás terjedésével, úgy okvetlenül arra a következtetésre jutunk, hogy a két haladás arányos. Mi részünkről e szabályból csak egy kivételt ismerünk. India őskorában a nő helyzete nem volt rossz. Az árja civilizáció behatolásával egyidejűleg, a Rig-Véda keletkezésének idejében a

³² „A hazai románoknál még ma is van leányvásár a Gaina hegyen, Hunyad vármegyében évente július 11.-én mely nap a görög naptár szerint Péter-Pál ünnepe. Összesereglik akkor oda az Aranyos mellék, Arad és Bihar román fiatalsága; magokkal hozzák a leányok egész ingó hozományukat a vevő legények szeme elé és szülemlik ott sok házasság“. Hanusz: A házasság és a társadalom: 5. l.

³³ Letourneau: i. m. 53. l.

³⁴ Mozzat: Vingt trois ans dans l’Afrique. 295. l.

³⁵ Letourneau: i. m. 121.

régi szokások átalakulnak patriarkális renddé, mely a nőt a családapá hatalma alá adja. De még e korban is legalább a nemes nő vallási tekintetben egyenrangú. Végül Brahma vallásának és a kasztrendszernek kialakulásával egyidejűleg a nő megvetett, elnyomott lénynyé süllyedt. A nő dekadenciájával megfordított arányban virult a művészet, tudomány, költészet és fejlődött ipar, kereskedelem.

De e tudomásunk szerint egyetlen kivételtől eltekintve bátran mondhatjuk, hogy a *nő sorsa javul és szabadsága a civilizáció fejlődésével arányban növekedik.*

* * *

Végső elemzésben tehát a két nem eredeti egyenlőségét az őskorban nem tartjuk kizártnak. A történelmi idők kezdetén, s a mai kor vad törzseinél a nő sorsa rossz ugyan, de a helyzet majdnem kivétel nélkül mindenütt a polgárosulás terjedésével arányosan javul. Biztonsággal megállapítható, hogy a nő régen elnyomott és tökéletlen volt, a jelenben pedig szabadabb és tökéletesebb. A jelenségek e két rendje közt okvetlenül összefüggést kell látnunk, mivel nem tehetjük fel, hogy minden kor összes népeinél a véletlen játéka hasonló eredményeket idézett elő. A tökéletlenség — elnyomatás; tökéletesedés — felszabadulás együtt jár. Még csak azon vitatkozhatnánk, hogy a tökéletlenség az elnyomatás oka-e, vagy pedig következménye? De felesleges e kérdés eldöntése ama szoros kapcsolat miatt, melyet a környezet és ember közt való kölcsönös hatás létesít: Ha tökéletlensége okozta volna is a nő elnyomatását, még akkor is el kell ismernünk a tapasztalás nyomán, hogy a nő tökéletesedése karöltve jár felszabadításával.

Megkaptuk tehát a nő tökéletlenségének második okát is: Minden nőre külön-külön hatnak ivarjának sajátosságai: ime a tökéletlenség első oka. A nőket általá-

ban számtalan nemzetségen keresztül befolyásolta ivarjuk sajátágaiból és a társadalmi rend eredeti alakulásából következő rossz helyzet: ime az elnyomatás második oka. Az első ok hatását kellő életmóddal ellensúlyozhatjuk, a másodikét pedig majd a nő felszabadítása enyhíti: tehát megtaláltuk a nő tökéletesítésének feltételeit.

Az egész okoskodásban csak még egy pont kétes: azt állítottuk, hogy a nőben számtalan nemzetségen keresztül meggyülemlett a helyzet okozta tökéletlenség, vagyis a nő tökéletlenségének második okát csak úgy fogadhatjuk el, ha hiszünk az átöröklés jó vagy rossz tulajdonságokat megrögzítő hatásában. Ezért kell ezután még az átöröklés némely kérdését vizsgálnunk.

5. FEJEZET.

AZ ÁTÖRÖKLÉS KÉRDÉSE.

Möbius tagadja, hogy a nő tökéletlenségének oka az átöröklés. — Érvek. A zene történetéből vont példa vizsgálása. — Darwin és Ribot az átöröklésről. — Sulyos dilemma; az átöröklés nemek szerint, vagy a nemre való tekintet nélkül történik-e?

Eddig felállított egész elméletünk hiányos és ingatag, ha nem tesszük fel, hogy a nő tökéletlenségének egyik oka az, hogy a nő szellemi tehetsége elnyomatás okozta nem gyakorlás következtében elsorvadt, vagy nem fejlődött ki oly mértékben, mint a férfinél. Möbius tanár nagy éleslátással vette észre a nő értékelésének a sarkpontját és ép oly nagy határozottsággal tagadja meg a nőtől az átöröklés e módját. Szerinte szellemi tehetetlenség a nő inherens sajátossága.

Akadtak nagy tudósok — hogy mást ne említsünk Buckle¹ — kik általában tagadják az átöröklést. De Möbius csak a nő szellemi tehetségei szempontjából állapít meg kivételt az átöröklés tana alól. Miként régente a rabbik, Mohamed és némely egyházatyja a menyországából rekesztette ki

¹ Civilisation in England.

a nőt, úgy közösi ki a tudós tanár a gyengébb nemet Darwin elméletéből. Möbius tehát jó társaságnak örvend. Érvei ellenben kissé általánosak: «ábrándozásnak», «az igazság vakmerő arcul ütésének»² nevezi az övével ellentétes nézetet. És a tanár ur hangos szava visszhangra talált a francia, angol, német sajtóban,³ annál is inkább, mivel saját állításai szerint nem sikerült érveit megcáfolni.⁴ Az érveket valóban nem is cáfolhatja senki sem, mivel jóformán csak az idézettekhez hasonló, «Kraftausdruck»-ok. Ellenben komolyabb mérlegelést érdemelnek Möbius példái, melyek nagyon tetszetősek és az igazság teljes látszatával bírnak: A nőnek — ugymond — mindig módjában volt a zenével való foglalkozás és a sok nemzetségen keresztül tartó gyakorlás dacára egyetlenegy nagy zeneszerző sem akadt a nők közt. Hasonló jelenséget látunk a tánc fejlődésének történetében. A képirás művészetében szintén nem alkotott nagyot, pedig a leányok már régi idők óta festenek. Sőt még a főzés, varrás művészetét is csak a férfiak tökéletesítették (hires női szabók, szakácsok, mind férfiak); minden házi eszközt, melyet látunk, férfi talált fel.⁵ A nő tényleg ősidők óta gyakorolta a zenét, táncot, házi munkákat: tehát agya gyakorlás útján fejlődhetett volna. És a nő még sem teremtett e téren sem, tehát valószínű, hogy gyakorlás útján nem tökéletesedik szelleme. «A zene pld. csak nem volt sohasem a férfi működésének tere; ellenkezőleg muzsikára több leányt, mint fiút tanítanak. Mi volt ennek eredménye? A nők részben egész jól énekelnek és muzsikálnak, de ezzel be is fejeződik az ügy. Hol találunk oly női zeneszerzőt, ki haladást jelentene?»⁶

² Möbius: i. m. 20. l.

³ Nálunk tudomásom szerint csak a Budapester Tagblatt (1901. jul. 20. 21. 29. számaiban) foglalkozott Möbius könyvével.

⁴ Möbius: i. m. előszava.

⁵ Möbius: i. m. 20. és a köv. l.

⁶ Möbius: i. m. 20. l.

Nézetünk szerint Möbius ur téved a t é n y e k b e n, mikor a nő dominiumának mondja a zenét csak azért, mivel több kis leányt tanítanak zongorázni, mint fiut. Továbbá l o g i k a i tévedésbe is esik a tanár, mikor a «gyakorlás» fogalmának kétféle terjedelmet ad. Zene «gyakorlásának» nevezi azt, amit a kis leányok művelnek és ugyancsak zene «gyakorlása» nála a komponista munkája. Mi részünkről különbséget látunk egy skála eljátszása és Beethoven valamelyik szonátájának megteremtése közt és azt hisszük, hogy e kétféle munka eltérő módon befolyásolja az egyén és átöröklés révén a faj agyának kifejlődését. Jóformán minden ember ír levelet, számol, jegyzi fel kiadásait, bevételeit; de az már kérdés, hogy az írás ilyenfajta «gyakorlása» alkalmas-e költői tehetség alakítására és annak öröklés útján való továbbadására. Már pedig a nő zenei foglalkozása abban merült ki, hogy ismételte mások alkotását. Agya alig is működött közre, mivel lenyügözött társadalmi helyzete megbénította azt és nem tartogatott számára oly hatalmas stimulánsokat, mint a milyenek cselekvésre, erő kifejtésre biztatták a férfit. A görög nő azért pengette hárfáját, hogy urának kedvében járjon, vagy hogy saját elhagyatottságának unalmát elűzze; ellenben a lantos képzeletét a győztes koszorujának visiója ihlette meg; ő az egész nép színe előtt, versenyek alkalmával és a győzelem reményében csalt ki új, ezelőtt még ismeretlen dallamot lantjának engedelmes hurjaiból. Végül tartunk tőle, hogy Möbius véleménye lélektan i tévedést is tartalmaz: A zene mesterségének bármily művészi gyakorlása se elegendő lángész azaz teremtő erő alkotásra. A zenében ugyanis különböző vonások domborodnak ki. Egyik szerző hangjai szinpompájukkal tűnnek fel: ez festi hangulatát; a másik épít: tudós ésszel helyezi egymás mellé és felé a hangokat és így teremt meg lelkének valódi hajlékát, azt a formát, mely eszejárásának leginkább megfelel; végül akad, ki nem annyira a hangok színes pompájával tündököl, hanem mély gondolatokat tolmácsol. Az igazi lángész pedig

egyesíti ezen tulajdonságokat: gondolkodásában bölcselő; előadásában festő; zenéjének megalkotásában építész. De mindeme készséget nem adja meg egyedül a zenével való foglalkozás. Csak abból válhat igazi zeneszerző, kinek ősei harcosok, gondolkodók, festők, építők voltak, mert így gyülemlik meg sok nemzetségen keresztül és kristályosodhatik ki végül egy agyvelőben mindama tulajdonság, mely a lángészt jellemzi.

És hasonló tüneteket látunk a többi művészetnél is. Mindegyik gondolatot testesít meg, anyagot formál és az egyéniség keserves harcának eredménye. Valamely művészettel való puszta foglalkozás, mások alkotásának ismerése és utánzása még nem teremt művészeket. A természet ismerése, értő környezet, gyakorlás adta ügyesség és mindenek felett teremtő akarat szükséges nagy műnek alkotásához. A tehetség és lángész nemzetségek vérében és agyában gyülemlik meg, míg végre kitör és megnyilatkozik a bámuló világ előtt. Ahhoz kevés nagy embernek ismerjük pontos családi történetét, hogy a vérkeveredés és külső élet hatásait nyomon követhetnők, de a népek története igazolja nézetünket: Stambulban egyesül a tenger és föld szépsége, e város történelme pedig nagy, kincsekben gazdag volt; lakosai azonban mégsem teremtettek, mivel hiányzott az akarás elnyomott népének lelkéből. Egyiptom sivatagjának fenséges egyhangúsága teremtett ugyan művészetet, de a formához való ragaszkodás megölte azt bölcsőjében, mivel hiányzott a gondolkodás ereje. Ellenben Firenze, mely Savanarola igéit hallá és máglyájának zsarátnoka köré gyűlt; e város, hol régi művészek vésőjére emlékeztető nemes metszésű halmok közepette a gondolkodás számos alakja kél harcra, hol politikai válságok és testvérháboru erőssé, kegyetlenné tette a férfi lelkét, Firenzében száz zsarnok és ezer szerencsétlenség dacára óriási nagygyá nőtt a művészet.

A nő szerepének mérlegelésénél sem szabad figyelmen kívül hagyni ama általános társadalmi és reá vonat-

kozó különös viszonyokat, melyek közt élt ő és felmenői.

A zenével való pusztá foglalkozás nem teremt művészetet, ellenben a népek maguk magukból megteremtették a zene művészetét és csak azután foglalkoztak azzal. Elhagyatottságuk csendjében hárfát pengető nők, még nem olyan felmenők, kik igazolják, lehetővé teszik a lángész keletkezését, mely tulajdonképen feltámadás: az ősök munkájának, küzdelmének, nagy örömeinek és mély ájdalmainak feltámadása egy ember megihletett agyában. A nő nem teremtett. De ez nem igazolja inherens tökéletlenségét, hanem szomorú történetének szükségszerű következése.

Általában s mindkét nem szempontjából tehát el kell fogadnunk, hogy «... az ember értelmi és erkölcsi tehetségei ... variabilisak és minden ok megvan annak feltevésére, hogy ezen változások hajlandósággal bírnak az átöröklődésre.»⁷ Részünkről az átöröklés törvénye alól sem a férfi, sem a nő javára vagy terhére kivételt nem teszünk. De épp ezért újabb ellentmondás tolakodik előtérbe:

Minden nő felmenői közt szükségszerűen szerepelnek férfiak és minden férfié közt nők; minden leánynak volt apja és minden fiu anyától született. Miért nem hatnak tehát ki a férfi felmenőkben megtestesült kiváló tulajdonságok a nőre is és miért nem befolyásolják kedvezőtlen módon az anyák, s ezeknek anyái a fiut? A nő ezideig nem volt szabad, de apja igenis; miért nem érvényesül e körülmény kedvező hatása a női nem tökéletesedésében és miért nem csökkenté a férfiak értékét női felmenőiknek tökéletlen volta? Vagyis különböző viszonyaik dacára, miért nem egyforma a két nem arra való tekintettel, hogy a szülőkben ellensúlyozzák egymást a helyzet és foglalkozás okozta különbségek?

Ez az ellenvetés sokkal aggályosabb Mőbiusénál.

Amint látszik, csak két feltevés közt választhatunk:

⁷ Darwin: i. m. I. k. 190. l.

vagy kétségbe vonjuk az átöröklést, vagy elfogadjuk azt, de akkor a nők nyilvánvaló szellemi tökéletlenségének látára el kell ismernünk ama nemükből következő inherens sajátságait, melyek bizonyos fokon túl gátolják tökéletesedésüket.

E kérdést kell jobban szemügyre venni.

VI. FEJEZET.

AZ ÁTÖRÖKLÉS ÉS A NEM VISZONYA.

I. Példák: — A testi sajátságok átöröklése. — Az érzékek jellegének és szerzett tulajdonságoknak átöröklése. — Szellemi kvalitásoknak és jellemnek az ellenkező nemű gyermekekre való átruházása. II. Darwin elmélete a nemek szerint történő átöröklésről. — Ezen elmélet ellenkezik a női szellem mai tökéletességével is. — Az ellentmondás magyarázata. — A nemek szerint való átöröklés elvének gyakorlati következései.

Mindennapi tapasztalás szerint a testi sajátságok minden látható rendszeresség nélkül öröklődnek. A szem, haj színe; orr, lábak különös alakja; termet, sőt betegségek is látszólag ötlepszerűen néha az apától, máskor az anyától szállnak gyermekeikre.

A külső sajátságok átöröklésénél megfigyelt jelenségek ismétlődnek más tulajdonságok átruházásánál is. Így mindenekelőtt az érzékek rendellenességét, vagy beteges voltát a fiu gyakran kapja anyjától és a leány apjától. Lucas a tapintásról beszélve említ egy esetet, melyben beteges érzékenységű nő, jóformán érzéketlen férjével leányt nemzett, mely apjára ütött.¹ A látást illetőleg köztudomás szerint a polgárosulásban előrehaladt népeknél gyakori rövidlátást, hol apától, hol anyától öröklő a hasonló, vagy

¹ Lucas: *Traité philosophique et physiologique de l'heredité naturelle*. I. 481. I. (id. Ribot. i. m.)

ellenkező nemű gyermek. Guillemot említ egy esetet, melyben vak koldusnak öt világtalan gyermeke született és ezek között egy leány volt.² Itt tehát a megfelelő és ellenkező nemre szállt át a vakság. A szaglás és izlés sajátosságai néha szintén nemre való tekintet nélkül öröklődnek.³

Amint látszik a szerzett sajátosságok átöröklése sem követi a nemet. Ezt látjuk a tagok szokatlan használásának az u. n. «szervi emlékező tehetségnek» átszarmazásánál. Ribot beszél egy férfiről, ki ágyban mindig hanyatt feküdt s jobb lábát a bal felett keresztbe tette; leánya a bölcsőben szintén mindig így feküdt, jölehet pólyával erősen összeszorították.⁴

Iszákosság, elmebetegség, criminalitas és öngyilkosságra való hajlandóság a közönséges tapasztalás szerint nem öröklődik mindig nemek szerint.

Az értelmi tehetségeknél szintén találunk példákat az ellenkező nemre való átöröklésre: zeneszerző tehetségét Dussektől leánya örökölte. Képiráshoz való hajlandóságukat Jan Van Eyck, Hubert Van Eyck és Margit nővérük apjuktól örökölte. Robusti (Tintoretto) híres festő leánya Marietta híres arcképeket készített. Költők közül Burns, Schiller, Goethe, Chenier lelkileg anyjára ütött. Coleridge angol költő Sára nevű leánya író volt apja jellemének minden vonásával; Sevigné asszony író, fia pedig anyjára ütött. Tudósok közül Buffon, Bacon, Condorcet, Cuvier, d'Alambert, Forbes, Watt anyja híres kiváló eszéről.⁵

Jellemnek az ellenkező nemre való átöröklése gyakori, sőt Michelet szerint szabály. Franciaország idegen királynői fiaikban idegen uralkodókat adtak az országnak: XVI.

² Guillemot: De l'heredité de quelques lésions acquises. 9. l. (Ribot. i. m.)

³ Lucas: i. m. I. 389. (id. Ribto. i. m.)

⁴ Ribot: i. m.

⁵ V. ő. Ribot: i. m. 77. és köv. l. Galton: Hereditary Genius 237 és köv. l.

Lajos osztrák, Medici Katalin és Mária fia olasz volt; Farnese pedig spanyol jellemű uralkodót ültetett a francia trónra.⁶ Az anyáról fiura szálló átöröklést látjuk e példákban is: Cornélia — Gracchusok; Livia — Tiberius; Agrippina — Nero; Castiliai Blanca — IX. Lajos; Savoyai Lujza — I. Ferenc. — Viszont az apai jellemnek leányában való megtestesülésére példák: Cicero — Tullia; Oktavianus — Julia; Caligula — Julia Drussila; VI. Sándor — Borgia Lucretia; VIII. Henrik — Erzsébet; Cromwell — és leányai; Gusztáv Adolf — Svéd Krisztina.⁷ Másrészt némely történelmi híri családban állandóan ugyanaz a jellem uralkodott; itt tehát a névvel együtt szálltak át a jellegzetes sajátságok, vagyis az átöröklés az apai nemet követte. Ezt látjuk a Bernouilli, Cassini, Mozart, Beethoven, Van der Velde, Ternier, Guise, Herschel és de Candolle családoknál.⁸

Néztük a külső sajátságok, szerzett tulajdonságok, a zene, képirás, költészet és tudományhoz való hajlandóságnak és jellemnek átszállását.

Mint látszik a felhozott példák igazolják azt, hogy az átöröklés nem követi mindig a nemet, hanem néha apát leányával, anyát fiával, máskor ismét az egyneműeket köti össze.

Ha ez az állítás igaz, úgy a nő tökéletesíthetőségébe vetett minden hit téves. A nő sajátosságait ugyanis adott társadalmi viszonyai eredményének átöröklés útján történt megrögzítésével magyarázzák. De ha a testi és szellemi sajátságok hol apától, hol anyától származnak át a hasonló vagy ellenkező nemű gyermekekre, úgy a nő elnyomatásával nem igazolhatjuk tökéletlenségeit, mivel megvan a lehetőség, hogy szabad és tökéletes apjának sajátságai élnek benne tovább. Ez esetben a női nem általános és mindenütt tapasztalható kisebb tökéletességét kizárólag nemének

⁶ Michelet: Histoire de France jusqu' eau 1794. XVIII. k.

⁷ Ribot: i. m. 210. és köv. l.

⁸ Ribot: i. m. 215. és köv. l.

inherens sajátosságaira kell visszavezetnünk. De az ilyen következtetés elhamarkodott, mivel a felhozott példák még nem világosítanak meg minden kérdést. Nevezetesen nem tudjuk azt, hogy a tapintás, látás, szaglás, izlés sajátosságai a felhozott esetekben több nemzetségnél megvoltak-e, vagy pedig első ízben szálltak át? A szerzett tulajdonságok átöröklésénél kétes, vajjon gyermek vagy meglelt korban fejlődtek-e ki eme sajátosságok? És az összes példát esetleg más színben tünteti fel az atavizmus: Medici Katalin fiának jelleme olasz volt ugyan, de hátha anyjának apjára ütött? Ez esetben a látszat ellenére az átöröklés nem szorított történt.

Mindeme kétség elosztatására az átöröklés tanának szorosabb vizsgálása szükséges.

II.

E munkát már rég elvégezték; még pedig Darwin vonta le az egész állatvilág megfigyelésére alapított átöröklési elveket. Nincs módunkban ismételni a két kötetre terjedő bizonyítási anyagot, mely kivonatos módon nem közölhető, mert tények felsorolásából áll. Ezért egyszerűen kiemeljük a tárgyunk keretébe vágó következtetéseket. Igazolásukat az eredeti műre bizzuk.

Darwin megállapítja a következőket:

„Oly variációk, melyek egyik nemnél csak későbbi életszakban tűnnek fel, amint látszik, azzal a hajlandósággal bírnak, hogy csak az illető nemnél fejlődnek tovább, míg oly változások, melyek korábbi életszakban jelentkeztek mindkét nemnél való kifejlődésre bírnak hajlandósággal.”⁹

És ugy látszik, mintha az első törvény — a később szerzett módosulások csak az illető nemből öröklődnek — nagyobb mértékben uralkodnék, mint a második.¹⁰

⁹ Darwin: i. m. I. k. 351—352. l.

¹⁰ Darwin: i. m. I. k. 353—359. l.

Darwin igen számos megfigyelésből leszűrt e két törvényt a pangenesis elméletével magyarázza: «A test minden egysége, azaz sejtje csirákat, vagyis ki nem fejlődött atomokat választ ki, melyek mindkét nemű utódra átmennek és oszlás útján szaporodnak. Meglehet, hogy ezek az élet első éveiben vagy egymás után következő nemzetségeknél is kifejezetlenül maradnak; és oly egységekké, azaz sejtekké való kifejlődésük, mint a milyenektől származnak, ama más egységekkel, azaz sejtekkel való rokonságuktól és egyesülésüktől függ, melyek már előzőleg a növekedés szabályai szerint kialakultak». ¹¹ A későbbi életkorban keletkezett sejtek — ez elmélet szerint — csak a megfelelő nemű utódokban lelik fel kifejlődésük feltételeit. Miért? Ennek oka ismeretlen; talán összefügg azokkal a körülményekkel, melyek meghatározzák a nemet.

Az elmélet nyilvánvalóan nem kielégítő, de ez a körülmény az igen számos megfigyelésből levont tények értékét nem csorbitja. A következtetés helyes, bár magyarázatát adni ez ideig nem sikerült. És e következtetés segítségével megtaláljuk a nemek közt létező különbségek és nemek szerint való átöröklésének magyarázatát: A létért és párért folytatott küzdelem módosítást okoz az állatvilág egyéneiben. A célszerű módosításokat fentartja a kiválasztás, mely kétféle: a n e m i kiválasztás — függ ama sikertől, melyet bizonyos egyének hasonló nemű egyének felett fajuk fentartása érdekében elérnek — és természetes kiválasztás — függ ama sikertől, melyet mindkét nem az általános életfeltételek szempontjából elér. ¹² Mindkét küzdelmet tulnyomóan a him vivta és vivja ma is. A létért való harcban gyakori terhe ssége gátolta a nöstényt; párjáért pedig azért küzdött csak a him, mivel némely állatnál kevesebb a nöstény, mások pedig poligam hajlandósága uk. Az emberek közt a nőért és a fentartásért vivott harchoz

¹¹ Darwin: i. m. I. k. 346. l.

¹² Darwin: i. m. II. k. 422. l.

fizikai erő és bátorság nem volt elegendő: új eszközök fegyverek gyártása, cicomázási tárgyak készítése etc. segítette a férfit kettős céljának elérésében. Győztes pedig az lett, kiben meg volt a megfigyelés, ész, találmányosság és képzelő erő; és viszont a két rendbéli harc kiválasztotta nagyra növelte a férfiben eme becses tulajdonságokat. A kitűnők szereztek nőt, nemzetek gyermekeket és fel tudták azokat nevelni. E tevékenységek viszont hozzájárultak a kvalitásoknak gyakorlás révén való tökéletesedéséhez

Érthető tehát, miért módosul az állati him és a férfi jobban; miért viszik ezek át szerzett tulajdonságaikat himnemű utódaikra.¹³ A férfi meglelt korában küzd a nőér és családjának fentartásáért, ezért módosul, tökéletesedik később teste, szelleme. Már pedig a később szerzett tulajdonságok átöröklése nemek szerint történik. «Igy alakult végre ki a férfi felsőbbsege a nő felett».¹⁴

Darwin tehát jól, majdnem tulságos jól magyarázza: a két nem közti eltérést, mert ha kizárólag nemek szerint történnék az átöröklés, úgy nem érthetnők meg azt, hogyan érte el a nő a tökéletesség ama fokát is, melyen jelenleg látjuk. Érti ezt Darwin is, mivel megjegyzi: «Valóban szerencse, hogy az emlősöknél a jellemeknek mindkét nemre való átöröklésnek törvénye tulnyomóan érvényesül, mer különben a férfi szellemi tekintetben alkalmasint annyira felülmulná a nőt, mint a mennyire felülmulja a pávakakas tollainak ékességében a pávatyukot».¹⁵

Mi részünkről sejtjük, hogy Darwinnak a nemek szerint történő átöröklésről felállított általános törvényéből is következik a két nem közt valóban tapasztalható eltéréskisebb volta:

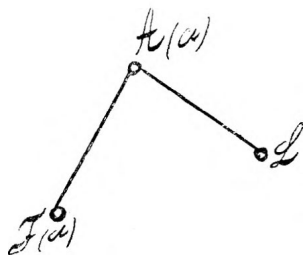
Gondoljuk el az első férfi életét, létért és párjáért folytatott harcát, melynek eredménye a szerzett tulajdonságok utján való tökéletesedése. Ennek az első apának jobb

¹³ Darwin: i. m. I. k. 334. 338.

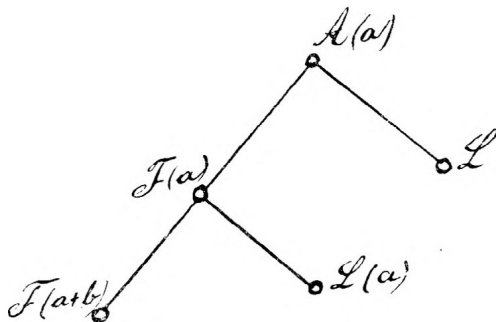
¹⁴ Darwin: i. m. II. k. 346. 1.

¹⁵ Darwin: i. m. II. k. 346. 1.

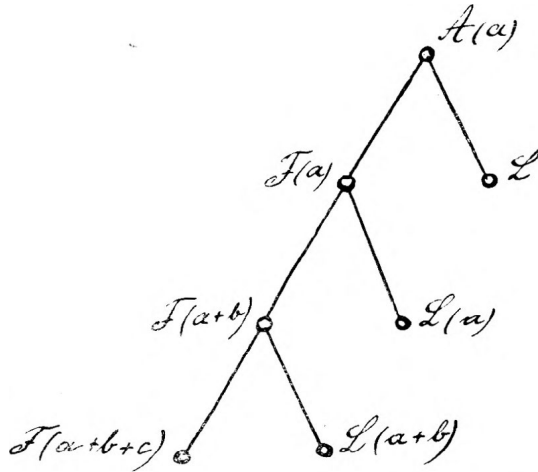
férfiutódai lesznek, mivel a szerzett tulajdonságok nem szerint öröklődnek. De első fiaiban a nagyobb kiválóság már nem szerzett tulajdonság és azért a fiu ezeket már mindkét nemű utódjára átviszi: Az apa (= A) új tulajdonságokat (= a) szerez és ezután egy fiut (= F) és egy leányt (= L) nemz. A hím-nemű gyermek örökli apja szerzett tulajdonságait (= a), a nő-nemű gyermek nem.

A fiu ismét tökéletesedik (= b) és két gyermeket nemz. A nagyapa szerzett tulajdonságai (= a) átmennek mindkét nemű gyermekre, mivel az apa szempontjából már öröklöttek, ellenben az apának újonnan szerzett tökéletesedései (= b) csak fiára szállnak át.

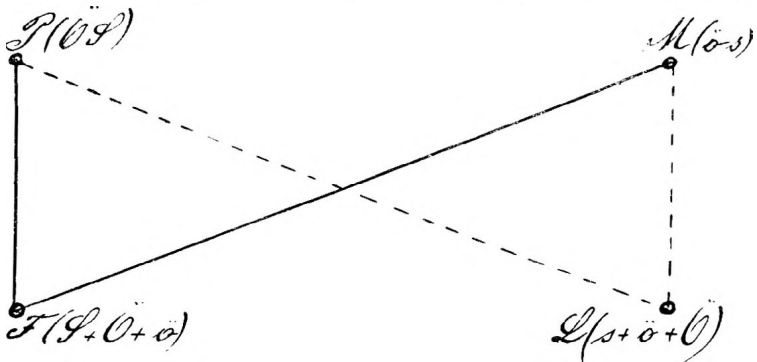
A harmadik nemzetségben ugyanez a folyamat ismétlődik:

Tehát a távolabbi felmenők szerzett kvalitásai, melyek az első nemzetségnél csak hasonló nemű utódaikra szállnak át, a további átöröklés szempontjából meglévők és ezért mindkét nemű utódok öröklők azokat. Vagyis a férf tökéletesedése kihat a nő utódokra is, de egy-egy nemzetség kihagyásával. *A nő tehát lassabban tökéletesedik.*

Természetesen a szülő ellenkező nemű gyermekére is hat átöröklés révén, ha nem is szerzett, úgy legalább öröklött sajátjaival.

Atya = P; anya = M; szerzett tulajdonságok — S, illetőleg = s; örökltek = Ö, ö; fiu — F; leány — L; tehát

Vagyis a fiuban meglesz apjának szerzett + öröklött + anyjának öröklött tulajdonsága; a leányban pedig fel- találjuk apjának öröklött + anyjának szerzett + anyjának öröklött sajátságait. Jelenlegi viszonyaink közt a férfi job- ban tökéletesedik az élet harcában, vagyis $S > s$ (az apa szerzett tulajdonságai nagyobbak, felülmulják az anyáét); a nagyapai örökségnél (= Ö) és nagyanyai örökségnél (= ö) szintén megnyilvánul a két nem eltérő helyzetének követ- kezménye, vagyis $\ddot{O} > \ddot{o}$. Tehát $S + \ddot{O} + \ddot{o}$ (a fiu örö- költ tulajdonságainak összege) nagyobb, mint $s + \ddot{o} + \ddot{O}$ (a leány öröklött tulajdonságainak összege). De ha a nőt tökéletesitenők, úgy a második nemzetségben már a női ágon öröklött (ö) tulajdonságok értéke emelkedne. Tekin- tettel pedig arra, hogy a fiu értékét apja szerzett, öröklött és anyja öröklött tulajdonságai adják ($S + \ddot{O} + \ddot{o}$): *a fiu nemzedék tökéletesedését is előmozdítja, gyorsítja a nők tökéletesítése.*

Végső elemzésben tehát mindegyik szülő szerzett sa- játságai saját nemű gyermekeire, az örökölték pedig mind- két nemű utódaira szállnak át. A férfi adott viszonyaink közt tökéletesebb és ez a nagyobb tökéletesség első ízben csak a férfi utódokra, a következő izekben mindkét nemű utódra kihat.

Ezért tökéletesedésében a nő szükségszerűen mindig legalább egy nemzetséggel marad el a férfi mögött, és ez a visszamaradás a férfi nem tökéletesedését is lassítja.

Az élet persze ritkán vagy sohasem követi azokat az egyszerű ábrázolásokat, melyeket áttekinthetőség kedvéért szerkesztettünk. Az átöröklés néha nem érvényesül, más- kor nemzetségeket ugrik át. E jelenségek okát ezideig meg- fejteni nem tudták és azért ezekkel az ismeretlenekkel nem számolhatunk. Az oldalági felmenők is hatnak néha a gyer- mekre. Ezek szintén oly tünetmények, melyeknek magyará- zatát és rendszerét hiába kutatták mostanáig. Épp ezért nem is állapítható meg az átöröklött sajátságok pontos mértéke és érvényesülésük biztos feltétele. De célunknak

megfelel annak valószínűsége, hogy az átöröklés bizonyos esetekben és bizonyos mértékig nemek szerint történik. Ezt az elvet különben megerősíti Letourneau-nak igen sok adat alapján formált azon véleménye, hogy a nőnek az elnyomtatás okozta jellemvonásai többnyire a női ágon szállnak tovább átöröklés révén.¹⁶

Ha pedig a nemek szerint történő átöröklést bármily korlátozással is elfogadjuk, úgy a nő helyzete és nevelése igazolja a két nem közt tapasztalható eltéréseket.

Indiában a bajadér kivételével nőt nem tanítottak; gyakorlatnak tartották, ha tisztességes nő tudott olvasni.¹⁷ Athenben nem volt nőiskola;¹⁸ Rómában Augustus idejében keletkezett az első.¹⁹ A középkor sem fordított gondot a nő nevelésére. A régi idők hárem rendszere, ha nem is nyíltan, de tényekben még ma is virágzik. A jó nénik és ismerősök már akkor is megrettennek, ha a leány egyedül megy sétálni. A nő életmódjában, munka és olvasmány terén a megszokás rabja; szabad cselekvés és gondolkodás nem áll módjában. Természetes tehát, hogy azok a sajátságok, melyek a test jóságát és a szellem nagyságát alkotják, nem fejlődhetek ki benne nagy fokban. És ezért találtattak fel azok csak kis mértékben saját nemü utódai-ban is. Pedig a dolgok jelen rendje nem változtathatatlan. «A nőt a célból, hogy elérje a férfi tökéletességét, nemi érettségének közeledtekor erélyre és kitartásra kellene nevelni; szükséges volna továbbá, hogy a belátást és képzelő erőt legmagasabb kifejlődéséig gyakorolja, mivel alkalmasint így legnagyobb részben átvinné e tulajdonságokat serdülő leányaira.»²⁰ Darwinnak a nevelés irányítására vonatkozó tanácsát nem fogadta meg senki; társadalmilag is mindig elnyomták a nőt, kinek ivarjából következő sajátságai

¹⁶ Letourneau: i. m. 502. l.

¹⁷ Letourneau: i. m. 404. l.

¹⁸ Letourneau: i. m. 425. l.

¹⁹ Letourneau: i. m. 453. l.

²⁰ Darwin: i. m. II. k. 347. l.

ugy is megnehezitik testi és szellemi tökéletesedését. Mindez átöröklés révén meggyülemlett és így fejlődött ki az az ür, mely a két nemet egymástól elválasztja.

A nő tökéletlensége ivarjának sajátságából, rossz nevelésből, kedvezőtlen társadalmi helyzetéből és a szerzett sajátságoknak nemek szerint történő átörökléséből következik. Ez okok hatása átöröklés révén egyre halmozódott. Így fejlődött ki ama ür, mely ma a két nemet elválasztja. De az előadottakból à contrario az is következik, hogy megfelelő nevelés és társadalmi munka a tökéletlenséget ellensúlyozná és átöröklés révén a nőben is hasznos sajátságokat rögzítene meg.

7. FEJEZET.

A KÉT NEM ABSOLUT ÉRTÉKE.

I. Elnyomatás és tökéletlenség egymáshoz való viszonya. — A leigázás erkölcsi megindokolása. — A nőt az ethika nevében nyomják el. — Cél-szerű tehát a nemek absolut értékének keresése. — Közös mérték. — A szellemi munka és tenyésző képesség viszonya. — II. A nő nagyobb szerepe a faj fenntartásában. — Ellenkező érvek. — Ezen érvek vizsgálása. — A két nem absolut értéke egyenlő.

I.

Az emberiség egész történetén keresztül egyre összemérték a két nemet. Ezen összehasonlításnak a nőre kedvezőtlen eredményével okolták meg elnyomatását, mely viszont fokozta tökéletlenségét és így a leigázás számára újabb érveket szolgáltatott. Az emberiség hite a női nem alakulását circulus viciosusba szoritotta és nem akadt varázsigé, mely ezt a bűvös kört megtörte.

Hasonló módon okolta meg minden időben minden nép az elnyomást. A rabszolgaság története az ókorban, a jelenkor fekete emberének leigázása épugy, mint bizonyos társadalmi osztályoknak, fajoknak minden időben tapasztalható rosszabb helyzete örökkön-örökké kihívja ezt

az érvelést: «elnyomjuk őket, mivel tökéletlenek». — A népek, fajok és osztályok helyzetét és jogkörét persze nem ez az okoskodás, hanem az erőviszonyok szabják meg. És az erőviszonyok egyensúlyának megváltozása, vagy erőszakos lökés következtében történt felbillenése, nem pedig elvont okoskodás adott módot arra, hogy az elnyomottak kimeneküljenek a szolgaságból. Az elmélet csak utólag módosul és okolja, szentesíti a megtörténtekeket. Századokon át a négerek inherens tökéletlenségét hirdette mindenki. Aristoteles érveit ismételték, még nem is régen azok az írók, kik az Amerikában divó rabszolgaságot okolták meg. A felszabadítási háború megváltoztatta a helyzetet és az elmélet követte ezt az alakulást: ma a tulnyomó többség hisz a néger tökéletesíthető voltában.

Ezért nem is várhatjuk a nő sorsának megváltozását erkölcsi elvek diadalától. A nemük miatt elnyomottak akkor és csak akkor szabadulnak majd fel, ha majd a rabbilincsek széttöréséhez elegendő erőt gyűjtöttek, vagy ha az elnyomók belátják, hogy a maguk jól felfogott érdeke parancsolja a felszabadítást. Meddő dolognak látszik tehát erkölcsi parancsokra való hivatkozás. Ennek dacára megpróbáljuk a kérdés ez oldalának megvilágítását is. Tesszük ezt azért, mivel a nők nagyrésze csendes nyugalommal kérődzik az időktől szentesített tanításokon. Belenyugszik sorsába, mivel «ennek így kell lennie». Ha tudatára jönnének annak, hogy kellemetlen helyzetük még csak nem is indokolt és igazságos, úgy talán mégis rászánja magát egyik-másik a cselekvésre.

A látszólagos ellentmondás dacára bizony mondjuk, hogy a nőt az ethika szent nevében nyomták el. «Tizenkét-szer tisztátlan állat» volt, melyet állítólag nem mertek szabadjára hagyni. A közéletből kiűzték, hárembe csukták, a menyországot csak néhol, nagy aggódva nyitották meg számára. Ádám bünbeesésétől kezdve alig érte az emberiséget baleset, melyért Évát felelőssé nem tették volna. A nő jórészt még ma is teherhordó állat, vagy fény-

üzési cikk. Akad köztük olyan is, kit «tanítanak», de ezeket is csak sétáltatják a tudományok világában, alapos megismerést semmiről sem adnak nekik. És mindezt titokban magunk előtt, vagy nyíltan a világba kürtölve azzal indokoljuk, hogy alacsonyabb rendű lény. Egyre a férfivel mérjük össze és így igazoljuk tökéletlenségét. Két nem egyenlő mennyiséget hasonlítunk össze és így vonjuk le a már eleve téves következtetéseket. Célszerűségi szempontból mi is megtettük az összehasonlítást, de most az igazság érdekében próbáljuk meghatározni a két nem abszolút értékét.

A helyes mérés céljából a két nem közös mértékét kell megállapítanunk.

Az ember célja tökéletesedés saját magának és fajának fentartása révén. Az az ember tökéletes, ki adott viszonyai közt megél és olyan utódokat produkál, kik ugyancsak megfelelnek a külső viszonyoknak. Akadnak ugyan kivételes emberek, kik nem módosulnak, hanem a külső viszonyokat módosítják. De ezek sokszor maguk is elpusztulnak és még gyakrabban nem tartják fenn fajukat. Az emberek nagy tömegének szempontjából nézve és ezek számára a tökéletesség feltétele és mértéke az egyén és fajának megmaradása. E kettős célt munka és nemzés szolgálja. A végzett munka (=M) és nemzett utódok (= N) minősége és mennyisége határozza meg az egyén (= E) jóságát.

$$E = M + N$$

M és N értékének minden változása módosítja E-t. Ha az egyénekről a nemre általánosítok, úgy szintén egy-egy egyenlet fejezi ki annak értékét.

$$\text{Himnem: } E = M + N$$

$$\text{Nőnem: } E_1 = M_1 + N_1$$

$$E : E_1 = (M + N) : (M_1 + N_1)$$

A helyes értéket csak úgy kapom meg, ha az egyenlet minden tagját számon tartom. Közönségesen nem így

járunk el. Csak a munkát számítjuk, a nemzéssel pedig nem törődünk. Ezért kapjuk a következő egyenletet:

$$E : E_1 = M : M_1,$$

azaz a nemek úgy viszonylanak, mint munkájuk: a nemek értékét végzett munkájuk, illetőleg munkabírásuk szabja meg. Ily szempontból vizsgálva a dolgokat az eddig előadottak alapján nekünk is arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a férfi absolute is tökéletesebb. De ebben az esetben mérés helyett ismét csak összehasonlítottuk a két nemet a férfi szempontjából. Ezért a nő sajátosságait is számitanunk kell. Miként a férfi összes jellegzetes tulajdonságát a teremtés és alkotás erejére vezettük vissza és nem figyeltünk másodlagos jellemvonásaira, melyek az elsőnek következményei, úgy a nő szempontjából is elhanyagoljuk nagyobb altruizmusát, fizikai ellentálló erejét, türelmét és csak ezen tulajdonságok végső okát: az anyaságot vizsgáljuk. Vagyis azt kutatjuk, miként aránylik a két nem szerepe a faj fentartásánál?

II.

Kétrendbéli érvet hozhatnak fel a mellett, hogy a nő még a faj fentartásában sem mulja felül a férfit:

1. Nemzésben egyenlő a két nem szerepe.

2. Az egyén és fajának fentartása tulajdonképen egyugyanazon dolog. A férfi munkabírása nagyobb és így nemcsak magamagáról, hanem családjáról is fokozott mértékben gondoskodik.

1. Az első állítás ama téves nézetten alapszik, hogy a fajfentartás munkája befejezést nyert az elhálás tényével; vagyis összetévesztik a fogantatást a histologiai és biologiai folyamatok egész sorozatával. A két szülő elméletileg egyaránt befolyásolhatja gyermekét egész a fogantatás percéig, de ezután következik egy plus —

a terhesség ideje — melyben a nő táplálkozásának rendjével, gondolat, olvasmány és az ezekből kiváltott kedélyállapottal is hat születendő gyermekére. A szoptatás idejében mindezen okok és következtetések ismétlődnek és még a gyermek életének első 5—6 évében is nagy terheket rónak az anyára. Bizvást elmondhatjuk tehát, hogy a gyermek több munkát, terhet ró a nőre, mint a férfira. Ezt a párosodás lefolyása is igazolja. Az embernél és a legtöbb állatnál a him keresi a nőtényt és aktív szerepére azzal bírja őt a természet, hogy reá nézve a nemzés aránytalanul kisebb munkát ró. Nem minden ok nélkül mondták, hogy az emberiség kihalna, ha a szülés oly nagy és terhes kockázatot háritana a férfira, mint társára.

Ha pedig feltesszük — mint joggal tehetjük — hogy a nő szerepe a faj fentartásánál csak valamivel is nagyobb, úgy a két nem értékének végső eredménye jelentékenyen módosul:

$$N_1 > N$$

Szemléltetés kedvéért tegyük fel például, hogy a férfi szerepét a faj fentartás terén 8, a nőét 10 jelzi, vagyis $N^1 = 10$; $N = 8$. Viszont a férfitől végzett társadalmi munka sokkal nagyobb, mondjuk mégégyyszer akkora, tehát

$$M = 10; M_1 = 5.$$

Rendesen csak a végzett munkához arányítják a nemek értékét

$$E : E_1 = M : M_1$$

A felhozott példa szerint tehát:

$$E : E_1 = 10 : 5.$$

De ha, mint kell, a faj fentartása körül való szerepet is számításba vesszük, úgy:

$$\begin{array}{l} E : E_1 = (M + N) : (M_1 + N_1) \\ E : E_1 = (10 + 8) : (5 + 10) \\ \hline E : E_1 = 18 : 15. \end{array}$$

Vagyis az első esetben a férfi és nő értéke ugy aránylik, mint 10 az 5-höz, a másodikban, mint 18:15-höz; *tehát a két nem közti abszolút értékkülömbőség, ha azok teljes hivatását tekintjük, sokkal kisebb, mint ha egyszerűen összehasonlítjuk a férfival a nőt.*

2. A felhozottakkal ismét a férfi nagyobb munkabírását állíthatják szembe. Ki magamagáról jól gondoskodik, az kedvező fizikai és társadalmi viszonyok közt él: egészséges és gazdag. Utódai tehát alkalmasint jók, mivel erőseknek születnek, nevelésük pedig gondos. De ha a kiváló férfi nem is nemz gyermekeket, élete a faj szempontjából még akkor is produktív, mivel fáradozásának eredménye mások gyermekeinek használ. A gőzgép, villámhárító, gyermekágyas láz ellen való védekezési mód, vagy a himlőoltás feltalálója többet tett a faj fentartásáért, mint 18 gyermek anyja, mivel az ő munkája általában szaporította a születések számát, apasztotta a halandóságot és biztosította az élőknek könnyebb eltartását. Végső elemzésben tehát a férfi erős karja, tökéletes agya és bátor szive teremti meg minden téren a haladást és tökéletesedést. Ezek pedig sokkal nagyobb mértékben hatnak ki a faj fentartására, mint a nő, ki valamelyik szellemes francia állítása szerint nem egyéb, mint — «szülő gép» (machine à enfanter). Vagyis a faj fentartásánál is, bár közvetlen, de mégis nagyobb a férfi szerepe.

Nézzük ezen elméletet a nagy számokban rejlő igazság világitásánál:

A fokozott munka gyengíti a nemi vágyat, elősegíti annak aránylag fiatal korban való megszűnését. A híres ember ritkán hagy utódokat; vagy ha születnek is gyermekei, ezek igen gyakran a közepesnél is tökéletlenebbek. A történelem számos példája igazolja e tényt, mely alól alig találunk kivételt. E jelenség egyik oka talán az, hogy az emberiségért dolgozó férfiak nem rendelkeztek elegendő idővel saját gyermekeik nevelésére; tökéletlen, elnyomott

és műveletlen nejeik pedig maguk nem töltötték be jól e fontos hivatást. Az igazság bélyegét hordja ama német tudós históriája, ki verekedő gyermekeket talált az utcán és felháborodva kérdezte könnyelmű apjuk nevét, ki nem törődik egyáltalában velük. A gyermekek erre megmondták, hogy apjuk maga a felháborodott tudós. — A kiváló emberek gyakran nem érnek rá arra, hogy családjukkal s így a faj fenntartásával, tökéletesedésével közvetlen módon foglalkozzanak. Ettől eltekintve a nagy emberek jó része utódok hátrahagyása nélkül hal meg.

Minden valószínűség szerint az emberi nem elcsenevészne és kihalna, ha csupa lángész élne. Ama híres orvos, ki a csecsemők mesterséges táplálásának szabályait és módját állapította meg, kétségtelenül óriási munkát végzett a faj fenntartása érdekében. De ha az egész emberiség ily kiváló tudósokból állana, úgy alkalmasint kevés munkát okozna általában a csecsemők táplálása.

Távol állunk a terméketlenség dicsőítésétől, melyet az előadotton kívül sok más ok is előidézhet. Azt is tudjuk, hogy gyakran jár együtt az ivar és agyvelő meddősége. Annál inkább csodálkozunk tehát dr. Möbius elkeseredett felkiáltásán: «A modern bolondok rossz szülők és rossz anyák..... minél jobbak az iskolák, annál rosszabbak a gyermekágyak.....»¹ A szellemi munkásnő nem mindig meddő. Gerhard és Simon 420 szellemi munkával foglalkozó nőt figyelt meg. Ezek közül 264 volt férjes, 207 szült és 147 adott egy gyermeknél többnek életet.² Viszont a szellemi munkának a termékenység csökkenésére gyakorolt hatása mindkét nemnél érvényesül. A műveltség haladása és vele fokozott agybeli tevékenység menthetetlenül csökkenti a születések arányszámát, bár a gyermekek kis számát más körülmények is előidézhetik.

¹ Dr. Möbis: i. m. 23. l.

² Gerhard und Simon: Mutterschaft u. Geistige Arbeit.

«Egy házasságra esik gyermek:

Franciaországban	3.1
Svájcban	4.0
Angliában	4.3
Ausztriában	4.3
Magyarországon	4.3
Németországban	4.6
Oroszországban	5.1
Spanyolországban	5.4» ³

«Észrevehető a viszony magasabb agybeli fejlődés és nemi érettség hátramaradása közt; rendkívüli termékenység szellemi tunyasággal jár együtt... joggal várhatjuk, hogy a fejlődés, melyen az ember ezután keresztül megy, mindenekelőtt tenyésző képességének csökkenését fogja eredményezni.»⁴

E ténybe bele kell nyugodnunk és helytelenül jár el az, ki belőle fegyvereket kovácsol a nő ellen. Ha igazán tökéletesek az iskolák, úgy a nő belátja a gyermek nemzésének szükséges voltát és ama nagy jókat, melyeket az a családnak okoz. A művelt asszony csak akkor mond le az anyaságról, ha ez feltétlenül szükséges. Kevesebb gyermeket nemz ugyan, de jobban gondoskodik a meglévők testi-lelki épségéről. A tudás adta előrelátás csökkenti a gyermekhalandóságot, mely számos esetben az anya vigyázatlanságának következése. A művelt nő jól készíti elő gyermekét az életre és így preventive megakadályozza a fiataloknak haláltokozó számos könnyelműségét. Minél jobbak az iskolák, annál tökéletesebb az anya és gyermeke; annál kisebb a halandóság, annál kevesebb ember végzi életét börtönben és vérpadon.

Korunk iparüzemei nagyon sokat ártnak nőnek és magzatának egyaránt. A felszabadítás ellenesei mégis csak elvértve beszélnek a gyárak bezárásáról, ellenben hangos

³ Hanusz: A házasság és a társadalom. 7. l.

⁴ Ribot: i. m. 432. l.

szóval hirdetik azt a kapcsolatot, mely jó iskolák és rossz gyermekágyak közt létezik...

Ha minden gondolkodó eszménye és társadalmi min egyéni fejlődésünk célja a szellemi tökéletesedés, úgy ebből az asszonyt sem szabad kizárni. A míg pedig a nő szellem munka terén nem érte el társának tökéletességét, addig javára számításba kell venni a faj fenntartására való nagyobb rátermettségét. Minél tökéletesebb a szellem, annál kisebb a tenyésztő képesség és viszont. E két folyamat egyaránt fontos a társadalom és faj szempontjából. Ma a férfiak között több olyat találunk, kinél tökéletesebb az agyvelő, viszont a nők a nemzés terén bírnak tulsúlylyal. E két lényeges tulajdonság határozza meg az egyén abszolút értékét:

$$E : E_1 = (M + N) : (M_1 + N_1)$$

Ma a férfi munkája nagyobb

$$M > M_1$$

és viszont a nő szerepe a faj fenntartásánál kiválóbb:

$$N_1 > N$$

Minél inkább emelkedik M értéke, annál kisebb N -é és viszont, minél kisebb M_1 , annál nagyobb N_1 . Állandó kölcsönös hatást látunk az ember két lényeges működése között az egyiknek minden változása kihat a másikra. Ha az első igen tökéletes, úgy a másik biztosan nem az. Mindegyik nem általános értékét tehát két tényező szabja meg, melyeknek különös értéke fordított arányban áll. Eredeti példánk szerint M növekedésével N értéke kisebbedik és viszont. Ezért $(M+N)$ összege mindig egyenlő (M_1+N_1) összegével

$$E : E_1 = (M + N) : (M_1 + N_1)$$

Az egyenlet jobb oldalának egyenlő voltából következik a másik két tag egyenlősége. *Végső elemzésben a férfi és nő értékét alkotó egyik vagy másik elem változhatik de ez kihat a többire, miért is abszolút értékük egyenlő.*

8. FEJEZET.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Kerestük a férfi és nő jellegzetes tulajdonságait, hogy értékük figyelembevételével állapítsuk meg ama feltételeket, melyek szerint köztük és külső viszonyaik közt tökéletesebb összhangot, s mi ezzel egyértelmű, nagyobb boldogságot létesíthetünk.

Az erősebb nem a maga képére teremtette a társadalmi intézményeket és ezért a férfihez mértük párját, bár eleve beláttuk e szokott módszer tökéletlen voltát. Számoltunk azzal, hogy ez összehasonlítás eredménye nem adja a nő abszolút értékét.

Vizsgálódásunk során láttuk a férfi testi felsőbbbségét és a nő nagyobb ellentálló erejét a betegséggel szemben. Mérlegeltük a nő szellemi tökéletlensége mellett felhozott okokat. Mivel ezek nem látszottak megbízhatóknak, a produkált lángész és tehetséges emberek számából következtettünk vissza a nemek lelki tulajdonságára. Arra a meggyőződésre jutottunk, hogy a férfi ez ideig tökéletesebb. — A nő tökéletlenségeinek egyik okát ivarjában láttuk. De felsoroltuk a baj enyhítésének módjait is. A két nem

jövőjét kutattuk és e célból visszatekintettünk a nő múltjára, melynek szomorú történetében feltaláltuk elmaradtágának második okát és egyuttal tökéletesíthető voltának alapos reménységét. A nő jövődő tökéletesedésébe vetett hitet megingatta ama súlyos dilemma, melyet az átöröklés tana rejteget. Szükséges volt az átöröklés némely törvényének kutatása. Darwin megfigyelései alapján meghatároztuk azokat az eseteket, melyekben nemek szerint és melyekben azokra való tekintet nélkül szállnak át a lelki sajátságok. E törvények fokozott mértékben tárták fel a mai nő tökéletlenségének okát, növelték tökéletesedésébe vetett hitünket és egyuttal ama fontos igazságot is kimutatták, hogy a nő tökéletesítése közvetett uton férfi utódainak jószágát is emeli. Végül megállapítottuk a nő és férfi absolut értékét, mely mindkét nemnél egyforma.

Végső elemzésben a mai társadalom szempontjából mégis az erősebb nemet kell tökéletesebbnek mondanunk. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy bármely férfi felülmulja az összes nőket. Két eltérő nagyságu orgona sipjai közt akadnak egyformák, sőt a kisebbiknél a legkimagaslóbbak hosszabbak, mint a nagynak törpe sipjai. Hasonló jelenséget látunk az ellenkező nemű emberek észbeli és testi sajátságainál. Esztelenség tehát a nőt á priori és azért, mivel nő béklyóba verni. Szabad teret kell engedni az ő egyéniségi kifejlődésének is. És minél korlátlanabban részt vehet az emberiség versenyében, annál jobban tökéletesedik. Fokozott tökéletessége pedig növeli érvényesülésének eshetőségeit, utódainak tökéletességét. A nő emelkedő befolyása bennünk aggályt nem kelt, mert hisz annak feltétele egyre növekedő tökéletessége, már pedig tökéletes egyének helyes irányban vezetik a haladást.

A múlt század elején nagyon élesen látó magyar ember írja, hogy «... az asszony, ember is, nem is, csak egy olly valami, épen mint az ajtófél a' szobán, mellyen ki 's be járhatni; de sem a' szobában, sem kívül meghatározólag nintsen; vagy mint a' mesés előadás szerint a' Mahumed'

koporsója, melly sem az égben, sem a' földön; hanem tsak függ a' levegőben.»¹

Ez az átkos helyzet teremtette meg a nő igen sok tökéletlenségét, mely a társadalom és családban a férfinek is sok szenvedést okoz. Mindkét nem érdekében, a lehető leggyorsabb tökéletesedés előmozdítására javítani kell az emberiség nagyobb felének sorsán. Ez a szükségszerű módosítás természetesen változtat a haladás irányán és módján is, mivel az asszony nemének sajátosságát sohasem veheti le, sőt káros is lenne, ha a férfivel teljesen azonossá válnék. Tudjuk, hogy egy szem nem észlel tökéletesen, mivel mindegyik szem sajátos módon percipiál és tovább lát a tárgyak egyik oldalán, mint a másik. A látás mindkét szerve kell ahhoz, hogy pontosan észlelhessünk. Épp így járunk az élet nagy kérdéseivel, melyeknek sohasem kapjuk hű perspektíváját, ha csak a férfi, vagy csak a nő szemével vizsgáljuk azokat.

Mindkét nem közrehatásával közelítjük meg a fejlődés igazi célját: a lehető legnagyobb számnak tökéletesedés útján való lehető legnagyobb boldogságát.

* * *

A boldogság fogalmát eltérő módon értelmezik az emberek és akadnak még szép számmal, kik ez ígéret földjének kulcsát a butaságban keresik és találják fel. Különösen a nőnek prédikálják a lelki szegénység épületes tanítását.

Ez apostolok utolsó mentsvára a célszerűség elmélete. Kisebb-nagyobb mértékben elismerik ugyan a nő emberi voltát; az utolsó ötven év tapasztalása azt is kizárja, hogy a nőnek bizonyos «férfi foglalkozásra» való rátermettségét kereken tagadják. Ennek dacára ellenzik a nő felszabadítását.

¹ Csontos: i. m. 33. l.

A modern bolondok rossz szülönők. A társadalmi rend alapja, a család megbomlik. — Az erkölcsiség ijesztő módon süllyed. — Ezentul a férfi dajkálja majd gyermekét. — — — — És ezekhez hasonló száz meg száz kijelentés tölti be nem csak az élclapok hasábjait, hanem a szakirodalom műveit. Némely felsőbb leány éretlensége, vagy üres fejü u. n. modern nő kellemetlenkedése megriasztja a békés polgárt, ki tapasztalatai nyomán elhiszi, hogy valóban a világ vége közeledik.

De utóvégre talán mégis a többség az igazság? Meglehet, hogy a társadalmi rend felbomlik, ha a nők babonássága megszűnik, az állam tönkre megy, ha a nők is komolyan dolgoznak és a család elzüllik, ha az asszony nem foglalkozik örökké cselédügyekkel.

Nem bizhatunk feltétlenül a nem teljesen igazolt elméletben és még kevésbbé építhetünk ama hipotézisekre, melyeket törvények hijján fel kellett állítanunk. Ezért figyelmen kívül hagyjuk azt, amit eddig építettünk és a következőben egyedül célszerűségi szempontból fogjuk vizsgálni, vajjon ma minden legjobban történik-e a világok legjobbjában?

MÁSODIK RÉSZ.

**A NŐ ANYAGI ÉS SZELLEMI FEL-
SZABADÍTÁSA.**

1. FEJEZET.

A NŐ FELSZABADÍTÁSÁNAK CÉLSZERŰ VOLTA.

Rudolf szerzetes tapasztalásai. — A gazdasági helyzetnek a nő egyéniségére gyakorolt hatása. — A férfi is bünhődik neje tökéletlenségeiért. — A bábuk. — Az anyagi kérdések kikapcsolása növeli a boldog házasság esélyeit. — A hetairák. — A nő tökéletlensége kacsapongóvá teszi férjét.

A tizenharmadik században a nyomor óriási mérveket öltött. Németországban az éhségtől gyötört nők ezrei bocsáttatták áruba testüket; még az országutak is hemzsegttek az ugynevezett «Fahrendektől». A testi és lelki nyomor kiáltó szava visszhangra talált Rudolf szentéletű pap lelkében, ki a megtévelyedett nők térítését választotta hivatásul. A hagyomány szerint a nyomorult teremtések imígyen feleltek a szerzetes prédikálására: «Atyánk, szegények és gyengék vagyunk; nem birunk más uton élelmet szerezni. Adjál kenyeret és vizet, úgy mi szívesen követünk...»

Félezedév mult el azóta, de a szomorú valóság és leverő következtései még korunkban is kísértének. A nő azért küzd férjért, szeretőért, mivel egyébként éhen halna. A versenyzők száma nagy, a harc betéte élet: csodálatos-e ha ritkán válogatja meg fegyvereit. Mindegyik jobbnak, többnek akar látszani, mivel így valószínűbb a diadal. Ezért épült hazugságra a nő egész lénye, külső és belső tulajdonságai. Hazudik ruhája, mivel természetét másnak mutatja,

mint a milyen valóságban. Hajának elrendezése, arcának színe megtévesztésre irányul. Szemének epedő tekintete, ajkának szerény mosolygása csal. És midőn a pap előtt a holtomiglan-holtodiglan-t mondja, talán azon gondolkodik, mily színü kárpittal vonatja majd be lakását.....

Kegyetlenséggel vádoljuk a nőt, pedig tudjuk, hogy minden műveletlen népnek, vagy embernek sajátossága ez. Szemére vetjük álnokságát és a színlelést, melyre viszonyai kényszerítik. Tanítással és gazdasági helyzetének javításával nem orvosoljuk a helyzetéből következő és átöröklés útján nemében felhalmozott tökéletlenségét.

Régekte árucikk volt az asszony és vele szemben is az adás-vétel közönséges szabályait alkalmazták; meghamisították testét, lelkét. Ma ő vásárol, még pedig annál könnyebben, annál kisebb hozománnyal, minél inkább tévedésbe ejti ellenfelét — jövődöbeli férjét. Megélhetés kedvéért megy férjhez és használja fel a rendelkezésére álló eszközöket. Néha ő csapja be párját, máskor az szedi őt rá; legtöbbször kölcsönösen csalódnak. A hozományvadász nagy vagyont, jövedelmet fitogtat, akárhány leány azért vesz férjet, hogy szeretőt tarthasson. Ismertünk kétes nőt, ki pénzével «tisztességes» hivatalnokot vásárolt. A földi igazságba vetett hitünknek, rosszul esett e dolog, de kissé megbékültünk, midőn megtudtuk, hogy a becsületes férfiú már régóta sikkasztott és jegyesének szeretőitől kapott pénzével szándékozott a hiányokat pótolni. — Házasságbontó és büntetőpererek vetnek igazi fényt ama hajmeresztő dolgokra, melyeket házasság címén követnek el. — — — Az asszony számos hibája kedvezőtlen szellemi és gazdasági helyzetének következése.

A nemi élet és házasság viszonyai bábukká tették a nőt. A jólelkü, becsületes, szerető asszonyok jó része is egyszerű báb és számos keserüséget okoz ezért férjének. A bábuk sok fajtát látjuk az élet szinpadán táncolni. A többi közt meglehetősen kellemetlenek az öltözködési, tisztogatási és főzőbábuk, kiknek teljes életét és minden szellemi mun-

káját kimeríti a szabónő, cseléd vagy konyhaügy. De mégis legrettenetesebbek azok, kiket egyszerűen gumibábuknak szeretnénk nevezni. A gyermekeknek adnak ugynevezett gumicukorból készült babákat. Ezeket a vörös-kék áttetsző, nyulós anyagból készült alakokat a gyermek kedve szerint formálhatja, szopogatja. Ha lábuk végét leharapta, úgy kis nyújtás segélyével ujat készít, vagy esetleg fejük-höz, hasukhoz ragaszt uj darabot. Végül, ha megunta a játékot, úgy az egész alaktalan tömeget belepréseli valamelyik fiókjának sarkába, a hol azt másnap azonképen felleli. Az élő gumi bábu se nem szép, se nem csunya; vágy, szenvedély hiányzik belőle; jó és rossz gondolatok egyaránt kerülnek agyát, melyből unalmukban a legelemibb ismeretek is kivesztek. E nők teste, lelke nem tudom micsoda végtelenül nyulékony anyagból készült, mely bármily helyzethez formálódik, mindenféle alakot engedelmesen felölt, de azért örökké és menthetetlenül torzképet mutat. Ha a férj okos, higgadt, tanult ember, ki megokolt véleményéért, cselekvéséért helyt áll, úgy felesége szintén a legnagyobb határozottsággal tárgyal oly dolgokról, melyekhez nem ért. És mivel semmiről sincs fogalma, azért mindenről beszél. Hátborzongás nélkül senki sem hallgathatja, mikor nyugodt vérrel kever mondataiba oda nem illő műkifejezéseket, melyeknek betüit szeretetreméltó komolysággal cseréli fel, gyárt uj szavakat, vagy meglevőknek fejét, lábát amputálja. Utcán, társaságban, otthon és vonaton, szóval mindenütt, mindenről véleményt mond és bámulatos erőfeszítéssel ragaszkodik minden kijelentéséhez, melynek okát maga sem tudja. Tetteiben egyáltalában nem következetes, de annál inkább bizik minden cselekvésének feltétlenül helyes voltában. Átveszi férjének kidomborodott jellemvonásait, de míg annak modorát indokolja és enyhíti kiváló eszéssége, addig őt félelmetessé teszi mesébe illő korlátoltsága.

Vásári bódék előcsarnokát aggatják tele homoru és domboru tükrökkel, hogy a belépők mulassanak saját és mások torzképein. A szerencsétlen férj úgy érez, mintha

egész életében ily tükrök környékeznék: bármikor, bármerre is tekint, mindig valamelyik sajátosságának feleségétől eltorzított módon személyesített képébe ütközik.

Franciaország egyik nagyon híres írójának életét keserítette meg ilyen gumibaba. Számos egyszerű halandót hasonló baj gyötör és még az emberiség feleségtől ment részét is gyakran kinozza a társaságnak nevezett bábu-színház alakjainak érthetetlen szellemi ficánkodása.

A férfi maga is bünhődik azon tökéletlenségekért, melyeket elnyomatás útján rákényszerített társára.

A két nem külön-külön megérzi a nő sajátos helyzetének következtetéseit és e körülmény a házassági kapcsolatra és tartamára szintén kihat. Már a múlt század elején kívánják magyar írók a nő tanítását «Nem csak az Urfiakat, hanem az Urileányokat is jó volna még kisedd korokban oly asszonyi Munkára megtanítani, melylyel mindenütt szerencsétlenségökben is fellelhetnék élelmöket.»¹ A kereső nő fenmaradása nem függ férjhezmenetelétől, azért nagyobb valószínűség szerint annak adja kezét, ki vonzalmát bírja, mint annak, ki csak eltartását biztosítja. A munkája után jövedelemmel bíró nőnél a hozomány felesleges, vagy legalább is nem feltétlenül szükséges. Ezért a felszabadított nők közül többen mehetnek férjhez és a családok nem vonzza a magukat vásárra vivő nagyon alsórangu férfiakat. A mai házasságok jó része egyik vagy másik fél szempontjából biztosító intézet. A nő befizeti tőkét, a férfi címét, rangját és ezért életfogytiglani eltartást vásárol. A kölcsönös szerelemre épített igazi házasságot legtöbbször anyagi kérdések okából hamisítják meg. Minél több leány tartja el magamagát, annál több megy férjhez, még pedig szerelemből. Az anyagi kérdések kikapcsolása minden bizonynyal növeli a házasság adta boldogság esélyeit.

Természetesen más okok is hatnak közre. Stendhal szerint a francia ember egy dolgot mindig többre becsül

¹ Sándor: Sokféle. Kilenczedik darab 120. l.

szeretőjénél: ez hiúsága.² A mi viszonyainkra is rá illik e kijelentés. Sok asszony csak azért nem csalja meg férjét, mivel fél a megszólástól; a férfiak jó része pedig azért üti nagy dobra apró szerencséit, mivel hiu. Oly asszonyokat is ismertünk, kik fiatal férjüket csak azért csalták meg elaggott emberrel, mivel az előkelő kaszinó tagja volt, vagy sokágu koronát viselt szivartárcáján. — Mindeme tökéletlenséget szintén enyhitené igazán művelt embereknek szerelemre alapított házassága. *

Ezek után tehát már eleve is csodálkoznunk kell, ha dr. Möbius igazságot talál ama paradoxonban, mely a nőtől nem kíván egyebet, mint hogy egészséges és buta legyen.³ Nem akarjuk ezen vélemény ellen a nő részéről felhozható gyakorlati és ethikai érveket szaporítani, mivel ezek nyilvánvalóak, hanem a férfi szempontjából vizsgáljuk a kérdést:

Görögország fénykorában a férfiek meglehetősen kikapósak voltak. Mindenkitől látható magas polcon lévő férfiak sem tettek e szabály alól kivételt. Diogenes és Aristippos bölcsészek az idősebb Laïs-t keresték, míg a fiatalabb Laïs Alkibiadesnek, a hadvezérnek barátságával dicsekedhetett. Phryne Praxiteles barátnője és Aphroditéjének modellje. Perikles Aspasia társaságában keresett pihenést. — E jelenség magyarázatát pedig megtaláljuk ama történetíróknál is, kikre nem lehet ráfogni, hogy nők, vagy a nő felszabadításának végletekig menő hívei: «Akadtak egyes nők, kik átlépték azokat a korlátokat (melyekkel a görög nőt a szokás és a hagyomány körülvette), saját jószántukból el-eljártak a sophisták iskoláiba, s ott a férfiakéval vetekedő műveltséget szereztek; a dolog ujsága körükben csőditette a férfi világot, kik az ő körükben megtalálták azt, mit otthon nem ismertek: művelt és szellemes női társaságot. Mind a mellett, hogy az ily műveltebb nők rendesen hetairák is voltak, vagy legalább a közvélemény azoknak tartotta

² Stendhal: De l'Amour 124. l.

³ Dr. Möbius: i. m. 23 l.

őket, ettől az időtől fogva ők voltak a görög s kivált az atheni társaságnak középpontjai.....még maga Sokrates sem vetette meg társaságukat.»⁴ Aligha az ujság ingere csőditette a kiváló férfiakat a «tisztátlanok» körébe. Hanem «mivel az attikai nők szellemileg oly maradiak voltak, azért lehetett a hetairáknak, kik a testi bájjal élénk, kimüvelt szépérzékét és műveltséget egyesítettek már társalgásukkal is lebilincselni a férfiakat».⁵

Ezekből mindenekelőtt az következik, hogy valótlan az az érv, melylyel a férfiak oly szívesen takargatják kicsapongásukat: a csapodárság nem tartozik a kiváló ember jellemvonásaihoz, hanem nagy részben a nő tökéletlenségének következése. A zseni kiválósága és neijének kicsinyessége között még nagyobb ür tátong, mint a közönséges házastársaknál. A lángész szellemi igényei nagyobbak, rendkívüli akaratereje könnyebben töri át a megszokás szentesítette morálparancsot. A két fél közti nagy különbség és nem sajátos természetrajza teszi a lángészt nagyobb mértékben soknejüvé, bár nem egy ember, ki nem lángész, azért hűtelen, mivel a tényben látja a kiválóság egyik jellemvonását. A történelem ezideig csak a nagy emberek életét írta meg, ezért nem tudjuk, hogy a kicsinyeket hasonló okok bár kisebb mértékben sodorják idegen nők karjába. Indokolt tehát az a nézet, hogy: «Szellemi tekintetben sem szabad felette érezhető, aránytalan különbségnek lenni a házastársak közt. A szellem izoláltan élni épp oly kevésbé képes, mint a hogy alantan szállni nem tud».⁶

Állandó nagy hatást kiváló emberre csak szellemileg

⁴ Gyomlai: A Görögök története 243. l.

⁵ Spamer: Weltgeschichte. II. 216. l. „ a férfiakkal és pedig a legkitünőbb férfiakkal való érintkezés a hetairákat finom, művelt, kellemes-társalgásu és tehetségdus nőkké képezte ki, kik bájos énekekkel, kellemes zenéjökkel és kedves táncukkal nemcsak Athéne fiatalságát ragadták magukkal, de még a komoly bölcsészeket is meg tudták indítani.“ Dongó: i. m. 151. l.

⁶ Dessewffy: A házasság élet: 47. l.

kiváló nők gyakorolhatnak. Az érzékiség ideig-óraig elnémitja ugyan az ész szavát, de az feltétlenül érvényesül, ha előbb nem, akkor, midőn a nőnél mulik a virágzás kora. A férfi kiábrándul és másutt keresi vagy a szépséget, vagy a szellemi felsőbbiséget, melyet otthon nem talál fel. Meglehet, hogy szeretője még feleségénél is tökéletlenebb, de ezt csak később veszi észre, mikor is újra más nő után néz. Korának szépségei csak rövid időre foglalták el nagy Napoleont; nemi kielégítés kedvéért percekre félbeszakított munkáját ismét folytatta, a nő, kinek imént még karjai közt volt, többé eszébe sem jutott, de a nálánál jóval idősebb első nejének, Josephine-nek emléke még Szent Ilona szigetén is kísértette.

Az előadottak alapján aligha túlozunk, ha a nő felszabadítását a férfi szempontjából is célszerűnek tartjuk, mivel az nagyobbitja boldogságának esélyeit.

De nem csak a férj és maga az asszony sinyli meg szellemi tökéletlenségét, szenvednek bizony az alatt a gyermekek és a család anyagi érdekei is. Az anya mindkét, de különösen saját nemű gyermekét befolyásolja átöröklés révén. Miként a zsidók haragvó istene, úgy bosszulja meg a butaság magamagát hetedziglen. Elterjedt vélemény szerint az anyának a terhesség idejében folytatott életmódja, szellemi foglalkozása — olvasmányok, szobrok, képek szemlélése stb. — ugyancsak kihat a gyermek testi és szellemi lényére.⁷ Már pedig a művelt nőtől nagyobb valószínűséggel várhatjuk el, hogy a válságos időben mindent el akar és tud követni születendő magzatának érdekében. A gyermek még nem is látott világot és már is megsinyli mindazokat a mulasztásokat, melyeket társadalom és nevelők anyjával szemben elkövettek. A gyermek első éveiben fokozott mértékben követeli a tudomány ismeretére és ezért becsülésére alapított gondozást. Ma még mindig babona, dajka előítélet, igézéstől való félelem, rossz következmé-

⁷ Dr. Drake : i. m. 136. 197. 1.

nyekkel járó majomszeretet uralkodik a gyermekszobában. És mindez addig meg sem szünhetik, a míg nem neveljük tökéletescebbekké az anyákat.

A háztartás vezetését, annak anyagi gondjait a tanult nő jobban bírja el. Régente házilag termeltek jóformán mindent, szövéstől-fonástól egészen gyertyamártogatásig és szappanfőzésig minden a házimunka körébe tartozott. Ma már változott a helyzet és módosult a háziasszony tevékenységének köre is. Az ujkor gyári iparának termékeit használja mindenki. A jó háziasszonyt nem annyira kézimunkája, mint számítás, előrelátás, bevásárlási források helyes mérlegelése jellemzi. Mindeme szükséges erény feltétele kellő tanultság. Ismertünk családanyát, ki maga is állandóan dolgozott, surolt, kefélt, port törölt. Gyermekei időközben hol egyik, hol másik tagjukat sértették meg és vigan tetézték az orvosi és gyógyszerári kiadásokat. A férj irtózott élete párjának gyászkeretes körmeitől, piszkos ruháitól és vendéglőbe, kávéházba szökött, ha csak tehette. A szolgaszemélyzet pedig állandóan változott. Cselédszerzőnek többet fizettek közvetítési díjakért, mint a mennyibe kerül egy oly «mindenes» évi eltartása, ki a kefélest, surolást, portörleszt sokkal jobban végzi, mint önagysága.

A tulságosan takarékos nők többnyire pazarlók. Azzal pedig kár ma már érvelni, hogy a tanult nő nem foglalkozik házi teendőkkal: mindenki, a ki jó maga köré néz az igazán művelt nők között, az ellenkezőre találhat példákat. Ily egyéni tapasztalástól eltekintve, ékesen szól Dániának példája. Ebben az országban a nő felszabadítása nagy mértéket öltött és sok kiváló asszonyt termelt. És épp ebben az országban tanítják 1897 óta a főzést iskolákban. Az eredmény oly kedvező és a nők annyira célszerűnek ítélték az oktatás ezen ágát, hogy 1900-ban két állami iskolában kötelezővé tették azt.⁸

⁸ Eline Hansen: Die hauswirtschaftliche Bildung der Mädchen in Dänemark. Intern. Frauenkongress. Berlin 1904. 69. 1.

Természetes tehát, hogy még ama komoly férfiak, kik a nő felszabadításának szükségességét csak bizonyos korlátozásokkal ismerik el, feltétlenül belátják a nő művelt voltának családra és gyermekre gyakorolt kedvező hatását. «.....a nagyfontosságú szerepnek betöltésére világos értelem, lelki műveltség, tudás, izlés, tapintat és szilárd jellem szükséges. Ezt pedig csak az iskolázás, a nők rendeltetésének megfelelően szervezett s a magasabb műveltség megszerzésének forrásaiként tekinthető iskola adhatja meg. Mert kérдем: hogyan fogja az oly sok tapintatot, helyes életnézetet, széles látókört kívánó nevelést teljesíteni a családban az a nő, akinek értelme nincs kellőleg fejlesztve, szive megnemesedve, jelleme megedzve? Hogyan fogja a szándékait megérteni, küzdéseit méltányolni, kétségeit eloszlatni, gyengeségeit elnézni tudni annak a lénynek, aki szívét elválszhatatlanul kötötte az ő szívéhez? Hogyan fogja fenséges tisztét a házvezetésben betölteni, ha nincs kellően felfegyverezve számítani tudó értelmességgel, kellő ember- és világnézettel, mások vezetésére hivatott ítélőképességgel és az elengedhetlen energiával? Hogyan fogja női méltóságát a nagy világ előtt fenntartani, ha ismerete nem terjed túl a háztartás korlátolt körén?..... Tehát az anyai tiszt méltó betöltéséhez feltétlenül szükséges a nő értelmének fejlesztése, szívének nemesítése és ítélő erejének iskolázása».⁹

A nő felszabadítását az emberiség azon részének szempontjából vizsgáltuk, mely házasságot köt, vagy törvényes házasságból származik. Tulzás nélkül állíthatjuk, hogy ezek részére, célszerű a nőnek felszabadítás útján való tökéletesítése, mivel növekedik a férfi és nevének boldogsága, a házassági kötelék szilárdsága és gyermekek kellő nevelésének esélye.

Ezután azoknak szempontjából vizsgáljuk a nő felszabadítását, kik maguk házasságot nem köthetnek.

⁹ Kozma: A nőkérdésről: 5—6. l.

2. FEJEZET.

A HAJADON FELSZABADÍTÁSÁNAK ANYAGI SZÜKSÉGESSÉGE.

Dr. Möbius véleménye. — I. Születési arányszám állatoknál, — A lakosság nemek szerint való megoszlását irányító törvények. — Adatok a lakosság nemek szerint való megoszlásához. — Ez arányszámok várható módosulása. — A női többlet a jelenben és jövőben. — II. Házasság kora. Házasulandók száma. — A nő kizárólagos hivatása többé nem lehet a házasság. — III. Bizonyítás à contrario. — Az ipari munkások száma. — A kereső és házas nők arányszáma.

Dr. Möbius maga mondja, hogy a felszabadítás indokolt, ha a nőt erre anyagi, vagy szellemi szükség kényszeríti.

I.

Az állatvilágban bizonyos állandó arányszám szerint oszlik meg a született kicsinyek neme. Így például:

	100 nőtény születésére	99·7 hím születése esik	(25560 megfigyelés)
lovaknál	" "	110·1 " "	(6878 ")
juhoknál	" "	96·7 " "	(8965 ")
csirkéknél	" "	94·7 " "	(1001 ")

A házi galambokról, vad madarokról, halak és bogarakról számadatok nélkül csak annyit tudunk, hogy több him születik, mint nőtény.¹ Meglehet, hogy e számok összefüggnek az illető nemek halandóságának arányszámával. Látjuk ugyanis, hogy az általános, nemekre való tekintet nélküli halandóság mindenestre viszonyban áll a születések számával. A halak például a peték sok millióit rakják le. Ha mindegyikből élő állat fejlődne ki, ugy a tengerek rövid idő alatt nem bírnák azokat befogadni. Viszont az emlősök kölykeinek száma és halandóságuk kisebb. Hasonló módon az embereknel több himnemű gyermek születik és több férfi is hal meg, mint nő. Mondhatnók, kísérleti uton is igazolta a történelem a halandósági és születési arányszám közti viszonyt. Nagy háboruk sok férfit pusztítottak el és ennek megfelelően emelkedett a fiugyermekek születési arányszáma. Svédországban 1700-ra esik a véres ütközet Narwa-nál, 1702 Klissow-nál, 1706-ban Fraustadt-nál, 1709 Poltawa-nál s. i. t. Tényleg

1760-ban	1000	férfire	1120	nő	esett
1770- »	»	»	1097	»	»
1781- »	»	»	1081	»	«

Ezután következnek IV. Gusztáv Adolf nagy háborúi; ennek megfelelően:

1790-ben	1000	férfire	1090	nő	esett
1800- »	»	»	1084	»	»

Ismét Bernadotte háborúi ontottak vért; ennek megfelelően:

1810-ben	1000	férfire	1097	nő	esett
1820- »	»	»	1085	»	»
1830- »	»	»	1076	»	»
1840- »	»	»	1079	»	»
1850- »	»	»	1064	»	»
1860- »	»	»	1059	»	»

¹ Darwin i. m. 325. 327. 370. 372–6. 379. 1.

Hasonlóan I. Napoleon háborui után Franciaországban:

	1000 férfire	1059 nő	esett
1836-ban már	»	»	1037 » »
1859- » »	»	»	1010 » »
1861- » »	»	»	1001 » »
1872- » »	»	»	1008 » »

Németországban:

	1000 férfire	1018 nő	esett
1864-ben	»	»	1026 » »
1867- »	»	»	1037 » » ²

Valószínűnek látszik tehát, hogy a halandóság kihat a születések számára.

A gyermekeknek nemek szerint való eloszlását alkalmasint a táplálkozás is befolyásolja. Erre vall megfélemtős számos kísérlet.

Rendes körülmények között és növényi táplálék mellett a *Rana esculanta*-nál 57% nőstény születik. Young e fajból három csoportban tenyésztett békaporontyokat. Az első csoportot marhahússal táplálta és 78%, a másodikat hallal etette és 81%, a harmadiknak békahúst adott és 92%-ban állapította meg a született nőstények arányszámát. — Tréat asszony kísérletei szerint, ha a hernyók begubózás előtt kevés táplálékot kapnak, úgy a kikelt lepkék hímek; míg jól táplált hernyók bábjaiból nőstény lepkék kelnek ki. — Girou 150 bárányt jól táplált és két fiatal kossal hágatott; 150-et rosszul látott el és két öreg kossal párosította őket; az első csoport 60%, a másik 40% nőstényt nemzett. — Dusing számos megfigyelés után jő arra a következtetésre, hogy a hizott bárány többnyire nőstényt ell.³ — Min-

² Ribbing i. m. 36. l. — Spamer i. m. VII. 188. l. és köv. VIII. 574 és. köv. l.

³ T. le Dantec : La Sexualité 61. és köv. l.

dennapi megfigyelés is arról győz meg bennünket, hogy a gazdag, jól táplált családoknál tulnyomó a leánygyermek.

Bizonyos mértékig tehát, a mint látszik, módosítható a nemek eloszlása. De ezért nem hisszük azt, hogy egyszerre és végleg megváltoztathatók a férfi és nő születésének arányszámát, mivel e szám alkalmasint a természetes kiválasztás eredménye. Az ősember adott viszonyai, különösen a táplálék mennyisége és párosodás módja (poligamia, monogámia, poliandria) határozta meg a nemek eloszlásának a fennmaradás szempontjából legcélszerűbb arányszámát. Azok a családok és törzsek pedig, melyeknél a születések leginkább megfeleltek ennek az ideális arányszámnak, termeltek a legjobb utódokat, kiknek legtöbb esélye volt a fennmaradásra és így tovább adták a meghatározott arányszám szerint való nemzés hajlandóságát. — Ősidőkben például nagyon elterjedt a leánygyilkosság szokása. A svéd, francia és német háborúk pedig azt igazolják, hogy a férfiak nagyobb pusztulása több fiugyermek születését okozza. Valószínűnek tartjuk tehát, hogy az ősidőben több leánygyermek született, mert többet öltek meg. A természetes kiválasztás alkotta sajátosságokban pedig nagyon általános tapasztalat szerint meg van az a hajlandóság, hogy túléljék ama különös viszonyokat, melyeknek létüket köszönhetik. Meglehetősen valószínűséggel feltehetjük ezért, hogy születéseknél a két nem eloszlása a természetes kiválasztás útján keletkezett állandó arányszámok szerint történik, bár a számokat bizonyos határig befolyásolják új, másodrendű körülmények, mint a milyen például a táplálkozás, halandóság.

Ezen feltevés világításánál nézzük most a statisztika adatait:

A Magyar Birodalomban 1902-ben 51,7% fiu és 48,3% leánygyermek született; ennek dacára az élő nők számra felülhaladják az élő férfiakat. Európában 100 leánygyer-

mekre 105.83 fiugyermek születése esik, de az élő nők száma azért itt is nagyobb.⁴

Kivándorlás és halandóság Európától több férfit von el, mint nőt. Németországban például 1871—1881 közt a született és élve maradtak megoszlása a következő:

0 éves korban	100,000 férfi	100,000 nő
1 » »	74,727 »	78,260 »
5 » »	64,871 »	68,126 »
10 » »	62,089 »	65,237 »
20 » »	59,289 »	62,324 »
30 » »	54,454 »	57,566 »
40 » »	48,775 »	51,576 »
50 » »	41,228 »	45,245 »
60 » »	31,124 »	36,293 »
70 » »	17,750 »	21,901 »
80 » »	5,635 »	6,570 »
90 » »	330 »	471 »
100 » »	2 »	3 » ⁵

E példa mutatja azon okok hatását, melyek a népességnek nemek szerint való eloszlását irányítják.

A férfiak és nők arányszáma a következő:

Uj Zelandban	144.8	férfire esett 100	nő (évben?)
Sandwich-szigetén	125.7	» »	100 » (évben?)
Görögországban	100	» »	92.1 » 1896-ban
Szerbiában	»	» »	94.9 » 1895- »
Bulgáriában	»	» »	95.8 » 1883- »
Ciprusban	»	» »	95.8 » 1891- »
Amerikában	»	» »	95.4 » 1900- »
Olaszországban	»	» »	96.4 » 1889- »
Magyar Birodalomban	»	» »	100.9 » 1900- »
Oroszországban	»	» »	101.1 » 1897- »

⁴ Magy statiszt. közl. XI. k. 40. l. Ribbing: i. m. 34. l.

⁵ Möbius: Geschlecht u. Krankheit. 45. l.

Belgiumban	100	férfire	esett	101.3	nő	1900-ban
Finnországban	»	»	»	102.2	»	1898- »
Franciaországban	»	»	»	102.2	»	1896- »
Németalföld	»	»	»	102.5	»	1899- »
Ausztria	»	»	»	103.5	»	1900- »
Svájc	»	»	»	103.5	»	1900- »
Svédország	»	»	»	104.9	»	1900- »
Dánia	»	»	»	105.2	»	1901- »
Spanyolországban	»	»	»	106.2	»	1900- »
Anglia és Wales	»	»	»	106.9	»	1901- »
Norvégia	»	»	»	107.5	»	1891- »
Portugál	»	»	»	109.0	»	1900- » ⁶

Európában a nőtöbbség 3,400,000, viszont Ázsia 16 millióval, Afrika 1 millióval, Ausztrália ötszáz ezerrel több férfit számít, mint nőt.⁷

A nagyvárosokban mindenütt több a nő.

Lipcsében	1000	férfire	1016	nő	esett
Kölnben	»	»	1024	»	»
Krakkóban	»	»	1039	»	»
Párisban	»	»	1050	»	»
Hamburgban	»	»	1052	»	»
<i>Budapestben</i>	»	»	<i>1055</i>	»	»
Bécsben	»	»	1061	»	»
Brünnben	»	»	1082	»	»
Drezdában	»	»	1083	»	»
Gratzban	»	»	1086	»	»
Triesztben	»	»	1086	»	»
Prágában	»	»	1087	»	»
Berlinben	»	»	1091	»	»

⁶ M. stat. Közl. XI., K. 16. I. — Gnauck-Kühne: Die Deutsche Frau: 64 — 65 I. — Ribbing i. m. 34—37. — Westermarck. i. m. 108—110. I.

⁷ Archives d'Antropologie Crim. XIX. K. 155. I.

Majna Frankfurtban	1000 férfire	1108 nő	esett	
Londonban	»	»	1123	» »
Königsbergben	»	»	1154	» »
Boroszlóban	»	»	1181	» » ⁸

A felsorolt adatokból kitűnik, hogy némely országban a nők száma felülmulja a férfiakét. Amerika és Spanyolország kivételével mindazok az államok, melyekben kevesebb a férfi: civilizált. Amerikában a nagyfoku bevándorlás hamisította meg a nemek rendes viszonyát; a Spanyolországban látható eltérés okát nem ismerjük. E kivételtől eltekintve, a nemek eloszlásának sorrendes táblázata és az a tapasztalás, hogy a nagy városokban, tehát a civilizáció gócpontjaiban, a nők 'számbeli tulsulya szembeötlő, arra mutat, hogy ama körülmények, melyek a polgárosulással együtt járnak, emelik a nők arányszámának nagyságát. Tekintve azt, hogy a nemek eloszlása nagy valószínűség szerint a természetes kiválasztás eredménye és ismerve a törvényekben uralkodó vis inertiaet, még a viszonyok hirtelen megváltozásától sem várhatjuk a nő és férfiak számarányának rögtön való nagy mértékű módosulását.

E számbeli kimutatásokra épített feltevéseket megerősíti az elmélet. Az állatokon végzett kísérletek igazolják a jobb táplálkozásnak nagyobb számú nőtény születését előidéző hatását. A civilizáció haladásával nő az egyenletes és jó táplálkozás valószínűsége, ezért születik több leánygyermek. Ezzel szembe állíthatnók, hogy a polgárosulás haladásával egyre nagyobb mértékben alkalmazzák a nőt ipari munkára, a mi viszont a betegség és halandóság esélyeit növeli. Csakhogy valószínű az is, hogy a halandóságnak bármely nemnél történt fokozódása emeli az illető nemben a születések számát.

Ezek után biztos, hogy a civilizált államokban több a férfi mint a nő és valószínű, hogy a női többlet még növekedik majd, ha a polgárosulás terjed.

⁸ Kozma: A nőkérdésről: 3. l.

II.

Az előadottak után hazai viszonyainkat a nőre nézve kedvezőknek már nem mondhatjuk. A Magyar birodalomban 1900-ban összesen 9,672.407 nő és 9,582.152 férfi élt. A többlet nőkben 90.255 és ez a szám előreláthatólag a jövőben még emelkedik.

A mai házassági rend szerint nálunk majdnem száz-ezer nő nem mehet férjhez, még akkor sem, ha minden férfi házasodik. A halál vagy elválás következtében újra házasodó férfiakat számításba nem vehetjük, mivel az elvált férfi más nőt vehet ugyan el, de akkor első neje marad egyedül; az özvegyiség pedig, tekintve a férfiak nagyobb halandóságát és rövidebb életkorát, csak növeli az eltartatlan nők számát. Biztosan mondhatjuk ezért, hogy hazánkban majdnem százezer nő a házasságtól eltartást nem várhat, feltéve, hogy minden férfi és pedig a nőével egyenlő korban nőszül. Csakhogy tételes törvényeink helyes intézkedése szerint a nő előbb éri el fejlett korát, mint a férfi.

Az 1874:XXXI. t.-c. 7. §. értelmében házassulás idejét a férfi 18, a nő 16 éves korában éri el. Tegyük fel egyelőre, hogy a férfi is már 16 éves korában házasodhatik, bár így tévedünk a nő terhére, mivel a házasulók nagyobb számát kapjuk, mint a mennyi tételes törvényeink szerint létezhetik. Tegyük fel továbbá, hogy a nő és férfi egyaránt 59 éves koráig házasodik, jólehet itt is a nő terhére változtatunk a tényeken, mivel férfiak e korban aránytalanul gyakrabban nőszülnek, mint a milyen sokszor akad ily koros aggszüznek kérője. A kétrendbéli szándékos tévedés dacára a két nem arányszáma nem kedvez a nőknek.

Hazánk népessége 1900-ban, életkorát tekintve, következőleg oszlott meg:

Korév	P o l g á r i — n é p e s s é g				Magyar birodalom				Magyarország		Magyarország	
	Magyarország		Magyar birodalom		Magyarország		Magyar birodalom		Magyarország		Magyar birodalom	
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
3 éven alul ...	686.470	681.923	1,368.393	780.879	780.415	1,567.294	1,368.393	1,567.294	1,368.393	1,567.294	1,368.393	1,567.294
3—4 éves ...	440.526	441.193	881.719	505.108	505.130	1,010.238	881.719	1,010.238	881.719	1,010.238	881.719	1,010.238
5 " " ...	216.593	215.717	432.310	247.757	246.109	493.866	432.310	493.866	432.310	493.866	432.310	493.866
6—9 " " ...	759.539	762.243	1,521.782	868.858	869.648	1,738.506	1,521.782	1,738.506	1,521.782	1,738.506	1,521.782	1,738.506
10—11 " " ...	342.324	340.188	682.512	391.474	389.048	780.522	682.512	780.522	682.512	780.522	682.512	780.522
12—14 " " ...	545.229	550.144	1,095.373	629.986	633.467	1,263.453	1,095.373	1,263.453	1,095.373	1,263.453	1,095.373	1,263.453
15—19 " " ...	822.076	860.043	1,682.119	946.836	989.106	1,935.942	1,682.119	1,935.942	1,682.119	1,935.942	1,682.119	1,935.942
20—24 " " ...	568.084	687.701	1,255.785	654.505	792.773	1,447.278	1,255.785	1,447.278	1,255.785	1,447.278	1,255.785	1,447.278
25—29 " " ...	566.181	589.869	1,156.050	643.724	671.517	1,315.241	1,156.050	1,315.241	1,156.050	1,315.241	1,156.050	1,315.241
30—34 " " ...	544.974	572.668	1,117.642	620.366	654.306	1,274.672	1,117.642	1,274.672	1,117.642	1,274.672	1,117.642	1,274.672
35—39 " " ...	522.383	516.650	1,039.033	600.760	593.042	1,193.802	1,039.033	1,193.802	1,039.033	1,193.802	1,039.033	1,193.802
40—44 " " ...	510.577	502.349	1,012.926	582.850	574.497	1,157.347	1,012.926	1,157.347	1,012.926	1,157.347	1,012.926	1,157.347
45—49 " " ...	427.943	408.820	836.763	480.484	458.636	939.120	836.763	939.120	836.763	939.120	836.763	939.120
50—59 " " ...	674.533	678.043	1,352.576	771.241	771.959	1,543.200	1,352.576	1,543.200	1,352.576	1,543.200	1,352.576	1,543.200
60—69 " " ...	424.515	435.942	860.457	488.662	495.201	983.863	488.662	983.863	488.662	983.863	488.662	983.863
70—79 " " ...	165.029	177.546	342.575	186.744	198.218	384.962	165.029	384.962	165.029	384.962	165.029	384.962
80—89 " " ...	35.625	39.942	75.567	39.951	44.556	84.507	35.625	84.507	35.625	84.507	35.625	84.507
90—99 " " ...	2.607	3.581	6.188	2.751	3.807	6.558	2.607	6.558	2.607	6.558	2.607	6.558
100-on felül...	251	316	567	263	341	604	251	604	251	604	251	604
Ismeretlen koru	679	558	1.237	734	631	1.365	679	1.365	679	1.365	679	1.365
Összesen ...	8,256,138	8,465,436	16,721,574	9,449,933	9,672,407	19,122,340	16,838,255	19,122,340	16,838,255	19,122,340	16,838,255	19,254,559

(Száz polgári és katonai népesség)

E kimutatás szerint a Magyar Birodalomnak 1900-ban 5,505.836, 15—59 év közt lévő nő és 5,303.766, 15—59 év közt lévő férfi lakosa volt. Vagyis: 202.070 nő semmiesetre sem mehetett férjhez.

A férjhezmenés esélyei változnak, ha figyelembe vesszük a házasulók korát.

A házasulók kor szerint 1900. évben Magyarországon.*)

Vőlegény kora	A menyasszony kora							
	17 éven alul	17--19	20--24	25--29	30--49	50 éven felül	Ismeret- len kora	Összesen
		é v e s						
	A b s z o l u t s z á m o k b a n							
25 év alatt	8.391	29.891	25.504	3.622	999	5	9	68 421
25—29	3.372	15.178	20.280	5.654	2.277	25	2	46.788
30—59	593	3.760	8.402	5.369	11 310	1.741	5	31.180
60 éven felül	—	11	37	76	701	1.405	1	2.231
Ismeretlen kora	—	1	—	1	4	1	2	9
Összesen	13.356	48.841	54.223	14.722	15 291	3.177	19	148.629
	S z á z a l é k o k b a n							
25 év alatt	5.64	20.11	17.76	2.44	0.67	0.00	0.01	46.03
25—29	2.27	10.21	13.65	3.80	1.53	0.02	0.00	31.48
30—59	0.40	2.53	5.65	3.62	7.61	1.17	0.00	20.98
60 éven felül	—	0.01	0.02	0.05	0.47	0.95	0.00	1.50
Ismeretlen kora	—	0.00	—	0.00	0.01	0.00	0.00	0.01
Összesen	8.31	32.86	36.48	9.91	10.29	2.14	0.01	100.00

*) Magy. statisztikai évkönyv VIII. kötetje után.

Ötven éven felüli menyasszony csak 2.14% akadt, ezt a számot tehát épp úgy elhanyagoljuk, mint a 60 éven felüli völegényekét (1.5%). Tehát a 16—50 éves nőkkel számolunk. A völegények közül is csak a 20—60 éveseket tekintjük, mivel a 20 éven alóliak száma elenyészően csekély. Hogy a statisztikai kimutatást használhassuk, a 14—49 éves nők és 20—59 év közti férfiak arányszámát keressük. Így azt tételezzük fel, hogy a nő életéből 35 év, a férfiéből 39 év különösen alkalmas házasságkötésre. Ezen feltevés mellett, ha annyi férfi lenne, mint nő, úgy nem csak minden hajadon kapna férjet, de még a legcsunyábbért is többen versengének. — A valóságban 15—49 év közti nő volt 4,733.877, 20—59 év közti férfiak száma pedig 4,353.930, *vagyis háromszázhetvenkilencezerkilencszáznegyvenhét nő még akkor sem mehet férjhez, ha minden férfi nőül.*⁹

Sulyosbitja a helyzetet az, hogy nem minden férfi nőül. Magyarországon az 1900. évben 145.433; Horvátországban 20.551, tehát összesen 165.984 nő ment férjhez. Azzal pedig nem vigasztalódhatunk, hogy jövőre főkötő alá kerül az, kinek idén nem akadt párja, mivel a következő évben már a leányok új szállitánya lép fejlett korba és kerül a házasság vásárára. — A Magyar Birodalomban az 1900. évben a nők 50.5%-a volt hajadon, míg a férjesek 40.4%, az özvegyek 9.0% és törvényesen elváltak 0.1% tettek ki.¹⁰

Még számításba kell vennünk azt, hogy a különböző népek születési és halandósági arányszámának összehasonlítása a női lakosságnak a civilizáció terjedésével való szaporodása mellett szól. Hazánkban is növekedni fog tehát a nők arányszáma. A házasulók arányszámának gyors növekedését pedig a mult tapasztalatai alapján nem remélhetjük.

⁹ „Hazánkban a polgári házasságról szóló törvény szerint jogos házasságot, köthető nők száma körülbelül félmilliónál több, mint a a férfiaké.“ Kozma i. m. 3. l.

¹⁰ Magy. statiszt. évk. XI. k. 11. l.

A magyar birodalomban 1000 lélekre:

1881–1890. évben	9·6	házasságkötés,	7·4	házasságszűnés,	2·2	lőbbllet esett
1892.	” 9·2	”	7·2	”	2·0	” ”
1895.	” 8·5	”	6·6	”	1·9	” ”
1898.	” 8·4	”	6·7	”	1·7	” ”
1899.	” 9·1	”	6·8	”	2·3	” ”
1900.	” 8·9	”	6·5	”	2·4	” ”
1901.	” 8·8	”	6·4	”	2·4	” ”
1902.	” 8·6	”	6·4	”	2·2	” ”
1903.	” 8·1	”	6·3	”	1·8	” ”

(Magy. stat. évk. XI. k. 40. l.)

Ezek után nagy biztonsággal merjük levonni azt a következtetést, hogy *a házasság ma nem tekinthető a nő ama kizárólagos hivatásának, mely fennmaradást biztosít.*

III.

Statisztikai adatoknak tervszerű csoportosításával igen sok elvet bizonyíthatunk, mely különben nem állja ki a tapasztalás próbáját. Általános hit szerint statisztikában könnyű a csalódás és a csalás. Ezért biztonság kedvéért még à contrárió is vizsgáljuk tételünket.

Általában munkát az ember csak akkor végez, ha ez szükséges. Minden testi, vagy szellemi erőfeszítés fárasztó és fájdalmas. Miként a természetben, úgy uralkodik a társadalomban is a tehetetlenség törvénye. A letett kő ok nélkül nem gördül tova; az ember szükség hián nem cselekszik. A társadalom motorikus ereje az önfentartás ösztöne; öröm és fájdalom irányítja tetteinket. Az ugynevezett lelki motívumok is anyagi okokra vezethetők vissza. Némely ember ambícióból dolgozik. Mit jelent ez? A munka hasznos a társadalomra nézve, ezért emelte erénynyé. A munkát elismerés kíséri, mely végelemzésben ezt jelenti: cselekednünk kell, hogy kellő eledel, ruházat, olvasmány, felfedezés biztosítsa a jólétet; ki a jólét elérésén fáradozik, az kiváló ember. — A legtöbb ember még sem a becsülés

kedvéért dolgozik, hanem azért, hogy ne haljon éhen. Ha egy pályán nem boldogul, úgy a másikat keresi, ritkán, mivel hajlandóság vonzza, hanem inkább, mivel szükség taszítja oda. Ha tehát sok ember cserél hivatást, úgy erre alkalmasint a megélhetés viszonyaiban történt változás kényszeríti. Fokozott mértékben áll ez az asszonyra, ki jobban ragaszkodik évszázados gyakorlat szülte megszokáshoz, mint a férfi. Ha tehát a hajadon lemond a házasságról, úgy igen nagy szükség kényszeríti arra, mivel az nemcsak megélhetést, hanem nemi kielégítést is ad. Az éhségtől eltekintve, nem ismerünk a nemi váagnál hatalmasabb ösztökélőt. A nő csak abban az esetben mond le a házasságról, mely adott viszonyaink közt a nemi vágy kényelmes és legkevésbé veszélyes kielégítési módja, ha erre az anyagi szükség, vagy kérőnek hiánya kényszeríti. Végső elemzésben pedig eltartó hiánya szintén egyértelmű az éhséggel.

Ezek előre bocsátása után gondolkodóba kell, hogy ejtsen bennünket a nőnek az iparba való özönlése.

Tulajdonképpen iparban 1890-ben 119.633 és 1900-ban 179.339 nő dolgozott. A kereső nőknek 10 év alatt ily rendkívüli módon való megsaporodását azzal magyarázhatjuk, hogy az ország ipari viszonyai módfelett megjavultak és így több nőt absorbeálnak. Csakhogy

a tulajdonképpen iparban 1890-ben 735.189 férfi dolgozott
 » » » 1900-ban 897.887 » »

tehát az utolsó 10 évben a tulajdonképpen iparban dolgozó férfi munkások száma 18%-kal, a nőké pedig 50%-kal növekedett. Ezért valószínűtlen ama feltevés, hogy egyedül az ipari viszonyok javulása okozta a nőknek ipari foglalkozásra való özönlését, mivel ez esetben hasonló okok a férfiak körében is hasonló jelenségeket váltottak volna ki. Még aggályosabb az ipari viszonyok javulásának feltevése, ha a népesség szaporodását is figyelembe vesszük:

1890-ben az egész férfi lakosság 27.896%-a
 » » » » női » 3.158%-a

foglalkozott tulajdonképpeni iparral.

1900-ban a férfi iparosoknak az egész lakossághoz viszonyított arányszáma 25.563%-ra **csökken**, míg a nők 4.551%-ra **emelkedik**.¹¹ Ezért az ipari viszonyok javulása semmi esetre sem idézte elő ezt az óriási változást.

A mezőgazdaság hanyatlása, városi élet fejlődése, szociálpolitikai viszonyok alakulása sem okolja a leirt jelenséget, mert mindezen ok legalább is oly mértékben hat ki a férfira, mint nőre.

Legsábitóbb az a gondolat, hogy a megélhetés drágulása kényszerítette a nőt a kenyérkereset terheiben való osztzkodásra. De két ok szól ezen feltevés valószínűsége ellen: 1. Munkabérek meghatározására létminimum és a kereslet-kínálat viszonya hat közre. A megélhetés drágulásával emelkedik a létminimum és a munkabérek is. Ha pedig ez az emelkedés nem követi nyomon a drágulást, úgy a női munkások szaporodása nem javítja mindig a család anyagi helyzetét, mivel a nagyobb munkakínálat esetleg a bérek süllyedését okozza. — Igaz ugyan, hogy a tömeg cselekvését tudatosan nem irányítja e szabályok ismerete, de a gazdasági törvényeknek is meg van természeti törvény mivoltukból következő az a jellegük, hogy automatikus módon hatnak. Így például a nőnek iparba való özönlése annyira lenyomja esetleg a béreket, hogy a nő kertészeti termékek árulásával, házi iparban, mint cseléd, dajka, vagy más módon többet keres a munkásnőnél, a mikor is egyszerre megszűnik az ipar felé terelő áramlat hatása. — 2. Ha a családanya a háztartás terheinek enyhítésére iparral foglalkozik, úgy mindenek előtt a házi ipar felé fordul, mely leginkább felel meg évszázados helyzetétől alkotott szokásainak. Már pedig nálunk a házi iparban foglalatzkodó nők száma egyre apad.

¹¹ Magy. stat. közl. II. k. 17. 46. I.

1890-ben volt 14.520 nő,
1900-ban » 14.327 »

E jelenséget nem magyarázza az a körülmény, hogy a gyári ipar agyonnyomja a házit, mivel

1890-ben 25.902 férfi
1900-ban 28.754 »

foglalkozott háziiparral. Tehát a férfiak száma emelkedett, a nőké csökkent.

Ellenben vándoriparban, mely alig is fér össze családi élettel

1890-ben 3.651 férfi és 23 nő
1900-ban 6.565 » » 258 »

foglalkozott, vagyis amíg a férfiak száma megkétszereződött, a nőké tizszeresre emelkedett.

Mindeme jelenségnek csak egy általános és kielégítő magyarázatát látjuk: *a kereső nők száma azért növekedett szükségszerűen, mivel a házasoké apadt.*

* * *

Igazoltuk tehát azt, hogy a két nem számaránya szükségessé teszi a nők egy részének a kenyérkereső pályákra való özönlését. Á contrarió bizonyítottuk a kereső nők számának folytonos növekedését, miből szintén a házasság esélyeinek csökkenésére kell következtetnünk. Végre a mult tapasztalatai alapján valószínűnek látszik ama ható okoknak folytonos erősbulése, melyek a nőt a kereső pályákra kényszerítették. Végső elemzésben tehát **kétségtelenül megtaláltuk a hajadon felszabadításának anyagi szükségességét.** És ez a szükségesség oly sok egyént sujt és annyira égető, hogy gyors segély feltétlenül szükséges. Segélyt pedig csak kétféle módon nyujthatunk: vagy felszabadítás utján tökéletesithetjük a nőt és megnyitjuk szá-

mára a kereső pályákat; vagy ha ez nem tetszik, úgy nem csak hogy meg kell engedni, hanem kötelezővé kell tenni a leánygyermek megölését. A jelen társadalom nem felel ugyan egyes éhenhaló emberekért, de lehetetlen a népesség nagyobb felét a létért való küzdelembe fegyverek nélkül bocsátani. Ha nem tartjuk lehetségesnek a nőről való gondoskodást, úgy ismételjük, tessék gondoskodni arról, hogy a nők száma minél inkább kisebbedjék.

3. FEJEZET.

A HAJADON FELSZABADÍTÁSÁNAK SZELLEMI SZÜKSÉGESSÉGE.

Az anyagi szükséggel együtt jár a szellemi. — A szellemi felszabadítás általános követelés. — A felszabadítás jó eredménye a férfire is kihat.

A nő anyagi felszabadításának logikai megelőzője a szellemi felszabadítás. Ha igazolást nyert a kereső nők számára szükséges emelése, úgy e célt csak az által érhetjük el, hogy ha őt előbb szellemileg alkalmassá tesszük a kenyérkeresetre. A nőt nem használhatjuk, miként az állatot, kizárólag testi munkára. Különbén még az állat értékét is növeli az idomítás, mely testi kvalitásaihoz az ember szellemi működéséhez hasonló becses sajátosságokat ad. Az emberek nemcsak erős, hanem oly lovat keresnek, mely hámban jár és engedelmeskedik a gyeplőnek. A munkások közül szintén az hasznos s ezért többet is keres, ki nyers erőn kívül ügyesség és szellemi kvalitások felett is rendelkezik. Épp a nő felszabadításának ellenzői hangoztatják fizikai tökéletlenségeit. Ez ismét csak a szellemi felszabadítás mellett szól. A nőnek szükséges a kereset, ezért fel kell szabadítani, még pedig oly pályákon, melyek sajátosságainak megfelelnek. E cél érdekében neveljük esztét. Ha egyébert nem, az anyagi kényszer miatt kell a nő szellemét tökéletesíteni.

A szellemi szükségnek még tágabb értelmet adhatunk. Evés, alvás, nemzés nem meríti ki az ember minden tevékenységét és ezért magában véve nem elég a boldogsághoz. Régente vallásos gyakorlatok kielégítették a tömeg szellemi hajlandóságait. Az általános kételkedés korában új erők szabadultak fel, új vágyak támadtak, új kielégítésre áhítoznak az emberek. A polgár lemond mindama jóról, melyet hatalom adhat és cserébe szabadságot vásárol gondolatainak hirdetésére: az Eszme kedvéért lemond a hatalmasok kegyéről. Régente vallásos hitből léptek az emberek maglyára és csak a legnagyobbak haltak meg tudásukért. Ma a közönséges emberek köréből egyre többen válnak ki és élnek az Igazságért, vagy azért, mit igaznak hisznek. — A fáradt munkás korcsma helyett estéli tanfolyamokba vándorog, pálinka helyett könyvet vesz, lemond a pipáról, hogy teljen gyertyára, melynek ingatag fényénél felidézi a nagy szellemeket. — Aki valaha is látta a padokban ülő kimerültségtől meggörbült testü férfiakat, kiknek szakálas, fakó arcát szemek bevilágítják, vagy ki megfigyelte a bot és büntetés nélkül, éhség dacára is saját jószántából tanuló sihedért: az többé kétségbe nem vonja az agyvelőnek folyton tágabb körben elhatalmasodó étvágyát. — Miként hajdan Betlehemben, úgy született meg a jelenkor istensége szerény kunyhóban, a gondolkodók egyszerű hajlékában. Krisztus művét folytatja a Tudomány. Menyországban való egyenlőség helyett ma földi egyenlőség után vágyódik a nép. A hit lemondásra, a megismerés küzdelemre tanít. A középkor székegyházát a kereszt diszítette; kérdőjel lebeg a tudomány csarnokai felett. És ez az örökös kérdés munkára ösztökél, a meglevőt javítja, újat teremt. Korunk egén hatalmas csillagzat támadt, mely réá nyomta a társadalomra és emberre magasztos bélyegét: a szellemi szükség világra jött és létezik!

A nőt nem szabad, nem lehet kizárni abból, a mi új hitet, erőt, életcélt teremtett.

A nő felszabadítása pedig, miként más téren, úgy a

tudományban is megtermi általános, a férfire szintén kiható gyümölcsseit. Minél tökéletesebb a «milieu», melyben az ember él, tehát végső elemzésben minél nagyobb rétegekben terjed a tudomány: annál kiválóbb a szellem termelése.¹

«Az államok műveltségi fokának csalatkozhatlan mérője az a tisztelet, vagy előzékeny megkülönböztetés, amelyel a társadalom időnként a nők irányában viseltetik; mert a világtörténelem tanubizonysága szerint, amely államban tágasabb tér volt engedve a nőknek benső hivatásuk kifejlődhetésére és megvalósítására: ott egyszersmind hasonlíthatlanul magasabban állott a nép műveltsége is, mint azon territoriumokon, ahol a nők benső, természetadta szép-tulajdonaik kifejlődését s tündöklését a hagyományos nemzeti hóbort, önzés, vagy ferde emberi fogalom elnyűhetlen rabigába verte.»² A művelt nő jobban választ férjet, tökéletesebb gyermeket szül, helyesebben neveli azokat. A nő szellemi felszabadítása szükséges az egész emberi nem érdekében.

¹ I. Jászi: Kulturális elmaradottságunk okairól, XX. század 1905. 7. szám.

² Dongo: i. m. 99. l.

4. FEJEZET.

A FELSZABADÍTÁS EGYVETEMES KÖVETKEZ- MÉNYEI.

*Végső ellenvetések. — Négerek és jobbágyok felszabadítása. — Tény-
leges állapotok. — A felszabadítás legáltalánosabb hatásai.*

A nő szellemi és testi sajátosságainak vizsgálása azt mutatta, hogy egyénisége a felszabadítást nem teszi lehetetlenné. A nemek számarányának a hajadon és asszony mai helyzetének megfigyelése igazolja a felszabadítás szellemi és anyagi szükségességét.

Egyre növekedik azok száma, kik mindezen tényeket elfogadják, de a nő egyenjogusítását mégis ellenzik és egy örökké visszatérő évrre hivatkoznak: Ha a nőnek minden pályát megnyitunk, — így szólnak — úgy a keresők száma megkétszereződik, a bérek pedig ez okból és azért is, mivel a nő létminimuma kisebb, aránytalanul csökkenni fognak. A mit tegnap a férfi egyedül keresett, az lesz ezután a házastársak egyesült fáradozásának jutalma. A női munka tehát nem emeli a család jövedelmét, mely ezenkívül el-esik az asszony házi tevékenységétől is: a nő és férfi tehát egyaránt rosszul jár.

Megnyugvással tölt el bennünket ezen érv egyre sürübben való emlegetése, mivel ebből reményt meritünk arra, hogy az idők megértek és a női rabszolgaság megszüntetése már a közeli jövőben várható. — Mindig a meg-

élhetés kérdésével álltak elő a haladás ellenesei, miután egyéb érveket megcáfolták az események. Amerika ültetvényesei megtagadták a fekete bőrűek emberi jogait. Lassan-lassan el kellett ismerniök, hogy a rabszolga alapján véve gazdjához hasonló lény. Ekkor az összes érdekeltek a nemzet gazdasági «fennmaradásának» harcosaivá csaptak fel. Szerintük az ültetvényes rendszerre alapított földművelésnek s vele a nemzet gazdaságának kellett volna megszűnnie abban a pillanatban, melyben a néger megszűnik tulajdon lenni s nem kényszeríthető többé ostonnal a munkára. — A polgárháború egy csapásra, jóformán minden átmenet nélkül szüntette meg a rabszolgaságot. Egyes emberek vagyona elveszett, de az óriási rázkódás nem tette tönkre Amerikát. Az 1870. március 30-iki határozat négy millió négernek adta meg a teljes polgári jogot és az Egyesült Államok gazdasági hatalma a jósok vészes üvöltését meghazudtolva, azóta óriási módon növekedett.

Hasonló jelenséget tapasztalunk hazánk történelmében: a legvalószínűtlenebb érvekkel küzdöttek a jobbágyok felszabadítása ellen. Akadtak olyanok, kik nem csak komolyan állították, de el is hitték, hogy a felszabadított paraszt majd — éhen hal..... Sok megpróbáltatáson ment át szegény hazánk 1848 óta; állandóan küzdünk nyílt s titkos ellenségeinkkel, de bármily rosszak voltak is gazdasági és politikai viszonyaink: a jobbágyság felszabadítása megteremte bőséges gyümölcseit.

Szilárd meggyőződésünk szerint a haladás irányában történt minden változás sohasem ártalmas, de átadjuk e tételnek analógiák segélyével való bizonyítását, mivel természet- vagy történelemben két hasonló folyamat egymást teljesen nem fedi soha. Ezért inkább tényekre utalunk. Mialatt a nő felszabadításán vitatkoznak, aközben sok téren a két nem egyenlősítése már tényleg megtörtént. A népesség többségénél a munkások osztályában a nő osztja férjének terheit, munkáját, bár annak jogaiban nem részesül.

A helyzet nem rózsás. Ennek okát azonban hiába keresük a felszabeditás tényében, hanem megleljük a felszabeditás módjában: a nő egyenjogusítása csak részleges, ő egyenlő mértékben viseli a terheket, de elenyésző kis mértékben részesül a jogokban.

Általánosan panaszkodnak a munkás zilált családi viszonyairól. Ennek nem az az oka, hogy a nő is keres, hanem az, hogy őt senki, semmi sem védi. A gyakorlatban még tulajdonjogát sem ismerjük el. Bel- és külföldön sok munkaadó közvetlenül férjének, apjának fizeti ki a feleség, leány heti bérét. Ha azután a napszámos elissza mindnyájuk keresetét, úgy persze nem lendít a női munka a család sorsán. — Hol a nő maga kapja kezéhez nehéz munkával szerzett fillérjeit, ott a férfi sokszor fizikai erőszakkal keríti hatalmába keresetét. Ki a munkások életét ismeri, az számos esetet tud, melyben veréssel kényszeríti a férj feleségét bérének átadására. A garázda ember sulyosabban vétkezik, mint az utonálló, ki idegen ember vagyonát keríti hatalmába, de meglévő törvényeink szerint nem ítélheti el a bíró rablásért a gonosztevő férjet. — A mindenbe belenyugvók válóperre hivatkozhatnak. Tényleg gyakran kérnek válást, mivel a férfi «házastársát testi épességét, avagy egészségét veszélyeztető módon sulyosan bántalmazta.» Csakhogy a válás a férfi számára ritkán büntetés, a nőt pedig ismét más ember seprünyelének, do rongjának veti alá.

Tényleges állapotunk vigasztalan voltát jó részben a házastárs s leány kedvezőtlen helyzete, az egyoldalú felszabeditás okozta, mely terheket rak vállukra, de erőt, tudást, jogi védelmet nem nyújt azoknak elviselésére.

Az imént jellemzett tényleges állapotokból sem akarunk fegyvert kovácsolni a nő egyenjogusítása számára, hanem tovább megyünk s a következőkre hívjuk fel a figyelmet: Feltéve, hogy a női verseny tényleg felére nyomná le a béreket és ezért a két házastárs együtt keresne annyit, mint előbb maga a férfi, még abban az esetben is munkát kell

adni a nőnek, mert hisz azok jó része házassági köteléken kívül él s így ezeket a munka kényszerült, vagy lehetetlen házasság és prostitúció elől szabadítja meg. A társadalmi élet helyes irányításának alapelve a lehető legnagyobb szám, lehető legnagyobb boldogsága; nem feledkezhetünk tehát meg a lakosság nagyobb feléről.

Ezzel szemben felhozhatnák azt, hogy a hajadon is családban él. Ha tehát a női verseny lenyomja a béreket, úgy ezt családja révén megérzi a leány is. Ez az állítás nem egészen pontos, mivel az önálló kereset minden hajadon számára a megélhetés nagyobb biztositéka, mint a női versenytől ment apának jobb bére. De a felhozottakhoz hasonló más ellenvetések megelőzésére a nő egyenjogosítását még a lehető legáltalánosabb szempontból is vizsgálni kívánjuk.

Minden alakulás három érdekkört: egyént, fajt és társadalmat érint; három szempontból való mérlegelés eredménye dönti el minden változás végső értékét.

Az egyén szempontjából vizsgálva a kérdést, azt látjuk, hogy a nő felszabadítása nemcsak magának, hanem a másik nemnek is használ. Utolsó aggodalmunk: a női versenynek a munkabérek lenyomására irányuló tendenciája sem teljesül szükségszerűen. Minél nagyobb mértékben részesítjük a nőt emberi jogokban, annál inkább növekedik műveltsége, igényeinek mértéke s ezek következtében ama létminimum, melyen alól munkába nem állhat, melynél mélyebbre tehát a béreket sem szoríthatja.

A társadalom szempontjából vizsgálva a felszabadítást, még inkább csökken annak valószínűsége, hogy a női verseny lenyomja a munkabéreket. Alig is akad termelési ág, melyet ne lehetne belterjesebben művelni; nehezen találunk foglalkozást, mely ne bírna el több munkást. Tudományos pályák túlszűfoltóságáról panaszkodnak ugyan, de ezt a látszatot az emberek s munkaalkalmak aránytalan eloszlása okozza. Nagyvárosainkban, középontokban nagyobb a munkakinálat, mint kereslet, de vidékre

nem jut elegendő szellemi munkás. E bajon segíthetnénk. Attól pedig egyelőre nem kell félni, hogy a keresők helyes elosztása mellett azok megegyék egymást. Gazdag országban, hol négyszögkiló méterenként átlag 54.1 ember lakik, minden munkáskéz nyerhet alkalmazást.

Napjaink rossz gazdasági viszonyai közt és a női munka bevonása dacára sok téren nagyobb a kereslet, mint kínálat. Munkaközvetítéssel foglalkozó «Nőtisztviselők Országos Egyesületé»-nek 1904. évi jelentéséből láthatjuk például, hogy az egyesületnél bejelentett állások száma (kereslet) 572 volt, míg csak 348 jelentkező (kínálat) akadt. A jelentés szerint «..... kereskedelmi iskolák által teremtett szellemi proletariatus csak néhány, talán jóakaró, de semmiestre sem elég mélyen látó agy réme.»

Az sem felel meg minden esetben a valóságnak, hogy a női munkabérek minden téren és aránylag is nagyon kicsinyek lennének. Az említett egyesület közvetítette gépiró és könyvelőnek következő kezdő-fizetést kaptak:

44-en	40	koronáig
68-an	50—60	»
42-en	70—90	»
31-en	100—120	»
13-an	130—160	»
2-en	200	»

Ha figyelembe vesszük azt, hogy okleveles mérnök vagy jogtudor 120—160 korona fizetésben részesül, úgy nem tarthatjuk aránylag csekélynek a női minimumot, amiért nem is kell félnünk attól, hogy a női verseny a létminimumot az eddiginél jobban leszorítja.

A faj szempontjából figyelmet érdemel ama körülmény, hogy hevesebb versenyben nagyobb mértékben pusztulnak a tökéletlen egyének. Filantrop szempontból e jelenség talán gyűlöletes, de szabad versenyre épített társadalomban számolni kell a verseny fajnemesítő hatásával. «Mint minden egyéb állat, úgy az az ember is létért való

küzdelem útján.....emelkedett jelenlegi magas állásáig és félős, hogy még hevesebb küzdelem elé néz, ha még magasabbra emelkedik. De különben indolenciába merülne el az ember s a tehetségeseknek létért folytatott harca nem lenne eredményesebb, mint azé, kiben tehetség nincs..... Minden embernek meg kell engedni a szabad versenyt s a tökéletesebbeket sem törvény, sem szokás útján nem szabad megakadályozni a legjobb eredmény elérésében és legtöbb utód felnevelésében.»¹

* * *

Megvizsgáltuk a felszabadítást ellenző utolsó érvet. A nőnél is, mint minden lenyüggözött faj, nép egyenjogúsítása ellen végül gazdasági okokat sorolnak fel. De mint a négerék s jobbágyok példája megmutatta, már az a tény, hogy a felszabadítás ellenesei végső szükségben gazdasági aggodalmakkal állnak elő, ezen érvek helyes volta ellen szól. De ha nyomná a női verseny munkabéreinket, még akkor is számolnunk kellene társadalmunk nagyobb felének követeléseivel. Ez igényeknek a legáltalánosabb nézőpontokból való vizsgálása arról győz meg, hogy azok nem csak jogosak, de célszerűek is. A nő felszabadítása változást igen, de felfordulást nem idéz elő, minden mástól eltekintve már azért sem, mert az egyenjogúsítást fokozatosan létesíthetjük. És az átmeneti zavarokat is nagyban enyhítjük, ha célszerű módon vezetjük a felszabadítást.

¹ Darwin: i. m. 427—428. l.

5. FEJEZET.

A FELSZABADÍTÁS MÓDSZERE.

I. Néhány példa. — A felszabadítás helyes módszerét statisztikai adatok s a nő természetrajzának összevetése adja. — A népességnek foglalkozás szerint való általános megoszlása. — A nemek megoszlása részletesen őstermelés bányászát és iparban. — Kereskedelem és a nagy vállalatok. — Következtetések. II. A proletár nő felszabadítása. — III. A nő anyagi helyzetének javítása szellemi tökéletesedésének feltétele s egyuttal eszköze is.

I.

Vajjon kell-e a nő felszabadítását irányítani....? Ma megteszik ezt: Például a világ legtöbb egyetemét megnyitották számára, de Amerika kivételével elenyésző csekély számban szerveztek néki középiskolákat. Az állam ily módon veszi el bal kezével azt, mit jobbja nyújtott. Elvileg minden leány mehet egyetemre, de gyakorlatban hiányzik a megfelelő számú előkészítő iskola, mely megadná a kellő előképzettséget. Némely országban akad államférfiu, ki meggondolja a dolgot és csak azon leányokat ereszti az egyetem szent falai közé, kik jeles eredménnyel érettségiztek. Mi történik a többivel, kik szintén évekig dolgoztak, fizettek tandíjat és reméltek?... Ezzel senki sem törődik — — —

Más szomszédos államban az összes állami és legtöbb magán alkalmazásban lévő nő köteles felmondani, ha férjhez megy.¹ Az «erkölcsteleneket» pedig fegyelmi

¹ Gronemann: Lage der Beamtinen in Oesterreich. — Intern. Frauenkongress in Berlin. 1904. 223. 1.

uton csapják el. Így honosítják meg Austriában a női celibátust — — —

Hivatalosan az orvosnő kezébe teszik polgártársainak életét, de a világ tönkre menne, ha telekkönyv, adókimutatás vezetését véletlenségből szintén asszonyi állatra bizná — — —

Vasut és postánál alkalmazott nők kevesebbet keresnek, mint hasonló állású férfiak. Kárpótlásul a gyengébb nem bizonyos alacsony állásokon túl nem léphet elő — — —

Páris egyik legnagyobb áruházának, a Bon Marché-nak, selyem eladásával foglalkozó osztályában nőt nem alkalmaznak, mivel e nagy tudást igényelő állásokat nem merik rábizni. Ellenben a véletlen szeszélye folytán évek óta az egész áruház teljeshatalmu vezetése Boucicoult asszony erős kezeiben összpontosul — — —

Nők automobiljukkal vigan gázolhatnak embert, állatot egyaránt, de azt ritka állam engedi meg, hogy iparüzemben használatos néhány lóerejű motort asszony vezessen. — — —

Vasárnaponként «jó családból való» mamák leányaikkal rimák és Alfonsok tőzsomszédságában élvezik kávéházaink üde levegőjét. De égbekiáltana, ha ugyanezen leányuk tisztességes fiuk társaságában bűnös módon együtt tanulnának — latin nyelvtant, vagy mennyiségtant.

* * *

Ha más, jobb módon nem lehet a nőről gondoskodni, úgy célszerűbb a két nemet egy csapásra egyenlő jogúvá tenni. Elég bajt okozna ugyan a hirtelen változás, de idők folyamán a társadalomban uralkodó törvények mégis csak rendet teremtenének. Időközben pedig keresve sem találhatnánk a mostaniaknál rosszabb viszonyokat.

De viszont kis jóakarattal a nő felszabadításának célszerű átmeneti módjait is megtalálhatjuk. Nem kell egyebet tenni, mint a gyakorlatban kikristályosodott tényleges

állapotokat a nő természetrajzának fontos jelenségeivel összevetni. E két rendbéli adat összehasonlítása világosan mutatja a követendő utat.

A Magyar Birodalom népessége foglalkozás szerint 1900-ban a következő módon oszlott meg; volt

	K e r e s ő		E l t a r t o t t		Együtt az összes népességnek
	férfi	nő	férfi	nő	
Östermelés	4,234.051	1,821.339	2,375.501	4,744.192	68·4 0/0
Bánya, kohászat	56.222	1.048	33.234	73.200	0·8 0/0
Ipar	933.206	193.924	452.551	1,024.401	13·5 0/0
Keresk. hitel ...	183.618	42.220	103.633	226.985	2·9 0/0
Közlekedés ...	130.697	6.174	94.456	209.214	2·3 0/0
Közszolgálat és szabad foglalk.	176.981	36.929	109.534	248.865	3·0 0/0
Véderő	132.338	—	5.130	13.792	0·8 0/0
Különböző ág-beli s. k. m. n. napszámosok ...	186.614	109.737	116.146	232.757	3·4 0/0
Tökések és nyugdíjasok	57.496	83.537	31.809	96.310	1·4 0/0
Másfoglalk. — foglalk. nélküliek — és ismeretlen foglalkozásuak ...	37.840	24.476	84.564	108.170	1·3 0/0
Házicselédek ...	35.588	350.693	14.254	27.223	2·2 0/0
Összesen	6,164.651	2,670.077	3,420.812	7,005.109	100·0 0/0 ²

A lakosság zöme tehát östermeléssel foglalkozik. Számban ezután az iparüzők következnek. Mindkét téren a kereső nők száma kicsiny. A többi foglalkozási ágon — házi cselédek kivételével — hasonló jelenséget tapasztalunk. Az összes foglalkozásokat tekintve, három kereső férfira körülbelül egy kereső nő, s két eltartott nőre egy eltartott férfi esik. Tévedés veszélye nélkül mondhatjuk tehát, hogy adott viszonyaink a női keresetnek módfelett nem kedveznek. Mielőtt a keresők eloszlásának részletes kimutatásait vizsgáljuk, már is valószínű, hogy ott ugyanazon bénító okok következeit találjuk majd fel, melyeknek hatását az általános táblázatról már leolvastuk.

² Magy. stat. közlemények II. k. 29. I.

K e r e s ő k :

Foglalkozás	Ö n á l l ó k				Tisztségelők				Egyéb segéd-személyek			
	1890		1900		1890		1900		1890		1900	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Östermeles	1,739,624	165,562	1,639,241	218,265	12,733	—	13,540	18	2,201,487	1,305,799	2,581,270	1,603,056
Bányászati kollázsi	795	17	513	35	1,196	2	1,204	8	41,810	730	54,505	1,005
Vas- és fémipar	42,455	248	43,076	327	561	8	1,354	59	53,186	811	81,598	1,841
Gép-, mű-, tanszergvártás	17,143	84	17,970	118	925	1	2,733	132	28,106	35	50,620	854
Kő-, föld-, agyag-, asz- beszt- és üvegipar	7,212	154	6,377	162	616	6	826	29	18,387	2,701	32,051	5,442
Fa- és csontipar	28,338	273	27,906	345	678	1	1,146	24	42,027	1,084	63,838	2,564
Bőr-, szőr-, toll- és ruganyipar	7,156	120	5,654	188	144	3	231	20	8,665	556	9,436	1,067
Fonó- s szövőipar	17,199	385	10,471	1,577	249	8	588	42	11,511	3,030	13,308	8,170
Ruházati ipar	104,949	39,119	105,505	57,641	346	22	460	115	88,368	13,459	96,449	21,150
Papírosipar	695	38	725	42	104	1	289	51	2,658	753	4,220	2,400
Élelmiszer- és élvezeti szikkek gyártása	37,665	1,726	33,866	2,284	3,576	83	4,266	318	61,850	13,989	79,654	23,345
Vegyszeripar	1,140	67	1,320	83	571	5	1,142	60	5,156	816	10,225	1,663
Építőipar	38,358	141	30,692	297	1,591	1	1,502	18	52,628	617	89,623	2,938
Szokszorosító- és műipar	1,089	53	1,764	106	324	5	469	72	6,816	1,064	12,431	2,217
Szálloda-, kávé- és ven- déglostinár	23,547	4,585	27,711	5,440	1,230	809	592	1,443	17,716	32,649	25,555	34,617
Tulajdonképeni ipar össz.	326,952	46,993	313,054	68,610	10,891	953	15,627	2,384	397,346	71,687	569,206	108,345

Magy. Stat. Közlemények. 9. k. 71—91. I. nyomán.

Ha a keresők részletes kimutatásában az önállókat nézzük, azt látjuk, hogy őstermelés, bányászat és kohászatban az önálló férfiak száma kisebbedett, a nők pedig egyidejűleg nőtt. A tisztviselők s egyéb segédzemélyzet számaránya pedig azt mutatja, hogy maguk a felsorolt kereseti ágaknak kiterjedése nem csökkent és az alkalmazott férfiak száma is növekedett. Tehát nem a foglalkozás esélyei, hanem az önálló foglalkozással bíró férfiak száma csappant meg. Vagyis őstermelés, bányászat és kohászatban a vezető szerepre hivatott gazdát, azaz önálló embert a női verseny bizonyos határig kiszorította. Ha figyelembe vesszük azt, hogy mint a háboruban úgy a társadalmi harcban is elfoglalt állásokat megtartani könnyebb, mint azokat elhódítani, úgy az önálló, kereső nőnek a férfiak terhére való szaporodása kiváló figyelmet érdemel. Az iparban önállóan foglalatostkodó emberek aránya még ékebben szól. A különböző ipari foglalkozásokat 13 alcsoportban foglaltuk össze. Ezek közül hatban csökkent, 7-ben csak kevéssel emelkedett az önálló férfiak száma; ellenben a nők mind a tizenháromban tetemesen emelkedett.

A tisztviselőknek számaránya őstermelés, bányászat, kohászat és az ipar 13 alcsoportjában szintén fontos következtetésekre ad okot. A férfi tisztviselők száma az építő iparban csökkent; a többiben kissé emelkedett; háromszoros, azaz legnagyobb emelkedést a gép-, műtanszer gyártásnál alkalmazott férfi tisztviselőknél látunk. A nő tisztviselők legkisebb emelkedése kétszeres, legnagyobb 133 szoros. E két határ közt a többi kereseti ágon az emelkedés a maximumot (133 szoros) inkább közelíti meg, mint a minimumot (kétszeres).

A kereskedelem terén, bár valamivel kisebb mértékben ugyanazokat a jelenségeket látjuk.

Foglalkozás	Önállók				Tisztviselők				Egyéb segítségzemélyek			
	1890		1900		1890		1900		1890		1900	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Állatokkal, mezőgazdasági és állati termékekkel való keresők	7.729	625	8.049	1.004	1.249	6	2.189	61	4.098	508	4.503	1.397
Erdei és bányászati termékekkel való	2.596	137	2.995	267	882	3	1.356	37	3.984	96	5.287	243
Fémáru, gépek, mű- és hangszerekkel való	1.132	75	1.447	127	440	16	1.143	172	2.530	48	3.272	133
Ágysz- és üvegyipar készítményekkel való	796	187	883	218	70	9	125	30	758	87	1.087	139
Bőr-, bőrsz- diszmu- és papírrakkal való	1.807	49	1.706	168	311	12	550	124	2.673	144	2.821	368
Fonó- és szövőipar áruival való	5.637	615	6.143	735	1.012	26	1.984	320	11.682	1.134	14.362	1.676
Élelmezési és élvezeti cikkekkel való	24.934	4.566	24.155	5.210	1.310	80	2.513	392	15.397	15.482	18.950	7.330
Gyógy- és vegyiészeti cikkekkel való	154	36	271	31	105	2	251	33	305	12	514	52
Könyv- és műkereskedés	410	33	500	60	208	6	500	152	798	90	1.345	470

Magy. Stat. Közl. 9. k. 91—99. l. nyomán.

Nem soroltuk fel részletesen az egyes kereseti ágakat s így esetleg az a vád érhetne bennünket, hogy rossz-hiszeműen csoportosítottuk azokat. Ezen lehetőséggel szemben hivatkozhatunk a magyar statisztikai hivatal közleményeire, melyekhez ragaszkodtunk beosztás terén is. Már pedig e hivatalt aligha lehet részrehajlással vádolni. A részletes felsorolás különben még ékebben bizonyított volna. Mutatóul felhozunk néhány kereskedelmi ágat, melyben tíz évvel ezelőtt még egyetlenegy önálló, illetőleg tisztviselő asszony sem működött, 1900-ban pedig már e terekre is behatolt a női munka.

K e r e s ő k	Önálló				Tisztviselő				Egyéb segédszemélyek				
	1890		1900		1890		1900		1890		1900		
	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	
Foglalkozás													
Műszaki cikkekkel és fegyverekkel való kereskedés	24	1	66	8	11	—	106	21	50	1	125	8	
Tégla- és tetőcserep-kereskedés	—	—	9	2	—	—	5	—	—	—	11	—	—
Butor-kereskedés	168	13	219	17	49	—	100	13	642	20	413	26	
Kötéláru- és ponyva-kereskedés	52	14	76	14	17	—	54	—	27	34	60	78	
Szücsáru-kereskedés divatáru kivételével	16	2	21	1	11	—	11	1	38	2	19	1	
Vadkereskedés	—	—	77	24	—	—	5	2	—	—	76	52	
Hentesáru-kereskedés	7	1	85	44	10	—	29	6	62	28	72	48	

Magy. Stat. Közl. 9. k. 94—95. l.

Végül tanulságos a nagy vállalatokról szóló kimutatás. Eddigi tapasztalások után valószínűnek látszik a termelés és közvetítésének egyre növekedő összpontosítása s ennek megfelelően a hivatalnok- és segédszemélyzet számának emelkedése. Nagy pénzintézetek, vasut, posta stb. tárja eléink a jövő valószínű képét. E szempontból érdekes a következő táblázat.

Keresők	Önállók				Tisztviselők				Egyéb segédszemélyek			
	1890		1900		1890		1900		1890		1900	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Foglalkozás												
Pénz-, hitel- és biztosításiügy	276	23	305	15	5.899	6	11.020	565	1.123	12	2.301	47
Közlekedés: közutak ----	11.285	147	16.701	383	685	7	658	12	9.728	27	17.776	347
Közlekedés: vasutak ----	5	—	—	—	6.637	136	9.291	450	28.992	144	60.102	411
Posta, távirtda, távbeszélő ----	24	13	46	30	4.064	2.333	5.362	4.017	4.767	149	7.314	312

Magy. Stat. Közl. 9. k. 95—96. l. nyomán.

Az önálló keresők száma fogy, a tisztviselők és segéd-személyzet nagy mértékben szaporodik. A pénzügyintézetekben 10 év leforgása alatt a nőtisztviselők száma hatról ötszázhatvanöt-re emelkedett! Viszont azt is látjuk, hogy a vasutak, posta, táviró, melyeket nagy részben az állam kezeli, nagyon kis mértékben szaporították női alkalmazottaikat.

Hazánkban a nő felszabadítása ma is, de különösen 1890—1900 közt még gyermekkorát élte. A felsorolt számokat Európa művelt államainak hasonló adatai jóval felülmulják. De ennek dacára már a mi számadataink is jogot adnak bizonyos következtetésekre.

Ugy látszik, hogy a legtöbb pályán az önálló kereső nők száma emelkedik. A nőalkalmazottak s tisztviselők ennél még rohamosabb mértékben szaporodnak. E két tény megfelel a nő általános természetrajzának. Az asszonyok körében ezidőszerint kevés a tehetség, mely ismert célok irányában tudatosan cselekszik. Ez és társadalmi helyzete indokolja az önálló kereső nők aránylag kis számát. A nő, helyzetének javulásával tökéletesedik s így nagyobb számban termel tehetséges leányokat. Ezért kellett az önálló, kereső nőknek gyarapodniuk. Az ugynevezett tucatemberek jobban illeszkednek bele a meglévő keretekbe; nagyratörő ösztönök, titkos vágyak nem vonják el őket hétköznapi foglalatosságaiktól. Mostig a nők köréből alig emelkedett ki lángész, a tehetségesek száma pedig korlátolt. Ezért alkalmas sok asszony a hivatali munkák egyhanguságának türésére. Az előbbi okon kívül még az anyaság is nagyra növelte közmondásos türelmét, mely mechanikai munkák végzésére igen alkalmassá teszi. Ezért kellett a tisztviselőnők számának emelkednie.

A felszabadítás módszerét statisztika s elmélet találkozására kellene építeni. Jelenleg a nők nagy része aránylag még kevésbé alkalmas a cselekvésre, mint a férfiak; viszont türelmük, kitartásuk nagyobb, igényeik kissébbek. Mindenekelőtt tehát oly pályákat kellene megnyitni szá-

mukra, melyek e sajátságoknak megfelelnek. Az életben tényleg spontán módon tódultak a nők a kevés önállóságot kívánó pályákra. E tényt igazolja a többi közt Bod és Székely 43 női foglalkozást felölelő kimutatása:

Apáca. Ápolónő. Árusítónő. Betüszedés. Bonne. Dajka. Diakonissza. Divatárusnő. Énekesnő. Festőnő. Fotográfózás. Gazdasszony és «háziasszony támasza». Gépirás. Gyorsírónő. Gyógyszerészet. Irodai szolgálat. Kereskedelmi pálya. Keztyüvarró tanfolyam. Kisdedovónő. Komorna. Könyvkereskedés. Munkamesternő. Napidijasok. Nevelőnő. Orvosok. Pénztárosnő. Posta- és távirdaszolgálat. Rajztanítónő. Szabónő. Szakácsnő. Színésznő. Szülésznő. Tanári oklevél. Tanítónő (elemi népiskolai). Tanítónő (felső nép- és polg. iskolai). Táncosnő. Társalkodónő. Telefonszolgálat. Tornatanítónő. Vasuti szolgálat. Virágkötés. Zenetanítónő.³

E tényekkel számolnia kellene a társadalomnak s fokozott mértékben az államnak is. Igen nagy ama foglalkozások száma, melyek csak türelmet és pontosságot követelnek meg. Majdnem minden ember már megfordult iktató, kiadó vagy adóhivatalban s látta a számos nagy könyvet, iratcsomót, sok rovatot és cigarettázó urakat, kik e rovatokba számokat irnak. E foglalkozás — esetleg cigarettázástól eltekintve — kiválóan megfelelne a nőnek. Ülő életmódja, türelme, figyelem, kis igények, mintha csak predesztináltak volna őt a kezelő-hivatalok betöltésére. Ezt az intéző emberek figyelmen kívül hagyják. Sőt, mint a statisztika mutatja, még a nők számára megnyitott állami hivatalokban is (posta, távirda stb.) aránylag kevés hajlandóság mutatkozott 1890—1900 közt a nőalkalmazottak számának emelésére. *Pedig, igen sok férfit foglalkoztatnak a kiválóan mechanikai munkát igényelő hivatalok.* A Magyar Statisztikai közlemények VIII. kötete, mely «A közszolgálati ágak és az ugynevezett szabad foglalkozások körébe tartozó népesség fontosabb demografiai viszonyai»-t írja le, még nem

³Bod és Székely: Női életpályák 1.—121. l.

az érvényesülés lehetőségétől, az elveszti ezt a hatalmas ösztökélőt is. Politikai jogok gyakorlása tökéletesíti az egyént: tehát szellemi erőt adnak további jogok kivivására. Politikai jogok hatalmat biztosítanak a velők élőknek: tehát anyagi erőt is adnak további jogok kivivására. «Politikai jogok alatt pedig ama jogokat értjük, melyek a polgárok-nak az államhatalomban..... való részesedését biztosítják..... Ilyenek a törvényhozó hatalomban való részvétel joga.... a kormányzás és igazgatás gyakorlatában való részvétel joga....² Gyakorlatban közhivatal viselésének joga ritkán jár politikai jogok nélkül. Mely osztály, rend, faj politikai jogokat nem gyakorol, az alig jut közhivatalokba. Már pedig ezek az állások biztos megélhetést és nagy hatalmat biztosítanak. Végző elemzésben tehát politikai jogok nélkül anyagi és szellemi boldogulás jóformán kizártnak tekintendő. E tétel részletes bizonyítása épp hazánkban felesleges, mivel ezredéves harcunk igazolja, mily nagy mértékben becsülte s mily áldozatok árán tartotta fenn a Nemzet politikai jogait.

Ezután csak azt kell vizsgálni, mily mértékben részesedik a nő eme életbevágó fontosságú jogok gyakorlásában.

II.

Magyarországban: «a választói jog tekintetében nem sok öröndetést lehet mondani a nőknek ez idő szerint.»

«A képviselőválasztásokból ki voltak és ki vannak zárva a nők. Így határozott ebben a kérdésben a nagy lelkesedéssel tartott 1848-iki országgyűlés és ezen nem változtattak a későbbi képviselőválasztási törvénynyel sem.»

«De ki voltak zárva a városi és a kerületi, valamint ki voltak és ki vannak zárva a törvényhatósági választásokból is.»

² Nagy: Közjog. 130—131. l.

«Egyedül a községi kormányzatra van némi befolyásuk a nőknek, a mennyiben a képviselőtestület legtöbb egyenes államadót fizető tagjai (vagyis az ugynevezett virilisek) között a nagykoru hajadon, özvegy, vagy törvényesen elvált nők is helyet foghatnak, de itt is csak meghatalmazottjaik által, tehát nem személyesen gyakorolhatják választási jogukat.»³

«Az ev. ref. egyházban az özvegy nők és a nagykoru hajadonok egyházi választásoknál..... közvetlen szavazati jogot gyakorolnak, ha az egyházi terhek viselésében részt vesznek.»⁴

Franciaországban a «Société du Suffrage des Femmes» erélyes harcai ezideig kevés eredménnyel jártak. Egyedüli vívmány az 1898. jun. 23-iki törvény, mely áttöri az eddigi elveket s megengedi, hogy kereskedelmi kamarák bíróságaiba nők is választhatnak tagokat.

Dánia 1900-ban megadta önálló nőinek a községi választó jogot.⁵

Svédországban 1862 óta gyakorolja a nagykoru, rovatlan előéletű nő cselekvő községi választó jogát, ha évi 500 korona jövedelem után fizet adót. Ezenkívül az iskola és szegénybizottságokba választható.⁶

Norvégia 1900-ban a községi szenvedő választó jogot is megadta ama nőknek, kik maguk vagy férjükkel évi 400, vidéken 300 korona jövedelem után adót fizetnek.⁷

Irhon és Skóciában országgyűlési választói jog kivételével a nő cselekvő választó joga teljes. — Angliában szintén, London városa kivételével s ama megszo-

³ K. Nagy Sándor: A nők törvénykönyve. 49. l.

⁴ Kozma: A nőkérdésről. 9. l.

⁵ Palline Bagger — Weiss: Das kommunale Wahlrecht in Dänemark. I. F. — K. B. 1904. 498. l.

⁶ M. Cederschiöld: Die Frau in den Schuldeputationen in Schweden. I. F. — K. B. 1904. 479. l.

⁷ Gina Krog: Das kommunale Wahlrecht der Frau in Norwegen. I. F. — K. B. 1904. 509. 511. l.

ritással, hogy bizonyos foglalkozásokat űző nők (Lodger and Service) nem választhatnak. Nagybrittania és Írhon a szenvedő községi választói jogot is megadta azon megszorítással, hogy a «Town és Country Council»-okba nő nem választható.⁸ Az angol nőnek adott politikai jogok be is válhattak, mivel az angol uralom ez ujitást mindenüvé elvitte, a hol gyökeret vert. Így például közvetlenül a dél-afrikai háboru lezajlása után Johannesburgban a közigazgatásban nőknek is adtak szerepet.⁹ Mint közigazgatási hivatalnok szintén bevált az angol nő. London 1871-ben alkalmazott először nőket «Poor Law Guardian» minőségében s 1904-ben már 800-nál több ily nőhivatalnok működött.¹⁰ Sir Algernon West szerint «Lehetetlen elhallgatnom azt a fontos szerepet, melyet a nő megyéink nem fizetéses hivatalaiban teljesít s minden esetre csak fájlalom a főrendiház óriási többséggel hozott szerencsétlen határozatát, mely kizárja őket (némely) hivatalból. Megegyezem Lord Hobhouse véleményével, (ki azt mondja): «midőn eltiltjuk a nőt a közhivataloktól, érthetetlen ostoba módon elmulasztjuk az erők helyes kihasználását.»¹¹

Közmondásos az angol népnek alkotmányjogi kérdésekben mindig tanusított konzervativizmusa. Ezért nem vihatta ki ezideig a nő teljes politikai szabadságát, jöllehet erre való rátermettségét a gyakorlatban kimutatta. Ellenben az angol fenhatóság alatt álló, s az anyaország mintájára szervezett területek hasznukra fordították az utolsó évtizedek tapasztalását és felszabadították a nőt.

Uj-Seelandban Sir J. Hall a képviselőházhoz 1891-ben a nők óriási számának aláírásával 70 yard hosszú kérvényt nyújtott be, melyben politikai jogokat kér a másik nem számára. Ezzel megindult az egyenjogosítási mozgalom,

⁸ M. E. Janes: The municipal and other Franchises for Women in Great Britain and Ireland. I. F. — K. B. 1904. 500. I.

⁹ M. G. Fawcett: Women's Suffrage. I. F. — K. B. 1904. 344. I.

¹⁰ I. F. — K. B. 1904. Frauen in kommunal Amtern 466. I.

¹¹ The Great Unpaid, Ninteenth Century.

mely két év multán megtermette gyümölcseit. Az 1893-iki választásnál a nők már gyakorolták jogaikat, még pedig sokkal nagyobb számban, mint azt a jósok megjövendölték, kik egyre avval érveltek, hogy a nőnek még kedve sincs a politikai ügyekben való részvételhez. — A példát követte 1895-ben Dél-Ausztrália, mely nőinek cselekvő és szenvedő választó jogot adott. — Nyugot-Ausztrália 1899-ben cselekvő választó jogot, Uj dél Wales pedig 1902-ben teljes választó jogot adott a nőnek. — Queensland és Tasmania 1905-ben szintén egyenjogositja a két nemet.¹²

A m e r i k á b a n Minnesota és Arison állam nőinek cselekvő képviselőválasztási jogot adott.¹³ Wyoming és Idaho állam 1890-ben, Utah 1895-ben, Colorado 1893-ban teljes országgyűlési választó jogot adott a nőnek.¹⁴ «Coloradóban tapasztalták, hogy a különben is nagyon gyakorlati, jótékony és erkölcsös amerikai nő hozzájárult a közhivatalnokok körében való igazi kiválasztás elérésére. — Régente Coloradoban is, mint az Unio egyéb államaiban, rendetlenség, részegség, verekedés jelezte a választás eredményének kihirdetését. Ma rend, nyugalom és mértékletesség jellemzi a választásokat.»¹⁵

A felsorolt kivételek dacára az Egyesült Államok egész területét nézve, a nő szerepét a politikai élet intézésében kicsinynek kell tartanunk. Ez annál feltűnőbb, mivel a nő igen kifejlődött társadalmi hatalma a férfiakéval teljesen egyenlő rangu. Az 1900. évben az orvos-, lelkész-, egyetemi tanár-, fogorvos-, gyógyszerésznők száma 431.153-ra rugott. Bankok, szövetkezetek igazgatói, hatalmas iparvállalatok tulajdonosai, ujságok szerkesztői és kiadói, college-ek tanárai és igazgatói, szóval a szellemi munkások óriási száma került ki nők köréből. Anyagi hatalmat is szerzett az asz-

¹² Gripenberg: Naisasian Kehitys Eri Massa: 101—103 l.

¹³ Bebel: i. m. 341—343. l.

¹⁴ Mrs. J. Husted Harper: Why Women cannot vote in the United States; I. F. — K. B. 1904. 534. l.

¹⁵ L. Frank: Independence Belge. 1897. máj. 31-iki szám.

szony, mert hisz több billió adót fizet és a milliomosok tizedrésze nő.¹⁶ És ezt az óriási hatalmat a nő 30 év alatt vivta ki.

Az Egyesült Államokban nőalkal-

mazott volt:		1870-ben	1900-ban
másoló és titkári	minőségben	8016	64.048
könyvelői	»	77	27.777
betűszedő és nyomdász	»	7	21.185
festő, szobrász	volt	412	10.800
állami hivatalnok	»	418	4875
orvos, sebész	»	527	4559
író, tudós	»	159	2725
hírlapíró	»	35	886 ¹⁷

Ha az amerikai nő gazdasági helyzetének e gyors javulását politikai jogaival összemérjük, úgy az eddig clódottak megdölnék: Vagy tényleg befolyásolja a gazdasági helyzet a politikait és akkor tengeren túl már rég behozták volna a női választó jogot; vagy e kölcsönös hatás nem létezik, s akkor a női választó jogért folytatott küzdelem leg-hatalmasabb érvét veszti: Végül elismerhetjük a kölcsönös hatást, de akkor a «demokratikus Amerika» példája arra int, hogy ne adjunk egyelőre a nőnek választói jogot.

Nézetünk szerint Amerika Egyesült Államai nem szolgálnak helyes példával a gazdasági és politikai hatalom közt való összefüggésre, mert ott e kölcsönös hatás sokkal kisebb mértékben érvényesül, mint bárhol. Amerikában nem a törvényhozó, hanem magán egyesületek oldják meg a legtöbb anyagi és szellemi kérdést. Ha, teszem fel, Magyarország közoktatásügyi ministere a jól érett leányokat az egyetemről kizárja, úgy kínai falat emel a nők nagy részének szellemi és anyagi boldogulása előtt, mivel diplomát más-hol nem szerezhetnek s oklevél nélkül állást nem kapnak.

¹⁶ M. J. Husted Harper: i. m. 530—531. l.

¹⁷ Novicow: i. m. 224.l.

Ellenben Amerika számos egyetemét városok, egyházak s más testületek tartják fenn. Ha némelyik maradi is — mi a nagy verseny mellett különben sem valószínű — ugy száz más egyetem nyílik meg a nő előtt. Hasonlóan a legnagyobbbésztt állami kezelésben lévő vasutak főhivatalai-ból kizárt európai nő nem talál e téren egyebütt alkalmazást. Amerika ellenben a párhuzamos és versengő vasutak hazája; mindegyik társaság fennmaradása érdekében a legjobb s legolcsóbb munkaerőt alkalmazza nemre és politikai állapotra való tekintet nélkül. Ezért nőhetett nagyra az Egyesült Államokban a nő gazdasági és szellemi felszabadulása politikai jogok nélkül is.

Második kérdés: Miért nem vihatta ki a szellemileg s gazdasági téren hatalmas nő politikai jogait, holott például a sokkal rosszabb helyzetben levő négerék már rég magkapták azokat?

A feketék sem jutottak könnyen a választó joghoz, melyet csak plebiscitum adhatott. Az összes államok, melyekben a nép döntését kikérték kivétel nélkül a színes bőrűek ellen szavaztak. De a felszabadítás a republikánus párt szempontjából létkérdés volt, mivel az elnyomottakban biztos párhivekre számított, még pedig az eddigi tapasztalások szerint joggal. Ezért vitte a többségben levő köztársasági párt e kérdést a Kongresszus elé, mely jogával élt: megváltoztatta az alkotmány alaptörvényét s kihagyta a választó kellékei közül a «white» szót. Az alkotmány módosítása pedig az összes államok helyi törvényeire is kihat.

A feketék felszabadítása kortesfogás volt. A nők hasonlóra nem számíthatnak, mivel épp a meglehetősz züllött politikai viszonyok teszik egyrészt félössé a választóknak, tehát azoknak szaporítását, kiket megvenni, lekenyerezni kell, másrészt ama négy illetőleg hat államban, hol behozták a nő választói jogát, a tapasztalás azt mutatja, hogy nehéz az asszonyokat apró pénz, — vagy egyéb áldozatokkal megvesztegetni.

Végső elemzésben, s általános szempontból tekintve a dolgot, kétségtelen a politikai jogoknak a gazdasági és szellemi életre, helyzetre gyakorolt nagy befolyása. Az egész világot tekintve, a nő ki is vivta az összes politikai jogot. Dániában a nő passzív módon, Svédországban és Norvégiában cselekvően is közrehat a közigazgatásban. Nagybritania sok közhivatalra bocsátja. Amerika négy állama, Ausztrália és Uj-Zeeland pedig eltörölte az ivar okozta politikai különbséget. Mindezen országokban a nő felszabadítás bevált. Elméletileg tehát nehéz tagadni a felszabadítás jogosságát: a nőt azért, mert nő, politikai jogok gyakorlásából kizárni nem lehet. A felszabadítással legfőbb különleges okokból késlelkedhetünk. Nézzük most már e speciális érveket.

III.

A XVIII. század vége felé mozgalom indult meg nálunk, melynek célja volt, hogy a nőnek hallgatói minőségben az országgyűlésbe való bocsátását kivívja. Nagyon értelmes röpiratban, melyet a haladás komoly harcosának: Bárány Péternek tulajdonítanak, e kérést így okolja meg a szerző: «Ha a Magyar Szabadságnak lelke, ősi gyökeres törvényeinkre nézve, a' Magyar Nemességnek tulajdona; ha ezen szabadsággal kiki élhet az Hazában, a' ki abból világos törvények által ki nem rekesztetik; ha egy szabad Országban, — egy nemes politicumi Testben — a' szabadságnak édes érzése, nem tsak egy különös tagot, hanem öszveséggel minden tagot illet: tehát nem tsak a' közsabadsággal, hanem a' törvényekkel is ellenkező dolog lenne, azokat, vagy a' szabadságnak jussától, vagy annak tsak jelétől is meg-fosztani, a' kik Nemes léttekre, világos törvények által a' szabadságtól mind el nem tiltatnak, mind pedig fele részét teszik a Hazának.»

«Mi, kedves Férjeink, szint'olly Nemzeti jussal birunk,

mint Ti; szint' ugy fele-részét tesszük az Hazának, mint Ti, nints-is világos törvény arról, hogy a' Magyar Nemes Asszonyságok szint'olly' szabadok ne legyenek, mint Ti: tehát miért nem engedhetnétek meg, hogy szabad léttünkre, egy szabad Hazának szabad Ország-gyűlésén — az igaz szabadságnak Jelén — meg ne jelenhetnénk — — —»¹⁸

Szóról-szóra ismételtük ezt az érvelést a választói jog mellett is, bár az ellene felhozott érvek még régiebbek: «Ne viribus officies fungantur mulieres....ne contra pudicitiam sexui congruendum alicuius causis se inmiscent¹⁹... non quia non habent iudicium...sed quia receptum est, ut civilibus officiis non fungentur.»²⁰

A klasszikus jogász tehát őszinte és szabadelvű: a politika jogot nem, mivel kellő iudicium hiányzik, hanem a szeméremre s arra való hivatkozással tagadja meg, hogy nő közhivatalnok sem lehet. A nők nem mindig ilyen tárgyilagosságok. «Magam is nő vagyok s buzgó védője szellemi jogainknak, — de szilárd meggyőződésem az: hogy a világ vége, a végítélet napja azon időpontban következnek be, melyben a nők a szellemi és anyagi — s így természetesen a politikai egyenlőséget is elnyerik.»²¹ Sőt még a nő felszabadításának buzgó és tudós harcosai is szívesen hivatkoznak közszeméremre, vagy a «nőnek női voltára», ha politikai jogokról esik szó. Kozma Gyula, tudós és tapasztalt férfi így szól például: «... elismertem az önálló, a kereső nő jogosultságát is, sőt a létért való küzdelemben egyediségéhez és tehetségeihez képest részeltetni kívánom. Azonban határozottan elhibázottnak tartanék minden olyan mozgalmat, mely a nőknek politikai szereplést, a politikai jogok gyakorlásában a férfiakkal egyenlősítésüket célozná.

¹⁸ Bárány (?): A magyar anyáknak az országgyűlésére egybeült országnagyai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kéréssek. 5. l.

¹⁹ Ulp. dig. 1. § 5. De postulandó l. III. tit. I.

²⁰ L. 12. § 5 Dig. De iudiciis l. V. tit. I.

²¹ Beniczky: i. m. 40. l.

E nélkül pedig az emancipáció nem teljes. A dolgozó nő *tiszteletreméltó, kinek az élet a családon kívül szabott ki munkát*; az emancipált nő fantazmagória, mi soha meg nem valósulhat. Mihelyt a politika küzdőporondjára csap át, s *mihelyt a házi tüzhely békés hajlékából a piac agitacionalis területére lép, azonnal elveszti nőiességét*; minden kecsét és szépségét elnyeli a közélet forró szele. A politikai jogokban való részesítés tönkretenné a nők ideális fensőségét. Már pedig a nő fensősége és befolyása csak azzal a feltétellel valódi, ha megmarad annak, aminek a természet alkotta: nőnek». ²²

Részünkről ezen érv ellen nem küzdünk, mivel ismételni kellene azt, mit a közös nevelés s orvosi tudomány tanulásáról megjegyeztünk.

Mások azért kívánják a nőt a politikai jogok gyakorlásából kizárni, mivel — nem fizetnek adót. Ez a valósággal ellenkező meglehetősen merész állítás. Nem is mondják ki ily határozottan, hanem körülírják, mint például: «... igaz, hogy a nők is fizetnek adót, ha saját vagyonuk, vagy jövedelmük van. Az adó nem annyira a személyt, mint a vagyont éri. De ezen vagyont biztosan 100 eset közül 99-ben a férfi szerezte és örökség útján átment a nőre». ²³

Tudomásunk szerint nemcsak vagyon után, hanem kereseti és fogyasztási adót is fizetnek az emberek. Mi pedig vagyon szerzését illeti, utalunk az 5. fejezetben közölt statisztikai adatokra, melyekből kitűnik a kereső önálló nők arányszáma. További érv a véradó: «Csak az maradhat állandóan törvényhozói állásában, aki szükség esetén a karddal tud akaratának nyomatékot adni. A törvényhozói hatalom ugyszólván önmagától a kard hordozójához van kötve... Már most kérdezzük, vajjon a nő alkalmas-e a fegyverforgatásra?... Átlag a nő nincs hivatva a fegyver forgatására és azért a politikai kormányzásra sem...» ²⁴

²² Kozma: i. m. 13. l.

²³ Cathrein-Gallovich: i. m. 110. l.

²⁴ Catrein-Gallovich: i. m. 106—107. l.

Tudtunkkal katonatiszt «állandóan karddal tud akaratának nyomatékot adni», de választói joga — nincs. Ez alkalmasint igazságtalan Cathrein és Gallovich szemében. — — — De ha «átlag a nő nincs hivatva a fegyver forgatására» úgy legalább gyermeket szül, a mi legalább is oly veszedelmes foglalkozás, mint a katonáskodás. Már pedig a nő Éva óta üzte ezt a foglalatosságot, míg az első fegyverforgató az Arkangyaloktól eltekintve Kain volt. Joggal kérdezhetjük Michelet szavaival: «Ki fizeti a véradót — A nő!» «Az asszony nem katonáskodik, de anya.» «Nagy szó ez Kedveseink! Szent nevezet! — mellytől vagy megrendülhet Szabadságtoknak királyi széke, vagy megerősödhetik. — Emlőinktől függenek Hazátnak jövődébéli oszlopai; — Vérünkkel tápláltatnak a' ti szabadságtok mellett valaha ki-kelő kiseded Magyar Oroszlányok; — Karjaink között forognak Országoknak emé ditső Kertnek fiatal Tölgyei; — Mit várhattok ezen Oszlopokból, ha őket parázs agyagból formálljuk? Mit ezen oroszányokból, ha őket a' színeskedésnek, Puhaságnak, hizelkedésnek tejével tápláljuk? Mit ezen fiatal Tölgyekből, ha őket a' magát földig megalázó Rab-lelkűségnek hideg vizével öntözzük? Mit várhattok mind ezekből, ha a' mi emlőink, a' Szabadságnak érzéketlensége miatt, annyira el-fonnyadnak, hogy tsak a' törvénytelen Uralkodónak árnyékára is bé-érnek, holott valaha annak dühössége ellen is felfelé emelkedtenek? Mit várhattok, ha vérünk nem az igazi Nemes Szabadságért buzog? Mit várhattok, ha Karjaink a' rabságra édesgető mézes horog után ön-ként kiterjednek?»

«Az Anya veti-meg gyermekének szívében a' Szabadság' fundamentomát, vagy ellenben már a' tejjel együtt gyermekébe öntheti az honnyai Szabad' iránt való idegenkedésnek lelkét; mert a' legelső szó is, mellyet gyermekének erőtlen nyelvvel rebegtet, vagy Szabadság, vagy Rabság lehet.»²⁵

²⁵ Bárány (?): A magyar anyáknak etc. 11—12. l.

Az életben nincs oly megpróbáltatás, mely az asszonyt ne érhetné. «A nő joga a vérpadra való lépés, adjátok tehát meg azt is, mely hatalmat ad a szószékre való lépésre.» Olympes de Gouges e mondását vérevel pecsételte meg a guillotine alatt, de még ma is eszelősnek tartják azt, ki e jogot követeli. Pedig nem egy férfi tartotta célszerűnek azt, mi a nő küzdelmének végső célja. A leiden-i egyetem tudós közjogásza: Oppenheim, az angol alsóház nem egy kiváló vezére, mint B. Disraeli, Lord Beaconsfeld, Salisbury marquis, W. A. Balfour s mások törtek lándzsát a nő választó joga mellett. Indokolt tehát, hogy a nőfelszabadítás ellen felhozott komoly érvekkel, komolyan foglalkozunk.

Tudtunkkal csak két októl tehető függővé a politikai jog gyakorlása: szellemi rátermettségtől és a választó nemzeti voltától. Nagyon csábító ugyan Taine logikája: «Hordjak akár zubbonyt, akár frakkot; legyenek munkás, avagy tőkés: senkinek sincs joga arra, hogy beleegyezésem nélkül pénzem és vérem felett rendelkezessen»;²⁶ de azért végső következtéseiben és egyszerre ezt az elvet elfogadni nem mernek. Megakadályozzuk az öngyilkost, gondnokság alá helyezzük a tékozlót. Az állami élet is veszélyben forog bizonyos garanciák nélkül. Feltétlenül számolnunk kell az u. n. politikai rátermettséggel. Viszont figyelmet érdemel André Chénier mondása a választói jogról: «És ha a nemzetgyűlés tagjai azt mondják, hogy az egész francia nép még nem érett erre a rendszabályra, azt kell válaszolni nekik: Ez lehetséges, de rajtatok áll, hogy viselkedésteekkel, beszédeiteekkel, törvényeitekkel éretté tegyétek.»²⁷ A nőt szintén tökéletesíteni politikai felszabadítása. És a nővel sem bánhatunk másként, mint a férfivel.

«Vagy kössük a politikai jogok gyakorlatát bizonyos feltételekhez, s ez esetben mindenki, férfi vagy nő, ha bir

²⁶ Taine: *Du suffrage universel* 8. l.

²⁷ id. Kunfi: *A francia kulturharc; XX. század; 1905. 197. l.*

a megkívánt kellékekkel, igényt tarthat arra; vagy fogadjuk el az általános szavazás elvét, s ekkor igaztalanság volna a nőt a politikai mezőről eltiltani csak azért, mert nő, ha mindjárt egyes esetekben nagyobb politikai érettséggel bír is, mint a férfi, jelesen az alsó néposztály bárdolatlan tömege.»²⁸

Ha szellemi feltételekhez kötjük a választói jogot, úgy is be kell látni, hogy az egyetemet, vagy középiskolát végzett nő bir annyi belátással, mint pld.: a tót földmivesek. Mi részünkről a magyar nemzet lehető legtöbb tagjának nemre való tekintet nélkül megadnók a választói jogot és annak gyakorlását csak egy feltételhez: a választó magyar voltához kötnök. Még talán e megszorítás is igazságtalan, de szükséges. Öngyilkosságot követ el az a nemzet, mely saját hazájában idegen nyelvnek, idegen érdekeknek ad uralmat. És minden nemzet rászolgál a megsemmisülésre, ha ily mértékben lemond az erősebb jogáról.

Ezidőszerint tehát a nők jó részének nem adhatnók meg a választói jogot, mert, bizony mondom, sok asszonynak kellene megszivlelni Bárány röpiratára adott ezt a feleletet: «Nemzeti nyelveteket szorgalmatosan tanuljátok, s mentül elébb meg is tanuljátok. Magyararral, ha az magyarul nem tud is, idegen nyelven ne beszéljétek: gyermekeitekkel pedig, éppen ne. — Sőt azokat mind addig, semmiféle nyelvet tanulni ne engedjétek, valamig magyarul jól nem tudnak: akkor is tsak olyan parantsolattal, hogy az idegen nyelvet, tsak idegenekkel való beszélgetésre, könyv-olvasásra, s' fordításra tartsák.»²⁹

* * *

«Plátó, a maga ideális respublikájában, melyért megérdemelne huszonöt reális mogyorófa látogatást, a nőt a

²⁸ Szemák: i. m. 95. l.

²⁹ A férfiak felelete az asszonyokhoz arra a javallásra, hogy jó volna az Asszonyokat is a közönséges gyülekezetbe bé-bocsátani: 75 l.

férfivel egyenjogúvá, hivatalképpé teszi..... A jó görög, ki ez elvében megmutatta, hogy egy egész jezsuita klastromot hord fejében..... felette tulzó.»³⁰

Ilyen előkelő társaságban nem félünk attól, hogy rólunk még kevésbé hizelgő módon nyilatkoznak majd és így vonjuk le e fejezet következtetéseit:

Politikai jogok sokban hozzájárulnak a nő szellemi és anyagi tökéletesedéséhez. Gyakorlati példák igazolják, hogy a nő több országban bölcsen élt e jogaival, Czélszerű lenne tehát nálunk is megadni e jogokat, ha egyszerre nem is minden nőnek úgy legalább azoknak, kik megszerezték a megfelelő szellemi cenzust. Ez csak átmeneti állapot lehet, mert végre minden magyar nőnek meg kell adni a választói jogot.

³⁰ Toldy: A nőkről a nőknek. 29. l.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Értékeljük a két nemet. Felhoztuk ama érveket, melyek a nő egyenjogusítását célszerűvé teszik. Rámutattunk az anyagi és szellemi okokra, melyekből a felszabadítás szükséges volta következik. Biztonság kedvéért a felszabadítás várható legáltalánosabb hatásait is mérlegeltük. E vizsgálódás eredményeként az a meggyőződés kristályosodott ki bennünk, hogy a nő mai helyzetén javítani kell.

Ezek alapján a felszabadítás módját és eszközeit kerestük. Nézetünk szerint minél előbb, sőt rögtön anyagi megélhetést kell a nők lehető legnagyobb számának biztosítani. Rámutattunk azon foglalkozásokra, melyeket már ma is jól betölthetne az asszony s utaltunk ama haszonra, mely az egész társadalmat érné, ha a férfiakat női versennyel kiszorítjuk az inaktív pályákról. Mint sok más helyen, itt sincs ellentét a nő észszerű felszabadítása és a társadalmi érdek közt. — Az anyagilag kedvező helyzetben levő nő jobban gondoskodik utódairól. A felszabadítás második lépése és eszköze a helyes nevelés. Előadtuk, hogy nézetünk szerint, mily módon kellene a jövő nemzedéket oktatni. Már korunkban is nem egy nő szerzett felsőbb szellemi kvalifikációt. Ezeknek most, a többinek pedig a célszerű oktatás terjedésével arányban és egyre tágabb körben meg kell adni a politikai jogokat is.

Számolunk avval, hogy sokan lehetetlennek, sőt örültnek tartják majd gondolkodásunk módját. Hisz még nagyon előkelő társadalmi állásban lévő kiváló emberek is letárgyalják néhány oldalas röpiratban a nő felszabadításának kérdését, s nézetüket ilyenféle módon indokolják:

«Nincs kedvem képtelenségek ellen küzdeni, lelkemben meg vagyok győződve, hogy korunknak ezen «égető kérdése», minék az emancipációt hivei nevezni szokták, a társadalom erkölcsi képtelenségei közé tartozik s előbb-utóbb önmagától is lekerül a napirendről, a minthogy a józanabb népek már mindenütt hátat fordítanak neki, mert előzkelítő kísérletei nagyon is kiábrándító hatást gyakoroltak.»¹

A mi nézetünk szerint a szóban forgó kérdés valóban égető. Kik ezt tagadják, azoknak figyelmét leányaikra, nővéreikre szeretnők terelni. Korunk leányainak bölcsőjénél két rém: Éhség és Prostitucio áll őrt és ezek kísérik a nőt egész életében. Hatalom, vagyon, családi összeköttetés nem óv bizton tőlük. Minden mulandó, eddig nincs orvosság, mely biztosan megmentené e rettenetes bajok áldozatait. De a jövőben teremthetünk ilyet. Adjatok a nőnek foglalkozást, tudást és nagy részét megmentitek óriási kinoktól, testi és lelki szenvedésektől. Nem mondjuk mindannyit, mivel az anyagi és szellemi felszabadítást szükségszerűen még be kell tetőznünk a nőnek házasságban való egyenjogusításával. A felszabadítás két első feltételére építjük mi is a harmadikat. Vizsgálni fogjuk, hogy az anyagi és szellemi szükségletek kielégítése mellett, hogy kellene a nemiekről is gondoskodni.

¹ Mayer: A nőkérdés keresztény szempontból tekintve.

HARMADIK RÉSZ.

A HÁZASSÁG MEGHATÁROZÁSA.

1. FEJEZET.

A HÁZASSÁG FOGALMA.

Anyagi kérdések hamisítják meg a házasságot. — E kérdések kikapcsolása növeli a házasság jó meghatározásának eshetőségeit. — Rómában, a keresztény középkorban, a reformáció idejében és napjainkban a tényleges viszonyok ellenkeznek a házasságról alkotott elvekkel. — A házasság fogalmát nem állapíthatjuk meg a közkeletű meghatározásokból. — A tényleges állapotokat kell tekinteni.

Táplálkozás szükségesebb, mint a nemi vágy kielégítése: a nő gazdasági és szellemi függetlensége, fontosságát tekintve minden egyéb kérdést megelőz. De erre nem is gondolva, azért ítéljük időrendben első szükségességnek a nő gazdasági felszabadítását, mivel anyagi kérdések hamisítják meg a nemek viszonyát és az anyagi kérdések kikapcsolása után a siker nagyobb valószínűségével foghatunk a nemi élet viszonyainak rendezéséhez. Ha a nők túlnyomó nagy része munkája után él meg, úgy nemi életének irányításánál követheti a fiziológia elveit.

De nem csak az asszony felfogását, hanem sokszor társadalmi nézetek alakulását is meghamisítja a gyomor kérdése. Ezért találkozunk gyakran oly intézményekkel, melyek rosszul, vagy célszerűtlen módon rendezik az embe-

rek igen fontos viszonyait és ezért már óvatosságból is a nemi kérdés megoldásánál el kellene tekintenünk a gyomor kérdésétől.

Ez a nézet első pillanatra tulzottnak látszik ugyan, mivel a közkeletű meghatározások szerint a nemi vágy kielégítésének törvényes alakja: a házasság intézménye teljes mértékben számol a két nem természetes viszonyával. Már a római jogász nagy körültekintéssel így határozza meg a házasság fogalmát: «Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, individua vitae consuetudo, divini et humani iuris communicatio.»¹ Tehát Modestinus monogamiában látja a nemi, vagyoni és vallási kérdések helyes megoldását. De be kell vallanunk, hogy a római társadalom nem igen valósította meg ezen követeléseket. A köztársaság idejében a nőnek nincs személyes és vagyoni joga; a császárság idejében e tekintetben javult ugyan helyzete, de a házasság másik két feltétele tűnik el abban az időben, melyről Suetonius regél.

A kereszténység átvette a házasság római jogintézményét és szentséggé avatva, megerősítette azt. De a katolikus egyház hatalmának fénykorában a való élet már is ellenkezésbe jut az atyák tanításával. Az a század, mely az első keresztes hadjáratok tanuja volt, a «Szerelem törvénykönyvének» kialakulását is látta. André le Chaplain 1176-ban összegyűjtötte e kodex szabályait, melyek meglehetősen ellenkeztek az egyház dogmájával. Így például a törvénykönyv I. pontja szerint házasság nem menti az igazi szerelmet.² E kijelentést magyarázza a XXXI. §., melynek értelmében semmi sem gátol egy nőt abban, hogy két férfit, s két nőt, hogy egy férfit szeressen.³ Sőt a lovagok és hölgyekből alakult «biróságok» alkalmazták e szabályokat

¹ Modestinus D. XXIII. 2. 1.

² „Causa conjugio ab amore non est excusatio recta.“

³ „Unam feminam nihil prohibet a duobus amari, et a duabus mulieribus unam.“

és kimondták a többi közt azt, hogy házastársak közt nem létezhetik valódi szerelem.⁴ — — — — —

Ha játéknak minősítjük is a szerelmi bíróságokat, még akkor is le kell vonnunk a bennök megnyilatkozó korszellem tanuságát.

A reformáció irányát abban a meghatározásban találjuk fel, mely szerint a házasság célja «..... a társadalom fenntartása, az egyesített házastársaknak kölcsönös támogatása az élet minden veszélye s viszontagsága közepett; esetleges bajok enyhítése és az utódok jóléte, virágzásuknak biztosítása gondos nevelés révén.»⁵ — A hitujítás közelebb hozta a házasság fogalmát a való élet viszonyaihoz: ezért a kettő közt enyhül a kirívó ellentét. De mégis kérdés, nem jutott-e Luther magamagával ellenkezésbe, midőn hesszeni Nagylelkű Frigyes bigamiájába beleegyezett?....

Korunk még tágabbra szabta a házasság fogalmának kereteit. Kant szavaival ez az intézmény nem egyéb, mint «ellenkező nemű két személynek egyesülése nemi tulajdonságaik élethossziglan tartó kölcsönös birtoklása céljából.»⁶ Hasonlóan Dessewffy szerint: «A házasság — matrimonium — egy férfinak és egy nőnek minden életviszonyra kiterjedő, kölcsönös szeretetből eredő, legbensőbb és legteljesebb életközösségre célzó szövetkezése.»⁷

E fokozatos tágítás ellenére a valódi élet a felállított szabályok keretein túl megy. Igaz ugyan, hogy mint min-

⁴ „Utrum inter conjugatos amor possit habere? — Dicimus enim et stabilito tenere firmamus, amorem non posse inter duos jugales suas extendere vires, nam amantes sibi invicem gratis omnia largiuntur, nullius necessitatis ratione cogente; jugales vero mutuis tenentur ex debito voluntatibus obedire et in nullo se ipsos sibi ad invicem denegare... Hoc igitur nostrum judicium, cum nimia moderatione prolatum, et aliarum quamplurium dominarum consilio roboratum, pro indubitabili vobissit ac veritate constanti. — Ab anno M. C. L. XXIV, tertio calend. maii, indictione VII. Fol. 56. id. Stendhal i. m. 307. l.

⁵ id. Ribbing i. m. 3. l.

⁶ Kant: *Metaphysik der Sitten* I. 107. l.

⁷ Dessewffy: i. m. 24. l.

den meghatározás, úgy a házasságé is eszményt állít fel, mely valóságban ritkán ölt testet, de a nemi életben alig-alig találunk embert, ki csak meg is közelitené az ideált.

Monogamiát követelünk s házasságát megelőzően jóformán minden férfi, utána pedig nagyon sokan üzik a soknejűséget. A nőknek többnyire csak egy férj, de gyakran több szerető jut. Kölcsönös vonzódás helyett a legkülönbözőbb érdekre épül a házasság. «Nem tulozunk, ha azt mondjuk, hogy valódi nemi egyesülés mai napság házasságban ritka — — — — — kivétel, ha a nő szerelemből házasodik — — — — — mindenféle egyéb okból megy férjhez, melyek nem függenek össze a nemi szerelemmel. Azért választ férjet, hogy házas legyen, hogy az aggszüeket érő gunytól meneküljön, hogy elszabaduljon hazulról; hogy botrányt elkerüljön, házasságban szüljön atyátlan gyermeket, hogy családi életet élvezzen, támaszt nyerjen. Férjhez megy pénz, társadalmi állás, tekintély kedvéért; hiúság, becsvágy, kíváncsiság, unalom, lustaság, tehetetlenség, butaság, érzélgősség okából; barátságból, becsülésből, sajnálatból, maga feláldozásából; mivel szülői unszolják, a házasság megfelel, két vagyon egyforma, vagy a két birtok egymást határolja; mivel a létért való küzdelemben megsemmisülés fenyegeti, vagy mivel beteg, fonnyadni kezd, szerencsétlen szerelem áldozata; mivel barátot keres, munkatárs után néz — szóval mindenféle okból megy férjhez, kivéve az igazit: nemi egyesülés iránt való kölcsönös szükségletből.»⁸

Ha monogamia és szerelem után a házasság fogalmának harmadik elemét: az utódok boldogságát tekintjük, úgy elmélet és élet közt szintén nagy eltérést tapasztalunk. A valóságot az eszménytől elválasztó óriási nagy ür láttára ma némelyek házasságon már nem értenek egyebet, mint ama szertartások összességét, melyeknek célja bizonyos magánjogi és politikai rend létesítése,⁹ vagy többé kevésbé szer-

⁸ Dr. Adams: i. m. II. k. 38. l.

⁹ Novicow: i. m. 123. l.

tartásos, de mindenesetre a föbbi embertől elismert viszonyt különböző némű személyek közt.¹⁰ Itt tehát már nem esik szó egynejüségéről, élethossziglan tartó kapocsról, vagy a vallásadta szentségről.

E néhány meghatározás tanusága szerint a házasság fogalma különböző népeknél és korokban eltérő; a nemi vágy kielégítésének törvényes formái — monogámia, poli-gámia, poliandria — szintén módosultak; végül pedig az is nyilvánvaló, hogy a házasság fogalma és nemi élet nem fedik egymást. Nehéz tehát a választás az eltérő elvek és szokások közt. Viszont feltétlenül szükséges a nemi viszony szabályozása, mert e nélkül lehetetlen a nemek harcában való döntés. Ezekre való tekintettel talán legcélszerűbb, ha az ember természetrajzából vezetjük le a házasság helyes fogalmát. Csak azt nem szabad sohasem felednünk, hogy vagyoni és társadalmi tekintetek a multban is igen gyakran meghamisították a nemi élet megnyilvánulásainak természetes alakját. Eme fenntartással a mult idők tapasztalásaiból próbálunk a jövő eszményére akként következtetni, hogy nem az elveket, hanem a tényeket vizsgáljuk. Vagyis nem azt nézzük, mit mondtak az emberek, hanem azt, hogy mit cselekedtek. Egyelőre *házasságon a nemi vágy kielégítésének meghatározott korban és néptől elismert módját értjük* és kutatjuk mennyire felel meg az intézmény az adott viszonyoknak?

¹⁰ Dr. Wolf: i. m. 75. l.

2. FEJEZET.

A HÁZASSÁG FORMÁI.

I. A nőközösség elmélete és az abból vont következtetések. — Érvek. — Westermarck a nőközösség ellen. — A nőközösség ellenkezik a természetes kiválasztással és a him örök féltékenységével. — II. Soknejűség a hatalmasok házassági formája. — A poligamia általános elterjedése a múltban és fokozott mérték lehetetlen a jövőben. — III. A téves nézetek oka. — Házasság nem a tulajdon jogintézményének következése, hanem annak oka. — A házasságintézmény fejlődésének valószínű menete. — A jövő haladása nem tarthat nőközösség, vagy soknejűség felé.

I.

Bachofen, Mc. Leman és Morgan szerint a nemi vágy ősi kielégítési alakja nőközösség (promiscuitas, communal marriage) volt. E tényként elfogadott elméletből kovácsoltak azután hatalmas fegyvereket annak igazolására, hogy az ember ösztöneinek a nemi élet teljes korlátlansága felel meg. A házasság minden formája ellenkezik természetünkkel; e korlátokat csak osztályérdek és a tulajdonjog intézménye tette szükségessé és mai társadalmunk gazdasági alapjainak lerombolásával megszűnik majd a házasság intézménye is. — Miként régente az enciklopédisták természetes állapotra vezették vissza az emberi jogokat, ugy okol-

ják meg ma ismét a természetes állapottal a nemi szabadságot s a szűkebb körű család megszüntetésére irányuló törekvést. Ez érvelésre nem felelhetünk azzal, hogy a multból nem következik a jövő. Mert ha az őscsember nemi életében tényleg hiányoztak ama korlátok, melyek a magántulajdon létesítésének következései, úgy gazdasági viszonyaink módosulásával változik a házasság formája. A nemi kérdés végleges megoldásának egyedül helyes módja tehát minden korlát lerombolása. — Már ezen nagyon elterjedt nézet és érvelésre való tekintettel is igen fontos a meghamisíttatlan őállapot megismerése.

Az eredeti promiscuitas és a vele közel rokon sokhimesség (polyandria) mellett a következő érvek szólnak: 1. Korunk teljesen civilizálatlan vadembere szintén minden korlátozás nélkül követi nemi vágyát. — Ausztrália sok törzsénél nincs még család; a nő törzsének (clan) tulajdona; a nyelvjárás még nem is teremtett oly szót, mely egy ember külön feleségét jelenti. — Sir Joh. Lubbock Dél-Afrika busmannjainál, Sir Ed. Belcher az Andaman-szigeteken, Poole Queen-Charlotte-szigeten, Bayert Kalifornia félszigeten teljes nőközösséget figyelt meg.¹ 2. Herodotos, Caesar, Strabo, Garcillaso de la Vega tanúsága szerint a régi kor vad népeinél általában divott a promiscuitas. 3. A középkorban gyakorolt jus primae noctis (droit de seigneur) az eredeti nőközösség maradványa. 4. A női család (famille uterinée) továbbá név és vagyon anyai ágon való öröklése, (matriarkatus) mely régi időkben kétségtelenül meg volt, a promiscuitas és polyandria szükségszerű következése.

Ezzel szemben: 1. Westermarck nagy gonddal összegyűjtötte azokat az adatokat, melyek a promiscuitas bármely régi korban való általános elterjedtsége ellen szólnak. Sok vad törzsnél a közösülés szabadsága az első gyermek születésekor véget ér. De ettől eltekintve, mint az ellenkező nézetet valló Letourneau is elismeri, nőközösség és

¹ Letourneau i. m. 9. 24. l.

soknejűség együtt jár.² Már pedig az nyilvánvaló, hogy a polyandriát régente azért üzték, mivel kevés volt a férfi és e szokás maig is uralkodik ott, hol nincs elegendő aszszony. Ezért valószínű, hogy promiscuitas polyandriával együtt jár, vagy ebből és hasonló okok hatása alatt fejlődött ki.³ Így tudjuk, hogy a szegény araboknál, kikre kevés nő jutott, huzamos ideig divott sokhimeség, melyet a «mot»: azaz időre kötött házasság váltott fel.⁴ 2. Nőközösség más okból is származhatik és gyakran újabb keletű. Nevezetesen a fehér ember uralma alatt kezdődő erkölcsi sülyedés okozott promiscuitast, melyet azután a mai kor vad törzseinél az eredeti ösztönök megnyilvánulásaként emlegetnek. Így többi közt Vámbéry rámutat arra, hogy «.....Ázsia és Afrikában bizonyos erkölcstelenségeket csak az u. n. civilizáció terjesztői honosítottak meg.»⁵ Egy más utazó szerint: «Az angol uralom előtt Birmában ismeretlen volt a prostitucio. A hódítók, kik a bibliával kezükben jöttek, terjesztették azt el. A hittérítők tudtukon kívül kedveztek annak, a mikor a szabad egyesülést megtiltották..... a benlakók.... megtartották szokásaikat, vallásukat, babonájukat és előítéleteiket, de megtanulták eközben leányaik és nejeik prostituálását.»⁶ 3. A jus primae noctis eredete nem kezdetleges állapot, hanem a középkor földesuri hatalmának tultengéséből következik. Ma is látjuk, hogy vad törzsek hatalmasai: a főnök és papjai hasonló jogokat gyakorolnak. 4. A matriarkatus nem föltétlen következése a sokhimeségnek. Meglehet, hogy eredetét a kezdetleges ember tudatlanságának köszöni. Nem ismerték az elhálás és nemzés közt uralkodó fiziológiai kapcsolatot: tehát gyermekét kizárólag az anyának tulajdonították, kitől ezért

² Letourneau: i. m. 388. 206. 215. I.

³ Westermarck: i. m. 46—130. I.

⁴ Smith: Mariage and Kindship: 67. 69. 130. I.

⁵ Vámbéry: Die primitive Kultur des turko-tatarischen Volkes: 64. I.

⁶ Archives d' Antropologie criminelle etc. 1903. 722—723. I.

vagyont és nevet kapott. Különben az anyai öröklési rend poligámiából is következhetett: mivel az apa különböző nejeitől származó gyermekeinek ugyanazt a nevet adta volna, azért inkább anyjuk után nevezték azokat. A név átszállását azután a vagyon háramlása követte.

A nőközösség mellett és ellen felhozott érveket részletesen igazolni még ezideig senkinek sem sikerült. Az ellenkező érvckből mindenesetre látható, hogy az eredeti promiscuitas tana nem oly nyilvánvalóan igaz, mint azt hinni szeretik. Ezekről eltekintve, nézetünk szerint a promiscuitas két okból sohasem örvendett általános elterjedtségnek. Nevezetesen: a) általános tapasztalás szerint tulzott vérkeveredés és kicsapongás árt a fajnak, mivel csökkenti a termékenységet és az utódok testi kvalitásait. Példa erre a prostituált, ki ritkán szül még akkor is, ha nem szenved fogamzást gátló betegségben. Hasonló jelenséget tapasztalunk parázna emberek és törzseknél általában. Már pedig nőközösségben az egyre váltakozó nők a megszokottnál sokkal nagyobb mértékben váltának ki nemi ingert. A természetes kiválasztás elvénél fogva promiscuitásban élő törzseknek ki kellett pusztulniok. b) Nőközösség ellenkezik a him féltékenységével, melynek általános elterjedt voltát számos intézmény igazolja. Így a házasságtörés szigorú büntetése, házasság előtti szüziesség követelése, az özvegy nők megégetése a hinduknál, vagy egyéb módon való elpusztításuk Polinéziában, Fidsi szigeteken és az Uj-Hebridákon. — Erre ugyan azt szokták válaszolni, hogy a féltékenység nem létezett mindig; a nő felett való kizárólagos uralom után való vágy a tulajdon jogintézményének következése. Csakhogy hasonló érzelmeket tapasztalunk az állatoknál, melyek egyébként kommunista elvek szerint élnek. «Tekintve az egész állatvilágban uralkodó féltékenység erős érzését és az alsóbb rendű állatok analógiáját, különösen azokét, melyek legközelebb állnak hozzánk, nem hihetem, hogy az embernél teljesen szabálytalan nemi érintkezés hajdanában, rövidesen, mielőtt az mai helyét az állatvilág lét-

ráján elérte, létezett volna..... Mindazok után, mit az összes négylábuak féltékenységéről tudunk..... valóban azt következtethetjük, hogy szabálytalan nemi érintkezés természeti állapotban legnagyobb mértékben valószínűtlen.»⁶

Nőközösség, és sokhimeség az ember természetében rejlő okokból és a természetes kiválasztás törvénye miatt a multban nagy mértékben sohasem terjedhetett el, s hasonló okokból alkalmasint a jövőben sem létezik majd.

II.

Promiscuitas és poliandria alkalmasint csak kedvezőtlen gazdasági viszonyok közt élő, kevés asszonynyal rendelkező törzseknél divott. Ha igaz ez állítás, úgy belőle à contrario az következik, hogy soknejűséget gazdag népeknél, vagy egyéneknél találunk. A tapasztalás tényleg megerősíti feltevésünket. Az eredeti nőközösség elve mellett harcoló Letourneau szerint is poligamia különösen a gazdag pápuáknál⁷ és Polinéziában terjedt el.⁸ Régi Peruban egynejuség csak az alsóbranguakat (tehát szegényeket) kötelezte.⁹ A japán főnemes: nyolc, főtiszt: öt, nemes: két ágyast tarthatott.¹⁰ A nők száma itt is társadalmi álláshoz, rang és vagyonhoz igazodik. Koreában az erkölcs kötelezi a mandarinokat több feleség és ágyas tartására.¹¹

Természetesen más okok is idézhetnek elő soknejűséget. Így például a westfali béke után sok megfogyott lakosságú szegény német fejedelemségben a népesség szaporítása céljából megengedték a poligamiát. Viszont Diodorus

⁶ Darwin: i. m. II. k. 385. l.

⁷ Letourneau: i. m. 27. l.

⁸ Letourneau: i. m. 101. l.

⁹ Letourneau: i. m. 203—204. l.

¹⁰ Letourneau: i. m. 232. l.

¹¹ Letourneau: i. m. 433. l.

Liculus szerint Egyiptomban a hatalmas és gazdag pap-ságra volt kötelező az egynejuség.

De néhány kivételtől eltekintve, a poligamia általában csak a gazdagok s mi ezzel egyenlő értelmű, a hatalmasok házassági formája, mivel egyrészt az erősek a maguk érdekének megfelelő törvényeket készítenek, másrészt a szegényeknél hiányzik több feleség eltartásának anyagi lehetősége. Ezért még a szigorú erkölcsstant hirdető zsidó és keresztény vallás is elismeri néha a házasság e formáját. Így Mózes nem tiltotta;¹² a talmud pedig négy feleséget engedett meg és még a középkor európai zsidói közt is akadt poligamia.¹³ Hellwald szerint szent Ágoston is kifejezetten azt mondja, hogy nem itéli el a soknejuséget;¹⁴ a Merovingek pedig nyíltan soknejuségben éltek.¹⁵

Ha mint intézmény valamikor általános is lehetett a poligámia, *gyakorlatban csak a kisebbség üzhette azt.*

Seyd amir szerint korunkban is az indiai mohamedánok közül 95% egynejú; Macrégors pedig azt állítja, hogy Perzsiában csak a lakosság 2%-a tud több nőt eltartani; Gray megfigyelése is a kínai munkásnép egynejuségét igazolja.¹⁶ «Ha tehát elég messze tekintünk vissza a múltba s a mai kor emberi társadalmának szokásait is figyelembe vesszük, úgy legvalószínűbbnek látszik, hogy az emberek eredetileg kis közösségben éltek, minden férfi egy nővel, vagy ha hatalmasabb volt, többekkel, kiket féltékenyen őrzött az összes többi férfitől.¹⁷

A jövő fejlődése alkalmasint gazdasági egyenlősítés felé vezet. *A poligámia a múltban általánosan sohasem terjedt el és a jövőben még kevésbé fog elterjedni.*

¹² Mózes I. XVI. 1—3; XXX. 1—4 I.

¹³ Andrée: Zur Volkskunde der Juden. 147—149. I.

¹⁴ Hellwald: Die menschliche Familie: 588. I.

¹⁵ Thiery: Narratives of the Merovingian Era.

¹⁶ Westermarck: i. m. 445. I.

¹⁷ Darwin: i. m. II. k. 386. I.

III.

Általános nézet szerint valamikor férfi és nő között teljes szabadság uralkodott és csak a gazdasági rend hamisította meg a nemi életet. E szerint tehát a várható társadalmi alakulás ismét megszüntetné a mai értelemben vett házasságot. — Evvel szemben az előadott tényekre alapított nézetünk szerint a nemi élet aranykora sohasem létezett és ezért nem is térhet sohasem vissza. A balhit mindenek előtt onnan ered, hogy tényként elfogadják az eredeti promiscuitas tanát. Nézetünk szerint a házassági intézmény kutatói ezenkívül más tévedést is követtek el: hallgatagon vagy nyíltan bevallva, de kivétel nélkül a házassági intézmény kútforrását a vagyonjogi rendben keresik. Ezzel szemben mi azt hisszük, hogy a házasság nem a tulajdon jogintézményének következtése, hanem ellenkezően annak oka. Az ősemlernek nem volt még tulajdona, mikor már rabolnót és épp ezzel állapította meg első ízben birtokának kizárólagos voltát. E nézetünk alapja az a tény, hogy számos megfigyelés szerint az emberrel közeli rokonságban álló majmok, melyek a tulajdont nem ismerik, nőstényük, vagy elrabolt nők felett való joguk kizárólagosságát fogaikkal és karmaikkal védik. Ennek megfelelően a legrégebbi házasságszertartásokban szintén megtaláljuk a rablás képletes elemeit. Később, midőn a tulajdon intézménye terjedt és az ember párján kívül egyebekről is rendelkezett: akkor az erőszak helyett, tárgyak odaadásával birta rá az apát, fivért a nő átengedésére. További fejlődési fokon, az ingatlan birtok létesítésének idejében, a férfi nejeért munkáját adta cserébe. A leányban apja hasznos munkaerőt veszített; ezt előzetesen kárpótolta a vőlegény évekig tartó munkája. A nőszerezés e módja ismeretes a bibliából, divik ma is, sőt Emin Pasa szerint, némely vad népeknél hitelbe is adnak feleséget, de ez esetben a törlesztés közben született gyermekek az apóst illetik, őt szolgálják, ha csak apjuk

külön nem váltja meg őket. — A történeti idők kezdetén a vásárlás is megszűnt; Manu már India mind a négy kasztjában megtiltotta; a görögök és rómaiaknál szintén megszűnt. Ez alakulás oka alkalmasint a nők szaporodása, mit ismét az a körülmény okol meg, hogy a leánygyermek elpusztításának szokása már szünőfélben volt. A nők szaporodása, gazdasági szükség, az igények növekedése, agglények szaporodása megfosztotta a leányt régi értékétől. A költő szavai szerint: «pars minima est ipsa puella sui.» A nő kénytelen férjet vásárolni.

A fejlődés egész menetén kétféle törekvést árul el a férfi: kizárólagos módon és lehetőleg több nőt szeretne tulajdonául. Az első célt óvó rendszabályok — őrzés, elzárás, — a másikat hatalmi eszközök — testi erő, majd vagyon — szolgálják. A görög nő a mai háremhez hasonló elzárt helyen tölté napjainak javát; a római asszony élete a császárság koráig házának magánosságában folyt le. De idők során tágul a nő látóköre, vágyai erősödnek és megalkul személyisége. A házassági szokások pedig nem számolnak ezzel az alakulással. Ezért nem fér többé el a fejlődő nő ama korlátokban, melyeket dédanyjának lelkéhez szabtak. Régente szerelem a szó mai értelmében nem létezett. Monteiro említi, hogy némely néger törzsnél még ma sincs vonzalom (affection) a két nem közt, a «szerelem» szó hiányzik a nyelvjárásból.¹⁸ Az ősidőkben szintén a him érzéki vágya uralkodott. Helena, noha szeret, még csak azért követi Párist, mert az elrabolja őt. Idők folyamán már felesleges az erőszak, mivel elegendő ok a szerelem. A műveltség terjedésével kifejlődik a szerelem, melylyel a társadalmi intézmények nem számolnak. Az érzelmek és társadalmi formáknak ez az ellentéte okolja meg az utóbbiak egyre gyakrabba váló áttörését. A multban az ember természetrajzából következett a házassági forma, mely viszont a gazdasági alakulást befolyásolta. Idők folyamán a szere-

¹⁸ Westermarck: i. m. 92. l.

lem s vele a nemi élet természetrajza, a társadalom és vele a gazdasági helyzet módosult, de az okot és okozatot összekapcsoló láncszem: a házasság nem követte nyomon az alakulást. A nemi élet keretei nem változtak más fejlődéssel arányban: innen ered az a sok összeütközés, melyből tévesen következtetnek magának az intézménynek rossz voltára, pedig voltaképpen az csak tökéletlen, azaz nem felel meg adott viszonyainknak. Ezért a jövő fejlődésében az ember anyagi és lelki körülményei és a házasság intézménye közt összhangot kell teremteni. Ezt a szükségszerű megegyezést, mint a múltban, úgy a jövőben sem érhetjük el nőközösséggel, vagy soknejűséggel, mivel az első az emberi természettel, a másik gazdasági viszonyainkkal és azoknak várható módosulásával ellenkezik. —

*A házasság célszerű alakjának keresésénél tehát poli-
gámia és promiscuitástól már is el kell tekintenünk.*

3. FEJEZET.

A HÁZASSÁG FORMÁI; MONOGÁMIA.

I. Az egynejuség ellen felhozott érvek: — Ifjúkori kicsapongás; agglegények. — Korunk férfainak házasságon kívül folytatott nemi élete nem bizonyít feltétlenül a monogámia ellen. — II. Érvelés a mellett, hogy egynejuség a házasságban is lehetetlen. — Hónapszám, terhesség, szoptatás, a nő gyorsabb fonnyadása, nemek számaránya a monogámia ellen szól. — A kérdés mérlegetése az egyén szempontjából; a szeretlem evolúciója. — A faj érdeke. — Társadalmi szempontok. — A nemi élet leghelyesebb alakja monogámia. — III. Az egynejuség pontos meghatározásának kérdése.

I.

A házasságnak háromféle alakját gondolhatjuk el. Ezek közül kettőről — sokhimesség (nőközösség) és soknejuség — már láttuk, hogy azok a jelenben sem, a jövőben pedig még kevésbé szolgálhatnak a nemi vágy helyes kielégítésének formájául. Marad tehát az egynejuség. De a monogámia ellen oly súlyos okokat hoztak fel, hogy célszerű azok pontosabb megvizsgálása.

Mindenekelőtt joggal hivatkoznak a fiatal emberek poligám életére, mely úgy látszik, a férfi természetéből következik. A történelmi fejlődés, az erősebb nem évezredes

élete némely embernél valóban ily hajlandóságok kialakulását teszi valószínűvé. De ezzel szemben ne tévesz-
szük szem elől a társadalmi hit nagy hatását, mely némely,
az átöröklés törvényével megokolható esetet általánosított,
azt divattá avatta és így a közfelfogás erejével olyan em-
bereket is helytelen cselekvésre készítet, kiket egyébként
természetük nem vinne rossz utra. A köztudatba átment,
hogy a fiatal embernek «szórakoznia kell.» E hit a nemi
vágy rendszertelen kielégítésének hatalmas ösztökélője: a
fiatal ember «szórakozik» akár jól esik neki, akár nem.
Sőt, ha nincs alakalma «szórakozásra», még akkor is azt
hazudja és ezzel ismét másokat visz bele a «szórakozásba.»
Ezért az általános kicsapongás egyik oka a divat.

Más ösztönök is korlátlan uralomra törnek, de nem
érik azt el, mivel utjukat állja a közfelfogás. Mindenki sze-
retne kiváló jó ételt, ruhát, lovat, gépkocsit, de kevesen
lopnak, rabolnak azért, hogy e vágyaik teljesüljenek. Hasonló-
képp a fiatal ember is gyakran uralkodnék nemi vágyán,
ha annak házasságon kívül való kielégítése jövőjére vég-
zetes lenne. A serdülő fiu nem engedne oly könnyen ger-
jedelmének, ha alaposan ismerné a nemi betegségek igen
súlyos következéseit és ha közfelfogásunk feleség elnyeré-
sének feltételét szüzies életmódban látná. A leányok arány-
talanul kisebb számban élnek házasságot megelőző nemi
életet. Ennek oka pedig nem a nő kisebb érzékisége, mi
különb is kétséges, hanem egyszerűen a félelem. A férjes
asszonyok már igen gyakran tartanak szeretőt. Még pedig
nem azért, mivel az egyszer felébresztett vágy állandó ki-
elégítést követel. Hisz a leányt is gyötri az érzékiség. És ettől
eltelintve, nem egy nő tart egyidejűleg több szeretőt is,
vagy akad olyan, ki fiatalabb férje mellé öreg házibarátot
vesz. Az asszony azért kicsapongó, mivel kedvtelése nem
járnak oly nagy veszedelemmel, a leány azért tartózkodó,
mert a közfelfogás és a ballépés igen súlyos következései
viszik arra.

A közfelfogás alakulása persze nem változtatja meg

egy csapásra az ember természetét; egyelőre hosszú szüzieséget a férfitől nem is várhatunk. De ha korábban házasodnának az emberek és társadalmi hit megtartóztatást követelne, úgy a gyakorlat bebizonyítaná, hogy házasság előtt való szüzies élet nem teljesíthetetlen követelés. E nézet megdöntésére az agglegényekkel érvelnek. Akárhány embert házasságra predestinálja kora, társadalmi állása és vagyoni helyzete, de ő még sem mer házasodni, állítólag, mivel nem birná az egynejséget. Elfogadjuk azt, hogy ezek az emberek nem mernek házasodni, csak nézetünk szerint nem a monogámiától, hanem a csalódástól félnek. A szerelem bolygó zsidóinak szeretnők nevezni e szerencsétleneket, a kik egyre vándorolnak, folyton keresik életük párját; néha ráakadnak egyre-egyre, de nem merik magukat a szerelemnek odadni, mivel félnek. Egyiket csalódás, másikat ifjúkori nemi életének szomorú tapasztalása, némelyeket hiúsága, az életben minden áron való diadalmaskodás leküzdhetetlen vágya tartja vissza a szerelemtől. A házasság odaadást követel. Kik szerelmükben csalódtak, illetőleg maguk csaltak és tapasztalták miként szednek rá másokat, vagy kik nő, gyermek, emez állítólagos koloncok nélkül akarnak tova rohanni azon az uton, mely hitük szerint hírnév felé vezet: azok nem mernek házasodni. A néma bűn áldozataiból, hivatásos nőcsábítókból és nagyravágyó emberekből kerül ki a hivatásos agglegény. De a szerelem e bolygó zsidóit a társadalom termeli és rajta mulik, hogy számukat apaszssa. Nevelés, gyógyítás segít a néma bűnön; helyesebb társadalmi elfogás csábító nagy tisztelet helyett megvetéssel küzd a nőhódítók ellen; végül az apáktól függ, hogy a társasági és hivatalos életben ne a házasságjelölt legényembernek, hanem a családos és már ezért is megbízhatóbb férfiaknak kedvezzenek.

Korunk férfiainak házasságon kívül folytatott nemi élete nem bizonyít tehát feltétlenül a monogámia lehetőségé ellen.

II.

Az egynejuség sokak véleménye szerint házasság után is lehetetlen.¹ Az egyén, faj és társadalom szempontjából kell vizsgálnunk e kérdést.

Egyén. Hónapszám alatt, a terhesség utolsó hónapjaiban és szoptatás idején a nő alkalmatlan házastársi kötelességeinek teljesítésére. Mivel pedig a férfi nemi vágya bizonyos visszatérő egyenlő időszakokban megszakítás nélkül ujul meg, azért állítólag egy nő őt ki nem elégítheti. — Gyakorlatban házastársak nem közöszlnek kivétel nélkül minden nap. Hivatás betöltése, utazás, munka, gond sokszor akadályozza a férfit is. De senki sem állítja annak szükségességét, hogy ily alkalmakkor a nő, spártai minta szerint, pótférjet kérjen. A menstruáció okozta természetes kimélet tehát nem szólhat a soknejuség mellett. A terhesség már korunkban nem gyakori és a jövőben előreláthatólag sem lesz azzá. A szoptatás idejét állati tej használása nagyban megrövidíti. Az asszony előbb öregszik és nemzőképessége korábban szűnik meg. Ezen is segíthetünk, ha a házások közt bizonyos korkülönbség létezik. — Több nő él, mint férfi. Csakhogy a születési arányszám — Oesterlen szerint: 106.3 férfire 100 leánygyermek esik² — viszont soknejuség ellen szól. Ma az aggszüzek nagy számát a férfi nagyobb halandósága és házasság kedvének fokozatos csökkenése okozza. A nő munka adásával való felszabadítása segíthet az anyagi okokon, melyek ma sok férfi házasságát lehetetlenné teszik. Jobb nevelés, az ifjúkori bűnök és nemi kicsapongás korlátozása a férfi nagyobb halandóságán enyhít. — A felhozott okokból tehát nem feltétlenül szükséges a soknejuség. —

* * *

¹ Dr. Möbius: *Geschlecht und Entartung*. 8. I.; Schopenhauer: *Welt als Wille* II. k. 543. I. Nordau: *Konventionelle Lügen* 277. I. etc.

² Westermarck: i. m. 466 I.

A műveltség terjedésével arányban megszűnik a szerelemnek tisztára érzéki jellege; ezért a házasság kizárólagos célja sem maradhat a nemi vágy pusztá kielégítése. A szerelem folyton egyénibbé, lelki sajátosságokhoz kötötté lesz. Az állati nőstény, a vad ember párja erős, kihívó himnek ad előnyt. Ez a természetes kiválasztás eredménye; a létért való küzdelemnél hajdanában a férfi testi ereje biztosított a nőnek megélhetést, utódainak pedig fennmaradást. Az indián leány eszménye oly «karcsu és kecses, mint a dombon ringó lucfenyő — futásban ügyes, miként a nemes, deli szarvas — haja sötét, hullámzó, mint a levegőben lebegő rigó — saséhoz hasonló szeme átható és sugárzó — szive nem ismeri a félelmet — karja erős a harcban. —»³ Ma ellenben testi kiválóság már nem elegendő a létért való eredményes küzdelemhez. Ezért a természetes kiválasztás az ember eszményének más vonásait, egyéb sajátosságát rögzítette meg. Hova-tova agyunk szintén megköveteli a magáét. A nemi vágy tetőpontján feledjük ugyan annak szellemi alárendeltségét, ki karjaiba zár bennünket, de mihamar szellemi elhagyatottságunk fájó érzése tudatunkba jő ismét. Az öröm percei után nem tudunk mit csinálni, sóhajtva kívánjuk az egyedüllétet. A közvetlen közelségünkben lévő asszony visszaadta érzékiségtől remegő testünk hullámzását és ez a harmonia boldogított. De ha agyunk ismét működni kezd, úgy gondolataink visszhangját hiába lessük. A mi eszményünket Ő nem érti, a mi gondolataink járását Ő nem követi, a mi lelki céljaink iránt Ő közömbös. Ideálja sajnálatot kelt bennünk, gondolkodásának módja fájdalmasan unalmas, szavainak kongó üressége kétségbeejtő — — —

A fejlődés mai fokán érzékiség lelki rokonság nélkül csak muló kapocs, ha pedig megrögzítjük azt, úgy kinossá válik. A jövőben pedig egyre több szellemi vonás vegyül majd a szerelembe és ezzel fokozza annak kizárólagosságát.

³ Indián dal; id. Westermarck i. m. 253. l.

Magunkon tapasztaljuk, hogy szeretónknak nyaka, háta, testének vonásai, hajának szaga, szemének színe teljesen különleges és más nőben nem található fel. Fokozott mértékben áll ez a szellemi sajátosságokra. «Az anyai szeretet többre vonatkozik, a boszunak egy áldozat kevés, az uralomvágy sok zsákmányt követel, de a legerősebb szerelem egy személyben összpontosul.»⁴ A szív és ész követeléseinek a monogámia felel meg, ezért maradt fenn még a legmosztohább körülmények közt is minden előítélet dacára az egynejtőség. Ékes példa erre a XVIII. század francia társadalma, melyben a nemi élet óriási módon elzüllött. A nőtől nem kívántak nagyobb erényt, több nemi tartózkodást, mint «bármely becsületes férfitől.» Ebben az időben «a házasság nem szentség, intézmény, hanem csak a név és család fenntartása céljából kötött szerződés, mely nem számít sem a férfi állhatatosságára, sem a nő hűségére.» A házasság szó «nem idézi fel a férfiben, sőt még a nőben sem azokat az érzelmeket, melyeket a szív eligérésének tudata okoz. Nem tételez fel szerelmet, sőt alig is tűri meg azt...» S mégis «bármily kicsiny is volt a XVIII. században a házastársak összetartása, bármily gyengének lássék is a házasság kapcsa, akármilyen közönséges is volt a zabolátlan élet a házasságban, melyben, amint látszik, bensőség, közösség nem létezett és mely csak nagy néha egyesítette hideg tüzhely mellett két közönséges lény udvariaskodását — mégis sok pár abban a benső viszonyban, melyben két élet egyesül és felolvad egymásban, megőrizte a hagyományos örömeket..... Igy marad fenn a XVIII. században a házasság intézménye. A családok bizonyos száma a közvélemény fölé emelkedik és a házasságtól még mindig boldogságot kíván.....»⁵ Hasonló jelenséget látunk napjainkban is. Pusztá divat teszi az emberek nagy részét házasságban és az előtt poligámmá. De ha átmegy

⁴ Bain: *The Emotion and the Will*: 136. 1.

⁵ Goncourt: *Le femme au XVIII. eme siècle*. 174, 231, 219, 223 1.

a köztudatba az egynejtűség fontossága és aszerint rendezik az életet és társadalmi felfogást, úgy egyre többen ragaszkodnak majd az egynejtűséghez, mely az egyén szempontjából nem lehetetlen állapot. Sőt a civilizáció terjedésével, midőn a szerelem egyre több lelki elemet vesz fel, a nemi életnek ez a formája egyre természetesebbé lesz az egyén szempontjából is, mivel «az ember szerelme magasabb műveltségi fokon csak osztatlan monogámia lehet.»⁶

* * *

Azon vitatkozhatunk, kellemes-e a szigorú monogámia korunk egyéneinek szempontjából, de a faj érdekéhez már szó sem fér.

A házasság a faj fenntartásának egyik eszköze. Már pedig a soknejtűség okozta túlságos nemi kielégítés gyengíti nemcsak az egyént, hanem a faj szaporaságát, az utódok jóságát is. Igazolja ezt a «roué»-k, gazdag törökök és Brazília módfelett kicsapongó benszülötteinek példája. Hasonló jelenséget figyeltek meg az amerikai ültetvényeseknél a rabszolgatartás idejében. A nő termékenysége szintén kisebb, ha többekkel közösül.⁷ De nemcsak a szaporaság, hanem a faj fennmaradásának és tökéletesedésének kérdése szintén az egynejtűség mellett szól. A házasság alakja megfelel a faj természetrajzi sajátjának. A halak annyi ikrát raknak, hogy ha mindegyikből állat fejlődne ki, úgy az egész tenger nem volna elég befogadásukra. Ezeknél az állatoknál szükséges, hogy ápolás hián sok utód menjen tönkre. A kigyóknál szintén fölösleges a gondoskodás, nem az utódok nagy száma miatt, hanem, mivel a nap-

⁶ Krafft-Ebing: i. m. 4. l.

⁷ „Sok férfival való közösülés nehezíti a megtermékenyítést.“ (Dr Ribbing i. m. 104. l.) „Kicsapongó nők kevesebb gyermeket szülnek.“ (Darwin: i. m. I. k. 205. l.)

hőtől kikeltett állat rögtön meg birja keresni élelmét. Az ember ellenben kevés utódot nemz, azok tehetetlenségének kora pedig hosszú. A faj fenntartása érdekében szükséges tehát a szülői gondoskodás. A nélkülözhetetlen ápolás pedig leg-tökéletesebb a monogámiában, amiért is ez a házassági forma felel meg leginkább a faj érdekének. Ha általánosítanók a csecsemő mesterséges táplálását, még akkor is megmaradna a szülők nevelő szerepe. Szülők ismerik leg-jobban családjuk rossz és jó hajlandóságait: ők küzdhetnek legeredményesebben az átöröklés végzetes hatása ellen.

A szülők szempontjából is fontos a gyermek megtartása, mert utódaiban látja a gondolkodó ember a valódi halhatatlanságot és ők szerzik meg számára az élet nagy örömeit. Viszont, ha a szülők kötelesek gyermekeikről gondoskodni, úgy csak annyit nemzenek, amennyit jól el bír-nak tartani. Az apa bűnhődik azért, ha rosszul választja meg párját, vagy, ha saját testi, anyagi körülményei ellenére házasodik, mivel beteges, erkölcsileg tökéletlen gyermekei az ő életét keserítik meg.

Monogámiában a férj óvatosabb nejeének megválasztá-sában és a gyermekek tökéletessége szintén valószínűbb. Egynejeségben a család nevelő hatása is jobb. A há-zasság ezen alakja felel meg legjobban a faj érde-kének.

* * *

Társadalmi szempontokból a monogámia ellen in-tézett támadásokra Menger szavaival felelünk: «A szabad szerelem hasonló a szabad versenyhez, szerződési szabad-sághoz és egyéb ily gazdasági intézményekhez, melyek a szabadság színe alatt a gazdagok és hatalmasak uralmát ala-pítják meg. Hatalom, jövedelem, műveltség, beszélőtehet-ség, testi szépség és erő a szabad szerelem versenyében oly tulsulyt adna a sors kegyeltjeinek, hogy a többiek,

bár nem jogszerűen, de tényleg többé-kevésbbé ki lennének zárva a nemi élvezetből. Midőn tehát épp a radikális szocialisták és anarkisták prédikálják a szabad szerelmet, úgy tudatlanul a nemi élet irányításában ugyanazt az állapotot mozdítják elő, mely ellen a gazdasági élet terén oly nagy eréllyel küzdenek. — Ezenkívül a szabad szerelem állapotában a nemi élet, mely csak szűk keretekben hasznos az ember testi és szellemi jólétének, nemsokára a végtelenig fokozódnék. A rendkívüli változatosság egyesítve teljes felelőtlenség tudatával, szükségszerűen sokkal a mostani kereteken túl fokozná e leghatalmasabb ösztönt.⁸⁾

A mit Menger a nőközösségről mond, az fokozottabb mértékben áll a poligámiára, mert itt egyidejűleg tartathatna a gazdag több nőt.

* * *

Végig tekintettünk az egyén, faj és társadalom követelésein, mivel a házasság «nemcsak a két nem viszonya a reprodukció céljából, hanem a gyermekek támasza, védelme, nevelése és egyuttal az anyaság, mely alapja és magva minden érzelmi életnek s így az altruizmusnak is; továbbá két különböző nemű egyén fizikai fenntartója, gyámja a természet romboló hatásai ellen és legfőbb, alapvető tehát gazdasági szükségessége a táplálkozásnak.»⁹ Az egyén szempontjából nem lehetetlen az egynejlőség, társadalmi és faji érdeke pedig megköveteli azt. Mivel pedig emberi előrelátás szerint a monogámia mellett felhozott okok sulya a társadalmi fejlődéssel növekedik, azért az *„egynejlőség nyilvánvalóan a nemi élet utolsó alakja, s minden előrelátható változás csak kiegészítése, kiterjesztése irányában hat majd.”*¹⁰

⁸ Menger: i. m. 169—170. l.

⁹ Merselli: Per la Polemica sul Divorzio. 23. l.

¹⁰ Spencer: Principles of Soc. I. k. 752. l.

III.

A nemi vágy kielégítésének helyes, tehát törvényes alakját a monogámiában leltük fel. Nézetünk szerint ez az a keret, melyben igen, de melyen túl a nemi vágy kielégítése nem célszerű az egyén, faj és társadalom szempontjából. A fogalom határai tehát fedik ama korlátokat, melyeken tulmenő cselekvés ártalmas. Csak még az kérdés, nem értelmezhetjük-e e kereten belül is eltérő módon a meghatározást? — «A természetvizsgáló azt az állatfajt nevezi egynejűnek, melynél a nőstény egyetlen egy himet fogad el, vagy a him egyetlen egy nőstényt választ és ezzel egyesülve él párosodás alatt, avagy az egész év folyamán és azt hatalma alkotta törvénytől fogva tulajdonában tartja; ellentétben a poligám fajokkal, melyeknél a him több nősténnyel él.»¹¹ Ellenben a moralista a monogámián egy férfi és egy nő élethosszigtartó közösségét érti. A természetvizsgáló szempontjából tehát a bálna, fóka, viziló, szarvas, (*cervus campestris*), iramszarvas, gazella, *neotragus Hemrichii*, *hidromus coypus*, mókus, vakond, *ichneumon*, nyest, brazilai kutya, számos antilop faj, a madagaszkári félmajmok és a majmok közül a *Nyctipithecus trirogatus*, *Mycetes Caraya*, *Cebus azarac*, *ateles paniscus*, orángután, gorilla, csimpánz, monogám életet él.¹²

A természetvizsgáló szemében tehát az állatvilágban sem ismeretlen a monogámia. Ellenben a moralista meghatározásával mérve csak a madarak közt találunk monogamokat, mert ezek körül bizonyos fajoknál az együttélés megszaki-
tás nélkül tart az egyik fél haláláig.¹³

¹¹ Darwin: i. m. II. k. 382. l.

¹² Westermarck: i. m. 5. és köv. l.; Brehm: Thierleben I. k. 35. és köv. l. — Darwin szerint a felsorolt állatok közül az antilopok, *Mycetes Caraya* és gorilla nem egynejű. (Darwin: i. m. I. k. 330. l.)

¹³ Brehm: Leben der Vögel: 324. l.; Darwin: i. m. I. k. 328. l.

Az emberi házasság vizsgálásánál is fontos az állatok példája, de ettől eltekintve, a fogalommeghatározás szükséges pontossága is arra kényszerít bennünket, hogy a két szempont közt válasszunk.

A nemi vágy helyes s ezért törvényes kielégítési módját házasságnak neveztük. A helyesség fogalmát leginkább a monogámia közelíti meg. Ezért *házasságon egynejséget, azaz két különböző nemű ember életközösséget értjük*. De ezek után az a kérdés merül fel, hogy élethossziglan tartson-e ez a közösség, vagy nem?

4. FEJEZET.

A HÁZASSÁG TARTAMA.

I. Élethossziglan tartó egyneűség létezett. — Az egyház befolyása. — A válás lehetősége még nem kötelez senkit a házasság felbontására. — II. Az élethossziglan tartó házasság mellett és ellene szóló érvek. — A faj érdeke. — Egyéni szempontok. — Társadalmi követelések. — III. Boldog házasság magától áll fenn; a boldogtalan felbontása közös érdek. — A felbonthatatlanság kimondása represszió, már pedig tökéletlenségeken preventive kell segíteni. — A válás szükséges intézmény. — IV. A válás szüksége rossz. — Czélszerűbb a megelőzés. — Egyelőre az egyéntől nem várhatunk kellő előrelátást; ezért szükséges állami beavatkozás. — A házasság végleges meghatározása.

I.

A történelemben nem példátlan az élethossziglan tartó házasság intézménye, sőt némely népeknél a hitvest hűségi esküje még társának halála után is kötelezte. Így például a régi Rómában erkölcsös özvegy újra nem ment férjhez.¹ De e morálparancs uralma mihamar megszűnt és kialakul a válás intézménye. Spurius Carvilius volt a hagyomány szerint az első, ki nejét meddőség okából eltaszította....² A köztársaság utolsó éveiben és különösen a császárok

¹ Duruy: L' Italie Ancienne II. k. 488. I.

² Pultarchos: Questiones XIV.

alatt napirenden volt a válás, míg aztán a kereszténység vetett véget a nők és férfiak általános cseréjének. Nem kutatjuk, hogy az egyház e tanítása vallásos elveinek logikai következése, vagy pedig a régi római intézmény egyszerű átvétele volt-e, hanem számolunk a ténynyel, mely mai életünkre is nagy mértékben kihat. — A házasság Jézus és az Egyház örök közösségének mintájára felfogott szentség, mely mint ilyen, felbonthatatlan. Az atyák tanításai szerint az özvegy újabb házassága szintén bigámia.³ Ezért tiltja meg Constantinus a Lex Julia és Papia Poppea intézkedéseivel ellentétben a második házasságot.⁴ E tilalom ellenére nehezen szűrődött át a köztudatba az egyháznak a nemi élet intézésénél vallott ezen elve, melyet a hittudósok is gyakran támadtak, míg végre a tridentí zsinat az elválaszthatatlanság elvét dogmává emelte. Még így is csak huzamos idő után érvényesült a valódi életben az új dogma: «a római egyház hatalmas befolyása tudta csak kierőszakolni a házasság felbonthatatlanságának elvét.»⁵

A katolikus vallás parancsaiban sok oly elvet látunk, melyet célszerűségi szempontból a világi tudománynak is el kell fogadnia. Ha tehát oly kérdéssel találkozunk, melyet az Egyház hatalmának egész súlyával ráerőszakolt az emberiségre, úgy kétszeres gonddal kell vizsgálnunk a mellette és ellene szóló okokat.

Mindenekelőtt figyelmet érdemel az a tény, hogy a házasság felbonthatatlansága a népesség nagy számára valósi parancs alakjában valósággal létezik. Célszerű-e tehát a házasság intézményét védő hitelveket bárhol is kikezdeni? — Ezt az aggodalmat szerencsére maguk az egyházi írók oszlatják el. Így például Cathrein a nő alárendelt helyzetéről beszélve azt mondja: «A nőnek a férfi hatalma alá való rendelése..... legalább a házasságot tekintve, a

³ Laboulaye: *Con dition civile et politique des Femmes*: 291 295. l.

⁴ Durny: i. m. II. k. 448. l.

⁵ Westermarck: i. m. 537. l.

melyről itt különösen szólunk, bizonyos értelemben önkényes. A nő, ha magában hivatást és erőt érez, a házasságról és anyaságról lemondhat. Nincs arra kötelezve, hogy férjhez menjen. Sőt a katolikus egyházban bő alkalma nyílik, hogy magasabb hivatást válasszon. A földi mirtuszkoszorúról lemondhat és mint tiszta jegyes az égi jegyesnek szüzi szeretetben feláldozhatja magát, hogy vele és érette az önmegtágadás életét felebarátja szolgálatában élje. Naponként látjuk, hogy nagy lelkek, az áldozat és lemondás ez útjára lépnek. Ez az ut felmenti őket a férfi hatalma alá való rendeléstől a családban.»⁶ — Ezt az érvelést szóról-szóra alkalmazhatjuk a válásra is: A házasság felbontásának lehetősége, melyről itt különösen szólunk, önkényes. A házastárs, ha hivatást és erőt érez magában, lemondhat a válásról. Nincs arra kötelezve, hogy hitvesét elhagyja. Elvállalhatja a testi sanyargatás és lelki szenvedés töviskoszoruját. Feláldozhatja magát, hogy felebarátja szolgálatában éljen. Naponként látjuk, hogy nagy lelkek az áldozat és lemondás ez útjára lépnek. — Vagyis saját szavainkkal: a válás nem sért vallási elvet, feltéve, hogy nem parancsoló jellegű, hanem egyszerűen csak tilalmat szüntet meg. A világi hatalom nem szerezhet erőszakos módon érvényt egy hitelvnek sem. Nem szoríthatnak böjtölésre, gyónásra, lelki gyakorlatokra, ellenben méltányos, ha e műveletekben senkit sem gátolunk. Épp így esetleg célszerű, ha az állam nem kényszerít élethossziglan tartó frigyre, de viszont megengedi azt. Ezzel tehát kikapcsoltnak tekinthetjük a vallási érveket, melyek a felbonthatóság kérdésében oly nagy szerepet játszottak.

Még általánosabb szempontból is tiltakoznak a válás intézménye ellen. «Ami a felbonthatóságot illeti, az ellen az összes katolikus világ crémeje a legtisztább és a legjózanabb ésszel és meggyőződéssel sikra száll, s pedig annál inkább, mert a lelkeket és a természeteket, melyek

⁶ Cathrein-Gallovich: i. m. 50. l.

amugy is a materializmus és a lázadás veszélyei felé hajlanak, megmenteni törekszik.... Minden önérzetes írónak, ki magát becsüli és nevére ad valamit, mindenekelőtt magas moralitással kell birnia..... Minden jó és finoman nevelt ember meghajlik az erkölcsi író előtt..... Azért is mi az elégedetlen házaspárnak, — származzék az phisikai, vagy szellemi okokból, azt az általánosan nagyrabecsült principiumot ajánljuk: «a kedélyek kibékülését, s a szivbeli keserőségek leküzdését.»⁷

Mi, ha kell, lemondunk a jó és finoman nevelt ember hizelgő jelzőjéről, sőt még az erkölcstelenség vádját is inkább tűrjük, mint hogy ily személyes motívumokra építenők nézeteinket. Ezért csakis a faj, társadalom és egyén valódi érdekeinek szempontjából kiséreljük meg az elválaszthatatlanság elvének mérlegelését.

II.

A házasság egyik célja fajfenntartás, azaz egészséges gyermekeknek nemzése és azoknak oly módon való felnevelése, hogy az adott viszonyoknak megfeleljenek és így fennmaradjanak. A házastársaknak tehát addig kellene együtt élniök, míg utódaikat saját maguk fenntartására alkalmassá tették. Ezen helyes elv érvényesülését látjuk az egynejtűségben élő állatoknál, melyek addig élnek párosan, míg kicsinyeik saját erejükből szerzik meg táplálékukat. Az emberi házasságnál is számolnunk kell a gyermek tehetetlenségének idejével, mely az állatokénál sokkal hosszabb. A kis fecske néhány hónap után már egyedül fog rovarokat, szüleinek tehát nem kell együtt helyette fáradozniök. Ellenben az ember alig szerzi meg 14 éve előtt kenyerét. Ennyi ideig tehát az utódok érdekében a házasság felbontása agályos. Tekintve pedig azt, hogy leányok 18—24, férfiak

⁷ Herczeghy: i. m. 235. 236. 239. I.

25—30 éves kor előtt adott viszonyaink közt ritkán gondolhatnak család alapítására; tekintve, hogy a gyermekek jó része a házasság második, harmadik évében születik: a szülők többnyire eléri a 40—50 éves kort, a míg első gyermeküket szabad szárnyra bocsáthatják és így reá való tekintet nélkül elválhatnak. Ha hasonló számítással még 1—2 gyermek felnevelését is figyelembe vesszük, úgy a szülők részére oly életkort nyerünk, mely megüti az emberi élet átlagos tartamát. Vagyis az utódok felnevelése betölti az egész életet és ezért a faj fenntartása szempontjából az élethosszigan tartó egynejség látszik kívánatosnak.

Viszont némely esetben a nemzés és így a faj fenntartásának lehetősége követeli a házasság felbonthatóságát. Sok kóros jelenség közösülés- és nemzésre alkalmatlanná teszi az embert.⁸ Ilyen esetekben a házasság felbonthatatlanságának elve a faj érdeke ellen tör.

* * *

Az egyén szempontjából hasonló jelenségeket tapasztalunk. Családi élet és nevelés nagy mértékben tökéletesíti azt — rendes körülmények közt. De részeges apa, kikapós anya, családi viszályok, szitkolódás, lárma és veszekedés végzetessé teheti a gyermekek szempontjából is a házassági kötelék fenntartását. Vagyis néha kisebb veszély, ha szülei egyáltalában nem gondoskodnak róla, mint ha ezt a feladatukat rosszul végzik. Tehát a gyermek (egyén) szempontjából a házasság felbontása néha jó, hasznos. —

* * *

⁸ A nő nem tehet eleget a debitum conjugale-nek vaginismus, lupus, carcinoma, sarcoma vulvae, atraesia vaginae stb., miatt; a férfit neurastheniától impotentiáig számos baj gátolja (Dr. Adams: i. m. I. 157. II. 76. 121. 79. 83. 145. I.)

Társadalmi szempontból Morselli hoz fel súlyos érveket a válás ellen, mely szerinte társadalmi bomláshoz vezet. Érvei:

1 A válás történeti és néprajzi tekintetben alsó rangu intézmény⁹.

Barbár kor mindig a házasság önkényes felbontásával járt együtt; a férfi tetszése szerint taszithatta el rabolt, vagy vásárolt nejét. E kezdetleges állapotból minden fejlődés a nő jogainak elismerése felé halad, mivel az egész társadalmi szervezkedés oly téren mozog, mely nem kizárólag a férfié. Minden állati és emberi társadalom első eleme az anyaság, mely egyuttal «a legmagasabb rendű élettani működés.»¹⁰ Az ily szempontból felfogott házasság három elvet valósít meg: 1. egyforma jog és kötelesség a nő számára; 2. a két nemet összekötő kapocs társadalmi és erkölcsi jelentőségének tudata és az egoizmusnak ennek megfelelő módon való csökkenése; 3. házasság kötéssel járó nagy egyéni felelősség megismerése. — Ezen elvek diadalmaskodásával törvény és közvélemény egyaránt felbonthatatlannak tartja majd a házasságot, mivel abból kell kiindulni, hogy minden egyén ily fontos lépés megtételekor erkölesileg, szellemileg érett: átlátja tehát cselekvésének életbevágó fontosságát és elvállalja annak összes következéseit. Ezért a házastárs megválasztása tökéletes lesz, nem függ majd a pillanat hatásától, vagy önző érdektől, hanem mindkét fél a jövőben társadalmi szövetségese iránt való kötelességeinek pontos tudatában, meggondoltan cselekszik. «Hogy javítsunk a család jövőendő alakulásán, lassanként ki kell küszöbölni az önző okokból kötött házasságokat; mindenkivel meg kell értetni, hogy a házasságkötés feltétele nem csak az érett megfontolás, hanem a házastársak testi, szellemi, erkölcsi kvalitásainak pon-

⁹ Morselli: i. m. 6. l.

¹⁰ „la funzione biologica suprema“! Morselli: i. m. 13. l.

tos és szigorú mérlegelése.»¹¹ — Végső elemzésben Morselli első érve szerint a házasság felbonthatatlansága rákényszerítene a feleket pontos, meggondolt választásra és ezzel természetesen szolgálná a faj és társadalom érdekeit.

2. A válás közvetlen viszonyban áll az emberi lélek elkorcsosodásainak megnyilvánulásával. —

Bizonyítékok: a) Az elváltak közt óriási mértékben nő az öngyilkosok száma. Bajorországban egy millió lakos közül 132 követ el öngyilkosságot; az elváltak megfelelő arányszáma pedig 643, némely évben 2580 (!). — Poroszország huzamos ideig gyűjtött és nagyon pontos adatai szerint egy millió lakosra esik öngyilkos:

nő, házas	61
» házasulandó	87
» özvegy	124
» elvált, vagy elválasztott	384
férfi, házas	286
» agglegény	298
» özvegy	948
» elvált vagy elválasztott	2834

E kimutatásban egyesítették az elváltakat és az asztal s ágytól elválasztottakat, pedig az utóbbiakból aránylag csak kevés öngyilkos kerül ki. Szászországban például egy millió elválasztottra 176, elváltra 1100 öngyilkosság esik. Ellenben, ha csak az elváltakat tekintjük és pl. Poroszországban 100-zal jelezzük a férfi és nő öngyilkosokat, úgy az özvegyek és elváltak arányszáma 354 férfi, 233 nő, az elváltaké pedig 1660 férfi és 417 nő!

Ezek után akár azt tételezem fel, hogy a válás az öngyilkosság okozója, akár azt, hogy a degeneráltak, kik inkább követnek el öngyilkosságot, válnak különös előszere-

¹¹ Morselli: i. m. 10—16. l.

tettel: mindenesetre a válás intézménye az életre kevésbé alkalmasok számára készült. —

b) A válások arányában nő a törvénytelen szülöttek arányszáma és az erkölcstelenség. Brandenburgban és Sziléziában 7—8 szülésre egy törvénytelen gyermek esik, míg a Rajna menti tartományokban, hol ritka a válás, az arányszám 25—26 törvényes: 1, törvénytelen szülés. — Az elvált nők nagyrésze prostitúcióba süllyed. — És Mayer pontos adatai szerint az elváltak és özvegyek köréből kerül ki a legtöbb gonosztevő. — Mint az öngyilkoságnál, úgy itt is akár oknak, akár következésnek tartjuk a válást: annyi bizonyos, hogy mindenesetre egyenes viszonyban áll a degenerációval.

c) A válással arányban nő az elmebetegek száma.

Bajorországban	100.000 lakos közül	elmebeteg	házas	férfi:	52,	nő	63
"	"	"	agglegény	"	113,	aggszüz	109
"	"	"	özvegy	"	119,	nő	185
"	"	"	elvált	"	556,	"	688
Württembergben	"	"	házas	"	140,	"	143
"	"	"	agglegény	"	236,	aggszüz	224
"	"	"	özvegy	"	338,	nő	338
"	"	"	elvált	"	1484,	"	1510

Tehát látjuk, hogy az elváltak közt legnagyobb az öngyilkosok, elmebetegek, gonosztevők, prostituáltak száma. Ezenkívül Franciaországban a válás megkönnyítésével egyidejűleg növekedett a házasságtörések és feleséggyilkosok száma.

«Ezek után kérjük, miért hozzuk be a válást, miért engedünk a társadalmi test ezen legelátkozottabbjainak (dannosissimo) második házasságot?.... Nem elég, ha egy családot, egy nemzetséget mételyeznek meg?..... Ezért tartjuk a válást az emberi kiválasztás megállítójának («un aresto sulla via della selezione umana»).....»

Morselli szerint tehát *a válás megfordított kiválasztási aktus a degeneráltak javára.*

III.

A házassági kötelék tartósságát a faj és egyén szempontjából vizsgálva arra a következtetésre kell jutnunk, hogy az ugynevezett boldog házasság fenntartása hasznos, a boldogtalané pedig káros mindkét szempontból. Azoknak a szülőknek házassága, kik gyermeket nem tudnak nemzeni, vagy örökös civódásban élnek és ezért rosszul nevelik, nem szolgálja sem az egyén, sem a faj érdekeit. Viszont az összhangzó párok frigyének tartóssága jó mindkét szempontból. De egyuttal azt is látjuk, *hogy a házassági kapcsolás megfelelő emberek közt magamagától, külső erőszakos nyomás nélkül is megáll.*

Vagyis az egyén és faj érdeke megkívánja az összeillő egyének között létesített házasság felbonthatatlanságát, de ez az elv megszorító törvények nélkül saját erejéből érvényesül; a tökéletlen házasság felbontásának akadályozása pedig egyaránt célszerűtlen az egyén és faj szempontjából.

Hasonló következtetésekre jutunk a társadalmi érdek szempontjából is. Morselli elvének érvényesülése representatívot jelent, már pedig a gyógyítás és javítás minden terén preventíválni kell. A büntetőjog ma már elfogadta a megelőzés tanát. Az orvosi tudomány szintén inkább a betegség keletkezésének meggátlására, mint gyógyításra törekedik. Épp ezért, ha tényként el is fogadjuk azt, hogy az ember összes testi és lelki sajátossága észlelhető, előre látható, és élethosszig változhatatlan, mely esetben a válás kizárólagos oka valóban az élettárs rossz megválasztása lenne; továbbá, ha e téren gondatlanságot vagy a tudás hiányát bűnnek is minősíthetjük: még akkor sem célszerű a hibás felet élethosszigan tartó házassággal büntetni. De napjainkban még nem haladt annyira a tudomány, hogy a vőlegény minden esetben és rögtön észrevehetné menyasszonyának óvatosan leplezett testi és szellemi tökéletlenségeit. A menyasszony a maga részéről szintén nem biztos abban,

vajjon az élet kellemetlenségei nem változtatják-e szelid lelkü jegyesét türhetetlen zsarnokká? És ha fel is tesszük, hogy minden tökéletlenebb ember voltaképpen beteg, még akkor sem kárhoztathatjuk az ártatlant, azaz egészségest élethossziglan tartó házasságra. Morselli véleménye kissé emlékeztet az igazság bekötött szemü istennőjére. Bár ő maga ezt azzal a furcsa érvvel okolja meg, hogy még a válóper folyamán sem állapítható meg, melyik a házasságra alkalmatlan fél. Szerinte épp ezért nem szabad azt az emberiségre rászabadítani azt, ki már gyakorlatban kimutatta alkalmatlan voltát és inkább türjük a másik ártatlan fél szenvedését. Csakhogy az egészséges házastárs valószínűleg a régi kötelék megszűnte után új házasságra lépve, felleli saját boldogságát és alkalmas utódokat nemz. A beteg fél pedig aligha köt új házasságot és nemz tökéletlen utódokat, mivel «a társadalom gyenge és alárendelt tagjai nem házasodnak oly könnyen, mint az egészségesek»,¹² különösen, ha a tökéletlen ember házasságra való alkalmatlanságát már gyakorlatban tapasztalta. Végül mindenki óvakodhatik az elvált emberektől, vagy ha házasságra is lép egyikökkel, legalább fokozott mértékben kell elővigyázatot tanusítania. Tehát kellő előrelátással az emberek elkerülhetik a válásból eredő bajokat és így a társadalom nem kénytelen a házassági köteléket erőszakos módon fenntartani.

Mi ezért nem is fogadjuk el Morselli elméletét, hanem az elővigyázatban látjuk a javítás egyedül helyes módját. Az embereket arra tanítani kell, hogy jól felfogott érdekből ne társadalmi állás, vagyon, hanem személyes tulajdonságok és családi betegségek figyelembevételével válasszanak élettársat, mivel így megelőzéssel akadályozhatjuk meg a szerencsétlen házasságok jó részét.

¹² Darwin: i. m. I. 201. l. — Starke megfigyelte, hogy a kicsipongók, elvetemültek, gonosztevők osztálya nem házasodik; ugyanez áll nagy mértékben azon emberekre, kik ész, kedély, akarat szempontjából tökéletlenek. (id Westermarck: i. m. 363 l.)

Ha a válás történeti és néprajzi szempontból valóban tökéletlenség jele, úgy magát ezt a tökéletlenséget, nem pedig annak megnyilvánulási módját kell megszüntetni. Ezért mindenekelőtt nevelni, javítani kell az egyént. Az emberek tökéletesedésének arányában a válás ugyanis mindig kisebb és kisebb mértéket ölt majd.

Mindezek figyelembe vételével nézetünk szerint az élet-hossziglan tartó házasságnak törvényes kényszer útján való létesítése célszerűtlen. *Ezért házasságon két ellenkező nemű embernek oly előre meg nem határozott időre létesített közösséget értjük, melynek célja az egyén és faj nemi és társadalmi szükségleteinek kielégítése.*

IV.

Elismerjük a válás intézményének tökéletlenségeit, de azt adott viszonyaink közt szükséges rossznak tartjuk, melynek alkalmazását a jövőben megelőzéssel a lehető legkisebb mértékre szoríthatjuk.

A megelőzés két módját gondolhatjuk el: azt, melyet az államhatalom és melyet az egyén gyakorol. Az elsőnek feltétele törvényes intézkedés és hatóság közbenjötté. Kevésbé tökéletes, mivel a törvény ritkán meríti ki az összes eseteket, melyek előfordulhatnak; a hivatalnok gondosságát pedig többnyire felülmulja az egyéné, mivel az utóbbinak saját érdekei forognak kockán. Mi is tehát az egyéni előrelátást tartjuk eszményinek, mivel, «ha az emberek jobban ismernék az átöröklés hatalmát, ha e fogalom állandóan szemük előtt lebegne és nemcsak futólag merülne fel; ha élő hitté, vagyis az indokok egyikévé válnék, melyek cselekvésre készítetnek: úgy első sorban ez szabályozná a házasságkötést.»¹

¹ Ribot: i. m. 430 l.

Már korunkban is akadnak egyesek, kik ezt az eszményt megközelítik, sőt egy esetről tudunk, melyben a lakosság zöme is megtanulta keserves tapasztalás árán az átöröklésre való szükséges figyelmet: Terma faluban (Graubünden kanton, Svájc) az összes hämophilias családból származó leányok lemondottak a házasságról, nehogy a bajt átöröklés útján terjesszék.² De néhány ritka eset kivételével ma az egyén még tökéletlenül gondoskodik e téren magamagáról, tehát feltétlenül szükséges egyelőre az állami beavatkozás. A társadalom, mely tisztítás és védőoltás útján ragályos betegségek ellen küzd; kórházakat, börtönöket, hóhérokat is alkalmaz; megszabja a házasság korát, az öröklés rendjét; beleszól a táplálkozás, nevelés intézésébe; születések kedvező lefolyását és a közfelfogásnak megfelelő temetést biztosít — szóval a társadalom, mely mindenről gondoskodni iparkodik, kell, hogy házasságnál is védje az embereket maguk-maguk ellen.

Az emberek nagy része elszörnyed annak gondolatára, hogy különös orvosi engedelemtől akarják a házasságot függővé tenni, pedig megszokhattuk volna e meglehetősen régi kívánságot, melyet már Plátó is hangoztat.³ Justinianus tényleg el is rendelte, hogy házasság előtt vizsgálják meg az ivarszerveket annak megállapítására, alkalmas-e a leány házasságra?⁴ A régi Peruban pedig évenként tisztviselők hivatalból jelölték ki a 20 éves férfiak és 18 éves nők közül az egybekelendőket.⁵

Mai napság törvényeink kevés házassági akadályt ismernek és ezek is többnyire a vérrokonságra vonatkoznak. E rendelkezések a törzsek régi endogam tilalmainak maradványai, jölehet az exogamia nem minden esetben, ha-

² Dr. Ribbing: Wenn darf ich heiraten?: 42—33. l.

³ Plátó: De republ. 459. l.

⁴ Dr. Kisch: i. m. 52. l.

⁵ Gray: Hist of the Laws, Manners and Customs of the Peoples: I. k. 186. 216. l.

nem csak a degeneráltaknál szükséges.⁶ A most létező kevésszámu és általános házassági akadály nem is meríti ki a megelőzés követeléseit. Azért legcélszerűbb volna az átörökölhető betegségek orvosi bejelentését kötelezővé tenni és az így nyert adatokat az anyakönyvek mellékleteiben, nyilvános használat kizárásával, feljegyezni. Így évek múltával megkapnók a családok életrajzát. Ennek segélyével és a személy különös megvizsgálása után orvosszakértők adnának házasodási engedélyt. A katonai sorozáson senki sem ütközik meg, az életbiztosítási ügylet megkötése előtt való orvosi vizsgálat is természetesnek látszik: épp így átmenne az is a köztudatba, hogy az élet legfontosabb lépését orvosi vizsgálatnak kell megelőznie. — Csak ugyanazon jótéteményekben kívánjuk az embert részesíteni, melyeknek az állatok már rég örvendeznek. Teognis görög költő 550 évvel Krisztus születése előtt így ír: Lovak és barmok tenyésztésénél okos szabályokat követünk, de az ember házasságánál csak pénz számít. Pénzért keres a férfi hitvest, pénzért áldozzák fel a nőt és a jólétben élő gazemberek a legnemesebb törzsek leszármazóival szaporíthatja fajzatát — — — — —

Adott viszonyaink közt az állam gondoskodása nemi téren is elengedhetetlen. Végső elemzésben tehát nézetünk szerint a házasság helyes értelme:

Két ellentétes nemü embernek egészségügyi intézkedésektől megelőzőleg korlátozott és előre meg nem határozott időre kötött olyan közössége, melynek célja az egyén és faj nemi és társadalmi szükségleteinek kielégítése.

⁶ A kereszteződésnél több tulajdonság vegyül és így a rosszak esetleg ellensúlyozzák egymást. Ellenben közeli rokonok házasságában valószínűleg egyforma rossz átöröklött kvalitások találkoznak és ezért megerősödnek. Ellenben tökéletes szülők endogámiával növelik kiváló sajátágaikat. Az állattenyésztők, például ép endogámiával tartják fenn a megjavított fajt. (C de Kettes Krauz: Interdictions Sexuelles: 6. I.)

KÖVETKEZTETÉSEK.

Az állami beavatkozás célja a mindenkori társadalmi viszonyoknak és műveltségnek megfelelő védőkorlátok emelése, melyeken túl az egyén nem léphet és melyek külső behatásoktól szintén óvnak. A törvényes intézkedés célja a polgárnak védelme magamagával és társaival szemben. Ily szempontból bástya a házassági forma is. Megakadályozza mindenekelőtt a sokhimességet, poligámiát, melyek az egyén, faj, társadalom szempontjából veszélyesek és kötelezővé teszi a nemi élet leghelyesebb alakját: az egynejűséget. Gondoskodik arról, hogy megfelelő emberek házasodjanak és az esetleges tévedéseket helyre hozza a válás intézményével.

Mіндеzen intézkedések alkalmasak a boldogság növelésére és a nemek harcának enyhítésére. Házasság fűzi nő és férfi közé a legszorosabb kapcsot; mindkét nem érdeke, hogy kellő elővigyázattal kössön frigyet, mert ha valahol, úgy a családban elviselhetetlen a legkisebb disszonancia is.

Ezen kívül a nő érdekét különösen is szolgálja a represszió és megelőzés. A válás végső eszköz a férfi zsarnoksága ellen. Preventive pedig szintén védeni kell a nőt, mivel tudatlan és családja sem törődik a házasság legfontosabb követeléseivel. Aki látja, mily bajokat okoznak a

nőnek ama fertőző betegségek, melyeket férje vitt át; aki tudja, mily gyakori ez az eset: az nem tiltakozik előleges orvosi vizsgálat ellen. Váló- és bűnpercek oly rettenetes dolgokat mesélnek arról, mit perverz emberek házasság címén követnek el, hogy a megelőzést feltétlenül szükséges intézkedésnek kell tartanunk. Az állam kötelessége a nő életét, testi épségét a lehetőség határain belül védeni. De ezzel be is fejeződik a törvényhozó feladata és hatalmának köre. Az intézmények kereteit megszabja a közös hatalom, azoknak helyes betöltése már az egyén dolga. E nézetből kiindulva vizsgáltuk előbb a házasság fogalmát és meghatároztuk annak általános követeléseit. Ezután a boldog házasság személyes feltételeit keressük és összegezzük azon elveket, melyek szerint megfelelő formák közt, megfelelő egyének, megfelelő tettei a nemi életet mindkét félre nézve boldoggá teszik.

NEGYEDIK RÉSZ.

A HÁZASSÁG KÖVETELÉSEI.

1. FEJEZET.

A HÁZASSÁG, TESTI KÖVETELÉSEI.

I. Egészség követelése. — A nemi élet bajai: — Onánia. — Következései. — Felismerése. — Gyógyítása. — II. Nemi betegségek. — Kanko. — Bujakór. — Következések. — A nemi tökéletlenségek legjobb övőszere korai házasság. —

I.

Egészség a boldogság első és legáltalánosabb feltétele. Tekintve pedig azt, hogy a lelkieknek nevezett tünemények végső oka mindig anyagi: a testi épség kihat az egyén szellemi és erkölcsi egyensúlyára is. Ezért minden házasság első feltétele az egészség általában. Mivel szaporodás a házasság főcélja, azért különösen fontos a nemi élet rendezettsége. A boldog házasság érdekében mindenekelőtt a nemi tökéletlenségek ellen kell küzdeni.

A nemi élet s általában az élet igen hatalmas ellensége a néma bűn, mely jóformán az ember összes értékes tulajdonságai ellen tör. Megsemmisíti a testi erőt, általános kimerülést, tüdő- és szivbajokat okozhat; megrontja a szemet, csorbitja az emlékezőtehetséget, sexuális neurasthéniaát idéz elő, rosszabbítja a közérzetet, tönkre teszi a normális nemi vágyat, más okból szerzett idegbetegségek gyógyulását nehezíti, sőt az esetek kis részében (kb. 3.7%) elme-

betegség okozója; örökölhető.¹ A felsorolt összes baj természetesen nem következik be mindig, sőt némelyek szerint a ritkán és nem tulságos előrehaladt korig üzött onánia egyáltalában nem veszedelmes.² De mindeme káros következés beállhat, mert a baj sajátos jellemzője az, hogy egyre növekedő mértékben küzdi le a beteg ellentálló erejét. A gyógyulás pedig a megszokás hatalmától eltekintve azért is nehéz, mivel a néma bűn áldozata maga elégíti ki nemi ingerét és így hiányzik nála az a hatalmas ösztökélő vágy, mely egészséges embert nő keresésére kényszeríti. Az elhálás házasságon kívül többnyire küzdelmet, megerőltetést tételez fel és veszedelemmel jár. Az egészséges embernél a nemi éhség leküzdí ezeket az akadályokat, de azokban, kik természetellenes uton elégítik ki érzéseiket, ritkán gyülemlik meg a vágy, feszítő ereje elvéve elég hatalmas a közösüléssel járó kellemetlenségek leküzdésére. A házasságban sem mer a beteg gyógyulást keresni, mivel az elhálásra alkalmatlannak hiszi magát. Ez a ritka esetekben indokolt félelem nagyon általános és a néma bűn áldozatainak óriási erkölcsi szenvedést okoz. A házasságot megelőző félelem néha olyan nagy, hogy még az emberekbe bele-nevelt szégyenérzetet is leküzdí: a legtöbb önfertőző akkor fordul orvoshoz, mikor házasságra gondol. De már korábbi években is nagy erkölcsi levertséget okoz a néma bűn ellen való meddő küzdelem. Sok ember könnyelmű, munkakerülő élete arra a hitre vezethető vissza, hogy tökéletlensége ugyis alkalmatlanná teszi őt az életre. Az egyik nem mer házasodni, a másik nem tud dolgozni, mert fél betegségének következéseitől.

Érdemes volna a néma bűn ellen küzdeni, hacsak elvéve jelentkeznék is; mennyivel inkább szükséges az, ha tudjuk, hogy áldozatai száma légió.³ Statisztikai adatok öz-

¹ Dr. Adams: i. m. I. k. 148. l. — Dr. Ribbing: i. m. 125 — 128. l.; Kraepelin: i. m. I. 75. l. Dr. Adams: i. m. II. 164—165. l.

² Dr. Adams: i. m. I. 161. l.

³ Dr. Adams: i. m. II. 161. l.

szeállítása nehéz, mivel a betegek titkolják bajukat, de a szakorvosok egyező véleményéhez nem fér kétség. A maszturbacio a közhittel ellentétben leányoknál is nagyon elterjedt,⁴ Gutzeit orvos szerint 18—20 éves korban általános,⁵ sőt még a férjes nők közül is sokan hódolnak megszokott tökéletlenségüknek.⁶ Igen fontos az, hogy a rossz szokásnak a leányok jó része tudatlanságból esik áldozatául.⁷ «Ismertem leányokat, kik husz éves koron tul maszturbáltak anélkül, hogy tudták, mit cselekszenek, vagy csak hallották volna e szót, sőt még arról sem volt sejtelmük, hogy cselekvésük a nemi étellel függ össze.»⁸ Sőt akad asszony is, ki nem ismeri cselekvésének gyászos következéseit. Tudunk esetet, melyben kereskedelmi ügynök felesége emlőjének szopogatásával maga váltotta ki a nemi kielégítést és csak nem is sejtette cselekvésének célszerűtlen voltát. Még gyakoribb a tudatlanságból üzött szellemi onánia, melynél az agyba felidézett képzetek minden fizikai beavatkozás nélkül hatnak. Fialat asszony ábrándzással tölti unalmas délutánjait. Álmainak állandó tárgya kis rejtett szoba a belvárosban (ott sokan járnak, kevésbbé feltűnő az eset), melyet gondolatban felépít, bebutoroz, kicicomáz. Gyorsan váltakozó plátói udvarlói közül az asszony a sorosat gondolatban beállítja e szobába, maga követi őt, persze csak fantáziájában és mindent elgondol, mit valóságban által megtenni. — — — — — Persze az eszébe sem jut, hogy a szórakozás e módja összefügg idegességének gyakori rohamaival.

A néma bűn eredetének másik igen gyakori oka a csábítás. Sokszor a kettő együtt jár: tudatlanságból cselekvő leány elcsábítja barátnőjét.

Az önfertőzés mindkét előidéző oka ellen legjobb vé-

⁴ Dr. Adams: i. m. I. 148. I.

⁵ id. Dr. Kisch: i. m. 109. I.

⁶ Dr. Kisch: i. m. 192. I.

⁷ Dr. Adams: i. m. I. 148. I. II. k. 162. I.

⁸ Dr. Adams: i. m. II. k. 160. I.

delem a megelőzés nevelés segélyével. A testi és lelki szüziesség megőrzését okos anya, vagy nevelő nagy mértékben biztosíthatja, ha a gyermeket kellő időben és megfelelő alakban felvilágosítja a nemi dolgokról és azoknak az egész életre gyakorolt hatásairól. Ha az anyában hiányzik a megfelelő szivbéli, vagy szellemi készség, akkor e kötelesség a háziornost terheli.⁹ Ezt a felvilágosítást Ribbing annyira fontosnak tartja, hogy a nemi dolgoknak iskolákban, hullákon való tanítását követeli, már azért, mert ily módon kevesbbednék a fiatalok igen veszedelmes következtésekkel járó kíváncsisága.¹⁰

A meglevő bajon is segíthetünk, ha idejekorán észre vesszük. Mivel pedig felfedezésében ritkán számíthatunk a beteg közreműködésére: a szülőnek, nevelőnek a bajt eláruló külső jelekre kell ügyelnie. «Ha gyermekét szótlannak látja, ha keresi az egyedüllétet, s kerüli a testmozgást, ha tekintete réveteg, viselkedése ideges, ha képzelt beteg és nyugtalan alvó, ha székrekedés és hátfájásban szenved, ha étvágya ingadozó, kezei nedvesek, úgy — vigyázzon!»¹¹ Ezekenkivül beesett, gyűrűs szem, lesütött, fáradt tekintet; hullaszerű, fakó arcszín; gyenge emlékeztethetség; tunyaság és álmodozás világos nappal; hosszas reggeli fekvés; leányoknál ezeken kívül még megdagadt, vöröses csikló; a kis szeméremajkak vastagodása; petyhüdt nagy szeméremajk; ernyedtt szűzhártya a néma bűn jele.¹²

Gyógyítás szempontjából jó mindaz, ami az általános testi és szellemi egészség szempontjából hasznos. Így kellő mozgás, étrend, izgató italoktól való tartózkodás, kemény ágy, korai kelés, hideg leöntés. Óvakodni kell székrekedés és felfuvottságtól.¹³

⁹ Dr. Kisch: i. m. 127. I.

¹⁰ Dr. Ribbing: i. m. 213. I.

¹¹ Dr. Drake: What a young Wife ought to know: 243. I.

¹² Dr. Kisch; i. m. 108. I. Dr. Ribbing i. m. 125. I.

¹³ Dr. Allen: What a young Woman ought to know: 152; Dr. Kisch: i. m. 127. I.

Legjobb lenne minden esetben szakértő segélye, de nagy baj, hogy a beteg szégyenli tökéletlenségét, a házi orvos és szülők pedig ritkán fordítanak kellő gondot a betegség felfedezésére. Ezen csak az emberek nevelésével általában s különösen a szülők és orvosoknak megfelelő nevelésével segíthetünk. Időközben maga az egyén is sokban enyhíthet sorsán. Nem csak fizikai, de pszihikai eszközök is rendelkezésére állanak e célra.

«Az egész betegség eredete a képzelő erő: ezért mindannyiszor, ha a tudatba valamely képzet jó s az illető már előre érzi ellenálló erejének hiányát, úgy célszerű, ha eltávozik hazulról, társaságot keres, vagy nagy eréllyel munkához fog. Azaz tegyünk úgy, mint mikor uton ugató kutyára akadunk, mely annál inkább csahol, mennél jobban figyelünk rá. Ha pedig a siker teljesen lehetetlen, úgy legalább arra kell törekedni, hogy a visszaesések lehetőleg ritkán következzenek be.»¹⁴

A gyógyítás esélyei öröklött bajtól eltekintve nem rosszak. De a házasságon kívül való közösülés a közfelfogás ellenére is aggályos gyógyszer. Némelyek szerint úgy sem használ.¹⁵ De ettől eltekintve, az orvosság veszedelmesebb a betegségnél: A néma bűn áldozata többnyire hivatásos prostituáltaknál keres nemi kielégítést, ezeknek legnagyobb része pedig beteg. Vénus ügyeiben kevésbé járatos próbálkozók ezért nagy valószínűséggel nemi bajokat szereznek. Már pedig nehéz annak meghatározása, hogy melyik faja a betegségnek végzetesebb.

II.

Nemi betegségek:

A kankó nem gyakori, hanem szerfelett gyakori nyavalya. Lefolyása és különösen következései az emberi szervezet különfélesege és a szerint, mint orvosi, még pedig

¹⁴ Payot: L' Education de la Volonté: 280. I.

¹⁵ Dr. Ribbing: i. m. 126. 131. I.

helyes és gondos orvosi beavatkozás rögtön történik-e vagy nem, különfélék lehetnek. Ritkán gyógyítják meg teljesen e nagyon veszedelmes bajt, mely a húgyhártya, prostata, vese, szem, szív és agy megbetegedését idézheti elő.¹⁶ Ezenkívül a betegség a nőre is veszedelmes, mivel fertőzés útján könnyen terjed. Azt, hogy forog-e fenn fertőzés veszedelme, csak tüzetes, górcsővel végzett vizsgálás után állapíthatjuk meg. Mégis igen sok orvos egyszerűen a húgycső genyes folyásának megszűnését már teljes gyógyulás jelének tekinti, jólehet, ez korántsem biztos. Ezért fertőzi meg sok férj ifju nejét. Hofmeier tanár így írja le a folyamatot: «Már a nászutazás folyamán sárgás válladék mutatkozik, mely könnyen a külső ivarszervek kipállását okozza. Egyidejűleg a húgy kiválasztása néhány napon át nehéz, sőt igen fájdalmas. Ezután a gerincben és medencében tompa fájdalom jelentkezik; a nemi érintkezés kínos, sőt lehetetlen. Hazatérés után minden jelenség súlyosbodik, néha a nő gyulladás tünetei közt ágyban fekvő beteggé lesz, néha a lét minden örömétől, minden munkabírástól megfosztva, kinlódik egész életében, anélkül, hogy valaha is visszanyerné teljes egészségét. A kívánt anyai örömök elmaradnak. Ellenben minden 28 napon érzi fájdalmainak növekedését, melyeknek nagysága néha leírhatatlan és a legrosszabb szülési fájdalmakra emlékeztet. Ezzel még nem fogytak ki szenvedései, mert a gonorrhéas nő testének táplálása többnyire kielégítetlen, miért is gyakran tuberkulózis és histeria áldozatává lesz.» Ricord francia szakorvos megjegyzi: «Annyira jutottunk, hogy a lányok nem mernek férjhez menni, mert tudják, hogy minden ismerősük rögtön megbetegedett és sohasem gyógyult meg.»

És e leírások aligha tulzottak már azért is, mivel a nő gonorrhéas megbetegedései a férfiénál sokkal veszedelmesebbek. Az asszony ivarszervezete igen szövevényes, nehezen hozzáférhető. A méh és petefészek számtalan redői

¹⁶ Dr. Fournier: A nos fils etc. 11. l.

pedig a roncsoló bakterium-telepeknek mindmennyi melegágyai. «A petefészek és hashártyagyulladások felölelik a legkegyetlenebb és legveszedelmesebb betegségeket, melyek a nőt érhetik. Ezekhez, veszélyes voltában, csak a rák hasonlítható és kétséges, mi rosszabb, kínos, de gyors halál, vagy kinszenvedéssel teljes élet.»¹⁷

A kankó kihat az utódokra is. Mindkét nemnél meddőséget okozhat. Így 80 férfi közt, kiknél nem találtak ondó-szála-cskákat, a herezacskó megbetegedésének oka volt:

75 esetben	k a n k ó
2 »	bujakór
1 »	gümőkór
2 »	onánia. ¹⁸

Ha pedig történik fogantatás, úgy szülés alkalmával sokszor a nő beteg ivarszervei gyermekét fertőzik meg és így veszedelmes szembetegséget (Blenorrhé, Neopaturum, Coniunctivitis) okoznak.

* * *

A bujakór vetélkedik elterjedtség és veszélyes voltát illetőleg a kankóval. Némely becslés szerint az egész férfilakosság 12—15% szifilitikus.¹⁹ És ez nem látszik túlzásnak, ha figyelembe vesszük, hogy e bajban kezelték nyilvános intézetekben:

Svédországban az *egész lakosság* 0·48%, az egész hadsereg 13·8%
 Norvégiában „ „ „ 1·27%, „ „ „ 31·4%
 Finnországban „ „ „ 1·43%, „ „ „ 81·0%!²⁰

Párisban 100 emberre 13—16 bujakóros esik.²¹

¹⁷ Dr. Adams: I. 419—422. II. 366. I.

¹⁸ Dr. Adams: II. 486, 488, 489. I.

¹⁹ Möbius: Geschl. u. Krankheit 25. I.

²⁰ Ribbing: i. m. 151—2. I.

²¹ Fournier: i. m. 17. I.

Ehhez járul, hogy «... a bujakor valóban gyógyíthatlan... Nem tulzok — írja dr. Gervay — ha azt mondom, hogy az emberek milliói halnak évenként a szifilisz mérég valamelyik következésében, mivel e mérég számos bajt sulyosbit és gyógyíthatatlanná tesz. A borzalmas fertőzés más meglévő betegségekre hat s évekig tartó szenvedést okoz, mely csak a halállal ér véget... Kik pedig e mérég legkisebb maradványát hordják testükben, bizony átviszik a betegséget gyermekeikre. A korai szülések ezreit okozza e baj. Az élve született gyermek pedig nemsokára elpusztul, a kis számú túlélők pedig rövidéletűek és betegesek... A bujakór jólehet eredetében majdnem észrevehetetlen, mégis elpusztítja az egész testet, sőt még a levegőt is ártalmassá teszi a környezetre nézve és a szó szoros értelmében tömegesen viszi sirba az embereket.»²²

Ha ezek az állítások kissé tulzottak is, annyi tény, hogy a bujakór veszélyezteti az egyént, a családot, átörökítés útján a gyermeket és degeneráló hatásában a fajt. Általános betegség, mivel a test minden részét megtámadja és kronikus, mivel lappangó állapotban megmarad 5—15 évig, sőt tudunk eseteket, melyekben 40, 50, 67 év után jelentkezett. Veszedelmes voltát növeli az, hogy első megjelenése — pattanás a bőrön — nehezen észlelhető, nem fájdalmas, amiért nem kényszeríti a beteget gyógyítás keresésére.

Leverő ama betegségek leírása, melyeket a bujakór okoz, látásuk pedig kétségbeejtő. Ennek dacára az emberek előrelátásának hiánya itt is uralkodik. Lelkiismeretes megfigyelés szerint 5 fertőzött nő közül átlag 1 szerezte férfitől a bajt, mely nemcsak az egészséget támadja meg, hanem drága gyógyítás és a betegeknek munkára való alkalmatlansága miatt a családfők anyagi romlását is előidézi.²³

* * *

²² Allen: i. m. 228—9. l.

²³ Dr. Fournier: i. m. 16—35. l.

Az onánia és nemi betegség okozta óriási bajokat sokban enyhíti a helyes nevelés. Megismerteti a veszedelmet és így alkalmat ad óvakodásra; leírja a betegséget; valószínűvé teszi idejekorán való felismerését; eloszlatja a babonát, mely szégyenletesnek tartja, mi igazában csak szerencsétlenség és ezzel odahat, hogy a beteg nem röstelkedik, hanem idejekorán orvoshoz fordul. Joggal kívánják tehát: «Vajha a nemi természet ismeretéről eltávolítanák a durva szemérmertlenség képzetét. És ez el is következik, ha az anyát annak megismerésére és arra tanítjuk, hogy ismét gyermekeinek adja át tudását». ²⁴

Természetesen a megelőzés hatalma is korlátolt, mivel élete végéig ritka ember bírja el a megtartóztatást és előbb-utóbb vagy a néma bünbe esik, vagy természetes kielégítés révén nemi betegség nagy veszélyének teszi ki magát. Gyökeres orvoslást csak a korai házasság szokásának általános elterjedésétől várhatunk.

²⁴ Dr. Drake: i. m. 240. l.

2. FEJEZET.

ÁLTALÁNOS ÉS KORAI HÁZASSÁG.

I. Mindenki egy, vagy más módon házasságban él. — Törvényes házasság szükséges az egyén szempontjából: Egészség, kriminálitás, halandóság. — Korai házasság szolgálja a faj érdekét. — Az agglegény társadalmi szempontból destruktív elem. — Régente igyekeztek a házassági kedvet előmozdítani. — II. Korunk házasságainak akadályai. — Késői önállóság. — Női fényűzés. — Női kereset hiánya. — Válás nehézségei. — Esztelen divat. — III. A teljes nemi érettség és házasodás korát lehetőleg össze kell egyeztetni. — A jelenleg még szükséges időköz betöltésére nagyon alkalmas a hosszú eljegyzési idő.

I.

Michelet a celibátusban élőkről beszélve, így szól: «Kerestem, de nem találtam fel soha ezt a mitológiai lényt. Az egész világot házasságban láttam. Némely ember frigye három hónapig, másé nyolc napig, sokaké pedig csak percekig tart. És ezek a pillanatnyi egyesülések, melyek nyomorulttá teszik a nőt, nagyon drágák a férfi szempontjából is: a bálna sokkal kevesebbet eszik, mint a kaméliás hölgy.» E kijelentés igazolását látjuk, bármely oldaláról tekintjük is a nemi kérdést: A z e g y é n szempontjából feltétlenül szükséges a házasság, mert csak házasság és biztos reménye nyújt oltalmat a néma büntől és a prostitúcióval

járó nemi betegségektől. — A halandóság és kriminalitás házásoknál aránytalanul kisebb.¹ Statisztikai adatok óriási gyűjteményéből megállapították, hogy a 20—80 éves nő-
lenek közül aránylag több hal meg, mint a házások köréből.² Ez természetes: «... ama szerető gondosság hijján, melyet csak nő adhat, a férfit legnyomorultabb létre kárhoztatjuk. Ezért látjuk, hogy napjainkban annyi agglegény veszi el szakácsnőjét és oly kevés aggszüz köt frigyét szakácsával.»³

A faj szempontjából igen fontos a korai házasság, mivel ez — mint azt Bertillonnak Angliában végzett megfigyelései igazolták — tökéletes utódok nemzésének egyik elsőrangú feltétele.⁴

«A házasság kötelességével tartozunk a hazának és a társadalomnak is, mert amig egyrészt minden nemzetnek ugy szellemi, anyagi, mint erkölcsi erejét a házasságok mennyisége és minősége képezi; addig másrészt a társadalommal szemben nem szabad szem elől tévesztünk, hogy «az élet oly örökölt vagyon, amelyet magunknak felemészteni nem szabad, hanem az örökhagyónak: a természetnek bölcs szándéka szerint, azt nemzedékről nemzedékre származtatni, sőt azt a nevelés által értékesítve magunk után örökképpen hátrahagyni kötelességünk. Olyan vagyon az élet, amely ránk csak haszonélvezet miatt bízott és a neveltetés gondjait s azon végtelen áldozatot, mit szülőink ránk fordítottak, csak ugy érdemeltük meg, ha mi azt saját gyermekeinknek adjuk vissza».⁵

Tisztába kell jönnünk az agglegény természetrajzával. A 25 éven felüli legény ember veszedelmes lény, mivel a leány, hitves, sőt néha a család ifju férfi tagjainak is hivatásos csábítója. Nemcsak a faj szempontjából, de sok-

¹ Dr. Kisch: i. m. 179. l.

² Darwin: i. m. I. k. 208. l.

³ Nowicow: i. m. 141. l.

⁴ Dr. Kisch: i. m. 3. l.

⁵ Deseffy Arisztid: A házasság élet. 39. l.

szor egyénileg is improduktív ember az, ki nem meri, vagy tudja a családalapításával járó felelősséget elvállalni. Sohasem teljesen megbízható, mivel a családapáénál kisebb életének kockázata és számos hiúsági ok vonja el életpályájának rendszeres gyakorlásától. Minden agglegény két tönkre ment élet jelképe: az övé céltalan, egy leány pedig miatta sorvad el. A terméketlen fát kivágjuk, ugart bevetjük: hasonló okokból az agglegények számát is lehetőleg apasztani kell.

Hazánkban is felismerték ennek szükségességét és számos közvetett módon iparkodtak az agglegénység ellen küzdeni. Így régente városainkban a polgárra nézve, hogy «... az autonómiai közigazgatásban számot tevő tényező lehessen, házasság, vagyis a házasság útján való családalapítás kötelességszerű volt. Aki nem volt házas, az nem volt esküdtté választható, az özvegy ember, ki nem akart újból megnősülni, azonkép ki volt zárva a tanácsból».⁶

A céhek hasonló értelemben jártak el. A kolozsvári ötvös céh rendszabályainak IV. pontja szerint: «Minden, aki mesterré akar lenni tisztességes atyától, anyától való legyen hire neve és tisztességhe vesztett ne legyen: Annak felette a Czéhbe tartozzék hat forintot fizetni és a mestereknek közönséggel egy tisztességes ebédet adni. *Senkit penigh a Czehbe be ne vegyenek, hanem ha ő magát először tisztességes hazassagra kötelezi*».⁷ Az asztalosok pedig a 22. artikulusban kimondják: «Ha valamely Mester társunknak fia ifju legényül a Czéhben beáll házassága előtt, a Mester fiának *esztendeigh dolgozni megengettetik házasság nélkül*, ugy mindazonáltal, hogy a város közé be eskegyék. *Az idegen pedig, mig meg nem házasodik* és az Város közé be nem esküszik, a Czéh nem acceptálja.»⁸ A kalaposok szabályai szerint: «Az Czéhben álló Iffiu *mindenek előtt*

⁶ Ortway: i. m. II. k. 12. l.

⁷ Jakab Elek: Oklevéltár: 270. l.

⁸ Jakab: i. m. 353. l.

meg nem házasodnék, és négy esztendőket mint mester Ember bé nem töltött volna, Inast tartani szabad ne legyen». (XIV. articulus.)⁹

Nem szaporítjuk a példákat, melyek igazolják, hogy a házasság szükséges voltát belátták, hanem inkább a család alapításának korunkban felmerülő akadályait vizsgáljuk.

II.

A házasodást és családi boldogságot általában akadályozza mindaz, mi a korai házasságnak útját állja. A megcsontosodott agglegény már nehezen mond le szokásairól és testi, lelki szempontból nem is alkalmas férjnek. Épp azért az általános és boldog házasság érdekében a korai házasságot kell minden rendelkezésünkre álló eszközzel előmozdítani.

Ez elvvel ellentétben korunk társadalma még a jövőben is mesterséges módon kívánja kitolni az önállóság és evvel a családalapítás időpontját. Kiváló pedagógusok szükségesnek tartják az egyetemi tanulmányra előkészítő oktatásnak két évvel való megtoldását.¹⁰ Az orvosi tanulmányokat már meghosszabbították és hasonló ujitást terveznek az ügyvédi pályán is. Ezeket a rendszabályokat «a fiatal emberek tudatlanságával» okolják meg, vagyis a 13—17 évig tartó oktatás eredménytelen voltát nem a tanítás anyagának és módszerének megváltoztatásával, hanem még hosszabb tanítási idővel kívánják orvosolni. Másutt megkíséreltük annak kimutatását, hogy célszerű ujitásokkal minden veszedelem nélkül és jobb eredmény biztos reményével szállíthatnók le a tanítás idejét.¹¹ Nem bocsátko-

⁹ Jakob: i. m. 641. l.

¹⁰ L. Schneller: A középiskolai reformról. Magyar Paedagogia 1905. 8. szám.

¹¹ Harkányi: A holnap férfiai.

zunk ismétlésekbe, hanem tovább haladva utunkon arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az életben szintén az iskolaügy intézésénél tapasztalt célszerűtlen elvek uralmát látjuk: Európában általánosan elterjedt nézet szerint meghatározott kortól függ — első sorban — bizonyos hivatal vagy hivatás betöltése. Ez a hivatalnoki gondolkodásmód átment a köztudatba és megtermette gyümölcseit. Az emberek egyre hallják, hogy ezt vagy amaz a dolgot fiatalság okából nem végezhetik el jól és végre beletörődnek az összes pályákon felállított számléltra-rendszerének változhatatlan rendjébe és nem is iparkodnak használni, teremteni, mert látják minden kísérlet eredménytelenségét. Így tesszük mesterséges uton meddővé épp azt a kort, melyben legtöbb erő és eszményi gondolkodás cselekvésre, munkára predestinálja a fiatal embert. Érdekes pedig az, hogy az érvényesülést akadályozó kínai falak építői közt sok tisztcsaládapa is fáradozik, kiknek művét azután nem egyszer sanyal meg saját gyermekeik: fiaik kéjnök társaságában fecseglük erejükét; leányaik pedig az aggszüzeség felé haladtukban csendesen üzik a néma bünt — — —

A szülőket sokszor abban is súlyos bün terheli, hogy leányuk párját kizárólag vagyoni helyzete szerint itélik meg: «Mai nap majd minden házasság... merő alku;... más volt hajdan, de nem volt akkor a szülőknél a pápisták 7. sakramentoma merő számvetés. *Nuptias primum inquina vere faecunda culpa saecula*. Most csak a gazdagok házasodhatnak könnyen; ha egy szegény legénynek eszébe jut a házasság, úgy jár, mint az, aki valamely könyvnek hosszu és unalmas előljáró beszédét olvassa: elesik a kedve magát a munkát olvasni».¹²

Hasonló módon a fiatal emberek is gyakran tévednek, mikor legényéletüket olcsóbbnak hiszik a házasságnál. Vendéglő, kávéház, szerető, kártya, lóverseny drága dolog. Legényemberek pénzén él a lakásadó, pincér, korcsmáros,

¹² gr. Dessewffy József: Irodalmi hagyományok: 7. l.

mosóintézet, hordár, kerítő, orfeumi «művész», bérkocsis és a divatkereskedők jó része. Ellenben házas embernél az aggregények élvezeteinek közvetítői feleslegesek, mivel összes szükségleteit családja elégíti ki. Persze a gyakorlatban ez nem történik mindig így, minek számos okai közt első helyet foglal el a szerelem nélkül kötött késői házasság. Az ember nehezen mond le tiz vagy még több évig üzött kávéházi és egyéb szokásairól, különösen akkor, ha vonzódás sem kényszeríti az otthonmaradásra és csendes unalom elviselhetlenné teszi a feleségével való együttlétet. Az «emancipált hölgyeket» vonják felelősségre a családi élet zülléséért és megfélemeznek a buta hölgyek romboló hatásáról. De különben is a rossz anyák és háziasszonyok jó része a félművelt, no meg az egészen műveletlen nők köréből kerül ki. Mélységesen téved az, ki szellemi korlátoltságban látja a házi erények feltételét. A műveletlen leányok ravaszságból néha elég ügyesen játszik a gondos, «háziasszony szerepét, de ha már fogtak férjet, úgy szabad idejüket nem könyvekkel, hanem divatáru kereskedésekben és zsurokon töltik. Szabad idő pedig akad mindig. Ma, mikor lehetőleg kis lakásban lakunk, villamos-sággal világítunk, légszesszel fűtünk; midőn a padlót géppel kefélik, szivattyukészülékkel távolítják el a port, házon kívül mosnak, vásárcsarnokokban vagy szövetkezetekben, tehát egy helyen szerzik be néhány perc alatt az összes szükségleteiket; mikor az asszony már nem hisz állatot, sző vásznat, főz szappant — ma csak babonás emberek hiszik azt, hogy a házi teendők betöltik a nő egész napját, teljes életét. Ezzel persze még nem követelünk a nőtől a házi teendőkben való járatlanságot, sőt szükségesnek és természetesnek tartjuk, ha tudja hivatását. A huszártiszt ért a lőtisztításhoz és a világért sem szégyenli ezt. A józan ügyvéd, orvos, mérnök szintén ismeri mesterségének összes csinját-binját, mivel enélkül munkáit bírálnia és vezetnie lehetetlen. Ismertünk orvosnövendék leányt, ki pompásan értett a kenyér dagasztásához, pedig ez szakértők állítása szerint

módfelett nehéz művelet, melyet mai napság különben sem kell otthon végezni. — Nem is a tanult, hanem inkább az üres fejű nők tartják lealacsonyítónak, ha szakácsnőjük, szobaleányuk nem kacaghat tudatlanságukon és nem szedheti őket rá lépten-nyomon.

A házasságot megnehezítő fényüzés szintén a tökéletlen nők jellemző sajátossága. Már leánykorukban selyem kárpitról, angol butorokról és francia ruhákról ábrándoznak, mivel kis agyukban más gondolat nem fér el. Ezért sok férfi joggal nem mer házasodni, mások pedig az ugynevezett apanage-rendszer rabjaivá válnak, mely rendszer sok család züllését okozza és korunk tökéletlenségeinek ékes jele. Költekező életmód kizárja a takarékoskodást és így hozomány adását is; a rosszul nevelt leányok tulzott igényeit ritka férj elégitheti ki a maga keresetéből. Az asszony családja tehát apanage-t ad. E félelmetes szó magyar értelme körülbelül ez: állandó beavatkozás és hatalom az anyós részére; a feleség arra alapított büszkesége, hogy ő tartja el férjét; folytonos veszedelem, mivel az após ur rosszul sikerült pénzügyi műveletei a másik család romlását is előidézik.

De nemcsak rossz nevelési rendszer, helytelen elvek, haszonlesés és fényüzési hajlandóság akadályozza a házasságot. Kedvező vagyoni és szellemi viszonyok közt élők is nehezen szánják rá magukat. Egy részüket erkölcsi félelem tartóztatja vissza. Megfelelő pár választásától legalább két élet boldogsága függ, nem csoda, hogy ép az előrelátó, hasznos emberek aggódva szánják el magukat az ilyen döntő lépésre. Megnyugtató céljából is szükséges tehát a válás intézményének fentartása. Ha két különböző természetű ember frigyének megszűnését nem tekintjük közbotránynak, ha az eljárást nem akadályozzuk a perrendtartás kerékkötőivel, úgy nagyobb bizalommal mennek az emberek életük nagy próbája elé. Külső nyomás híjján pedig a házassági kötelék mindkét fél egymáshoz való alkalmazkodásától nyer erőt.

Végre a házasság érdekében a divat ellen is kell küz-

deni. Mai napság a korán, azaz helyesebben idejében házasodó férfi csendes megvetés tárgya. Az emberek abból a feltevésből indulnak ki, hogy a fiatal embernek «szórakoznia kell». Ki még nem élvezte végig a kávéház és rosszhírű helyek minden örömét, testben és lélekben nem rokkant meg és már is «lemond szabadságáról», az sajnálatraméltó gyengeelméjű és viselnie kell házasodással tanusított könnyelműségének összes gyászos következményit. A legényembert zsuron, bálteremben és a protekció más gyűjtőpontjaiban szívesen látják, pártolják. Ellenben azokkal, kik házasság révén társadalmi megbízhatóságuknak jelét adták, senki sem törődik. Jókai egyik regényalakjával mondatja azt, hogy ebben az országban magasabbra vergődik az ember lábaival (tánc), mint eszével. Ez az igazság hővitésre szorul: a haladni kívánok ne feledkezzenek meg korcsolyázás, lawn-tennis, evezés és egyéb dolgokról sem — — —

III.

Felsoroltuk amaz okok fontosabbjait, melyek a korai házasodást és általában a házasságot gátolják. Most még azt kell hangsúlyoznunk, hogy mindeme bajon segíthetnénk: jobbá, okosabbá kell nevelni a nőt, férfit és társadalmat. Ily módon megértetjük az emberekkel a házasság nélkülözhetetlen, szükséges voltát és egyuttal elhárítjuk a korai családalapítás sok akadályát. A művelt társadalomban fiatalság nem gátolja az érvényesülést, a közeli házasság boldogsága pedig hatalmasan ösztökéli cselekvésre a fiatal embert. A tanult leány nem fényűző és jó háziasszony vál majd belőle. Józan szülő nem a vagyontra tekint első sorban. Végül okos társadalmi divat akadályozás helyett kényszeríteni fogja az embereket a házasságra.

Ha pedig mindezek ellenére vagyoni okokból nem házasodhatik a férfi, ott lesz méltó életpárja: a felszabadított

asszony, ki saját maga is viseli az élet terheit és munkájának jövedelmével segíti a család fentartását. — És itt ismét látjuk a földi igazságot: a cselekvések vaslogikájából folyó jutalmat vagy büntetést. Ha nem kapálódznánk kézzel-lábbal a nő helyes nevelés útján való felszabadtítása ellen, ha tudást, munkát és jövedelmet adnánk neki, úgy óriási módon növelnők a korai házasság és így saját testi, lelki boldogságunk esélyeit.

Csak fiatal, egészséges embereknél találjuk meg ama feltételeket, melyek boldog családi életet biztosítanak. Teljes nemi kielégítés és összeszokás, legerősebb kapocs két ellentétes nemű egyén közt és épp ezt a két sajátságot nem leljük fel a megcsontosodott aggregégyekben. Minden fiziologiai és erkölcsi ok a mellett szól, hogy lehetőleg a nemi vágy szükséges kielégítésének idejével essék össze a házasság kora. A teljes nemi tartózkodás bizonyos korig nem ártalmas¹³ és lehetséges is, különösen ha trágár képek, olvasmányok és beszélgetések nem keltették fel időnek előtte a nemi vágyat és az ember még nem kezdte el annak természetes vagy természetellenes kielégítését. De még ellenkező esetben sem lehetetlen a változás. Ismerünk esetet, melyben 24 éves ember, ki a nők nagy barátja volt, kísérletezés céljából fél évig megfelelő életmód segítségével teljes szüziességben élt. De ettől eltekintve, minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy 20—21 éves korig a teljes lelki és testi szüziességet fentarthatnók.¹⁴ Ez a szükséges tartózkodás pedig annál könnyebb, minél inkább közelíti meg a házasság kora a nemi vágy szükséges kielégítésének idejét. Napjainkban a közvélemény, társadalmi kényszer nem szorítja a férfit szüziességre, mely különben lehetetlen. Husz éves koráig ellentállhat ugyan a csábításnak, de

¹³ Acton: On the reproductiv organs: 12, 33. és köv. l.; Oesterlen: Handbuch der Hygiene: 728. l.; Lionel s Beale: Our morality and the moral question 47. l.

¹⁴ Dr. Adams: i. m. l. k. 489. l.; Dr. Fournier: i. m. 45. l.

ez felesleges, mert hisz még vagy tíz év telik el, míg családot alapíthat. E hosszú közben feltétlenül vétkezik és biztosan bűnhődik is. Ellenben, ha közeli jövőben lebeg szeme előtt a házasság biztos reménye, úgy tartózkodásának meg lenne értelme és lehetősége is.

Csak hogy ezideig sehol sem találjuk fel ezt a szükséges követelést.

	<i>A házasság ideje:</i>		<i>általában:</i>		<i>első házasságé:</i>	
	férfi:	nő:	férfi:	nő:	férfi:	nő:
Dániában	31.50	28.50	26	23.10	26	23.10
Franciaországban	30.17	26.07	28.40	25.30	28.40	25.30
Svédországban	30.12	27.47	?	?	?	?
Angliában	28.01	24.42	26.00	24.07	26.00	24.07 ¹⁵

Nálunk különösen a polgári osztálynál a viszonyok szintén nem vigasztalók. Adott állapotainkban tehát kevés ok készíti a fiatalembert tartózkodásra, mely különben is kevés reménnyel kecsegtet.

A házasság kora és a nemi vágy szükségyszerű kielégítésének ideje közt lehetetlen egy csapásra összhangot teremteni. De rámutattunk azon eszközökre, melyekkel le szállíthatjuk a családalapítás idejét. A két határ között, egyelőre hosszú eljegyzési idővel kellene betölteni, mivel a házasság biztos reménye is a nemi vágy uralomra jutásának nagyon hatásos ellenszere. Látjuk napjainkban is, hogy 28—35 éves emberek eljegyzésük idejében addigi szokásaikkal ellentétben szüzi életet élnek. Magunk pontosan megfigyeltünk egy esetet, melyben nagyon érzéki 28 éves ember egy évnél hosszabb tartamu eljegyzése alatt aránylag kis erőfeszítéssel lemondott a nemi vágy bármely néven nevezendő kielégítéséről. Mennyivel könnyebben tehetné ezt meg az a négy-öt évvel fiatalabb ember, ki a házasság biztos reményében nem folytatott még nemi életet!

* * *

¹⁵ Dr Ribbing: i. m. 29. l.

Végső elemzésben egy vagy más módon mindenki folytat nemi életet. Az egyén, faj, társadalom érdekében korai és általános házasságban kell a nemi vágyat kielégíteni. E követelés teljesítése lehetséges, ha a férfi tanulmányi idejének rövidítése, a nő okos nevelése és anyagi felszabadítása révén, továbbá a vallási intézmény kiterjesztése árán és társadalmi babona ellen való erélyes küzdelemmel egyelőre máris leszállítjuk a házasság idejét. A teljes nemi érettség és házasság tényleges kora közt adott viszonyainkban még szükségszerűen eltelő, de lehetőleg rövid közt pedig hosszú eljegyzési idővel kell betölteni.

A hosszú eljegyzés másik haszna az, hogy tartama alatt a házasság szempontjából elengedhetetlen ama további feltételek is érvényesülnek, melyeket most fogunk megvizsgálni.

3. FEJEZET.

A HÁZASSÁG LELKI FELTÉTELEI.

I. Adott kor erkölcsi felfogása a viszonyok következése. — A szerelem fogalma változott. — Szerelem kihat a házasság tartamára és az utódok jószágára. II. A katona egyenruhája miért kelt inkább tetszést, mint a tűzoltóé? — A szép fogalmát meglévő tudásunkkal alkotjuk meg. — Az eszmény megteremtésénél tudás helyett sokszor a véletlen vezet bennünket. — A házassági boldogság elnyerése véletlentől függ. III. Napjainkban igen nehéz a jövőendő élettárs alapos megismerése. — Együttes nevelés, mint orvosság. — Az együttes nevelés további haszna.

I.

Ami bizonyos kor embereiben kikristályosodott, spon-tán tapasztalás szerint megfelel az egyén és faj érdekeinek azt morálisnak nevezzük, a vele ellenkező célszerűtlen cse-lekvéseket pedig az erkölcstelenség jelzőjével bélyegezzük meg. A keretek változásával alakul az erkölcsiség fogalma is. A szülők és gyermekek megölése adott viszonyok kö-zött célszerű, tehát morális cselekedet volt, ma e tett pusztá gondolata is borzalmat kelt. Hasonlóképpen változott a nemi egyesülés oka. Hajdanában a nő nem volt személyi-ségének tudatában, tehát annak adta oda magát, kinek karjaiba vetették. Később az erőset, majd a gazdagot tűn-tette ki kegyeivel, mert ennél lelte fel saját maga és utódai fenntartásának legnagyobb valószínűségét. Ez az eljárás kü-

lönben nemi kielégítést is biztosított számára, mert csak az a férfi viselte a rablás kockázatát, vagy a vétel terhét, kiben megvolt a nemi vágy hevessége. Nem csoda tehát, hogy a görögök szemében a kurtizán szerelmének megvásárolása épp oly természetesnek látszott, mint fegyverek, barmok vétele. A gyomor és érzékiség kielégítése ugyanazon szabályok szerint történt; a nőtől épp oly kevésbé vártak beleegyezést, mint a mennyire nem kérdezték a gödölyétől, lótól, hogy tetszik-e néki, ha megeszik, vagy, ha terhet raknak hátára. Viszont a spártai férfi is természetesen tartotta, ha tehetetlenség miatt helyettest neveztek ki számára.

Az idők változtak. Mi hajdanában, csak ritka nő kiválósága volt, az ma általánossá lett. A nő lelkében megszületett a költészet, az agy munkájának ez az első megnyilvánulása. Az érzékiség táplálta az álmodozást, mely kielégítésére alkalmas eszményeket teremtett. Egyidejűleg a fizikai erő helyett lassankint az ész kezd érvényesülni: a létért való küzdelemben az agy kiszorítja az öklöt. És ugyanakkor az eszmény fogalmába beleszűrődik a szellemi kiválóság követelése. A nő álmodozni, majd gondolkodni kezd és ezek a lelki tünetek vonzalmát azok felé irányítják, kik megfelelnek ideáljának. A képzelő erő váltja ki a nő gerjedelmét; az egyik ember ölelésétől irtózik, a másikat esetleg türi, a kiválasztottát pedig maga keresi, elébe megy, segíti. A nemek érintkezése megszűnik tisztán érzéki cselekedet lenni és megszületik a mai értelemben vett szerelem, mely nemcsak két test, hanem két képzelem találkozását tételezi fel. Ha e feltétel megvalósul, úgy a két fél állandó boldogsága létesül. A rima ölelése egész más, mint a szeretőé; az egyik rövid időre megcsalja az érzékeket, a másik kéjt, kielégítést ad. A vágy ürt váj a lélekbe, melyet csak megfelelő testü és lelkü ember tölthet be. Célszerű, azaz morális cselekedet ilyen megfelelő fél keresése, mert csak ez nyújthat állandó, teljes kielégítést.

A szülők vonzalma kihat gyermekeikre is. «A világot betöltik törpe szellemű és testű emberek, kiknek tökéletlenségét szeretet nélküli és akarat ellenes fogantatásuk okozta. A gyengeelméjű, beteges, hülye, epileptikus gyermekekért szüleik felelősek nagy mértékben. És e dolog épp addig tart majd, míg a házasság vásár dolga és nem két élet szívbéli egyesülése.»¹ Hasonlóképp Burdach szerint: «ha a két szülő ellenszenvvel viseltetik egymás irányában, úgy kellemetlen alaku lényeket nemzenek; gyermekeik kevésbé élénkek, kevésbé tehetségesek.»² Ezen állítások valóságára a contrárium következik abból a körülményből, hogy az ugynevezett «törvénytelen», azaz többnyire igaz szerelemből származó gyermekek átlag szebbek, jobbak. «Don Juan d’Austria kiválóbb volt II. Fülöpnél; Vendome, XIII. Lajosnál és Orleansi Gastonnál. A fejedelmi korcsok szerepe nevezetes, ha kis számukra gondolunk. Csak Dunoist; Jenő herceget, a savoyai fattyut; Vendome-ot, a Bourbon connétable-t és Szász Mórícot említem, kik valamennyien a szerelem gyermekei, vagy unokái.»³

Czélszerű azaz morális cselekedet a szerelemből kötött frigy, mivel így biztosítjuk a családi élet állandóságát kívül az utódok egyéni jóságát is.

II.

A szerelem vak. Szerelmi házasságok többnyire boldogtalanok. Ime két szálló ige, melynek jogosultságát sok esetben nem tagadhatjuk. De nézzük ez elveket néhány példa világitásánál:

A süldő leány szerelmének tárgya igen gyakran katona.

¹ Drake: i. m. 89—90. l.

² id. Ribot: i. m. 199. l.

³ Candolle: i. m. 333. l.

E jelenséget az egyenruha élénk színeivel, tökéletes szabásával, vagy sarkantyupengetés édes zenéjével okolják meg. Csakhogy a rikitó színű posztó költészete nem mindig érvényesül. Teszem fel a tüzoltó egyenruhájának szabása épp oly szép, mint a katonáé, foglalkozása mindennapi reális veszéllyel jár és nagy rátermettséget igényel. S még sem találunk leányt, ki elragadtatással beszélt az élet és vagyon e bátor öreiről, még akkor sem, ha valamelyiküknek mellén hat érdemrend csillogását látta. — A kard és sarkantyú sem döntő érv, mivel bárki is megfigyelheti nálunk időző külföldi nőn, vagy más országban élő magyar lányon, hogy a hazai egyenruhák jobban tetszenek néki, mint a szokatlanok, pedig nehéz megmondani, mennyivel kevesebb költészet áramlik ki a német huszár, olasz vadász, francia tüzér, angol tengerész egyenruhájából.

E jelenség oka az, hogy szerelmet a tökéletes szépről alkotott eszmény inspirál. A szépség pedig nem a dolgok tulajdonsága, hanem csak a szemlélőben létezik.⁴ Minden korszak tudásának megfelelően alkotja meg a szép fogalmát. Hajdanában, teszem fel, a harcosokat az ép férfiak közül választották, miért is a katona és erős egészséges ember fogalma fedte egymást; ezenkívül a lovag vagy zsoldos pályája ragyogó és a mellett biztosabb volt, mint a békés polgáré. A harcosban lelte fel tehát az asszony saját és utódai fennmaradásának, boldogságának legnagyobb valószínűségét. Ezért alakult ki a nő lelkében a harcos, mint a férfieszmény megszemélyesítője.

A mai kor katonája átvette a harcos mezét, de helyzete már nem oly kedvező, erényei kisebbedtek. A katonák igen nagy arányszámánál nemi betegségek tönkre teszik a fizikumot; nevelésük, gondolkodásuk módja pedig ritkán felel meg a mai idők követeléseinek; életük célja ellenkezik a haladás irányával. Ha mindezt tudná a leány, ugy szerelmének álmai változnának. De így tudatlan-

⁴ Hume: Essays: I. k. 268. l.

ság tapad az eszményi ruhához és ez okozza sok szerelem boldogtalanságát. A leány regényekből készen kapja az ideált, vagy hallomás útján veszi azt át. Midőn a nő később összehasonlítja eszményét azzal az ideállal, melyet a tapasztalás elkésve kristályosít ki, úgy tudatára jó tévedésének és ezért boldogtalan.

A férfi szintén ritkán alkotja meg eszményét korunk tudásának megfelelően. Csak az vásárol maga lovat, kutyát, műtárgyakat, ki ismeri sajátjait; de bennünket eszményünk megteremtésénél a véletlen játéka vezérel. Vak-szerencse kell tehát hozzá, hogy megtaláljuk ama boldogságot, melynek elemeit nem ismerjük s így nem is kereshetjük.

E bajok ellen is csak tanítással küzdhetünk. Az a férfi, a ki ismeri a szűk medencének, vérszegénységnek, rossz idegrendszernek a családi életre gyakorolt gyászos hatását; a ki tudja, hogy nemi kielégítés és gyermek nélkül állandó családi boldogság alig is létezhetik: az ritkán adja el boldogságát vagyon és rang Ézsau lencséjéért.

Igaz, hogy az emberi természet ismerői is gyakran kötnek gyászos házasságot. E jelenség csak azt bizonyítja, hogy egyesek, ha akaratuk nem módfelett erős, hasztalan küzdenek a közfelfogás alkotta viszonyok ellen. Az orvos hiába sejtí jegyesének tökéletlenségét. Társadalmi állása kiadásokba veri, jövedelme kicsiny, belenevelt igényei nagyok, az érvényesülés útját elzárták: tehát eladja magát. Ellenben egy korszak egész nemzetségének jobb nevelése, tökéletesebb ismerete nem csak megváltoztatná az eszményeket, hanem érvényesítené az új ideálokat.

Ezért további és helyes nevelés útján érvényesíthető követelés: *a valódi pontos ismeretekre alapított eszmény, és szerelem megteremtése.*

III.

Az előadottak után valaki azt is mondhatná, hogy a rossz eszmény előidézte bajokon egyszerűen segíthetünk, ha új ideálokat alakítunk és ezeket belepréseljük az ifjúság fejébe. De pontosabb vizsgálás után az ilyenfajta eljárás következeit aggályosaknak kell tartanunk: Mindenekelőtt a kiskáték mintájára gyártott kérdés és feleletek adhatnak ugyan ismereteket, de oly meggyőződést, mely cselekvésünk vezetője, sohasem. Alapos tudásból spontán módon kell az elvnek kialakulnia.

Ettől eltekintve, az eszmény képzetének abszolút helyessége még nem elegendő. Hiába ismerem a jegyes ideálját, ha nem tudom, megtaláltam-e e sajátságokat az én menyasszonyomban. Már pedig jelenleg igen nehezen győződhetek meg erről. Egy «nevető filozófus» szerint könnyebb viperákkal megtöltött zsákból egy ángolnát ép kézzel kihuzni, mint jó feleséget találni. Ez igaz, mivel adott viszonyaink között b e h u n y t szemmel kell élettársat választani. Már pedig nagyon fontos az, hogy az élettárs tényleg megfeleljen a helyesen alkotott eszménynek. «Az anya kiváltsága, hogy gyermeke lemenőinek őseit felerészen ő változtatja meg..... Saját szülei szükségszerűen gyermekei nagyszülei. A család jelleme tehát azok öröksége — — — Ellenben módjában áll, családjá atyai őseinek megválasztása. És ha elérte e hatalommal járó felelősséget, úgy szerelemtől és házasságtól óvakodni fog oly emberrel szemben, kiről nem tud semmit, vagy oly tényeket tud, melyek utódainak semmi jót sem ígérnek.»⁵

De mily módon ismerjük meg jövőendő élettársunkat? Mai napság táncmultság, sportok, ozsonnyák és más hivatalos alkalmakkor találkozik a két nembéli ifjúság (no meg elhagyott utcákon, sétatereken.....) Az élet pedig sem nem «zsúr», sem korcsolyázás és még kevésbé tánc-

⁵ Dr. Wood: i. m. 205—106. I.

multság. Oly rosszul intézzük ugyan életünket, hogy farsangi tréfához hasonló, de épp ezért gyakran tragédiával végződik — — — — — Frakk- és báliruhában ismerkednek az emberek és évekig tartó barátkozás után sem ítélik meg egymásnak az élet közönséges viszonyai közt tanusított magaviseletét. A ritka, szertartásos találkozás rövid óráiban mindkét fél uralkodik magamagán. A kisaszszony gyönyörűen énekel és pompás hangján nem érezhető, hogy otthon naphosszat veszekszik szüleivel, testvéreivel; a cselédeket pedig tettelegességgel szoritja gyors engedelmességre. A fiatal ur szmokingján épp oly kevésé látszik a zálogház csendjében töltött nyaralás, mint szellemességein az, hogy már harminc zsuron koptatta őket. Az ilyen apró tökéletlenségek csak házasság után érvényesülnek kellő módon. Még nem akarva is rászédjük egymást, de többnyire szántszándékosan történik ez. Swiftnek igazat adott a tapasztalás: azért kevés a boldog házasság, mivel a nőket inkább hálók, mint ketrecek készítésére tanítjuk; a férfiak pedig gyakrabban keresnek eltartást, mint feleséget.

A megtévesztés igen elterjedt szokásán csak együttes nevelés segíthet. Itt ismét látjuk, hogy a nő felszabadításának ellenségei maguk-maguknak is ártnak. Azok, kik tíz éven együgyűn iszolapadban ülnek, kellőképp megismerik egymást és megfelelő gondossággal választanak életpárt. Költözködés előtt körülmenyesen megvizsgáljuk az utcát, házat, szobákat, azok padlózatát, menyezetét; érdeklődünk tisztaság és szomszéd lakók iránt — pedig a lakást bármikor elhagyhatjuk. Legalább is ily indokolt a jegyes és családjának pontos megismerése. Evvel szemben napjainkban mindinkább gyérülnek még a felületes ismeretkötés alkalmi is, ugyannyira, hogy már nem egy becsületes ember fordul ismeretség híján házasságközvetítőkhöz. Ez természetes. Az élet egyre nagyobb erőfeszítést, több cselekvést követel. Épp a társadalom munkás, hasznavehető tagjai fiatal korukban ritkán érnek rá zsurok

látogatására. Ezek a jóra való emberek közös nevelés folyamán fellelnék életük valódi párját.

A közös nevelés a szerelem tulságos rohamos befolyását is gátolja. Már gyermekkorban keletkeznek vonzalmak, melyek csak akkor visznek házasságra, ha sok év próbakövét kiállták a felek. Ezért nem is történnének meg oly dolgok, mint a milyenekhez hasonló esetet nem rég tapasztaltunk: a fiatal ember néhány szó, rövid ismeretség után «beszélt a mamával.»⁶ A meggondolás pedig nagyon célszerű. «A szerelem nem egy perc szüleménye. Nem lég-hajó, melyben két fiatal lény a mindennapi életből a felhőkbe röpül. Kik pedig mégis megpróbálják e dolgot, azok azt tapasztalták, hogy a felhők országa hideg, kényelmetlen s egyáltalában nem oly rózsaszínű aranyos régió, mint amilyennek az távolról látszik.»⁷ Hosszu, komoly meggondolás után felelhetünk meg a házasság azon követelésének, *hogy a kiválasztott életpár valóban megfeleljen az ideálnak.*

* * *

A házasság feltétele megfelelő fizikum. Ezt jó neveléssel érhetjük el. A nemi betegségek és néma büntől korai házasság óv meg. Korai házasság követelését pedig az a nemzetség valósítja meg, mely elég tudással bír e változás nagy fontosságának mérlegelésére. A családi élet boldogsága érdekében tudásra alapított valódi szerelemből azt kell társul választani, ki tényleg meg is felel a helyes eszménynek.

Ezzel nagyjában ki is meritettük a házasságkötés feltételeit. De a boldogság érdekében házasság után is megfelelő elvek szerint kell cselekedni.

⁶ Sajnos, nem volt módunkban az említett eljegyzésből származó frigy tanulmányozására, mivel a meglehetősen fiatal menyaszony közös sétájuk alkalmával „tulok“-nak czimezte vőlegényét, ki a cselekvésben ép oly kevéssé volt fegyelmezett, mint akkor, midőn megkérte a leányt és ez alkalommal kezét emelte menyasszonyára

⁷ Dr. Allen: i. m. 1905.

4. FEJEZET.

HÁZASTÁRSI KÖTELESSÉGEK.

I. Büntető törvényeink a nő nemi életét csak harmadik személyek ellenében védik. — Régebben e téren is érvényesült az egyház hasznos befolyása. — Ma a nő csak úgy védekezhetik, ha a nemi élet terén szintén ismeri jogait. — Egészségügyi szempontok teljes nemi kielégítést követelnek. — Nemcsak a kielégítetlen nő, de férje is hűtlenné lesz. — A fajfertartás szempontjából szintén fontos az elhúlnak mindkét félnél való befejezése. II. A nemi élet dolgaiban óriási a tudatlanság. — Példák. — Igazolással az ösztön csalthatatlanságára hivatkoznak. — Az ösztön szava gyakran megbizhatatlan. — III. Az elhálás. — Feltételek; eszközök. — Idő.

I.

A házasság főcélja nemi közösülés és gyermekek nemzése. Különösen e célért teremtették az intézményt, ezért felelős a férfi, ezért adja oda testét a nő. A házasság kétoldalu szerződés, mely mindkét fél részére jogokat és kötelességeket létesít. A ki ezen kötelességeket előre tudva megszegi, az rosszabb a tolvajnál, gyilkosnál, mivel oly személytől lop, és azt öli meg, ki benne bizik. Társadalmi kötelesség a gazság megakadályozása, gonosztevők üldözése. És a társadalom e súlyos, nyilvánvaló felelőssége ellenére, az európai büntetőtörvénykönyvek nagy része e téren nem haladta túl a középkort. A germán szüz kezének érintését 4 arany szuval, ruhájának térdig való felemelését 6 a. s.; azon felül 12 a. s.; erőszakot 40 a. s.-val büntették.¹

¹ Lex Ripuar XIII. XXIX. Leges Alem. tit. LVIII. 1—3.

Hasonló a magyar B. T. K. szemérem elleni büntettek és vétségekről szóló XIV. fejezetének intézkedése. Jól-rosszul védjük mi is a nőt harmadik személyek ellen, de a férj tehet, ami néki jól esik. Sőt «Az erőszakos nemi közösülés, a szemérem elleni erőszak és megfertőztetés nem büntettedik, ha a tettes és a sértett között a bünvádi ítélet kihirdetése előtt házasság jön létre.»² Vagyis, ha a velem ellenkező nőt erőszakkal, vagy izgató szerekkel ejtek meg, úgy alkalmasint ép bőrrel menekülök, feltéve, hogy nagylelkűen beleegyezem a házasságba, mivel áldozatom alig is ellenkezhetik: hisz társadalmi előítéletek miatt kivülem férje úgy sem akadna. Sőt épp ezen okból gyakran fel sem jelentik a gonosztevőt, mivel a leányt nem akarják pellengérré állítani.

Ime, így járunk el házasság előtt. Arról hallgat a krónika, hogy mi történik házasság örve alatt. A házastársi nyoszolyán oly dolgokat művelnek, melyeket még elavult törvényeink is súlyosan büntetnek, feltéve, hogy nem azzal a nővel szemben vétkezik a férfi, kinek örök hűséget, szelrelmet, támogatást esküdött. Az ember agyába tódul a vér, szavát elnémitja az undor, ha arra gondol, amire sok nő védtelen helyzetét felhasználják. A válás nem orvosság, hanem eső után köpenyeg. Nem védi a nőt, sőt még csak nem is bünteti a férjet, ki új áldozatokat vihet az oltár elé.

Rége az egyház némileg gondoskodott a nőről és papjai a gyónás szentsége révén befolyásolták a nemi életet. És a megfelelő egyházi művek olvasása meggyőz arról, hogy a lelki atyáknak meg volt a kellő ismeretköre és beállítása.³ Korunkban csökkent az egyház befolyása, a tár-

² 1878: V. tc. 240. §.

³ Hogy csak egy példát említsünk, Craisson: *De rebus veneris ad usum confessariorum* c. művében így ír: *Situs naturalis est, ut mulier sit succuba et vir incubus, hic enim modus aptior est effusioni seminis virilis et receptioni in vas femineum ad prolem procreandum. Unde si coitus aliter fiat, nempe sedendo, stando, de latere. vel*

sadalomé pedig még nem érvényesül. Az óriási bajokon, rettentő igazságtalanságon csak a nő felvilágosítása segít. **A nőnek nemi téren szintén ismernie kell jogait.** Ha ismeri a nemi életet, akkor védekezni fog, számon kéri a gaztetteket. De a nő felvilágosítása után ritkábban fejlődhetik a dolog ennyire, mivel a beteg, elaggott férfi nem mer majd házasodni annak tudatában, hogy számon kéri cselekedeteit.

Midőn a számadást sürgetjük, akkor egyáltalában nem tulozunk, mivel az asszonynál, miként a férfinél is a nemi kielégítés nemcsak jogos élvezet, hanem egészségügyi követelés. «A nemi érzék gyakorlása és teljes kielégítése szükséglet és szervi szükségesség..... az agy szabadsága, sziv békéje és testi egészség szempontjából»⁴ «Ha a (nemi) folyamat a nőnél megszakadt s a férfi tudatlansága, önzése vagy tunyasága miatt nem teljes..... ugy levertség, undor, fáradság, s néha kétségbeesés keseríti meg életét és okoz betegségeket, melyek minden orvosi tanácsnak ellentállnak.»⁵

A férj boldogsága és a házassági kötelék szilárdsága szintén a nemi kielégítést követeli. «Az asszonyi hivsége csak az olly férjfiak tarthatnak számot, kik az asszonyt magokkal egy szempontból nézik..... Számtalan példákkal meglehet azt bizonyítani, hogy a' becsületos jólelkü 's

praepostere (more pecudum), vel si vir sit succubus et mulier incuba, innaturalis est . . . Sed tamen minime peccant conjuges si ex justa causa situm mutent, nempe ob aegritudinem, vel viri pinguetudinem, vel ob periculum abortus: quandoque ait S. Thomas, sine peccato esse potest quando dispositio corpus alium modum non patitur. (id. Dr. Kisch: i. m. 296. l.)

⁴ Dr. Guyot: i. m. 142., hasonlóan: Dr. Adams: i. m. II. 45. l.

⁵ Dr. Guyot: i. m. 92. l. — „A gyakran visszatérő, sokszor nagyfoku izgalom, mely nem nyer rendes befejezéssel kielégítést, idő folyamán zavarólag hat az ivarszervezet és egész idegrendszerre“. (Dr. Agams i. m. II. k. 31. l.) — A folytonos kielégítetlen izgalom megtámadja az idegrendszert és vaginismust okoz (Dr. Adams: i. m. II. 491 l.)

emberségöknek illendően megfelelő férjfiakkal feleségeik csak nem hitelfelett való hivséggel viseltettek...»⁶

És a férj szintén hűtlenné kell, hogy legyen, ha felesége nem osztja élvezetét. «Másut néz kielégítés után, mivel a férfi állandóan keresi azt a nőt, ki vele együtt érzi a kék remegést (spasme genesiaque)..... Oly félnek nem intelligens és határozatlan keresése, ki megegyezik ebben az utolsó deliriumban főoka minden házasság bomlásának. A férfi rossz muzsikushoz hasonlít, ki egyre változtatja hegedűjét, mivel reméli, hogy az új hangszer kiadja azt a dallamot, melyet ő nem tud játszani. Nemi szempontból a nő tényleg az az öthuru hangszer, mely összhangzó, vagy diszharmónikus hangot ad, aszerint, mint helyesen vagy rosszul hánnak vele.»⁷

Persze a tudatlanság eredményeért szintén a nőt okoljuk. Némelyek szerint érzékisége határt nem ismer. Pedig őt könnyű kielégíteni, mivel kevésbbé tüzes és gyengébb a férfinél. «Az ellenkező nézet és látszat onnan ered, hogy nála a nemi folyamat gyakran nem nyer befejezést. A férje a kielégítéssel járó megnyugvással a maga számára megszerzi, de nejjével nem törődik.»⁷ — Mások nejeik érzéketlenségét panaszozzák. Ezek a «rossz zenészek», mivel «rendes agyműködés és normális nemi szerveknél a teljes anesthesia sexualis (a nőnél) nagyon ritka, vagy pláne példátlan.»⁹ «Szükséglet és érzékiség nélküli asszony nem létezik..... Ellenben óriási a tudatlanok, önzők, durvák száma, kik nem fáradnak annak a hangszernek tanulmányozásával, melyet Isten bizott reájuk, vagy kik nem is sejtik, hogy tanulmány szükséges a legkisebb összhang elérésére is.»¹⁰

Végre az utódok érdekében is szükséges a nő teljes nemi kielégítése, mivel ez a megtermékenyítés feltétele.

⁶ Csontos: i. m. 88.—90.

⁷ Dr. Guyot: i. m. 128 és köv.

⁸ Dr. Guyot: i. m. 128. és köv.

⁹ Dr. Kisch: i. 191. l.

¹⁰ Dr. Guyot: i. m. 99. l.

«Legnagyobb mértékben valószínű, hogy a nő aktív részvétele az elhálásnál a megtermékenyítés esélyeire nem közönyös, mivel a nő nemi izgatottsága a szükséges láncszeme a megtermékenyítés folyamatának.»¹¹ Ebből (t. i. abból, hogy a nő részvétele szükséges a megtermékenyítéshez, mely a házasság főcélja) magyarázható, hogy a theologia is..... felhatalmazza a hitvest, hogy saját maga végezze be a folyamatot — — — — —»¹²

Végső elemzésben az asszony joga a nemi élvezet. Ezenkívül szükséges nemi kielégítés a nő egészsége, férje hűsége, a családi kapocs és faj fenntartása érdekében. Tehát nem ok nélkül írta Horvát már 1830-ban így: «Ha meggondoljuk, hogy ama körülményektől, melyek közt az elhálás, vagy nősítés történik, néha gyalázat és becsület, egészség vagy csupa nyomorusággal járó beteges élet, a lélek nagysága, vagy pulyasága, vidám, vagy komor elme és igen sok más függ: valóban kiki tartozik elmélkedni ily tárgyról.....»¹³

II.

Férfi és nőnek egyaránt ismernie kellene az életműködés e faját is. De ha megfigyeljük «... a' mostani nemzedék legnagyobb részének mind anyagi, mind szellemi nevelését ... azon tapasztalást vagyunk kénytelenek magunknak szerezni, hogy az életnek olly mindenek felett fontos szövetségéhez, mint a' házasság, legtöbbszörre minden előkészület nélkül szoktak lépni ... sem értelem, sem érzélem akképp irányozva (nincsen), hogy azon szent kegyelettel 's magasztosb szempontból tekintենek a' nemi szövetséget, mint az a' teremtető által kijelelt erkölcsi cél kö-

¹¹ Dr. Kisch: i. m. 557. l.

¹² Dr. Guyot: i. m. 11. l.

¹³ Horvát: i. m. 1. l.

veteli.»¹⁴ Még a férfiaknál is hihetetlen magas fokra hág a tudatlanság. Kérdezzük csak meg találmra néhány 22—26 éves fiatalembertől, kik már régóta gyakorolják a szerelmet, a női ivarszervezet külső részeinek felépítését és bámulni fogunk azok nagyobb részének abszolút tájékozatlanságán. XV. Lajos francia királyról mesélik a krónikások, hogy megrettent, midőn a trónörökös házassága előtt véletlen beszélgetés folyamán meggyőződött a nevelők mulasztásáról és saját maga vezette fiát titkos folyosón elhelyezett olyan képtárba, mely a szerelem élettanát tárta fel. Budapest egyik előkelő vendéglőjében gyakran étkezik egy nő, ki vagyonát tanitással szerezte: gazdag családok fiai házasságuk előtt kíséretében szoktak néhány hétre külföldi tanulmányutra menni.

A társadalom felszínén levő osztályaiban törődnek a nemi étellel. A munkás és különösen a földmiveseknél pedig az elméleti ismeretek nem oly szükségesek, mert kis lakás szűk körében együtt élő fiatal családtagok korán sejtik a két nem viszonyát és az állatok gondozása közben is sokat látnak, tapasztalnak. Ellenben a városban élő polgári osztály gyermekeinek tudatlanságát csak természetellenes szokásaik közelítik meg nagyságban, veszélyes voltukban. Tudunk rá esetet, hogy 18 éves leány, barátnői éretlen tréfájának következtében anyaságtól félt, mivel udvarlójától kapott bizonyos cukrot megette és a leghetetlenebb óvszábályokhoz folyamodott a célból, hogy szégyenétől meneküljön. Vagy például Budapesten hetedik gimnáziumba járó jeles előmenetelt tanusító okos fiu orvos tanácsát kérte ki, mivel barátai arról győzték meg, hogyha évenként egyszer közösül, ugy a néma bűn sohasem kísérti többé. Az orvost bámulatba ejtette ez a tudatlanság és tovább kérdezősködött. A feleletek még azt az embert is megrettentették, ki hivatásszerűen foglalkozik a nyomorral — — —

Számitunk rá, hogy mindazok nevetséges módon lehe-

¹⁴ Szabó: Nők világa: 50. I.

tetlennek ítélik e példákat, kik — kényelmesek a személyes kutatás révén való meggyőződésre.

Mindenkinek környezetében élnek fiatal emberek: bárki is meglátja az óriási bajokat, feltéve, hogy nem restel körülnézni. Ily vizsgálódások alkalmával persze az áldozatok szülei, nevelői mindig a tudatlanság szükségességével érvelnek. Általánosan elterjedt babona szerint az ember nemi életét az ösztön helyesen irányítja, a felvilágosítás pedig csak árt a gyermeknek. E tétel igazolására az állatok példájára hivatkoznak.

Tudomásunk szerint az állatokat a higiena szabályaira sem oktatják. Az embernél szintén még kevés súlyt fektetnek az egészséget biztosító ismeretek elsajátítására, de legalább elismerjük e szabályok tudásának célszerű voltát. Köztudomás szerint az állat és vadember földrajzi, természetani ismeretei is meglehetősen korlátoltak; de ezzel nem érvelhetünk a civilizált ember tanítása ellen. Hasonlóképp célszerűtlen a nemi élet igen fontos kérdéseiben való titkolódzás. Valamikor e szeretkezést isteni misztérium leple fedte; a középkorban az undor spanyolfala mögé bujtatták e természetes és nagyon hasznos életműködések; napjainkban végül az ösztön szent nevében álszemérem uralkodik. Pedig az állatok megfigyelése is igazolja, hogy még náluk sem csalhatatlan az ösztön. Erről szintén meggyőződhetik bárki is, ha figyelemmel kíséri a macskák, kutya, majmak nemi életét. A lovat már nem hozhatjuk fel például, mert nála az állattenyésztő tudatosan jár el.

Az állatokén kívül az emberek példája is megcáfolja az ösztön csalhatatlanságának tanát. «Az elhálásnál a tudatlanság hihetetlen dolgokat produkál — — — nemi közösülésen oly dolgokat értenek, melyek természetes folyamat alig is hasonlítható össze». ¹⁵ Megfigyeltek esetet, melyben a férfi tudtán kívül ad anum coitált; ¹⁶ vagy «évekig

¹⁵ Dr. Kisch: i. m. 332. l.

¹⁶ A végbél nyílását hüvelylyel tévesztette össze. Dr. Kisch. i. m. 343. l.

tartó házasságoknál sokszor elmarad az immisio membri virilis». ¹⁷ Szakorvosok igen sok esetet említenek, melyben gyermekek hija miatt tanácsukat kérték ki; az «asszony» megvizsgálásánál pedig az derült ki, hogy — szüz ...

* * *

«A férfi tudatlanságának okából a nemi aktus semmiféle élvezetet vagy kielégítést nem ad a nőnek; ennek következtése családi viszály, a szerelem megszűnése, hűtlenség». ¹⁸ *Az ösztön szava nem megbízható, ezért a nemi élet követkevéseinek ismeretét tanítás útján kell terjeszteni.*

III.

«A férjii az elháláskor egy a megtermékenyítésre elmulaszthatatlanul szükséges nedvet ad. Valami hasonló találkozik a fejjérszemélynél; ha némely nagytekintetű Megvigyázók bizonyításainak hihetni..... elmulaszthatatlanul szükséges, hogy a két nedvesség vegyülése egy s ugyanazon pillanatban történjék.» ¹⁹ A gyakorlatban ez mindig nem történik így. A nemzési aktus lefolyását a férfinél nagyobb gyakori neurasthenia kelleténél jobban gyorsítja; ²⁰ viszont a nőnél rendszerint a kétérték később keletkezik, lassabban emelkedik. ²¹ Két fél közt létező ilyen különbség technika szempontból célszerűtlen, mivel «A hüvely (vagina) bejárata rendszeren összehúzódik, visszafelé hajlott és így megnehezíti az elhálást.» ²² Ettől eltekintve, a kétérték ke-

¹⁷ Elmaradt a himvessző bevezetése. Dr. Kisch. i. m. 345. l.

¹⁸ Bourgas: i. m. 15. l.

¹⁹ Horvát: i. m. 49. l.

²⁰ Dr. Ádáms: i. m. k. 491. l.

²¹ Krafft-Ebing: i. m. 30. l.

²² Dr. Guyet: i. m. 107. l.

letkezésének s lefolyásának eltérő gyorsasága morális akadályokat is gördít a nemi aktus elé. «Míg a negatív szerv nem ébredt fel..... minden közvetlen érintés, még a clitorisé is és a közösülés kísérlete erkölcsi fájdalmat idéz elő, ösztönszerű vonakodás, undor és utálat érzését váltja ki. Minden férfi, minden férj, ki e hajlandóságot nem ismerve cselekszik: nevetséges és megvetendő. Minden férfi, minden férj, ki ismeri e hajlandóságot és mégis ellene mer cselekedni: szemérem elleni bűntényt követ el. Minden nő, ki szerelem, vágy, szükséglet nélkül kihívja a férfi gerjedelmét: kéjhölgy. Minden meg nem értett feleség, ki férje passzív eszköze gyanánt szerepel: szent és mártír, férje ellenben önző és buta.»²³

Minden tőlünk telhető eszközzel tehát azon kell lennünk, hogy az ejakuláció mindkét félnél egyugyanazon időben történjék. E célból jó a neurasthenikusok számának kisebbitése, a mi megfelelő fizikai nevelés és a néma büntőtől való óvakodás segítségével lehetséges. A szerelmi házasságok szaporítása is alkalmas orvosság, mivel a szerető nőnél a kéjérzet keletkezésének és lefolyásának tartama sokkal rövidebb. A hol pedig a megelőzés nem segít, ott a férfi sokat tehet, ha a nő természetrajzát ismeri. «Az aszszonynál az izgalom rendkívül hatalmas eszköze, a kéjremegés (spasme genésiaque) majdnem biztos előidéző oka az emlő s különösen a csecsbimbók mozgatásában és szopogatásában rejlik. Ez utóbbi eljárás állandó következése a clitoris merevedése. Ennek dörzsölése a csecsbimbó dörzsölésével, vagy szopogatásával egyidejűleg szükségszerűen előidézi az egész negatív szervben a kéjremegést.»²⁴

A hatás észrevehető. A nemi kielégítés utáni vágy esetében a nő ajkai kemények és remegők; a szem szivárványhártyája kitágul; az emlők duzzadtak; a csecsbimbók merevek. «Az intelligens férj tévedését kizárják e jelek, melyeket, ha nem léteznének, csók és kedveskedéssel elő kell

²³ Dr. Guyot: i. m. 120. l.

²⁴ Dr. Guyot: i. m. 121—122. l.

idéznie. És ha kiméletes, gyengéd izgatás ellenére az ajkak tűznélküliek, az emlők nem duzzadnak s különösen, ha felületes szopogatás kellemetlenül hat a csecsbimbókra, úgy zabolázza vágyát és tartózkodik a nemi szervek minden érintésétől..... Ellenben, ha a járulékos szervekbe életet öntött kedveskedése, úgy azt kiterjesztheti a nemző szervekre és különösen a clitorisra.....»²⁵ Ez esetben a hüvely (vagina) előre nyomul, megnyílik és megkönnyíti a himvessző behatolását, melynek céltudatos mozgásával elérheti azt, hogy a kielégítés mindkét félnél egyidejűleg következék be.²⁶ Ha ez mindennek ellenére nem érhető el, úgy «..... szükséges, hogy a férj kellően erőt vegyen magamagán, leküzdje a sperma bevezetést követő elernyedést és így idézze elő a negatív szervben a kéjremegés (spasme genésiaque) bekövetkezését.»^{27 28}

Tehát a nélkülözhetetlen ismeretekkel bíró férj az esetek tulnyomó nagy részében kielégíti hitvesének nemi vágyát, megnyugvást szerez annak és így elejét veszi a hűtlenségnek. A közhit joggal tartja nevetségesnek az agganccsokkal feldiszitett férjeket, mivel szerencsétlenségük oka többnyire — butaság. Ha ismernék a nő természetrajzát és követnék annak parancsát, úgy feleségük nem keresné másutt azt, a mit otthon is megkap.

²⁵ Dr. Guyot: i. m. 122—124. l.

²⁶ Dr. Guyot: i. m. 107. l.

²⁷ Dr. Guyot: i. m. 158. l.

²⁸ Abrois Paré a „halhatatlan“, a „Francia sebészet atyja“, „egymásután négy király tanácsadója“ 1573.-ban megjelent *De la generation de l'homme* című művében az egész folyamatot így írja le: „L'homme estant couché avec sa compagne et espouse la doit mignarder, chatouiller, caresser et esmouvoir, s'il trouvoit, qu'elle fut dure à l'esperon et le cultivateur n'entrera dans le champ de la Nature humaine à l'estourdy sans que premièrement n'ai fait ses approches afin qu'elle soit esprise du desir du masle, et que l'eau lui en vienne à la bouche, a fin qu'elle prenne volonté et appetit d'habiter et faire une petite créature de Dieu, et que les deux semences se puissent rencontrer ensemble, car aucunes femmes ne sont pas si proptes à ce jeu que les hommes.“ —

A rendszeres nemi kielégítés fontossága már a régi kor törvényhozói előtt is ismeretes volt. Ezért ajánlja Zo-roaszter 9, Solon és Sokrates 10, Mohamed 7, Luther 14 napi időközben az elhálást.

Teljesen rendes állapotban Acton szerint minden 3—4 nap,²⁹ Guyot szerint átlag háromnaponként³⁰ tér vissza a nemi vágy. Ribbing 2—4 napi, szellemi munkával foglalkozó, városban élő embereknel 7—10 napi pihenést kíván.³¹

Nézetünk szerint a közösülés mértékének legbiztosabb szabályozója a közérzet. Ha a házastársak másnap fáradtságot éreznek, vagy levertek, úgy tullépték az egészség szabta határokat, mivel a nemi vágy mértékletes kielégítése erő, cselekvésre való hajlandóság, boldogság és nyugalom érzésével jár együtt. — Persze az is megtörténhetik, hogy a nő vágyai erősebbek, gyorsabb időközben térnek vissza, mint elkoptatott férjének hasonló kívánságai. E veszedelmes diszharmonia első oka a késői házasság és ennek következtében a férj rokkant volta. Sok bajt okoz az előrelátás hiánya is. Némely férj a mézes hetek alatt a szó-szoros értelmében megrontja nejét, tönkre teszi szemérmét és prostituáltat nevel belőle. Néhány hónap mulva kimerül és helyét nemsokára a házibarát foglalja el. — További baj a nők buja élete, tétlensége. A férjet nehéz munka, sulyos gond kimeríti. A nő érzékiségét pedig fűszeres étel, színház, olvasmány, beszélgetés és az elmaradhatatlan «flirt» egyre izgatja. Csak végig kell menni népes utcáinkon és egymás után látjuk a kissé elhizott, fénylő szemü, csillogó bőrü selyembe öltözött nőket, kiket életük rendje a házasságtörésre predestinál.

A kevésbbé érzékieket meg helyzetük viszi rá a bünre. Reggeltől estig, otthon és házon kívül folyton kíséri őket az a rém, mely annál gyötrőbb, minél jobban iparkodnak

²⁹ Acton: i. m. 188. l.

³⁰ Guyot: i. m. 144. l.

³¹ Dr. Ribbing: i. m. 60. 159. l.

tőle szabadulni. Egész életük menekülés, folyton szaladnak az Unalom elől, míg végre kétségbeesésükben, elkábulva és gondolkodás nélkül belevetik magukat, valamelyik zsurlovag karjaiba. — — — — —

Ellenben, ha nőnek munkát adnánk, úgy napjaikat betöltené a cselekvés és érzékiségük hatalma csökkenne. A felszabadítás e szempontból nézve szintén szolgálja a férfi érdekét.

* * *

A nemi kielégítés jogos, szükséges kívánság. Az ösztönök szava megbizhatatlan. Az embereket a házastársi kötelességek teljesítésére oktatni kell. Csak a dolgozó, felszabadított nők körében találunk majd feltétlenül megbízható élettársat. De viszont, ha elismerjük a nemi kielégítés lehető voltát és szükségességét, úgy nem szabad ezen elvek logikai következtései elől sem kitérniünk: vizsgálni kell a fogantatás megelőzésének kérdését.

5. FEJEZET.

A FOGANTATÁS MEGELŐZÉSE.

I. A megelőzés érvei. — Túlnépesedés. — Anyai szeretet. — Biológiai okok. — A család érdeke. — Egészségügyi szempontok. — Korai házasság. — II. A megelőzés eszközei.

I.

A legteljesebb nemi kielégítés összeesik a megtermékenyítés legnagyobb valószínűségével. Ha a nő követeli az elsőt, úgy szükségszerűen el kell vállalnia a másodikat is. Csak az a kérdés, nem módosulhatnak-e adott társadalomban, vagy meghatározott egyénnél akként a viszonyok, hogy e szükséges dualizmus ellen mesterséges eszközökkel kelljen harcolni? — A gyakorlat igennel felelt. Angliában neves orvosok közreműködésével a prevencio eszközei ismeretének népszerűsítésére társaság alakult, melynek elég radikális irányát a «Fruits of Philosophy» című röpirat kellően igazolja. Hasonló célt szolgál a német «Socialharmonischer Verein». Csak az a kérdés, mennyire okolja meg a tudomány ezeket a törekvéseket?

Túlnépesedéstől való félelem a szülések korlátozásának legelterjedtebb érve. Liebig ezzel szemben kimu-

tatja «hogy a termőföldek kimeríthetetlen és megszakítás nélkül való gazdag termést adnak, ha emberi erő és trágyaeszköz felett kellő mennyiségben rendelkezünk.»¹ Nézetünk szerint általában, de különösen hazánk adott viszonyai közt a túlnépesedéstől félni nem kell. Ily szempontból a megtermékenyítés megelőzése annál is inkább felesleges, mivel rendes körülmények közt a család és egyén érdeke gyermekeket igényel. «Természetes, hogy a nő szüljön és természetellenes ezen életműködés kerülménye. A nemzetszervek hónapokig, éveken keresztül tartó örökösen visszatérő duzzadása nemzés adta pihenés nélkül e szervek komoly rosszullétét idézi elő és ama mindenféle betegségnek kedvez, melyek fiatal asszonyaink oly nagy számát kinozzák.....»² Hasonlóan szól a család jól fel-fogott érdekeinek parancsa is: Gyermektelen házaspárt sok erkölcsi nyavalya környékezi. Gyermek hijján és különösen ama nő szempontjából, kinek foglalkozása nincs, az élet céltalan, unalmas. Már pedig az unalom magában véve is sulyos baj, mely sok más rossz okozója. — A férfi szintén nagyobb erőfeszítéssel, több lemondással és így jobb eredménnyel is küzd, ha több lény életéért, boldogulásáért felelős. — A gyermek sok örömet okoz; összetartja a házastársakat; az aggkor jutalma, vigasztalása. Ezért minden józan ember, amennyiben lehetséges, utódokra vágyódik. A hitves, ki szereti férjét, mindig kíván gyermeket. Gyakorta még a szerető is óhajt magzatot, bár ezzel magamagát közmegvetésnek dobja prédául. A szegyénytől való félelem mégis kisebb, mint oly lény után való sóvárgás, ki csábítója «husának husa, vérének vére», megtestesülése, folytatása és nálánál százsorta jobb, mivel anyját el nem hagyja. — Sőt még a boldogtalan házasság áldozatai is gyermektől várják szenvedéseik enyhítését. Ki Franzensbadban, a női bajok e fürdőjében, látta a sétáló asszonyok

¹ Bebel: i. m. 529. l.

² Drake: i. m. 88. l.

karja alól kikandikáló ebeket; ki aggszüzeket nézett, mikor szeretettel ápolják macskáikat, főznek, varrnak és fekhelyet készítenek számukra; ki állatklinikákon a «beteglátogató» asszonyok könnyeit, sóhajtásait figyelte meg: az belátja, hogy a női természet feltétlenül megkívánja valamely lényhez való ragaszkodást. Az anyai ösztön ereje igen nagy és gyermek hián más tárggyal csalják meg azt a nők. Ezért nem kell félnünk attól, hogy a normális asszony önként lemond az anyai örömről és más részről csak az esetben nyugodhatunk bele a gyermekek számának korlátozásába, vagy teljes gyermektelenségbe, ha az feltétlenül szükséges.

Biologiai szempontból Spencer kimutatta³ a fajfenntartás és nemzés ama törvényét, mely szerint a faj differenciálódásával (fejlődésével) arányban csökken annak termékenysége; valószínűleg azért, mivel a szövetek összetettebb volta miatt tökéletesebb szervezet nemzése több fiziológiai erőt követel. A kisebb születési arányszám azért nem veszélyezteti a faj fennmaradását, mivel nagyobb tökéletesség kisebb halandósággal jár együtt. — Viszont általános tapasztalás szerint a nőnek és utódainak árt, ha az nagyon gyors időközökben esik teherbe.⁴ Így például a felvidéki zsidóknak nagyfokú szaporasága szokatlan testi dekadenciával jár együtt. —

Amint látszik tehát, pozitív biológiai törvény és az ellenkező tapasztalás a mellett szól, hogy túl nagy szaporaság árt a fajnak.

A család szempontjából is aggályos néha a termékenység. Kőrösi Budapesten 300 anyát talált, ki 15 gyermeknél többet szült; hetet pedig 21 és hármat 22, 23, 24 gyermekkel áldott meg a sors.⁵ És ez a nagy szaporaság épp

³ Spencer: Principles of Biology: II. k. 6. rész.

⁴ Ribbing: i. m. 51. l.

⁵ id. Kisch: i. m. 389. l.

a szegény családokban uralkodik. Bertillon szerint törvényes gyermekek születésének arányszáma 1000 anyát véve alapszámul:

	1886—1894 év Berlinben	1889—1893 Párisban	1881—1890 Londonban
<i>az egész városban</i>	102 szülés	79 szülés	109 szülés
a legszegényebb lakosság körében	157 „	108 „	147 „
a szegény „ „	129 „	95 „	140 „
a jobbmódu „ „	114 „	72 „	107 „
a jómódu „ „	96 „	65 „	107 „
a gazdag „ „	63 „	53 „	87 „
az igen gazdag „ „	47 „	34 „	63 „ ⁶

Ezek a számok a gyermekszülések rossz megoszlását igazolják. Még a jómódu család sem gondoskodhatik kellően a negyedik, ötödik gyermek anyagi és szellemi neveléséről, boldogulásáról. Gazdasági és pszihikai eszközeink korlátozottak. Az ezen korlátokon túlmenő születések minden valószínűség szerint a nyomorultak, betegek és gonosztevők számát növelik; a nemzők pedig viselik azok szerencsétlenségeért és a tőlük okozott károkért az erkölcsi felelősséget. De ettől eltekintve, a bizonyos számot túllépő születések korlátozása a már élő gyermekek érdekeit is szolgálja, mivel módot ad a családoknak a már meglévőknek egészséges, jó felnevelésére. Tehát bizonyos körülmények közt és különösen a vagyontalanok körében, meg kellene szorítani a termékenységet. Erre a követelésre valószínűleg azt felelik, hogy a szegény embertől még a gyermekek okozta örömet is el akarjuk rabolni. Nem!

Mi részünkről csak a gonosztevők, elzüllöttek, kívándorlók és terhelték arányszámát kívánjuk csökkenteni. Ezt a célt pedig egyelőre, míg a gazdasági viszonyok nem javultak lényegesen, csak a születések számának megelőzés útján való korlátozásával érhetjük el.

⁶ Ada Olberg: i. m. 43—47. l.

Attól úgy sem kell félnünk, hogy hazánkban a születési arányszám csökkenése népesedési hiányokat okozzon. Toussaint Lona szerint:

	100 lakosra eső születések száma	15—45 év közti asszonyok termékenységének arányszáma
<i>Magyarországban</i>	4.94	17.8
Oroszországban	4.12	20.5
Ausztriában	3.93	16.4
Németországban	3.77	17.7
Olaszországban	3.67	16.1
Németalföldön	3.67	16.0
Finnországban	3.63	15.8
Angliában	3.58	15.5
Skóciában	3.53	15.8
Belgiumban	3.25	14.8
Dániában	3.12	14.4
Romániában	3.12	13.5
Norvégiában	3.10	14.0
Svédországban	3.05	13.7
Svájcban	3.04	13.1
Görögországban	2.96	13.2
Irországban	2.69	12.3
Franciaországban	2.63	11.6 ⁷

Tehát épp Magyarországon nem veszedelmes a születések arányszámának csökkenése, különösen, ha ezzel egyidejűleg apadna a kivándorlási és halálozási arányszám is. Sőt ez esetben az ország népessége számban és egyéni kiválóságokban növekednék.

Egészségügyi szempontból néha az anya közvetlen érdeke is megkívánja a fogantatás megelőzését. Így pl.: «indokolt orvosi követelés, hogy szivbeteg asszony ne szüljön 1—2 gyermeknél többet.»⁸ Sőt «bizonyos fenyegető megbetegedéseknél; sziv, tüdő és medence rendelle-

⁷ id: Dr. Kisch: i. m. 387. l.

⁸ Dr. Kisch: i. m. 269. l.

nességeknél; továbbá a női ivarszervek beteges elváltozása okából igazolható a megtermékenyítést gátló eszközök alkalmazása.....»⁹ Ezekről eltekintve csontlágylás, gyakori terhességi hányás gümőkórosoknál és még számos más beteges állapot a nőt terhessége alatt és szüléskor nagy veszélyeknek teszi ki, miért is a megtermékenyítést akadályozni kell.¹⁰ Ha pedig a szülő örökölhető bajban szenved: epileptikus, iszákos, gyengeelméjű, bujakóros, ugy a nemzés a születendő gyermek ellen elkövetett büntény. Azok a nyomorultak, a kiknek napjaik betegség keseríti meg, életüket pedig állandó szenvedés tölti be; a kik hibájukon kívül alkalmatlanok minden kitaró munkára és e miatt biztos nyomor, vagy életuntság felé mennek; a kik csak azért születtek, hogy nagy szenvedés után rövid életüket örökölt nyavalya oltsa ki: azok joggal átkozzák fogantatásuk percét és annak előidézőit. Csak akkor szabad gyermekeket nemzeni, «ha mindkét szülő egészséges és nem hiányoznak a nevelés anyagi feltételei sem. Ha e követelések nincsenek meg, ugy a nemzés oly bűn, melytől visszariad minden jó gondolkodásu ember..... Mindenkinék, legyen az nő, vagy férfi, a szülői állapotról való lemondás erkölcsi joga és egyuttal erkölcsi kötelessége is, ha a születendő, vagy már meglévő gyermekek érdeke azt követeli.»¹¹

Korai házasság okából néha szintén a prevenció mellett kell lennünk. Minél előbb házasodik az ember, annál kisebb a család eltartásának anyagi lehetősége: indokolt tehát bizonyos ideig a család szaporodásának megakadályozása. Ha bár ilyen áron sikerül a korai házasságok számát növelni, ugy minden szempontból jó munkát végzünk: korai házasság révén az ifju férj elkerüli a legényélet tetet, szellemet őrölő kicsapongásait; a nő pedig idejekorán szabadul a kielégítetlen nemi vágy okozta kinoktól.

⁹ Dr. Kisch: i. m. 401. l.

¹⁰ Dr. Adams: i. m. II. k. 447. l.

¹¹ Dr. Adams: i. m. II. k. 445. l.

Mindketten tehát jobb testi viszonyok közt várhatják ama kort, melyben anyagi viszonyaik gyermekek nemzését megengedik. És viszont az utódok egészséges szüleikre való tekintettel szintén tökéletesebbek lesznek. Végül pedig népesebb szempontról a házasságok számának növekedése igen célszerű módon ellensúlyozza a születési arányszám kissebbedését. —

Végső elemzésben a fogantatás megelőzése biológiai okokból a nőre és meglévő, valamint még születendő utódaira való egészségügyi tekintetből, a család szempontjából, ugy szintén a házassági kedv növelése céljából néha megokolt, sőt szükséges is.

II.

A megelőzést szükségesnek tartjuk: ezért annak célszerű eszközeit kell keresnünk. Meglehető sokféle módon iparkodtak e célt elérni; így: 1. Capellmann megfigyelései szerint nemi tartózkodás a hónapszámot megelőző 3—4 és az azt követő 14 nap folyamán megóv a fogantatástól. Csak-hogy az ilyen megelőzés nem feltétlenül biztos, azonkívül nagyon kis időre redukálja a közösülés szabad gyakorlását.¹² 2. A nő passzív viselkedése az elhálás folyamán, mivel úgy a női sperma kiválasztása és a férfiének a női ivarszervekben való továbbítása kisebb. Ez az eljárás sokban rontja a nemi élvezetet és egyáltalában nem megbízható.¹³ 3. A szoptatás idejének meghosszabbítása, mivel tartama alatt a fogantatás majdnem kizártnak tekinthető. E tényt a műveletlen népek annyira ismerik, hogy például India némely vidékének női, évekig szoptatják gyermekeiket. Állítólag «gyakran a fiuk, miután szivarjukat elhajtották, anyjuk emlőinél keresnek táplálkozást.» Viszont a

¹² Dr. Kisch: i. m. 406. l.; Dr. Ribbing: i. m. 105. l.;

¹³ Dr. Kisch: i. m. 409 l.

szoptatási idő önkényes meghosszabbítása már súlyos veszélyeknek teszi ki az anyát.¹⁴ 4. A megelőzés egy módját a szentírás is említi: «Amaz (t. i. Onan) tudván, hogy a fiak nem néki születnek, bemenvén bátyja feleségéhez, a magot a földre ontja vala, hogy magzatok bátyja nevére ne szülessenek» (Genesis 38. 9.). A hatás biztos, csak hogy Kisch, Krafft-Ebing, Beard, Mantegazza, Hirt, Eulenburg, Elischer szerint ártalmas az egészségnek, viszont Stille, Food, Thomson nem lát nyomában káros következtetéseket.¹⁵ 5. Erdély és Franciaország némely vidékén ejakuláció kezdetén a nő a himvessző prostata előtti részét ujjával összenyomja, miért is a mag a hólyagba ömlik és innen a vizelettel együtt távozik.¹⁶ Ez épp oly veszélyes, mint az említett megelőzés; ezenkívül nehéz az alkalmazása is. 6. Irrigálás 5.10%-os cuprum sulfuricum, 1%-os timsó, vagy 1:400 chininum sulfuricum oldattal. Ehhez hasonló és könnyebben alkalmazható a vagina suppositorium kakaó vajból, chininum muriaticummal. Egyik sem feltétlenül megbízható.¹⁷ 7. Kondom. Elég biztos, nem ártalmas. Dr. Kisch ezt ajánlja, mint a legcélszerűbb módot.¹⁸ 8. Pessárium oclusivum. Elég biztos, bár tüszőérés, köhögés alatt esetleg elfordul. Nagy baj, hogy bevezetéséhez orvosi segély kell.¹⁹ E tökéletlenségen segít Gallnak «Ballon Oclusiv Pessár»-ja, melyet az asszony maga alkalmaz.²⁰ 9. Műtői beavatkozás állandó meddőség elérése. Feltétlenül elvetendő, ha csak különös betegség okából nem szükséges.

A felsorolt eszközök közt kondom, pessarium, coitus

¹⁴ Dr. Kisch: i. m. 374. I. Darwin sok vad törzsnél a gyermekek feltűnő kis számát hasonlóképp a hosszú szoptatási időnek tulajdonítja. (Darwin: i. m. I. k. 67. I.)

¹⁵ Dr. Kisch: i. m. 401. és köv. I.

¹⁶ Dr. Kisch: i. m. 412. év köv. I.

¹⁷ Dr. Kisch: i. m. 412.; Dr. Adáms: i. m. II. k. 498. I.

¹⁸ Dr. Kisch: i. m. 415.; Dr. Adáms: i. m. II. k. 499. I.

¹⁹ Dr. Kisch: i. m. 414. I.

²⁰ Dr. Kisch: i. m. 416. I.

inter menses, irrigálás és suppositorium nem ártalmas az egészségnek és nem is okoz tulságos nagy kellemetlenséget. Használásuk nem föltétlen biztosítás a megtermékenyítés ellen, de megfelelő alkalmazásnál legalább is valószínűlenné teszi azt.

Az összes preventiv szabályok ellen azt hozzák fel, hogy szüzeknél és a házasság első heteiben, mikor legszükségesebb lenne, nem alkalmazhatók. Csakhogy az első gyermek születése

15—19 éves nők 20⁰/₀-nál a házasság első 10 hónapjára, 32·5⁰/₀-nál az első 15 óra, 28·2⁰/₀-nál első 2 évre esett.

20—25 éves nők 31·3⁰/₀-nál a házasság első 10 hónapjára, 36·1⁰/₀-nál az első 15 óra, 17·8⁰/₀-nál első 2 évre esett.

28—32 éves nők 25·7⁰/₀-nál a házasság első 10 hónapjára, 42·8⁰/₀-nál az első 15 óra, 17·1⁰/₀-nál első 2 évre esett.²¹

Tehát a házasság első idejében aránylag ritka a megtermékenyítés. Később pedig már élhetünk megelőzéssel.

Végső elemzésben a megelőzés lehetséges és az esetek jó részében beválík.

Kérdés, mit csinálunk akkor, ha minden elővigyázat ellenére megtermékenyítés történik?

²¹ Dr. Kisch: i. m. 275. l.

6. FEJEZET.

MAGZATELHAJTÁS.

I. Eredetileg magzatelhajtásért csak a férfit büntették. — Hogy büntessük a terhes nőt, ha öngyilkossági kísérletet követ el és méhmagzata elpusztul? — A magzatelhajtás eredeti büntetésének oka vallási hit volt. II. A magzatelhajtásnál a repressio célszerűtlen. III. A törvénytelen gyermek sorsa. — A magzatelhajtás ellen megelőzés útján kell küzdeni.

I.

A magzatelhajtás megokolására felhozhatjuk mindazokat az érveket, melyekkel a fogantatás megelőzésének szükségességét igazoltuk. A tételes intézkedések nem is büntetik. Az anya életének megmentésére történt műtői beavatkozást; ellenben a család, vagy a már élő gyermekek érdeke napjainkban mentségül még nem szolgál. Mint érvényes intézkedést nem bírálhatjuk a B. T. K. 285, 286. §-ának rendelkezéseit, de az esetleg hozandó törvények szempontjából jogos e rendelkezés célszerű voltának vizsgálása.

* * *

Az első intézkedések közé tartozik a Coutumier d'Artois az 1283—1302. évből, melynek XI. fejezet, 14. §-a szerint: «Li bers, si a en sa terre, le murdre le rat et

avortis... Et quiconques sera atains et provés d'aucuns de ces criemes, il en doit iestre pugniss par painne capital, c'est qu'il doit recevoir mort comme d'iestre trainés et pendu». Tehát halálbüntetéssel sújtották a magzatelhajtást, de csak a férfit büntették. E jelenség magyarázatát a bűncselekedet elkövetésének módjában látják. A nő állítólag sohasem volt részese a gonosztettnek, a férfi azt erőszakkal (többnyire a hasüregre mért ütéssel, rugással) követte el.¹ Nem vitatjuk ezt a megokolást, hanem egyszerűen rámutatunk az 1791-ben hozott francia kódexre, mely szerint: «Quiconque sera convaincu d'avoir par breuages, par violence, ou par tous autres moyens procuré l'avortement d'une femme enceinte sera puni de 20. années de fers»² Tehát a négyszáz évvel később hozott törvény sem szól a nőről és «Az a körülmény, hogy a törvényhozó nem említi a nőt, ki maga maga hajtja el méhmagzatát, a mellett bizonyít, hogy nem kívánta e nőt büntetni».³ Ez intézkedés rációja egyféle lehet: belátták, hogy az asszony csak óriási nagy erkölcsi vagy anyagi kényszerűség hatása alatt pusztíthatja el saját magzatát. Az anyai szeretet legyőzésére rendkívüli nagy hatalom kell. Az a törvényhozó, ki a lélek ismeretéből vonta le a beszámíthatatlanság és végszükség mentő körülményét, logikus módon kiterjesztette gondolkodását a nők legszerencsétlenebbikeire. És ha ezt nem tesszük, úgy sajátóságos ellentétekbe ütköznek maguk a büntető törvények intézkedései is. Így például az öngyilkossági kísérletet újabb időben nem büntetik, mivel szintén belátják e cselekvésnek az emberi akarat hatalmát fölülmuló viszonyokból való szükségzerű következését. De vajjon mit csinálunk, ha terhes

¹ Dr. Schultzenstein: Abtreibungsverbrechen in Frankreich: 367. l.

² Code de 25 sept. 1791. 2e. partie tit. II. sect. I; art. 17.

³ La silence du législateur sur la femme qui se fait avorter elle même est une preuve qu'il n'a pas voulu punir cette femme. Merlín: Répertoire univ. et raisonné de jurisprudence t. I. p. 431.

nő követ el öngyilkossági kísérletet. A szerencsétlen magzatát is el akarta pusztítani, sőt gyakran kora szülés következtében az tényleg elpusztul, míg anyja megmenekül. Felmentjük öngyilkosság kísérleteért, és elítéljük magzatelhajtás kísérletéért?.....⁴

A dilemmát súlyosbitja a magzatelhajtási büntetés eredeti okának ismerése: Már Tertullianus kimondta: «homo est, qui est futurus» (Apollog. c. 9.). Vagyis vallásos elvek-ből következő fikcióval a meg nem lévő (méhmagzatot) a meglévővel (élő emberrel) azonosítják. Ennek oka talán abban a körülményben keresendő, hogy a szent atyák igen hosszú vitatkozás ellenére sem tudtak megegyezni abban, hogy mikor kerül lélek az emberi testbe. Némelyek ezen fontos eseményt a fogantatás pillanatába, mások a terhesség 3—4 hónapjára teszik; akadt oly vélemény is, mely szerint születéskor költözik lélek a testbe. Óvatosságból kellett tehát már a méhmagzat lelkiüdvösségéről gondoskodni. E gondoskodásnak az anyára gyakorolt jogi befolyását ékesen világítja meg II. Henrik edictuma, mely szerint „... plusieurs femme ayant conçu enfans par moyens des-honestes, ou autrement... desguisent, occultent et cachent leurs grossesses, sans en rien decouvrir et declarer. Et advenant le temps de leur part et delivrence de leur fruit, occultement s'en delivrent, puis le suffoquent, meurtrissent, et autrement suppriment, *sans leur avoir fait impartir le saint sacrement de baptesme*. Ce fait les jettent en lieux secrets et immondes, ou enfouyssent en terre profane, *les privans par tel moyen de la supulture coustumière des chretiens*.”

Tehát a legtöbb anya, ki gyermekét elhajtotta (megölte), vagy tisztességtelen uton fogantatott gyermekét titokban elásta *megfosztotta azt a keresztség szentségének vételétől és a keresztyének szokásos temetésétől*. Ime a halá-

⁴ A magyar B. T. K. a magzatelhajtás büntettének kísérletét is bünteti. 285 § és 65 § 2. p.

los bűn, a büntetésnek valódi oka: «Az elhajtás miatt az emberi test gyümölcsét egyrészt a szent keresztségtől, másrészt keresztényi temetéstől fosztották meg és ezzel örök kárhózásnak adták azt martalékaul.»⁵

II. Henrik edictumának hatása alatt és hasonló elvek szerint készült Poroszországban I. Vilmosnak 1720-ban kiadott rendelete és az 1734-ben hozott Codex Legum Suecicarum XVII. fejezete. A régi skót törvények szintén annyira mentek, hogy erre az egyetlenegy esetre áttörték a bizonyítási rendszert: gyermeköléssel gyanúsított nők ellen nem a vádlónak kellett bűnösséget és a tényleges ölést bizonyítania, (plead to guilty), hanem a vádlottnak kellett igazolnia, hogy terhességét legalább egy valakivel közölte, vagy hogy gyermeke él.⁶

Mindeme vallási hitből eredő rendelkezések nyomait viselik korunk törvényei is:

Az anyának magzatelhajtásért való büntetése tehát aggályos, mivel egyrészt csak végső szükség okozhatja és egyuttal menti is e tettet, másrészt pedig a büntetés eredeti oka nem annyira társadalmi, hanem inkább vallásos érdek.

II.

A magzatelhajtás igen szigorú büntetése ellenére (halál és vagyonekbezárs) e bűntényt óriási módon üzték. II. Henrik 1556-ban kelt edictumában azt mondja «.....crime enorme et execrable, frequent en notre royaume.....» Guy Patin pedig a XVII. században ezt írja: «Les Vicaires généraux et les Penitenciers se sont aller plaindre à Mr. le Premier President que depuis un an six cent femmes de cont fait se sont confessées d'avoir tué et étouffée leur fruit.» Azóta is nagy mértékben üzik a magzatelhajtást és gyermekölést. 1882—1901 közt Franciaországban 1377, Német-

⁵ Dr. Schultzenstein. i. m. 372. l.

⁶ Scottish Statute Book, anno 1690; chapter 21.

országban 6231 személy került magzatelhajtás vádjá miatt a bíróság elé.⁶ A büntetendő cselekmény perrendszerű igazlása a dolgok természeténél fogva igen nehéz, és mégis nálunk 1903-ban magzatelhajtással vádoltak közül 4 férfit, s 79 nőt ítéltek el.⁷ Különben a statisztikai kimutatás szerint Magyarországon egy millió lakosra 7.3, Dániában 4, Németországban 2 közvetlen gyermekölés esik és került a bíróság elé.⁸ De hány marad felfedezetlenül! Ezenkívül virágozik az indirekt gyermekölés: dajkaságba való adás és felfedezetlen abortus.

Tehát a büntetés legelső célját: a javítást nem is éri el. Dr. Schultzenstein korunkban a magzatelhajtás büntetésének indító okát abban látja, hogy «..... nagy társadalmi bajokat okoz és a tervszerű kulturális életet veszélyezteti. Ezért a kulturális rend ellen való bűn..... és a védelem tárgya nem a foetus, hanem a társadalom.»⁹ Hasonlóképp Bentham szerint a magzatelhajtás a népesség elleni bűn. Csakhogy e vétket maga a társadalom hívja ki és büntetéssel nem nyomja el.

III.

Franciaországban az utolsó kimutatásban felsorolt 65 magzatelhajtásért vádolt nő közül 23 hajadon; 30 férjes, de már gyermekkel bíró; 7 férjes gyermektelen; 4 gyermekkel bíró özvegy és 1 gyermektelen özvegy volt. Ebből az egyszerű felsorolásból láthatjuk a magzatelhajtás valódi okát és meggátlásának igazi módját: Gazdasági nyomor és már meglévő gyermek, házasságon kívüli teherbeesés okozta társadalmi megvetés és a törvénytelen gyermek rossz helyzete készíti cselekvésre az anyákat.

⁶ Dr. Schulzenstein: i. m. 390. l.

⁷ Stat. közl. XI. k. 446. l.

⁸ Novicow: i. m. 153. l.

⁹ Dr: Schultzenstein: i. m. 416. l.

Nem szívesen beszélnek a törvénytelen gyermek soráról, állítólag, mert elenyésző kicsi a számuk. A Magyar Birodalomban 1881—1890 közt született törvénytelen gyermekek az egész lakosság 8.1%-át teszik; ez az arányszám 1903-ban 9.4%-ra emelkedett. Ebben az évben hatvan-kilencezer kétszáz és negyvennégy természetes gyermek született,¹⁰ Bajorországban 14%, Svédországban 10.23%, Németországban 9.3%, Belgiumban 8.75%, Franciaországban 8.41%-ot tett a törvénytelen gyermekek száma.¹¹ A nagyvárosokban még rosszabbak a viszonyok. Stockholmban 29, Bécsben 32, Krakkóban 37, Párisban 41%-ra emelkedett ez az arányszám!...

Ily óriási számok láttára érthetetlen, miért késlelkedünk a cselekvéssel? Az újabb időben a francia forradalom volt az egyedüli korszak, mely emberi módon gondoskodott a társadalom e páriáiról.¹² Általános magánjogi, de különösen örökjogi szempontból a modern törvényhozó úgy bánik velük, mint az emberiség salakjaival, kiket apjuk még az örökség köteles részétől is megfoszthat.¹³ A mit pedig törvényes intézkedés el nem vehet, azt elrabolja tőlük a társadalmi «morál felfogás».

A gyermek, midőn iskolába kerül, egyszerre érzi, hogy ő nem olyan lény, mint társai. A tanárok szánakozással vegyes tartózkodással bánnak vele; a többi gyermek rövid időn belül egy vagy más módon, de biztosan megtudja, hogy nincs apja. Nincs apja! Számukra érthetetlen fogalom, de ezért elég ok az állat bárdolatlan ősi ösztönének: a kegyetlenségi vágnak kitörésére. Kerülik. Ha pedig mégis találkoznak vele, úgy gunyolják, védekezés esetén ütik,

¹⁰ Magy. stat. évk. XI. k. 14. l.

¹¹ Novicow: i. m. 152. l.

¹² l. 1793, 4. juin; 12. brum. II; 3 vend. IV; 26 vend. IV; 15 therm. IV; 2 vent. VI. törvényeit.

¹³ l. Magy. Polg. Tvk. Terv. 344, 348—350, 356, 457 §§; Cod. Civ. Franc. 340 §. osztrák P. T. K. 163 és köv. §§; Codice civile italiano 189 § és Német P. T. K. 1908—1718 §-ait.

bántalmazták. A szerencsétlen egyre hallja: nincs papája, nincs papája, nincs papája...

Ezek a szavak mélyen belevésődnek a lélekbe, félénkké teszik azt, kinek kétszeres bátorság kellene. Az iskolai tanítás befejezése után a szerencsétlen gyermek, — ki már árva, bár apja, anyja él — idegen városba, talán egyetemre jut. Ovatosan elkerüli régi ismerőseit, új társaságot keres, mivel ez talán nem ismétli háta mögött e borzasztó szót: fattyu. Évei rettegésben telnek el. Egyre takargatja az ártatlanul viselt Kain jelet, mely azért előbb-utóbb napfényre kerül. Katonáskodás alkalmával ismétlődik a kinszenvedés, házasság előtt pedig eléri legnagyobb mértékét. Szeret, becsül és érzelmeit viszonzózzák; ezideig talán sikerrel takargatta hibáját, de most be kell vallania azt. Ki tudja, mi lesz ennek eredménye....?

Az anyagi bajokról hallgatunk — — —

A törvénytelen leány sorsa még rosszabb. Nevelése, családi viszonyai, vagyoni helyzete majdnem menthetetlenül a prostitúcióba sodorják. Mert vajjon ki elég bátor ahhoz, hogy elvegyen olyan leányt, kinek «anyja megfélemedezett magáról», vagy «letért az erény utjáról»; hisz «az alma nem esik messze fájától». Bizhatunk oly nőben, ki maga, vagy kinek anyja szeretni tudott, hinni mert és bünbe esett, mivel e hatalmas érzelmei legyőzték az önzés és önfentartás ösztönét.....?

A míg a társadalom ily kegyetlen erkölctant ismer, addig mi nyiltan valljuk immoralitásunkat.

Az erkölcsbírák üssenek mellükre, szálljanak magukba. A viszonyokon kell változtatni. Ha megszüntetjük az ősi átkot, visszahelyezzük a szerelmet jogába és a nőt munka révén felszabadítjuk, úgy megváltozik a nemi élet képe. A lelki vonzódás okából kötött házasság minden ember jogává lesz és maguktól eltűnnek azok a tökéletlenségek, melyeken porkoláb és hóhér, börtön és akasztófa nem segithubet.

7. FEJEZET.

ÖSSZEFOGLALÁS.

Vizsgálódásunk kiinduló pontja a nemi élet nagy nyomora volt. A szenvedéseket kívántuk enyhíteni; e cél érdekében kellett a férfi és nő jellegzetes sajátosságait keresnünk. Mindenekelőtt összehasonlítottuk a két nemet és azt tapasztaltuk, hogy adott viszonyaink közt a férfi jobban tölti ki jelenlegi társadalmunk kereteit. E jelenség hármasként a nő szomorú helyzete a múltban, ivarjának ma is megnyilvánuló zavaró hatásai, végül e két ok következményeinek számos nemzetségen keresztül átöröklés révén való megőrzése. De a ma tapasztalható tökéletlenségek okainak kutatása egyuttal feltárta mind a javítás lehetőségét, mind eszközeit. A helyes testi, szellemi nevelés kedvezően módosítja a leány fizikai és lelki tulajdonságait. A jól nevelt, tehát helyes belátástól és célszerű szokásoktól vezérelt nő kellően gondolja testét, jól ruházkodik és ily módon enyhíti a nemi élet megnyilvánulásainak hevességét. Ily módon több időt nyer szellemi munkára. A tökéletes anya jobb utódokat szül, leányai és fiai alkalmasabbak a létért való harc megvívására. Tehát mindkét nem érdeke kívánja a nőnek nevelés és felszabadítás útján való tökéletesítését. Ettől eltekintve erkölcsi okok is az egyenjogosítás mellett szólnak, mivel a két nemnek a szellemi tökéletesség és tényező képesség összegéből levont abszolút értéke egyenlő.

Ez elméleti érvektől eltekintve gyakorlati okok is szólnak a felszabadítás célszerű volta mellett. A régi idők hetai-

ráinak és a korunkban élő bábuknak példája azt igazolja, hogy a buta nőtől férje menekül, vagy ha ezt nem teszi, úgy unalom és boldogtalanság keseríti meg napjait. A két nem eloszlását feltüntető statisztika a nő szempontjából igazolja a felszabadítás anyagi szükségességét. Ma minden aszszonyra nem jut férj, ezért családi életen kívül kell számukra megélhetést teremteni. De ez csak úgy lehetséges, ha műveljük, neveljük a nőt. Vagyis az anyagi szükségességből következik a szellemi felszabadítás elkerülhetetlen volta. Ha mindkettő intő szavát megfogadjuk, úgy a női verseny erejével kiszorítjuk a férfit a meddő, gépies munkát követelő pályákból. A nő jelenlegi természetének megfelelő termékeny munka árán szintén tökéletesedik; a férfi természetének jobban megfelelő termékeny munka árán szintén tökéletesedik és mindkét nem fejlődése kihat utódaikra is. Végül a köz szempontjából is gazdaságosabb a munka helyes megosztása. Tehát a nő felszabadítása az egyén, faj és társadalom érdekét szolgálja. A női verseny rossz következéseit hirdető jósok pedig csalódnak, a mint azt a felszabadítás egyetemes hatásának vizsgálása igazolta.

A felszabadítás anyagi, szellemi és erkölcsi szükségességének megállapítása után célszerű módját kerestük. Ezt a mesterséges kiválasztásban, vagyis nevelés, még pedig együttes nevelésben leltük meg. Ha közösen neveljük a két nemet, úgy azokat jól készítjük elő társadalmi munkájukra, mely szintén közös; ezenkívül alkalmat adunk nekik egymásnak teljes megismerésére és ezzel növeljük a jó házasságnak, tehát a férfi boldogságának esélyeit is. A felszabadítás további lépésénél politikai jogokat kell a nőnek adni. Az eddigi tapasztalás szerint ez nem veszedelmes, és úgy mindkét nem, mint az állam és társadalom érdekeit is szolgálja.

A nő felszabadításával kikapcsoltuk az anyagi kérdéseket a nemi élet viszonyaiból és így a siker reményével foghatunk a nemi kérdés megoldásához. A mai házasság nem felel meg egy fél boldogságának sem. Kerestük tehát a há-

zasság helyes fogalmát és e célból vizsgáltuk az intézmény alakulását. A nőközösség ellenkezik a természetes kiválasztás elvével és a him örök féltékenységeivel. Sokneijűség a multban is csak a gazdagok házassági alakja volt, tehát a jövöben, mely gazdasági egyenlősítés felé halad, számba sem jöhet. Marad az egyneijűség. Ez ellen érvül hozzák fel korunk férfaiinak poligám szokásait. Csakhogy e rendellenességet korai házasság, helyes nevelés és társadalmi hit segítségével leküzdhetjük. Hónapszám, terhesség, szoptatás, a két nem arányszáma és a nő gyorsabb fonnyadása sem szól az egyneijűség ellen, ha mind az egyén jól felfogott érdekével, mind a szerelem várható evolúciójával számolunk. A monogámia ezenkívül megfelel a faj érdekének; társadalmi szempontból pedig a házasság minden egyéb alakja a szabad versenyhez hasonlít, melynek gazdasági kárait napjainkban eléggé tapasztaljuk. Ezért a monogámiában leltük fel a nemi élet leghelyesebb keretét.

Ezután a házasság tartamának kérdését vizsgáltuk. Végig tekintettünk az egyén, faj, társadalom érdekével megokolt nézeteken, melyek élethosszig tartó egyneijűség mellett szólnak. Elismertük az érvek súlyát, de mégis a házassági kötelék könnyü felbonthatósága mellett döntöttünk, mivel nézetünk szerint külső kényszerűség mellözésével, megfelelő emberek nevelése és házasítása útján kell a családi köteléknek erőt, tartósságot biztosítani. Ezért kerestük a házassági élet feltételeit. Láttuk, hogy első követelés testi és szorosabb értelemben vett nemi egészség, melynek a néma bün és fertözö betegségek ellenségei. A siker nagy valószínűségével küzdhetünk mindkét rendbéli baj ellen, ha azokat idejekorán észre vesszük. Helyes nevelés ad az ifjúságnak kellő tudást e bajoktól való óvakodáshoz. Helyes nevelés tanítja a szülöt a tökéletlenségek felismerésére, gyógyítására. További hatalmas óvószer korai és általános házasság, melynek akadályai: késői önállóság, női fényüzés, esztelen divat. Mindeme bajon jó nevelés és a nő felszabadítása segít. Végül fontos az eszmény helyes kialakulása,

az élettárs jó megválasztása. Mindehhez pontos ismeretekre alapított tudás szükséges. Ismét látjuk tehát, hogy a női szolgaság megszüntetését a férfi jól felfogott érdeke is kívánja.

Miután végeztünk ama orvosságokkal, melyekkel házasság előtt kell a boldogtalanság ellen küzdenünk;, a házastársi köteleességek vizsgálására tértünk át. A nemi aktus helyes végzésétől függ jó részben az asszony egészsége. Az elhálás oly fontos, hogy nem építhetünk vakon ösztönünkre, mely számos példa tanúsága szerint megbízhatatlan. És itt ismét okot találtunk arra, hogy tanítsuk a helyes nemi élet követeléseit. Régente az egyház örködött a természet pontos ismeretére valló mély tudásával a házastársi köteleességek teljesítése felett, ma e szerepet orvosnak, iskolának kell átvennie. Csakhogy mennél jobban megfelel az elhálás a fiziológia követeléseinek, annál valószínűbb a megtermékenyítés. Már pedig a nemzést biológiai okokból, a család érdeke miatt és egészségügyi szempontokból is néha korlátozni, máskor meg akadályozni kell. Ettől eltekintve gyakran azért tartózkodnak az emberek a feltétlen szükséges korai házasságtól, mivel attól félnek, hogy gyermekeiket anyagi okokból egyelőre még nem tarthatják el. Célszerűnek látszott tehát a megelőzés eszközeinek tanulmányozása. Arról győződünk meg, hogy ezek nem feltétlenül megbízhatók és ezért még a magzatelhajtás kérdését is boncoltuk. E cselekmény eredeti büntetésének oka valószínű; célja pedig nem az élet, hanem a lélek védelme. Be kellett vallanunk, hogy nézetünk szerint az élők érdeke néha fontosabb a születendőkéénél és ezért minden esetben nem kárhoztatjuk az orvosi beavatkozást. Sőt a törvénytelen gyermeknek és anyjának igen rossz társadalmi helyzete ha nem is menti, de sok esetben legalább megokolja a teherbe esett leány tettét. Keresve sem gondolhatunk el rettenetesebb képet, mint a saját gyermekét megölő anyáét. A rejtett magánosság homályosságában csillapulnak a születés okozta kínok, a nő tudata és ereje lassankint visszatér.

De öröm helyett első gondolata gyilkosság; ahelyett, hogy karjaiba zárná gyermekét, még gyenge kezének első mozdulatával megöli azt. — — — — — Azok is elsápadnak e gondolatra, kiknek idegzetét sok nyomor látása megacélozta. De ne kárhoztassuk az anyát, hanem javítsunk inkább a társadalom ferdeségein! Minél mélyebbre szálunk le a női szenvedés gyehenájába, annál sürgősebbnek ítéljük a javítást, annál biztosabban látjuk annak módját. A pokol tüze világítja meg az igazságot:

A nő elnyomott helyzetén kell változtatni és a felszabadítás nyomán sok olyan baj tűnik majd el, mely napjainkban nagy és sok fájdalmat okoz. A szolgaság megszűnését követeli a mi boldogságunk és a fejlődés törvénye is. «A jövőben semmiféle tartós és komoly haladás nem lehetséges, ha a nő nem osztozik annak terheiben és jutalmában..... Első ujitás..... a két nem egyenlősítése..... nevelés, házasság, család és társadalomban.»¹ E feltétlenül szükséges célt a nevelés szolgálja. Helyes nevelés útján terjesztett igazi műveltség alkalmassá teszi a nőt az élet nagy kérdéseinek intézésében való részvételre. Helyes nevelés útján terjesztett igazi műveltség a férfinak megadja ama tudást, melynek világításánál belátja, hogy a felszabadítás nem csak a másik nem szempontjából, hanem magamagának is hasznos. Nevelés tehát az ujitás feltétele és egyuttal eszköze is. Neveléstől várjuk a nemek harcának csillapítását és végül a béke megalapítását. A férfi és nő nem áll majd többé egymással szemben, hanem vállvetve türi az élet keserveit, viseli terheit és közösen élvezi a lét örömeit. És a két nem e szükségszerű, szoros egyesülése új lénynek ad életet: megszületik a holnap asszonya!

¹ Letourneau: i. m. 506.—507. 1.

A HOLNAP ASSZONYA.

Korunkban igen nagy az elnyomottak száma; az emberiségnek elenyészően kis töredéke alkotja az uralkodók osztályát. A legtöbb ember érzi azt a bénító nyomást, melyet a felette elhelyezkedő társadalmi rendek gyakorolnak. És azok, kik vérző homlokukat gyakran ütötték áttörhetetlen válaszó falakba, kiknek agyát sokszor emésztette az élet igazágtalanságaitól kivállott keserű düh, kiknek fájó szívét nem egyszer facsarta össze az előítélet vasmarka: mindezek gondoljanak a náluknál szerencsétlenebb nőkre. Az igaz emberben saját bajai, mások kinjai iránt keltenek részvétet. A szenvedések iskolája neveli a nyomorultak valódi barátait. Ezért az élet komor harcosaira számítunk mindenekelőtt; hisz az ő lelküket is sötét keserűség tölti be. Jusson eszetekbe a nő, kinek tusája még reménytelenebb, élete még leverőbb. Feledjétek enbajaitokat, keressetek orvososságot mások számára és a hasznos munkában fellelitek majd saját nyugalmatokat.

Ti pedig, kiknek vonagló szívét még nem taposta meg az élet durva kereke: gondolatok a sors szeszélyeire és jusson eszetekbe saját nemi életetek nyomorusága. Kielégítetlen vágy, szerelmi éhség, dühös féltékenység sok lelket emészt; ártatlanok elcsábítása, családok békéjének megrontása sok szíven rágódik. A szerelem nevében hazudunk,

lopunk, rablunk, néha gyilkolunk és mindeme bünt ellenünk is elkövetik. Az ember hol győztes, hol legyőzött a nemek harcában, de mindenesetre szenved: vagy lelkiismerete, vagy önérzete sajog. Jusson ez eszünkbe és óvjuk meg az utánunk következőket e bajoktól. A társadalom elnyomottai, szerelem áldozatai és a nemek harcának győztesei, kik talán legtöbbet szenvednek: fogjatok kezét, segítsetek a nemi élet nyomorán.

Az orvoslás lehetséges!

Ime erős hitünk, melyet igazolni próbáltunk. Talán választhattunk volna hálásabb tárgyat, de szükségesebbet nem. Talán kisebb fáradsággal és tetszetősebb eredménnyel munkálkodunk, ha magunk többet beszélünk és ritkábban idézzük mások véleményét. De fel kellett tárunk azt, hogy mennyi embert és mily különböző lelkeket emésztett a javítás vágya. Nem tekintélyi érvet kerestünk nálunk, hanem a nemi élet örök kérdésének vajudasait akartuk bemutatni. Becsületes, jól gondolkodó magyar embereket kerestünk elő a feledés homályából. Cselekvésünket nem csak az igénytelen szellemi örökös kötelessége: a hála, de ama vágy is vezérelte, hogy olvasóink megismerjék a régi íróinkban megnyilatkozó nemzeti erényt.

Ennek az országnak lelkiismerete mindig történetének válságos perceiben nyilatkozott meg legtisztábban. És mintha nagy elégedetlenség általános érzése hatolt volna már akkor elhagyatottságunk csendjébe, mikor e tanulmányhoz fogtunk. Mintha most távoli villám dörgését is hallanók..... Ki tudja, mit rejt a holnap nap: jótévő esőt, vagy nagy égiháborút?..... De bármi történjék, annak a Nemzetnek, mely polgárrá tette jobbágyait, a nőről sem szabad megfeledkeznie!

E hazának hü polgárok kellene; a holnap asszonya mindig az lesz, mert a n y a. — E társadalomnak az önzés aggasztó réme ellen kell küzdenie; a holnap asszonya megbízható harcos, mert hisz g y e r m e k e k e t s z ü l. — Nap-

jainkban az érdekek kiméletlen hajhászása egyre növekedik; a barátság elfelejtett, meddő fogalom; pedig az ember egyedülletben gyenge, tehetetlen. A holnap asszonya megbízható szövetségesünk, mert hisz életét kapcsolja a miénkéhez. —

A holnap asszonya hü polgár, jó ember, igaz barát. Testének helyes nevelés, erőt, szépséget ad. Akaratát az élet küzdelme megacélozza. Lelkének a szabadság éltető levegője vonzó bájta kölcsönöz. Müvelt agya velünk együtt gondolkodik. Ezért találjuk fel benne érzéki szerelmünk és szellemi vágyaink megtestesülését.

Az ezután következő nemzedék leányai nem csak nőkké, hanem asszonyokká fejlődnek. A holnap bizonyos koron túl már nem ismer majd nőt, hanem csak asszonyt, anyát. Minden ember joga a nemi vágy természetes kielégítése. És a mely társadalom felismeri és tiszteli e jogot, annak női nem hervadnak el meddően, annak férfiai többé nem a vásárolt szerelem fertőiben, vagy idegen családok megrontásával keresnek kielégítést. A holnap asszonyának korában igaz férfiak élnek majd. Az asszonyi szív bája, az anyai szeretet hatalma az embereket és intézményeket egyaránt javítja, tökéletesíti. A nyomor egyre jobban hátrál a szövetséges két nem hatalma elől. Az ember keserves tusája megszűnik; két együtt érző lény küzdi majd az élet harcát, osztja meg fájdalmát és sokszorosítja örömeit.

A holnap asszonya nem agyrém. Meg fog születni, mert eljövételét szükségessé teszi a szenvedések tengere. Mi már látjuk is előhírnökeit: két eszményi alak kíséri gondos figyelemmel munkánkat. Tőlük kértünk tanácsot, midőn a női gondolkodásmód rejtélyein töprengtünk; az ő szemük pillantása bátorított, mikor oly igazságokat mondtunk, melyekért ma esetleg még megkövezik az embert. A Hitves és Gyermek eszménye istápolta bennünket. Munkánk alatt reájuk figyeltünk. Írásunkban egy gondolat vezérelt: ha volna feleségünk, leányunk, úgy azt kívánnók, vajha megszivelnék az itt elmondott tanácsokat.

IDÉZETT MŰVEK.

- Acton, G.*: On the reproductiv organs. VI. Ed. London.
- Adams, Dr. H. B.*: Das Frauenbuch. B. I—II.; IV. Aufl. Stuttgart.
A férfiak felelete az asszonyokhoz arra a javallásra, hogy jó volna az Asszonyokat-is a közönséges Gyülekezetekbe bé-botsítani.
Buda 1790.
- Andrée, R.*: Zur Volkskunde der Juden Leipzig 1881.
- Aristote*: Politique. Trad. Barthélemy Saint-Hilaire.
Archives d'Autropologie Criminelle. Paris 1901. XV. vol.
" " " " Paris 1905. XIX. vol.
- Bárany Péter (?)*: A magyar anyáknak az ország gyűlésére egybegyűlt országnagyai s magyar atyák elejébe terjesztett alázatos kérések. 1790.
- Bain, Prof. A.*: The Emotion and the Will. London 1880.
" " " : La science de L'Education; IX. ed. Paris. 1899.
- Beale, Lion S.*: Our Morelity and the Moral question; London. 1887.
- Bebel, A. F.*: A nő és a szocializmus. Ford. Több elvtárs.
Budapest. 1895.
- Beniczky, J.*: A nők hivatása. Pest MDCCCLXX.
- Bod P. és Székely J.*: Női Életpályák. Budapest 1898.
- Bourgas, Dr. M.*: Le Droit à l'Amour pour la Femme. Paris 1903.
- Brehm, A. E.*: Das Leben der Vögel. Leipzig 1874.
" " " : Thierleben. I. Band. Leipzig 1876.
- Buckle, H. Th.*: Civilisation in England. V. 1874.
- Carberi A.*: Levele, melyben meg-mutatja hogy az Asszonyi Személyek: Emberek. Pest 1785.
- Cathrein Gy.*: A női kérdés; ford. Dr. Gallovich J. Budapest 1904.
- Csontos J.*: Szép-Nem Ügyvédje az asszonyi becsét sértegető vádokok ellen. Kassán 1830.

- Czeglédy J.*: A görög nők helyzete. Rózsahegy 1897.
- Darwin, Ch.*: Die Abstammung des Menschen, und die Zuchtwahl in geschlechtlicher Besiehung. Ford. D. Hack. I. II. Leipzig. P. Reclam.
- Dessewffy A.*: A házasság-élet. Budapest. Grill Károly.
- Dessewffy J. gróf*: Irodalmi hagyományai. Pest MDCCCXL.
- Dongó Gy. G.*: Lapok a tudomány köreiből. Budapest 1877.
- Drake, Mrs. Dr. E.*: What a Young Wife Ought to know. Philadelphia. The vir publishing Company.
- Du-Bois, F.*: Droit primitif des Peuples anciens. 1880.
- Durny, T.*: L'Italie Ancienne. Paris.
- Fournier, Prof. A.*: Pour nos fils quand ils auront 18. ans: Paris 1902.
- Faludi Ferenc*: Minden munkái. Pest 1853.
- Galton, Fr.*: Hereditary Genius. London 1869.
- Gerando, de A.*: A női élet. Kolozsvár 1892.
- Gerhard u. Simon*: Mutterschaft und geistige Arbeit. Berlin 1901.
- Gnauk-Kühne, E.*: Die Deutsche Frau um die Jahrhundertwende. Statistische Studie. Berlin 1904.
- Goncourt, R. et J.*: La Femme au XVIII-ième siècle. Paris 1903.
- Gray, J. H.*: China: A History of the Laws Manners, and Customs of the People. I—II. London 1878.
- Gripenberg, A.*: Naisasian Kehytys Eri Maissa; Borgå 1905.*
- Guillemot, A. P.*: De l'Heredité de quelques laisions acquises. Paris 1873.
- Guyot, Dr. J.*: Breviaire de l'Amour Experimental. Paris. Flammarion Editeur.
- Gyomlai Gy.*: A görögök története.
- Hajnik J. dr.*: Egyetemes európai jogtörténet. Budapest.
- Hanusz István*: A házasság és a társadalom. Kecskemét.
- Hellwald, F.*: Die Menschliche Familie. Leipzig 1889.
- Herczeghy Mór dr.*: A nő fizikai és szellemi természete, különös tekintettel a keresztény-vallásra, az erkölcsiségre és a tudományra. Budapest. Grill Károly.
- Horvát J.*: Tanácsadó az elhálás előtt, alatt, után, azaz rövid utasítás, miként kelljen az elhálást, vagyis nemi közösülést úgy gyakorolni, hogy az egészségnék ne ártson és szép, egészséges és erős gyermekeket lehessen nemzeni. Dr.

* E finn nyelven megjelent mű idézett helyeinek fordítását Vikár Béla ur sziveségének köszönöm.

- Becker G. W. szerint. Pest 1829. Hartleben C. Adolf könyv-
árusnál.*
- Hume, D.*: Essays Moral, Political, and Literary. London 1875.
- Hutkay L.*: A nő társadalmunkban. Eger 1899.
- International Socialist Review. London 1895.
- Jakab Elek*: Oklevéltár Kolozsvár története II. és III. kötetéhez.
- Jászi O. dr.*: Kulturális elmaradottságunk okairól. — Huszadik század. 1905. 7. szám.
- Kant, I.*: Die Metaphysik der Sitten. Königsberg 1798—1803.
- Kettes-Krausz*: Interdictions Sexuelles. Paris 1904.
- Kisch, Prof. Dr. H.*: Das Geschlechtsleben des Weibes in Physiologischer, Pathologischer und Hygienischer Beziehung. Berlin—Wien 1904.
- Kozma Gyula*: A nőkérdésről. Budapest 1904.
- Krafft-Ebing, Prof. dr. R.* Psychopathia Sexualis, a vizsás nemi érzések különös figyelembevételével. Ford. Dr. Fischer J. Budapest 1894.
- Kraepelin Prof. Dr. E.*: Psychiatrie. Leipzig 1904. I—II. k.
- Laboulaye, E.*: Recherches sur la condition civile et politique des Femmes. Paris 1843.
- Le-Dantec*: La Sexualité. Paris 1903.
- Letourneau, Prof. Ch.*: La Condition de la Femme dans les diverses races et civilisations. Paris 1903.
- Lucas, P.*: Traité philosophique et physiologique de l'héredité naturelle. Paris 1847—50.
- Magyar statisztikai közlemények új sorozat I. kötet. Bpest 1902.
- ” ” ” ” ” II. ” ” 1904.
- ” ” ” új folyam XI. ” ” 1903.
- Magyar statisztikai évkönyv VIII. kötet. Budapest 1902.
- Marion, Prof. H.*: L'Education dans l'Université, Paris, Collin.
- Mayer B. v. püspök*: A nőkérdés keresztény szempontból tekintve, Budapest 1902.
- Menger, A.*: Neue Staatslehre. Jena 1903.
- Megmutatás, hogy az asszonyi személyek nem emberek. 1873.
- Merlin, de Douai, Ph. A.*: Repertoire universel et raisonne de juris-prudence. 1807.

* E könyvre dr. Bányai Elemér nemzeti muzeumi s. könyvtáros ur hívta fel figyelmemet, ki nagy szakismeretével volt szives segiteni a többi magyar szakmunka felkutatásában és összeválogatásában is.

- Michelet, I.*: L'Amour. Paris 1859.
- „ „ : Histoire de France jusqu'a 1794. Paris 1859.
- Mill, St.*: Assujettissement de la Femme. Paris.
- Mingazzini*: Il cervello in relazione coi fenomeni psichici. Torino 1895.
- Moffat*: 23 ans dans l'Afrique Australe. Paris.
- Montegazza, Prof. P.*: Physiologie des Weibes. Ford, D. R. Teuscher. Berlin. Neufeld & Henius.
- Montesquieu*: De L'Esprit des Lois. 1—4. MDCCXCI.
- Morselli, Prof. E.*: Per la Polemica sul Divorzio. Genova 1902.
- Möbius, Prof. Dr. P. J.*: Ueber den physiologischen Schwachsinn des Weibes. VI. Aufl. Halle 1904.
- Möbius, Prof. Dr. P. J.*: Geschlecht und Kopfgrösse. Halle 1903.
- „ „ „ „ „ : Geschlecht und Krankheit. „ „
- „ „ „ „ „ : Geschlecht und Entartung. „ „
- Nagy F. dr.*: Magyar közjog. IV. kiadás. Budapest.
- Nagy K. S.*: A nők törvénykönyve. Budapest 1902.
- Nordau, M.*: Die Konventionelle Lüge der Kulturmenschheit. 14. Aufl. Leipzig.
- Novicow, J.*: L'Affranchissement de la Femme. Paris 1903.
- Nőtisztviselők országos egyesületének 1904. évi jelentése. Budapest 1905.
- Olberg, A.*: Das Weib und der Intellectualismus. Berlin 1902.
- Österlen, Prof. Fr.*: Handbuch der Hygiene. Tübingen 1876.
- Ortvay Tivadar*: Pozsony város története. Pozsony 1903.
- Payot, Dr. J.*: L'Education de la Volonté. Paris 1900.
- Ribbing, Prof. Dr. S.*: Wenn darf ich heiraten? 5—6 Tausend. Stuttgart 1897.
- Ribbing, Prof. Dr. S.*: Die Sexuelle Hygiene und ihre ethischen Konsequenzen. 26—30 Tausend. Stuttgart 1898.
- Ribot, Th.*: A lelki átöröklés. Ford. Holló J. Akadémia kiad. 1896.
- Sándor István*: Sokféle. Harmadik darab. Győrött 1795.
- „ „ : Sokféle, Kilentzedik darab. Bétsben 1808.
- Schneller J Dr.*: A középiskolai reformról; Magyar Paedagogia, 1905. 8. szám.
- Schopenhauer, A.*: Die Welt als Wille u. Vorstellung. Leipzig.
- Schultzenstein Dr. S.*: Das Abtreibungsverbrechen in Frankreich I. Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft Band XVIII. Berlin 1905.
- Smitt, R.*: Marriage and Kindship in Early Arabia. Cambridge 1885.

- Socialistische Monatshefte. 1904. II. kötet.
 " " 1905. I. kötet.
- Spamer*: Weltgeschichte II. B. Geschichte des Altertums bearb. von Prof. Rösiger u. Schmidt. Leipzig 1896.
- Spamer*: Weltgeschichte VII. B. Neuere Zeit. Bearb. von Prof Koemmel. Leipzig 1894.
- Spamer*: Weltgeschichte VIII. B. Neueste Zeit. Bearb. von Dr. Sturmhaifel. Leipzig 1895.
- Spencer*: Principles of Sociology. London. 1876—79.
- " " " Biology.
- Streitberg, v. G. Gräfin*: Recht zur Beseitigung Keimenden Lebens. Berlin W. Möder.
- Szabó Richárd*: Nők világa. Pest 1847.
- Szemák István*: Nőkérdés és nőnevelés. Kassa 1874.
- Szerényi Endre*: A női emancipatio. Győrött 1872.
- Stendhal*: De l'Amour. Paris 1896.
- Szalay József*: Városaink a tizenharmadik században. Budapest. 1878.
- Taine, H.*: Du suffrage universel. Paris 1872.
- Tarde, G.*: Psychologie Economique; Alcan. Paris 1902.
- Thiery, K.*: Narratives of the Merovingian Era; London 1845.
- Timon Ákos dr.*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. 2. kiadás. Budapest 1903.
- Topinard P.*: Az Antropologia kézikönyve. Ford. Pethő és Török. Budapest 1881.
- Toldy István*: A nőkről a nőknek. Pest 1865.
- Turgeon, Prof. Ch.*: Le Féminisme Français I—II. Paris 1902.
- Vámbéri Á.*: Die primitive Cultur des turko-tatarischen Volkes auf Grund sprachlicher Forschungen. Leipzig 1879.
- Westermarck, E.*: Geschichte der Menschlichen Ehe. Jena 1893.
- Weininger, O.*: Geschlecht und Character. Wien 1903.
- Wolf, Dr. L.*: Adam und Eva, ein Beitrag zur Klärung der sexuellen Frage. München. Seitz u. Schauer.
- Wood, Mrs. Dr. A.*: What a Young Woman ought to Know. Philadelphia. The Vir publishing Company.

TARTALOM.

A nemi élet nyomora	7—23
--------------------------------------	-------------

ELSŐ RÉSZ.

A nemek értékelése.

1. fejezet. Az értékelés szükséges volta és módja.

I. Boldogság feltétele összhang az egyén belső és külső körülményei közt. — Ez összhang megteremtése: javítás. — A gazdaságos javítás feltétele az ember és viszonyai kölcsönös hatásának ismerése. — A nemek viszonyánál az ivarra is tekintenünk kell, mivel ezzel okolják a nő mai helyzetét. — II. A mérés feltétele közös mérték. — Célszerűségi szempontokból a férfihez mérjük a nőt. — E módszer következése.

27—32

2. fejezet. A két nem közti lényeges eltérések.

I. A két nem szervezete. — Betegséggel szemben való nagyobb ellentállás. — E tünetmények okai. — II. A férfi szellemi tulsúlyának indokolása. — Jobb fizikum. — Nagyobb agysúly. — Viszonylagos agysúly. — A tej nagyobb kerülete. — Az agy anatómiája. — Ez érvek megbízhatatlan volta. — Következtetés. — III. A szellemi termékekből kell visszakövetkeztetni. — E módszer aggályos volta. — A szellemi nagyság megnyilvánulási módja. — Lángész. — A gula hasonlata. — A következtetések nem kedveznek a nőnek. — A nőben hiányzik a teremtés ereje. — A tehetség szerepe. — E téren is tökéletlenebb a nő. — Korunk nőjének értékelése

33—47

3. fejezet. A nemek közt tapasztalható eltérések okai a jelenben.

I. Letourneau megfigyelése. — Gates tanár kísérletei. — Gyakorlás útján tökéletesedik a szerv. — A női szervek gyakorlás útján való kifejlődésének akadályai. — Fanosodás. — Hónapszám. — Terhesség. — Ezeknek a szellemi életre gyakorolt befolyása. — A nem okozta idővesztések a fejlődés idejében. — II. Az ivarból folyó tökéletlenségek ellensúlyozásának kérdése. — Testmozgás és táplálkozás. — Ruházkodás. — Preventio a női ivar okozta tökéletlenségek ellensúlyozására 48—57

4. fejezet. A nő helyzete a múltban.

A két nem eredeti egyenlőségének elmélete. — E nézet bizonyítékai. — Az állatoknál uralkodó rend. — A vallásos költészet. — A zsidó és keresztény vallás alkotta kivételek. — A nő helyzetének rosszabbodása a történelmi idő kezdetén. — A mai kor vad népeinél uralkodó rend. — A nő helyzete a civilizáció haladásával együtt javul. 58—68

5. fejezet. Az átöröklés kérdése.

Möbius tagadja, hogy a nő tökéletlenségének oka az átöröklés. — Érvek. — A zene történetéből vont példa. — E példa vizsgálása. — Darwin és Ribot az átöröklésről. — Súlyos dilemma: az átöröklés nemek szerint, vagy a nemre való tekintet nélkül történik-e? 69—74

6. fejezet. Az átöröklés és a nem viszonya.

I. Példák. — A testi sajátságok átöröklése. — Az érzékek jellegének és szerzett tulajdonságoknak átöröklése. — Szellemi kvalitásoknak és jellemnek az ellenkező nemű gyermekre való átruházása. — II. Darwin elmélete a nemek szerint történő átöröklésről. — Ezen elmélet ellenkezik a női szellem mai tökéletességével is. — Az ellentmondás magyarázata. — A nemek szerint való átöröklés elvnek gyakorlati következményei 75—85

7. fejezet. A két nem abszolút értéke.

I. Elnyomatás és tökéletlenség közti viszony. — A leigázás erkölcsi indokolása. — A nőt az ethika nevében nyomják el. — Célszerű tehát a nemek abszolút értékének keresése. — Közös mérték. — A szellemi munka és tenyésző képesség viszonya. — II. A nő nagyobb szerepe a faj fentartásánál. — Ellenkező érvek. — Ezen érvek vizsgálása. — A két nem abszolút értéke egyenlő. 86—94

8. fejezet. Összefoglalás

95—98

MÁSODIK RÉSZ.

A nő anyagi és szellemi felszabadítása.

- 1. fejezet. A nő felszabadításának célszerű volta.**
 Rudolf szerzetes tapasztalatai. — A gazdasági helyzetnek a nő egyéniségére gyakorolt hatása. — A férfi is bűnhődik neje tökéletlenségeiért. — A bábuk. — Az anyagi kérdések kikapcsolása növeli a boldog házasság esélyeit. — A hetairák. — A nő tökéletlensége kicsapongóvá teszi férjét. 99—109
- 2. fejezet. A hajadon felszabadításának anyagi szükségessége.**
 Dr. Möbius véleménye. — Születési arányszám állatoknál. — A lakosság nemek szerint való megoszlását irányító törvények. — Adatok a lakosság nemek szerinti megoszlásához. — Ezen arányszámok várható módosulása. — A női többlet a jelenben és jövőben. II. Házassodás kora. — Házasulandók száma. — A nő kizárólagos hivatása többé nem lehet a házasság. — III. Bizonyítás à contrario. — Az ipari munkások száma. — A kereső és házas nők arányszáma. 110—125
- 3. fejezet. A hajadon felszabadításának szellemi szükségessége.**
 Az anyagi szükséggel együtt jár a szellemi. — A szellemi felszabadítás általános követelése. — A felszabadítás jó hatása kiterjed a férfire is. 126—128
- 4. fejezet. A felszabadítás egyetemes következei.**
 Végső ellenvetések. — Négerek és jobbagyak felszabadítása. — Tényleges állapotok. — A felszabadítás legáltalánosabb hatásai. 129—134
- 5. fejezet. A felszabadítás módszere.**
 I. Néhány példa. — A felszabadítás helyes módszerét statisztikai adatok s a nő természetrajzának összevetése adja. — A népességnek foglalkozás szerint való általános megoszlása. — A nemek megoszlása részletesen östermelés, bányászat és iparban. — Kereskedelem és a nagy vállalatok. — Következtetések. — II. A proletariátus nőinek felszabadítása. — III. A nő anyagi helyzetének javítása, szellemi tökéletesedésnek feltétele és egyuttal eszköze is. 135—147
- 6. fejezet. A felszabadítás eszközei; nevelés.**
 I. Faludy és Csontos a nőnevelésről. — A nevelés a mesterséges kiválasztás hatalmas eszköze. — Nőnevelés ellenérvei: vallástalanság és tudatlanságtól való félelem; a nő veleszületett tökéletlensége. — A nőnevelés szükségessége. — II. A nevelés módszere. — Közös nevelés. — Ellenérvek: moralitás, a férfi szellemi tulsulya. — III. A közös nevelés érvei. — Gazdasági és szellemi okok. — Nőtanárokról. 148—159

7. fejezet. A felszabadítás eszközei; politikai jogok.

I. Politikai jogok befolyása az egyén tökéletesedésére s anyagi helyzetének javulására. — II. Tényleges állapotok. — A magyar nő politikai helyzete. — Franciaország, Dánia, Svédország, Norvégia és Nagy-Britannia példája. — Amerika néhány állama teljes politikai jogot adott nőinek. — A többi Egyesült Államban a nő társadalmi és politikai felszabadítása nem jár párhuzamosan. — E jelenség oka. — A nő politikai felszabadítása eddig mindenütt bevált. — III. A felszabadítás ellenérvei. — Megszokás, nőiesség. — Adózás. — Véradó. — Komoly érvek. — Politikai érettség. — A választó nemzeti volta. — Következtetés. . .

160—173

8. fejezet. Összefoglalás.

174—175

HARMADIK RÉSZ.

A házasság meghatározása.

1. fejezet. A házasság fogalma.

Anyagi kérdések hamisítják meg a házasságot. — E kérdések kikapcsolása növeli a házasság jó meghatározásának eshetőségeit. — Rómában, a keresztény középkorban, a reformáció idejében és napjainkban a tényleges viszonyok ellenkeznek a házasságról alkotott elvekkel. — A házasság fogalmát nem állapíthatják meg a közkeletű meghatározásokból. — A tényleges állapotokat kell tekinteni. . .

177—183

2. fejezet. A házasság formái.

I. A nőközösség elmélete és az abból vont következtetések. — Ervek. — Westermarck a nőközösség ellen. — A nőközösség ellenkezik a természetes kiválasztással és a him örök féltékenységgel. — II. Soknejűség a hatalmasok házassági formája. — A poligámia általános elterjedése a múltban és fokozott mérték a jövőben lehetetlen. — III. A téves nézetek oka. — Házasság nem a tulajdon jogintézményének következtése, hanem annak oka. — A házasságintézmény fejlődésének valószínű menete. — A jövő haladása nem tarthat nőközösség, vagy soknejűség felé.

184—192

3. fejezet. A házasság formái; monogámia.

I. Az egynejűség ellen felhozott érvek. — Ifjúkori kicsapongás; agglegények. — Korunk férfiainak házasságon kívül folytatott nemi élete nem bizonyít feltétlenül a monogámia ellen. — II. Érvelés a mellett, hogy egynejűség a házasság

ságban is lehetetlen. — Hónapszám, terhesség, szoptatás, a nő gyorsabb fonnyadása, a nemek számaránya a monogámia ellen szól. — A kérdés mérlegelése az egyén szempontjából; a szerelcm evolúciója. — A faj érdeke. — Társadalmi szempontok. — A nemi élet legheylesőbb alakja: monogámia. — III. Az egyneűség pontos meghatározásának kérdése .

193—203

4. fejezet. A házasság tartama.

I. Élethossziglan tartó egyneűség létezett. — Az egyház befolyása. — A válás lehetősége még nem kötelez senkit a házasság felbontására. — II. Az élethossziglan tartó házasság mellett és ellene szóló érvek. — A faj érdeke. — Egyéni szempontok. — Társadalmi követelések. — III. Boldog házasság magától áll fenn; a boldogtalan felbontása közös érdek. — A felbonthatatlanság kimondása represszio, már pedig tökéletlenségeken preventíve kell segíteni. — A válás szükséges intézmény. — IV. A válás szükséges rossz. — Célszerűbb a megelőzés. — Egyelőre az egyéntől nem várhatunk kellő előrelátást; ezért szükséges állami beavatkozás. — A házasság végleges meghatározása.

204—216

5. fejezet. Következtetések

217—218

NEGYEDIK RÉSZ.

A házasság követelései.

1. fejezet. A házasság testi követelései.

I. Egészség követelése. — A nemi élet bajai. — Onánia. — Következései. — Felismerése. — Gyógyítása. — II. Nemi betegségek. — Kankó. — Bujakór. — Következések. — A nemi tökéletlenségek legjobb óvszere: korai házasság.

220—229

2. fejezet. Általános és korai házasság.

I. Mindenki egy, vagy más módon házasságban él. — Törvényes házasság szükséges az egyén szempontjából: Egészség, kriminalitás, halandóság. — Korai házasság szolgálja a faj érdekét. — Az aggregénység destruktív elem társadalmi szempontból. — Régente igyekeztek a házassági kedvet előmozdítani. — II. Korunk házasságainak akadályai. — Késői önállóság. — Női fényűzés. — Női kereset hiánya. — Válás nehézségei. — Esztelen divat. — III. A teljes nemi érettség és házasodás korát lehetőleg össze kell egyeztetni. — A jelenleg még szükséges időköz betöltésére nagyon alkalmas a hosszú eljegyzési idő.

230—240

3. fejezet. A házasság lelki feltételei.

I. Adott kor erkölcsi felfogása a viszonyok következtetése. — A szerelem fogalma változott. — Szerelem kihat a házasság tartamára és az utódok jószágára. — II. Katona egyenruhája miért kelt inkább tetszést, mint a tűzoltóé? — A szép fogalmát meglévő tudásunkkal alkotjuk meg. — Az eszmény megteremtésénél tudás helyett sokszor a véletlen vezet bennünket. — A házassági boldogság elnyerése véletlentől függ. — III. Napjainkban igen nehéz a jövőendő élettárs alapos megismerése. — Együttes nevelés, mint orvosság. — Az együttes nevelés további haszna.

241—248

4. fejezet. Házastársi kötelességek.

I. Büntető törvényeink a nő nemi életét, csak harmadik személyek ellenében védik. — Régente e téren is érvényesült az Egyház hasznos befolyása. — Ma a nő csak úgy védekezhetik, ha a nemi élet terén szintén ismeri jogait. — Egészségügyi szempontok teljes nemi kielégítést követelnek. — Nemcsak kielégítetlen nő, de férje is hűtlenné lesz. — A fajjentartás szempontjából szintén fontos az elhálásnak mindkét félnél való befejezése. — II. A nemi élet dolgaiban nagy a tudatlanság. — Példák. — Igazolással az ösztön csalthatatlanságára hivatkoznak. — Az ösztön szava gyakran megbízhatatlan. — III. Az elhálás. — Feltételek, eszközök. — Idő.

249—260

5. fejezet. A fogantatás megelőzése.

I. A megelőzés érvei. — Tulnépesedés. — Anyai szeretet. — Biológiai okok. — A család érdeke. — Egészségügyi szempontok. — Korai házasság. — II. A megelőzés eszközei.

261—269

6. fejezet. Magzatelhajtás.

I. Eredetileg magzatelhajtásért csak a férfit büntették. — Hogy büntessük a terhes nőt, ha öngyilkossági kísérletet követ el és méhmagzata elpusztul? — A magzatelhajtás eredeti büntetésének oka vallási hit volt. — II. A magzatelhajtásnál a repressió célszerűtlen. — III. A törvénytelen gyermek sorsa. — A magzatelhajtás ellen megelőzés útján kell küzdeni.

270—276

7. fejezet. Összefoglalás

277—281

A holnap asszonyai

283—285

Idézett művek

287—293

A HOLNAP FÉRFIAI

TANULMÁNY
AZ ALKALMAZOTT LÉLEKTAN KÖRÉBŐL

DR. ALEXANDER BERNÁT
EGYETEMI TANÁR ELŐSZAVÁVAL

IRTA

HARKÁNYI EDE DR.

Ára 4 korona

Birálatok: _____

Alexander Bernát: «Jóleső hit vonul e művön végig, mely az élet melegét adja néki. Egy főgondolat uralkodik rajta, mely az élet formájának tagozottságát szüli benne. Mindkettő, a gondolat és hit, becsületére válik a mű szerzőjének, kinek esze és szíve szépen összhangzik.... Ez a könyv jó, hasznos könyvnek ígérkezik..... Jó ügyet és jó könyvet ajánlunk, midőn a szerző ezt a művét a komoly olvasó figyelmébe ajánljuk.» (1904. jun. 5.)

Ignotus: «Egy fiatal gondolkodó, Harkányi Ede, igen elolvasni való könyvet írt nemrég észreveszem és értékelem a Harkányi megkülönböztetéscinek élességét és finomságát....» (A HÉT, 1905. márc. 26.)

Szalay Károly: «Dr. Harkányi Ede eszméi, elvei, teljesen a való, a gyakorlati élet céljainak megvalósításához vannak hivatva utat jelölni..... elfogultság nélkül állithatom, hogy magyar pedagógiai irodalmunkban komolyabb, alaposabb, lelkiismeretesebb munka az utolsó pár évtizedben nem jelent meg» («Nemzeti Tanügy» 1905. szept. 16. és szept. 23. száma.)

- Szász Zoltán :** «A holnap férfiai... címmel jelent meg egy rendkívül művelt, fegyelmezett és emellett lelkesülő elme, dr. Harkányi Ede könyve, mely a mai pesszimista gondolat-felhőkötől elsötétített s anarkista tett, villámlásoktól kísértetiesen megvilágított közéleti láthatáron az egészséges és tartalmas gondolkodás üdítő forrásaként tűnik fel.... Az az egészséges szellem, mely a könyvben leng, méltó megnyilatkozási formát talált a világos, könnyed, nyugodt előadási módban. Egy szóval: Harkányi Ede meg lehet elégedve művével, mely talpig derék s tiszteletreméltóan intelligens könyv léte a magyar szellemi termelés piacán nem mindennapi jelenség.» (Jövendő, 1904. júl. 10.)
- Tóth Béla :** «Épp most olvasok egy derék gondolatokkal teljes kötetet a Holnap férfiai című neveléstudományi könyvet. E mű egyik érdekes fejezete az, mely elénk tárja a mai napok egyik legveszedelmesebb művelt, sőt tudákos babonáját, az edzés címén üzött gyermekkinzást és gyermekpusztítást.... Dr. Harkányi éles elmével mutatja ki e balgaság logikájának ferde voltát.....» (Esti levél 1904. augusztus 14.)
- Budapesti Hírlap:** «Holnap férfiai címén figyelemreméltó, érdekes könyv jelent meg Harkányi Ede dr. tollából... Eszmemenete a következő...» (1904. júl. 18.)
- Budapesti Napló :** «... Harkányi könyve nem csak okos és szép könyv, hanem hasznos könyv is....» (1904. jun. 15.)
- Egyetértés:** «.... Dr. Harkányi az egyén és viszonyainak tökéletlenségét társadalmi szempontból kutatja, írja le a betegség tüneteit, keresi a gyógyítás módját.... Jó ügyet és jó könyvet ajánlunk....» (1904. jun. 28.)
- Magyar Szó :** «...fiatal, komoly készültségű magyar bölcselő: dr. Harkányi Ede A holnap férfiai címmel tanulságos, hasznos, nemes célzatu könyvet irt....» (1904. jun. 17.)
- Népjog :** «... pár elismerő szó valóban sovány kifejtése az írónak, aki úgy jelentkezik a magyar litteratura porondján, mint a fiatal magyar generációnak egyik reményekre jogosító uj tipusa.» (1904. június 19.)

**Neues Pester
Journal :**

«A szerző saját útján halad, alaposan át gondolta tárgyát... Meg vagyunk arról győződve, hogy szülők, nevelők, sőt politikusok és államférfiak is majd nagy érdeklődéssel olvassák ezt az igen figyelemreméltó könyvet és vajha érdeme szerint meg is szivlelnék azt!» (1904. június 20.)

Pesti Hirlap :

«.... szerényen, minden tolakodás nélkül mondja el mindazt, amit hasznosnak vél.... eszmemenetét az író vas logikával, tiszta koncepcióban mutatja be...» (1904. július 3.)

Pester Lloyd :

«A szerző sok kérdést a szokástól eltérő módon világít meg és figyelmét a magyar viszonyokra fordítja.... a könyv igen gazdag gondolkodási anyagát annál kevésbé akarjuk ismertetni, mivel a művet magát kell olvasni...»

Pesti Napló :

«... A holnap férfiai nemes célu, szépen megírt, tanulságos könyv...» (1904. július 13.)

